

Romanoslavica vol. XLVIII, nr.3

**UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI
FACULTATEA DE LIMBI ȘI LITERATURI STRĂINE
ASOCIAȚIA SLAVIȘTILOR DIN ROMÂNIA**

Departamentul de filologie rusă și slavă

ROMANOSLAVICA

Vol. XLVIII, nr.3

Volum dedicat celei de-a 80-a aniversări a profesorului Tiberiu Pleter

Editura Universității din București

2012

Romanoslavica vol. XLVIII, nr.3

Referenți științifici: prof.dr. Anca Irina Ionescu
conf.dr. Dagmar Maria Anoca

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Prof.dr. Constantin Geambașu, prof.dr. Mihai Mitu, conf.dr. Mariana Manguileu,
Prof.dr. Antoaneta Olteanu (redactor responsabil)

COMITETUL DE REDACȚIE:

Prof.dr. Virgil Șoptoreanu, cercet.dr. Irina Sedakova (Institutul de Slavistică și Balcanistică, Moscova), prof.dr. Mieczysław Dąbrowski (Universitatea din Varșovia), prof.dr. Panaiot Karaghiozov (Universitatea „Kliment Ohridski”, Sofia), conf.dr. Antoni Moisei (Universitatea din Cernăuți), prof.dr. Corneliu Barborică, prof.dr. Dorin Gămulescu, prof.dr. Jiva Milin, prof.dr. Onufrie Vințeler, asist. Camelia Dinu (secretar de redacție)

Tehnoredactare: prof.dr. Antoaneta Olteanu

© Asociația Slaviștilor din România (Romanian Association of Slavic Studies)
kgeambasu@yahoo.com
mariana.slave@yahoo.fr
antoaneta_o@yahoo.com

IMPORTANT:

Materialele nepublicate nu se înapoiază.

**PROFESORUL TIBERIU PLETER
LA A 80-A ANIVERSARE**

Romanoslavica vol. XLVIII, nr.3

PROFESORUL TIBERIU PLETER LA 80 DE ANI

La 2 mai 1912, profesorul Tiberiu Pleter, Tibi, cum îi spun colegii și prietenii, a împlinit venerabila vârstă de 80 de ani. Născut și crescut pe meleaguri ardelenne la Simeria, (jud. Hunedoara), de unde și-a extras și spiritul temeinic și atitudinea profund serioasă în tot ceea ce a întreprins, a venit în anul 1951 la București, unde s-a înscris la Facultatea de Filologie a Universității din București, la recent înființata secție de limba și literatura cehă, condusă pe atunci de Elena Eftimiu, cunoscută publicistă, licențiată în istorie și geografie, cu studii de doctorat la Praga, una dintre primele noastre specialiste în bohemistică din perioada postbelică.

Tiberiu Pleter și-a încheiat cu brio studiile în anul 1957 și din toamna aceluiași an a devenit preparator la Catedra de limbi slave a Facultății de Filologie. În 1963, fostul Institut de limba și literatura rusă „Maxim Gorki” a fost desființat, iar cadrele didactice ale acestuia, împreună cu cele ale catedrelor de limbi străine de la Facultatea de Filologie au format noul Institut de limbi și literaturi străine, unde a activat și Tiberiu Pleter, care promovase între timp la funcția de lector. În această perioadă i se conturaseră deja preocupările didactice îndreptate în special spre studiul și predarea limbii cehe sub diversele ei aspecte, ținând ore de limba cehă contemporană, cursul opțional de limba cehă la care s-a concentrat în special pe problemele de dialectologie cehă, cursul de istoria limbii cehe cu accent special pe fonetică și fonologie, precum și cursul practic, în special conversație și fonetică. Tot acum elaborează și publică (în colaborare cu Anca Irina Ionescu) primele manuale ale secției de limba cehă: *Culegere de texte literare cehe vechi (sec. XIV – XVII)*, Centrul de multiplicare al Universității, 1971 și *Curs practic de fonetică a limbii cehe*, Centrul de multiplicare al Universității, 1971, iar trei ani mai târziu *Manual de conversație în limba cehă*, Centrul de multiplicare al Universității, 1974. În anul 1976 și-a susținut teza de doctorat intitulată *Fonetica și fonologia graiului ceh din Peregul Mare, județul Arad*, elaborată sub îndrumarea renumitului slavist clujean Ioan Pătruș și a obținut titlul de doctor în filologie. Câteva fragmente din teza de doctorat au fost publicate sub formă de articole: în „Analele Universității din București”, XIV, 1967, p. 369 ș.u.; *Câteva particularități fonetice ale graiurilor cehe din Banatul de sud*, „Romanoslavica”, XIV, 1967, p. 259-268; *Particularități ale sistemului fonologic al graiului ceh din Peregul Mare*, comunicare prezentată la Sesiunea Științifică jubiliară a Facultății de limbi slave, 16-18 februarie 1972, cu prilejul împlinirii a 80 de ani de la înființarea Catedrei de limbi slave la Universitatea din București, publicată în AUB, XXII, 1973, 2; AUB XXV, 1976, p. 83 ș.u.

Tot în această perioadă a participat la elaborarea lucrării colective a Catedrei de slavistică, intitulată *L'influence roumaine sur le lexique des langues slaves*, prezentată la cel de-al VI-lea Congres Internațional al Slaviștilor de la Praga în 1968 și publicată ulterior în „Romanoslavica”, XVI, 1968, p. 59-121. Lucrarea s-a bucurat de un mare interes în rândul participanților la dezbaterile internaționale și a fost premiată în anul următor de Ministerul Educației și Cercetării din România.

Beneficiind de o formare științifică temeinică și de spiritul ordonat și meticolos al intelectualului ardelean, Tiberiu Pleter a elaborat în perioada următoare câteva lucrări fundamentale pentru studiul limbii cehe, și anume: *Curs de istoria limbii cehe. Partea I: Introducere, fonetica istorică*, Universitatea din București, multigrafiat, 1973. Cursul descrie sistematic și în detaliu sistemul fonetic și fonologic al limbii cehe în evoluția sa istorică. Lucrarea este elaborată în limba cehă și se adresează în special bohemiiștilor, dar prezintă un interes incontestabil și pentru alte specializări ale slavisticii, mai ales prin metodologia de prezentare adoptată.

A urmat apoi *Fonetica și fonologia limbii cehe contemporane*, Universitatea din București, multigrafiat 1981, o continuare a cursului anterior, tratând despre aspectul actual al limbii cehe din punct de vedere fonetic și fonologic. Autorul, cunosător al contribuțiilor remarcabile în domeniu ale *Cercului lingvistic de la Praga (Pražský lingvistický kroužek)* și ale principalilor săi reprezentanți – Vilém Mathesius, Bohumil Trnka, Bohuslav Havránek, Jan Mukařovský – reia în lucrarea sa principiile fundamentale ale Cercului lingvistic de la Praga în domeniul fonologiei, introducând în studiul sunetelor limbii noțiunea de funcție, conform căreia două sunete fonetic diferite pot fi considerate din punct de vedere funcțional un singur fonem, dacă în anumite contexte lingvistice se află în opoziție și reprezintă elementul deosebitor al sensurilor respectivelor contexte.

În cadrul aceluiași preocupări pentru studiul limbii cehe, Tiberiu Pleter a elaborat și publicat *Gramatica limbii cehe. Curs. Partea I*. Universitatea din București, multigrafiat, 1986 și, în continuarea acestuia, *Gramatica limbii cehe. II. Morfologia verbului. Părțile de vorbire neflexibile*, EUB, 1989. Cele două lucrări sunt elaborate în limba română, ceea ce le face larg accesibile unui număr mare de lingviști, nu numai slaviști, având totodată meritul de a fi prima expunere sistematică a gramaticii limbii cehe în limba română. Autorul pornește de la experiența sa în predarea acestei discipline la secția de limba și literatură cehă, motiv pentru care a recurs în permanență la metoda contrastivă și se bazează pe o extrem de bogată literatură de specialitate, folosită cu multă acuritate științifică.

Studierea temeinică a istoriei limbii cehe l-a condus în mod obligatoriu pe Tiberiu Pleter la cea mai veche variantă scrisă a unei limbi slave, limba slavă veche, aceasta reprezentând încă unul din domeniile slavisticii în care s-a distins colegul nostru. Astfel, începând din 1986, a condus seminarii de limba slavă veche și slavonă românească atât la secțiile Facultății de limbi străine, precum și la Facultățile de Filologie și de Istorie.

O altă direcție de cercetare spre care s-au canalizat eforturile lui Tiberiu Pleter în aceeași perioadă a fost studiul literaturii cehe vechi, strădaniile materializate în studii precum *Epoca umanistă în Țările Cehe*, apărut în volumul *Arte Poetice. Renașterea*, Editura Univers, București, 1986, p. 613-616, în care ni se prezintă principalii reprezentanți ai Renașterii din Cehia și din Moravia, urmată de traducerea unui fragment ilustrativ din opera lui Viktorin Kornel din Všehrdy (1460 – 1520) din *Prefața la Cărțile Sfântului Ioan Gură-de-Aur despre îndreptarea celui căzut* (p. 617-619).

În anul 1990 a ocupat prin concurs postul de conferențiar, iar cinci ani mai târziu a devenit profesor universitar.

Lărgindu-și aria preocupărilor didactice și științifice, în această a doua perioadă a activității sale, Tiberiu Pleter s-a aplecat cu multă dăruire asupra unui domeniu extrem de generos, și anume acela al literaturii cehe vechi, care, așa cum se știe, este cea mai veche și cea mai bogată dintre literaturile slave. Rodul acestor studii a fost *Istoria literaturii cehe vechi*, Universitatea din București, multigrafiat 1992; ed. a 2-a, EUB, 2010. Autorul precizează conceptul de literatură ceah veche și prezintă periodizarea literaturii cehe vechi, după care inserează un foarte util capitol referitor la stadiul actual al cercetărilor din acest domeniu, astfel încât orice alt cercetător va găsi aici lucrări de referință de la care să pornească în munca sa de investigare. Se acordă o atenție deosebită, cum era și firesc, capitolelor referitoare la literatura epocii husite, apoi a umanismului din perioada de mare înflorire cunoscută sub numele de epoca rudolfină și, în sfârșit, perioadei contrareforme, în care se remarcă în mod deosebit activitatea și opera lui Comenius. Lucrarea se încheie cu o trecere în revistă a începuturilor literaturii cehe moderne, reprezentând, de fapt, perioada cunoscută sub numele de Renașterea Națională, în care au reînviat limba ceah și, implicit, activitatea culturală și creația literară în limba ceah. Lucrarea este redactată în limba română și una din contribuțiile cele mai prețioase este traducerea în românește a câtorva fragmente ilustrative din cele mai reprezentative opere literare ale perioadei cehe vechi, pe care astfel cititorul român are posibilitatea pentru prima oară să le cunoască în limba sa maternă.

Din preocupările mai vechi pentru studiul limbii slave vechi și al relațiilor acestora cu slavona românească, au luat naștere două culegeri de texte slave vechi cu comentarii și glosar explicativ, elaborate în colaborare cu Ruxandra Lambru și Cătălina Puiu: *Slavona românească. Culegere de texte*, EUB, 2002, și *Limba slavă veche, Culegere de texte*, EUB, 2003; ed. 2, 2005; ed. 3, revizuită și adăugită, 2008; și un manual de slavă veche, în colaborare cu Ruxandra Lambru: *Elemente de gramatică a limbii slave vechi. Partea 1. Morfosintaxa numelui*, București, EUB, 2008. Toate aceste trei lucrări sunt considerate instrumente de bază în predarea și studierea limbii slave vechi și a slavonei românești și sunt utilizate la toate secțiile din facultatea noastră și de la alte facultăți ale Universității din București, unde se studiază limba slavă veche.

În afară de lucrările menționate mai sus, profesorul Tiberiu Pleter a mai publicat numeroase articole și studii în revistele de specialitate – „Limba română”, „Studii și cercetări lingvistice”, *Analele Universității din București*, „Romanoslavica”, așa cum se poate vedea din bibliografia selectivă de la sfârșit.

Un domeniu în care profesorul Tiberiu Pleter a avut o contribuție absolut remarcabilă este acela al elaborării de manuale și materiale didactice pentru învățământul preuniversitar. Din 1964, la solicitarea departamentului pentru minorități din cadrul Ministerului Educației și Cercetării, a elaborat programe de învățământ pentru predarea limbii cehe ca limbă maternă în învățământul elementar, iar din 1966 a elaborat și revizuit periodic *Abecedarul, Cartea de citire și compunere, Manualul de citire și gramatică cehă pentru clasele I-V: Čítanka a Český jazyk pro třetí ročník. Citire și gramatică pentru clasa a III-a*, București, EDP, 1966; 1970. *Slabikář. Abecedar*, București, EDP, 1994; 1999; 2002. Un loc aparte printre materialele didactice elaborate de Tiberiu Pleter îl ocupă *Antologia de texte din literatura cehă pentru clasele V-VIII*, care reunește fragmente ilustrative din creația celor mai renumiți poeți și prozatori chehi, începând cu reprezentanții Renașterii Naționale, respectiv, Jan Kollár (1793–1852) și încheind cu perioada contemporană, Josef Věromír Pleva (1899–1985). Textele ilustrative sunt precedate de scurte prezentări ale autorilor respectivi, ceea ce a făcut ca lucrarea să fie frecvent utilizată și în cadrul procesului de predare a literaturii cehe de la facultatea noastră.

Tiberiu Pleter a desfășurat, pe parcursul celor peste 50 de ani cât a fost și este prezent la catedra noastră o bogată activitate științifică, a participat la diferite sesiuni de comunicări, la colocvii și simpozioane naționale și internaționale, a condus lucrări de licență și de masterat, astfel că toți actualii bohemisti, dar nu numai, au beneficiat de îndrumarea lui atentă și competentă și puțini sunt membrii de astăzi ai catedrei noastre care să poată spune că nu au avut nimic de învățat de la iubitul nostru coleg și prieten, căruia îi aducem un cald omagiu și îi urăm „La mulți și fructuoși ani!” pentru a ne bucura împreună de prezența lui, de zâmbetul lui binevoitor și adesea glumeț, de irepetabilele lui calități de om.

LA MULȚI ANI SĂ NE TRĂIEȘTI CU DRAG!

Anca Irina Ionescu

**LISTA SELECTIVĂ A LUCRĂRILOR
PROF. DR. TIBERIU PLETER**

Manuale și cursuri universitare

Curs de istoria limbii cehe. Partea I: Introducere, fonetica istorică, Universitatea din București, multigrafiat, 1973

Fonetica și fonologia limbii cehe contemporane, Universitatea din București, multigrafiat, 1981

Gramatica limbii cehe. Curs. Partea I. Morfologia numelui, Universitatea din București, multigrafiat, 1986

Gramatica limbii cehe. II. Morfologia verbului. Părțile de vorbire neflexibile, EUB, 1989

Elemente de gramatică a limbii slave vechi. Partea I. Morfosintaxa numelui, București, EUB, 2008 (în colaborare cu Ruxandra Lambriu)

Istoria literaturii cehe vechi. Universitatea din București, multigrafiat 1992; ed. a 2-a, EUB, 2010

Culegere de texte literare cehe vechi (sec. XIV-XVII), Centrul de multiplicare al Universității, 1971 (în colaborare cu Anca Irina Ionescu)

Slavona românească. Culegere de texte, EUB, 2002 (în colaborare cu Ruxandra Lambriu și Cătălina Puiu)

Limba slavă veche, Culegere de texte, EUB, 2003; ed. 2, 2005; ed. 3, revizuită și adăugită, 2008 (în colaborare cu Ruxandra Lambriu și Cătălina Puiu).

Curs practic de fonetică a limbii cehe, Centrul de multiplicare al Universității, 1971 (în colaborare cu Anca Irina Ionescu)

Manual de conversație în limba ceahă, Centrul de multiplicare al Universității, 1974 (în colaborare cu Anca Irina Ionescu)

Manuale școlare pentru învățământul preuniversitar:

Čítanka a Český jazyk pro třetí ročník. Citire și gramatică pentru clasa a III-a, București, EDP, 1966; 1970

Čítanka a Český jazyk pro IV. ročník. Citire și gramatică pentru clasa a IV-a, București, EDP, 1966; 1967

Čítanka a Český jazyk. Část první pro 2. třídu. Citire și gramatică pentru clasa a II-a, București, EDP, 1967

Čítanka a Český jazyk. Učebnice pro 2. třídu, București, EDP, 1969

Slabikář. Abecedar, București, EDP, 1970, 1975, 1979, 1983, 1990 (în colaborare cu Olga Freundova); 1994; 1999; 2002.

Česká čítanka a sloh pro IV. ročník. Citire și compunere pentru clasa a IV-a, București, EDP, 1971 (în colaborare cu Jana Pleter)

Český jazyk pro IV. ročník. Gramatica limbii cehe. Manual pentru clasa a IV-a, București, EDP, 1971; 1979; 1985; 1987 (în colaborare cu Jana Pleter)

Český jazyk a sloh pro II. ročník. Gramatică și compunere ceă. Manual pentru clasa a II-a, București, EDP, 1975; 1979; 1984 (în colaborare cu Jana Pleter)

Český jazyk a sloh pro III. ročník. Gramatică și compunere ceă. Manual pentru clasa a III-a, București, EDP, 1975; 1987 (în colaborare cu Jana Pleter)

Čítanka. Učebnice pro II. ročník. Citire. Manual pentru clasa a II-a, București, EDP, 1975; 1979 (în colaborare cu Jana Pleter)

Čítanka a Český jazyk pro 5. ročník. Citire și gramatică ceă pentru clasa a V-a, București, EDP, 1975 (în colaborare cu Jana Pleter)

Čítanka pro IV ročník. Citire. Manual pentru clasa a IV-a, București, EDP, 1979 (în colaborare cu Jana Pleter)

Český jazyk a sloh pro III. ročník. Gramatică și compunere ceă. Manual pentru clasa a III-a, București, EDP, 1980 (în colaborare cu Jana Pleter)

Čítanka. Učebnice pro III. ročník. Citire. Manual pentru clasa a III-a, București, EDP, 1981 (în colaborare cu Jana Pleter)

Výbor z moderní české literatury pro české žáky V-VIII ročníků rumunských škol. Antologie de texte literare cehe în limba ceă pentru clasele V-VIII din școlile românești, București, EDP, 1993; 1999

Výbor textů z novodobé české literatury. pro 5.-8. ročník, București, EDP, 2004

Articole în reviste de specialitate

Cuvinte expresive în proza lui Karel Čapek, „Analele Universității București. Seria Științe Sociale. Filologie”, anul XV, 1966

Câteva particularități fonetice ale graiurilor cehe din Banatul de sud, „Romanoslavica”, XIV, 1967

Cu privire la etimologia cuvântului „grindei” din dacoromână, „Limba română”, XVII, 1968, 4

Silvia Niță-Armaș (coord.), Nicolae Pavliuc, Dorin Gămulescu, Tiberiu Pleter, Mihai Mitu, Elena Timofte, Maria Osma-Zavera, Ion Rebușapcă, Teodora Alexandru, Dumitru Zavera, Anton Tănăsescu, *L'influence roumaine sur le lexique des langues slaves*, „Romanoslavica”, XVI, 1968

Ghiduri de conversație

Ghid de conversație român-ceh, de Tiberiu Pleter și Jaromir Damek, București, Ed. Sport-turism, 1981

Ghid de conversație român-ceh, București, Editura Niculescu, 2003

Česko-rumunská konverzace. Ghid de conversație ceh-român, București, Ed. Sport-turism, 1983

Traduceri din literatura cehă

Čapek, Karel, *Război cu salamandrele*. Roman. Traducere de Mihai Pop și Constantin Țoiu. Prefață de Ov. S. Crohmălniceanu. Tabel cronologic de Cornel Barborică și Tiberiu Pleter, București, Editura pentru literatură, 1964

Konečný, Zdeněk, *Prietenia cehoslovaco-română. File din cronici de război*. Culegere de documente și studiu introductiv de istoricii cehoslovaci Zdeněk Konečný și František Nainus. Traducere de T. Pleter, București, Ed. Militară, 1969

Procházka, Jan, *Zările verzi*. În românește de Al. Ștefănescu-Medeleni și Tiberiu Pleter, București, Editura pentru Literatură Universală, 1963

Romanoslavica vol. XLVIII, nr.3

**NUMELE PERSONAJELOR DIN LITERATURA SLOVACĂ
ÎN SLUJBA UMORULUI¹**

Dagmar Maria ANOCA

In this paper, the author illustrates the different types of humor by means of the names of characters taken from representative works written in Slovak, starting from classicism and ending in the interwar period. In conclusion, humor and names-related irony are found out to change their substance because of the literary, extraliterary, linguistic and extralinguistic space. The tension between these spheres, but also changes that occur in the real world with changing ideologies, social and political context are converted in aesthetic values. Characters' names are therefore a source of humor and also characterize their age. In fact, the kind, the quality of humor has its roots in the outdoors and is symptomatic. Thus, characters' names may be simultaneously a source of humor and knowledge of their age.

Key-words – humor, Slovak literature

Umorul – valoare estetică, formă a categoriei comicului pătrunde în corpul operei literare și devine parte intrinsecă a planului ideatic, de conținut, (și) datorită mijloacelor poetice/ stilistice, mai ales în cazul a ceea ce se numește comicul verbal. Dar nici comicul de caracter sau cel de situație nu se sustrage efectelor lingvistice, mai ales în cazul numelor personajelor (acestea intrând în categoria numelor desemnate în teoria lingvistică slovacă drept *literaronime*²) care pot fi sursa comicului, respectiv a umorului verbal, de caracter sau chiar și de situație.

¹ Articolul de față constituie versiunea română, revăzută a celui publicat de noi, Dagmar Maria, ANOCA *A szereplői névadás és a humor kapcsolata a szlovák irodalomban*, în vol. „*Humor, irónia, paródia*”, Szerkesztette Bányai Eva. RHT Kiadó, Bukarest-Sepsiszentgyörgy, 2009, p.141-151.

² O abordare de acest gen v. la Pavol Odaloš, *Literárnyómá druhého (palánskeho) obdobia tvorby Ladislava Balleka*, „Romanoslavica”, XLVII, nr.4, p. 87-111.

În lucrarea noastră vom ilustra aceasta cu ajutorul numelor personajelor din operele reprezentative¹ (evident, o trecere în revistă a tuturor operelor, respectiv numelor care stau în slujba umorului ar fi imposibilă și la urma urmei, neproductivă) scrise în limba slovacă², exemple care au făcut carieră în cultura slovacă și sunt asemenea celor din Caragiale la români, definatorii întrucâtva pentru modul în care se văd slovacii pe ei înșiși.

Numele personajelor sunt creații ale autorilor, alcătuite fiind cu ajutorul mijloacelor de formare proprii limbii slovace prin derivare (cu precădere diminutivare), compunere, juxtapunere, în componența acestora intrând apelative sau nume proprii. Din punct de vedere gramatical ele se încadrează în diferite părți de vorbire (substantive, adjective, verbe, adverbe, interjecții etc.) iar sintactic constituie sintagme determinative, eventual coordonatoare, exploatând, din punct de vedere semantic, mai mult sau mai puțin, sensul principal, fie cel figurat, fie ambele (v. mai jos Tesnošil, Il'a-král'ovná). Din punct de vedere stilistic și literar, ele aparțin autorului (dacă ele apar în indicațiile regizorale sau în comentariul auctorial), naratorului sau apar în registrul personajelor.

În mai multe cazuri se recurge la împrumuturi lexicale, îndeosebi în perioade mai îndepărtate, din timpul imperiului sau al Austro-Ungariei, când acest gen de „creolizare” (marele poet și ideolog slav/ slovac Ján Kollár denumea fenomenul „macaronism”) era gustat, întrucât populația, în genere, cunoștea limbile implicate (slovaca, maghiara, germana, latina, ceha). Se găsesc și cazuri în care planul fonetic este cel care furnizează, prin modificări funcționale, vibrația subtilă a unei nuanțe ironice.

La prima vedere umorul se generează mai lesne în operele dramatice, dar vigoarea umorului, ironia, mergând până la sarcasm nu-i e străină nici prozei sau poeziei, după cum vom vedea. Numele personajelor sunt mijlocul predilect pentru a sugera trăsăturile de caracter, iar de aici ele devin sursa umorului.

În perioada clasicistă, Juraj Fándly (1750-1811) în lucrarea sa (dialog-satiric), *Dúverná zmlúva medzi mníchom a diablom* (1789, Conversație confidențială dintre un călugăr și diavol), inspirată de reformele împăratului Josif al II-lea, ca bază ideologică din Voltaire și mișcarea iluministă în general, iar ca formă din operele lui Diderot și

¹ Evident, slovacii dau dovadă de simțul umorului chiar în unele specii de folclor – ghicitori, zicale, proverbe, basme, cântece care, de altfel, vor fi exploatate ca sursă de umor și în literatura cultă. Astfel, în basmele realiste apar personaje cu nume menite a stârni râsul, pe lângă funcția principală de caracterizare a profilului mental, de exemplu personaje ca Ďuro Truľo sau Hrubý Ďuro (un fel de Dănilă Prepeleac sau Păcală), Popolvár –hnusná tvár (Cenușarul-față urâtă), Gašparko – întruchipare a umorului cu zâmbetul pe buze - atât de specific slovacilor. În lucrarea noastră însă ne vom ocupa numai de literatura cultă.

² Facem această precizare, întrucât în cultura slovacă s-au succedat mai multe limbi literare. Abia din secolul al XVIII-lea funcția limbii literare a fost preluată de limba națională, trecând și ea prin mai multe faze de elaborare. Literatura cultă slovacă scrisă în limba maternă datează abia din perioada luminilor, a literaturii clasiciste, în perioadele anterioare limba literară fiind slavona, latina, ceha, „ceha slovacizată”, v. Corneliu Barborică, *Istoria literaturii slovace*, București, 1999, p.5-16.

Voltaire, pune sub semnul umorului și chiar al satirei, realitățile din vremea sa, existente în mediul monahal, dar și în societate, cu ajutorul jocului semantic aplicat numelui personajului reprezentativ. După ce diavolul Titinillus se prezintă interlocutorului său, îi cere acestuia să-i spună, la rândul său, numele. Acesta, Atanázus Blaškovič, este răstălmăcit de diavol, care îl înțelege în mod intenționat „pocit” ca fiind Atenasinus Flaškovič – forma aceasta fiind o aluzie clară la însușirile și îndeletnicirile predilecte care li se reproșau călugărilor: prostia și beția. Prenumele este, de fapt, compus din elementele „A-ten-asinus” – îmbinând elementele limbii slovace cu un cuvânt latin – rezultatul fiind desemnarea celui în cauză ca fiind „prostănac” – *asin*. Numele călugărului este o formațiune derivată de la *flaška* – sticlă/ flacon, cu ajutorul sufixului *-ovič* caracteristic prenumelor. Astfel, autorul, prin intermediul a două trăsături, pune în evidență, atribuie în spirit iluminist, condamnând indirect obtuzitatea, trândăvia spirituală, dar și cea fizică. Autorul recurge deci și la alt cod lingvistic, tehnică /metodă care nu rămâne solitară, ci se va regăsi începând cu folclorul¹ până la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Metoda constituie sursa umorului coroborată în subsidiar cu seriozitatea conținutului și a mesajului ideatic, întrușipează de fapt intenția autorului de a instrui și a răspândi cunoștințe “luminând” mintea contemporanilor în mod plăcut, în spiritul dictonului “utile dulci” care caracterizează paradigma literară/ culturală a epocii și a fost exprimată la modul explicit în programul său publicat în introducerea la scrierile sale de culturalizare a maselor².

În perioada preromantică, perioadă în care persistau elemente clasiciste și se întrezăreau cele romantice, unul din marii maștri ai râsului bonom dar și usturător a fost întemeietorul tradiției teatrale și al dramaturgiei slovace naționale, Ján Chalupka (1791-1871)³. Numit de slavistul Bartolomej Kopitar „Voltaire al slovacilor”, autorul primei piese în limba maternă montată și jucată într-un spectacol teatral în 1830 la Liptovský Mikuláš, *Kocúrko* (în traducere aproximativă Motănei – urbanonimul acesta fiind și el o sursă de umor, grație discrepanței dintre pretențiile personajelor de a fi considerate superioare, ele de fapt fiind declassate), își populează piesa cu personaje a căror nume este elocvent. Astfel eroul principal, meșter cizmar, se numește Tesnošil, nume alcătuit prin compunere din lexemele *tesno* – strâmt, îngust, neîncăpător și lexemul *šil* de la verbul *šit'* a coase. Astfel, numele servește pentru a-l caracteriza drept ceea ce este și nu ce pretinde a fi, un incapabil atât din punct de vedere profesional, ca

¹ După cum am mai menționat, Ján Kollár, în culegerea sa monumentală de cântece populare *Národné zpievanky*, 1834, înregistrează cântece *makarónske*, macaronice, cum le denumește el. V. *Národné zpievanky, II.diel*. Texty pripravil a poznámkami doplnil Eugen Paulini. Ilustrácie a obálku navrhol Václav Sivko. Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, N.P., Bratislava, 1953, p. 949.

² V. Pavol Mazák și col, *Dejiny slovenskej literatúry*, Bratislava, 1988, p.22-28; Stanislav Šmatlák, *Dejiny slovenskej literatúry*, Bratislava, 1999.

³ *Idem*, p.71-74.

meșteșugar, ci și ca om, ca tată și, în cele din urmă, ca slovac. Umorul, râsul și satira rezultată din contradicția dintre pretenții și nume pun în evidență parvenitismul, materialismul, meschinăria, grandomania, umflarea în pene, conservatorismul, lipsa spiritului de inițiativă, tabieturi și preocupări vicioase – alcoolismul și cartoforia. De asemenea trăsăturile asociate numelui explică comportamentul personajului, lipsit de personalitate, el îi imită pe cei ce dețin puterea, se gudură pe lângă aceștia, încearcă să le intre în grații. Vanitos, își dă aere, semidoct, încearcă să vorbească în maghiară, dar stâlcește limba, făcându-se de râs.

Soția sa, Magdaléna Tesnošilová este falsă, invidioasă, ipocrită, bârfitoare, amândoi dezvăluindu-și vidul sufletesc datorită unor ticuri verbale.

Pán z Chudobíc – numele fiind o construcție alcătuită din mai multe elemente: *Pán* – din apelativul însemnând domn, stăpân, jupân; *z* – după modelul numelor aristocrate, predicatul nobiliar „de”; *Chudobice* – nume inventat de autor, semantica acestuia trimite la apelativul *chudoba* – sărăcie, derivat cu sufixul *-ice*, care este perceput în slovacă ca unul expresiv, chiar cu valențe negative. Astfel Jupânul de Sărăcei¹ face aluzie la decăderea clasei aristocratice a micilor aristocrați (boiernași) numiți în Slovacia *zeman* (sg.), *zemanía* (pl.)². Contrastul dintre pretențiile de mare aristocrat, trufia sa și numele său conotând sărăcia, dar și prostia, constituie, fără îndoială, o sursă sigură de umor, poate chiar de sarcasm.

Discrepanța dintre mândria originii sale aristocratice și situația reală a conacului său despre care din piesă aflăm că are geamuri lipite cu hârtie, și că acest „castel” al său se află în mijlocul unei grămezi de bălegar, pe de o parte, iar, pe de alta, dintre aerele cum că s-ar trage din spița lui Arpad, dar nici nu știe ungurește, potențează umorul și chiar îl transformă în satira clasei decăzute a micilor „boiernași” deznaționalizați.

Numele sunt alcătuite din mijloacele proprii ale limbii slovace care prin conținutul semantic intrinsec ajung în contrast cu pretențiile, fiind oglinda adevărată a trăsăturilor de caracter, în concordanță cu gesturile, acțiunile. Umorul verbal datorită numelor este concertat cu cel al limbajului eroilor, cu cel de situație, constituind baza tradiției ulterioare în dramaturgie, dar și în proză, ticul verbal (v. la scriitorul Jozef Gregor-Tajovský), lipsa gândirii proprii compensată prin repetarea aceluiași cuvinte; sau utilizarea unor idiomuri (devenind chiar subtitlul piesei, *Len aby sme v hanbe nezostali/ Măcar să nu ne facem de rușine*), a făcut carieră în perioada postromantică, de asemenea în perioada realismului literar³. Diminutivele „Anička, Janík” nu comportă, în sine, încărcătură hazlie, dar, raportat la conduită, personajele fiind oameni în toată firea cu mofturi de copii, dobândesc expresivitate cu tentă umoristică.

¹ C. Barborică propune varianta „Domnul de Vaideei”, v. Barborică, *Op.cit.*, p. 163.

² Despre această clasă v. Elena Mannová și col., *Scurtă istorie a Slovaciei*. Traducere Eva și Radu Mârza, Editura Enciclopedică, 2011, p.110 și urm.

³ În proza scurtă scrisă de Ján Kalinčiak (1822-1871), *Reštavrácia* (Restaurație, 1856), de asemenea în perioada realismului literar, la scriitorul Martin Kukučín (1860-1928) în nuvela *Rysavá jalovica* (1885), avându-l protagonist pe Adam Krt (Adam Cârțiță). V. mai jos.

Menționăm și alte piese, comedii și farse, precum și lucrări de proză în care numele devine sursa umorului la Ján Chalupka: *Huk a Fuk* (1862, nume onomatopice), *Trasorítka* (1833, apelativul, nume de pasăre, coțofană, devenind nume propriu ca trimiteri conotative), *Bendegúz* (1841), *Starúš plesnivec* (1837) – *A vén szerelmes*¹, distinsă cu mențiuni din partea Academiei Maghiare și jucată pe scenele maghiare.

În perioada romantismului dramaturgia nu a dat opere remarcabile în literatura slovacă, iar poezia și proza care nici ea nu a ajuns la cotele la care s-a ridicat poezia, tratau teme grave în registru grav. Totuși, în speciile de proză scurtă, începe să apară observația de tip realist care face uz de inserții umoristice.

Astfel, Jozef Miloslav Hurban (1817-1888), corifeul național, publică proză satirică, dintre care se evidențiază „nuveleta” (cum însuși autorul o denumește) cu titlul *Od Silvestra do Troch Kráľov* (1883, De la Sf.Vasile până la Bobotează²), unde personajul principal caracterizat de autor drept „primul capitalist slovac”, Šúplata Ďord’, poartă un nume care trimite la trăsăturile sale, iar combinat cu tehnica și strategia auctorială de „imagine în imagine” – bătrânul „admirându-se” în oglindă, pe lângă ironie devin evidente intențiile satirice. Šúplata Ďord’ este avar, așa cum numele lui de familie (Šúplata) trimite cu gândul la „petic, solz, foaie” – materialist, meschin. Prenumele, cu forma maghiarizată arată opțiunile politice ale hapsânului care vrea să scoată profit din toate. De altfel și aici asistăm la amestecul limbilor, umorul trăgându-și seva și din această sursă, melanjul însă dovedește lipsa de cultură și pură fanfaronadă neacoperită de cunoașterea reală a limbilor utilizate (maghiara, germana), totul e de spoială.

Personajele secundare: Hovorková (în traducere aproximativă „Vorbuleasa”) și Hurdáľková („Zdronculeasa”), chiar dacă purtătoare a unor nume proprii existente în realitate, în contextul operei trimit cu gândul la bârfă, la zgomot „pentru nimic”.

Urbanonimul de „Bruchoslavice” – locul acțiunii, o formațiune lexicală inventată de autor (după modelul văzut și la Chalupka) derivată din apelativul *brucho* – burtă, vintre, abdomen”, și componenta *slavice* – la rândul său o formațiune derivată de la cuvântul *slávit’/ oslavovat’* – a slăvi, a proslăvi, a lăuda, a elogia”, cu sufixul pentru nume de locuri *-ice*, adaugă un spor de ironie, lăsând să se înțeleagă că este vorba despre „orașul celor care-și venerează burta”.

Nuvela amplă *Reštavrácia* (Restaurație³, apărută în revista „Sokol”, 1860) de Ján Kalinčiak (1822-1871), devine un fel de parodie a schemei romantice⁴ și, chiar dacă numele personajelor nu sunt ieșite din comun, ele sunt trimiteri la comic. Matiaš Bešeňovský – un cunoscut mic nobil scăpătat cu prenume pretențios – de rege (sub forma Matiaš este cunoscut în cultura slovacă Matei Corvinul), este un om coruptibil,

¹ V. Chalupka János, în *A Pallas Nagy Lexikona*, vol. IV, Budapesta, Pallas Irodalmi es Nyomdai Részvénytársóság, 1893, p.264-265.

² Traducerea titlului îi aparține profesorului C. Barborică, v. *op.cit.*, p.159.

³ În traducerea profesorului Barborică, *Alegerile*, *op.cit.*, p. 160.

⁴ Šmatlák, *op.cit.*, p.116-117, 135.

nestatornic, poltron. Este cel care face „lobby”, „campanie electorală” pentru cel care-l plătește mai bine. Personajul aparent pozitiv, Peter Barina, are un nume care dă de gândit, apelativul *barina* însemnând „mocirlă”. Secundat cu măiestrie de limbajul personajelor plin de frazeologisme care fac nu numai dovada plasticității limbii vorbite, ci și a gândirii lipsite de originalitate, de incapacitatea de a-și formula gândurile proprii. Umorul lui Kalinčiak este unul condescendent, înțelegător, *sine ira et studio*¹, de aceea nici numele personajelor nu au nimic ostentativ.

Perioada postromantică, epigonică în poezie, mai puțin în proză, se caracterizează prin revigorarea abordării comice, explicabilă în mai multe feluri, și care chiar se acutizează. În proză umorul frizează satira, iar în dramaturgia care se dezvoltă mai puternic comparativ cu perioada anterioară, se mai adaugă și dimensiunea tragicomică.

Ludovít Kubáni (1830-1869), în povestirea emblematică *Mendík* (1860, slugă la dascălul satului) își numește eroul negativ (Andreas Volovec), îmbinând o formă elevată, latinizată a prenumelui – ca dovadă a pretențiilor de om de vază – Andreas, cu nume peiorativ Volovec – alcătuită din apelativul *vól*, însemnând „bou”, subliniind astfel, ca și în cazul lui Šúplata (v. mai sus *Od Silvestra...*, de J.M.-Hurban) raportul dintre bogăția materială și trivialitatea caracterului noului căpătuit, măcelar de meserie care cumpără totul; până și pe „aleasa inimii” o evaluează ca pe un animal ce urmează să fie achiziționat pentru sacrificare. Are chiar blazon (cap de bou) care denunță vulgaritatea lui, opacitatea, lipsa de cultură și maniere, subliniate și de ostentația cu care își etalează bijuteriile. În final, aflăm că, nemaiavănd răbdare să intre în posesia zestrei, aranjează furtul animalelor din grajdul socrului – convins fiind că oricum i se cuvin –, astfel deznodământul provoacă un răs amar, satira dobândind un gust tragicomic.

Slujbașul care evoluează în lucrare, contribuind la „înnodarea itelor”, se numește Gašpar Kura – Gašpar Puișor/ Puiul, autorul ironizându-l, vorbind despre „genialitatea” acestui orfan al cărui destin, în mod normal, ar stârni compasiune, tânărul însă este de-acum atât de feroce, viclean, arivist pus pe căpătuială, încât contrazice inocența asociată cu numele său de „pui”.

Mijloace lexicale menite să ironizeze, provenite din alte limbi, de data aceasta maghiară, apar în lucrările lui Gustáv Kazimír Zechenter Laskomerský (1824-908)². Una dintre cele mai cunoscute povestiri ale sale, *Lipovianska maša* (Furnalul din Lipa, 1874, în revista „Orol”) unde personajul negativ, inginer, slovac maghiarizat și rival în dragoste al frumosului, statornicului și onestului slovac Janko Dubec (în numele căruia rezonează apelativul *dub* – stejar), se numește Ravasy (vicleanul).

Mai inspirat e Laskomerský, în publicistica sa politică apărută în revistele vremii în foileton, sub denumirea de *Listy Štefana a Ďura Pinku!* Corespondența lui Štefan și a lui Ďuro Pinka, unde face uz de aluzii, jocuri de cuvinte. De exemplu: exploatează denumirea țării Rakúsko (Austria), descompunând-o în două elemente care

¹ După cum apreciază Barboricá, *op.cit.*, p.160.

² Mazák, *op.cit.*, p.203, 205, 207.

au o semnificație ironică: prima componentă *rak* – „rac“ trimite la caracterul reacționar, conservator, retrograd precum deplasarea înapoi a animalului în cauză; a doua parte *úsko* – fonetic identic cu adverbul *úsko* – „îngust, strâmtorat, stingher“, aluzie evidentă la situația în care s-a găsit Austria înapoiată, încolțită după războiul pierdut cu Prusia. Laskomerský nu-l cruță nici pe generalul Bismarck, stâlcindu-i numele în Bis-moriak, unde *moriak* este, de asemenea, un apelativ, nume de animal – „curcan“, făcând astfel aluzie la trufia, umflarea în pene a generalului.

Chiar dacă nu e un personaj veritabil, ci doar „subiect de discuție“, menționăm următorul exemplu din publicistica lui Laskomerský ca o dovadă a maturizării mentalității intelectualității, a neamului, din vremea aceea, întrucât îi este permis să „zâmbescă“ fără complexe pe seama propriilor valori naționale „sfinte“, să ironizeze mituri, cum a fost (și este) poemul *Mor ho!* (Ucide-!) de Samo Chalupka¹. Poemul devine sursă/ pretext al umorului la Laskomerský într-una dintre epistole, arătând cum acest poem este atât de iubit, important și de indispensabil pentru națiune, încât nicio gospodină nu purcede la tăierea puiului fără să scoată strigătul mobilizator „Mor ho!“. Iată deci un exemplu de autoironie, de ironie orientată spre propriile rânduri ceea ce denotă un grad de maturitate spirituală ridicat.

Cât privește dramaturgia acestei perioade, în singura sa comedie, *Najdúch*, (1867), Jonáš Záborský (1812-1876) recurge la exploatarea elementelor lexicale slovace și din alte limbi, asemenea lui Laskomerský. Dacă Ravasy are un nume cu rezonanțe maghiare pentru a-l desemna drept renegat, Záborský e mai dur, profitând de tensiunea dintre un nume – împrumut lexical din maghiară – pentru a caracteriza niște slovaci și astfel să-și exprime nemulțumirea. Adept al raționalismului, Záborský era, de altfel, cunoscut, ca un om dificil, exigent, nemulțumit de toate și de toți, care nutrea ură împotriva a toate și a tuturor, urăște Pesta și Viena, ungurii deopotrivă cu slovacii și renegații, pe Hegel și pe Herder – personalități de referință ale ideologiei romanticilor slovaci². În lucrările lui evoluează personaje de înfumurați, trufași, lipsiți de respect pentru alții, cu numele de Kobozy, Kobzay (cu trimitere la *kobozni* – a confisca, a lua cu japca). Culmea sarcasmului virulent, brutal se întruchipează în personajul feminin din comedia amintită, numit cu un cuvânt vulgar, preluat din maghiară – *Sajha* (femeie de moravuri îndoelnice).

Asemănător își numește personajele în proza sa didacticistă, *Dva dni v Chujave!* Două zile la Chujava (1873), cu titlul de *poveste modernă* (adică povestire), unde servitorul protagonistului este caracterizat printr-un *atribut constans* – „Pán s veľkým nosom“ – „Domnul cu nasul mare.“ Metoda va atinge culmea în perioada realismului la scriitoarea Božena Slančíková-Timrava.

La Ján Palárik-Beskydov (1822-1870) nu se recurge în indicațiile regizorale la utilizarea numelui în scopuri umoristice. Acest serviciu îi fac autorului personajele însele. Astfel, tehnica scriitoricească devine mai sofisticată, mai subtilă, strategia

¹ Cf. Šmatlák, *op.cit.*, p.124-127, 145.

² Mazák, *op.cit.*, p.175, 181, 185-186.

autorului este demnă de vremurile moderne. În piesa *Incognito* (1858), personajul Evička Sokolová (desigur, și aici diminutivul constituie un semnal) cere să fie numită *frajla Everlín* (o formă alterată de la *freulein Evelin* din germană), fiind, vezi doamne, superioară celorlalți după șederea la un pension pentru domnișoare din Germania. Totuși autorul o salvează în ochii spectatorilor, în cele din urmă ea redevine o slovacă obișnuită, chiar dacă de condiție bună, aristocrată. Palárik nu-i iartă pe renegați – tânărul Potomský (de la adv. *potom* – pe urmă, după aceea, ulterior –, vrând să sugereze semnificația de „ultim om, secătură“), își schimbă numele în Jelenfy ca să pară maghiar (ceea ce prilejuiește confuzia cu numele Jelenský, confuzie care stă la baza intrigii piesei), iar tatăl său, bătrânul Potomský, este un model de profitor gata să tragă foloase de pe urma altora, lingușitor, cu discurs patriotard, lipsit de scrupule. Dar dramaturgul nu-i iartă nici pe slovacii „buni“ și naivi, ai căror reprezentant este bătrânul învățător Starosvetský. Format prin compunere din adjectivul *starý* – bătrân, vechi, substantivul *svet* – „lume“ și sufixul *-ský*, caracteristic numelor de familie, îl plasează pe bătrânul dascăl în lumea veche, perimată, ceea ce, alături de exemplele din Laskomerský, constituie dovada pătrunderii spiritului critic, a unor noi aspecte, noi atitudini privind ideologia și strategia națională – liberalismul formațiunii Noua Școală Națională Slovacă¹.

Pentru a ilustra abordarea umoristică a numelor în perioada realismului literar, ne vom referi la proza scurtă a celui care va deveni ulterior autorul primului roman slovac modern, Martin Kukučín (1860-1928)². Emblematică este povestirea umoristică mai amplă, *Rysavá jalovica* (Juninca roșcată, 1885), unde numele protagonistului Adam Krt (Adam Cârțiță) sugerează simplitatea acestui personaj, condiția lui umilă. Deși un destoinic meseriaș, meșter cizmar, confecționează cizme de pâslă foarte căutate, ca om e cam slab de înger și se lasă pradă alcoolului, făcându-se de răs în tot târgul (numit și acesta semnificativ, Mrhanovo – aprox. Risipeni, de la verbul *mrhat'*, a face risipă, a cheltui) și mai ales o scoate din sărite pe soția sa, Eva, care îl dă afară din casă. E de remarcat faptul că trăsăturile ridiculizate nu mai țin de identitatea națională, ci de caracteristici sociale și individuale, ceea ce corespunde cu mentalitatea vremurilor moderne și a ideilor literare moderniste.

Totuși, în maniera predecesorilor, se mai pune problema aristocrației care se distanțează și înstrăinează de popor, această atitudine fiind sancționată cu ajutorul numelor personajelor și al structurii lor mentale (oglindită de nume). Astfel este cunoscută în mediul cultural slovac povestirea lui Kukučín, *Ked' báčik z Chochoľova umrie* (Când moare unchieșul din Chochoľovo, 1890), unde personajul Adúš Domanický, un nobil scăpat cu pretenții de mare latifundiar, este caracterizat la modul umoristic cu ajutorul numelui format prin compunere și derivare din adverbul *doma* – „acasă” și pronumele negativ *nič*, cu forma modificată în *nic* – „nimic”, la aceste două

¹ Cf. Šmatlák, *pp.cit.*, p.149-150.

² Despre autor, Barboricá, *op.cit.*, p. 183; Šmatlák, *op.cit.*, p. p.213-218.

componente adăugându-se sufixul *-cký*, caracteristic numelor de familie (prin urmare numele său ar suna aproximativ „Acasănimichescu“).

Metoda de caracterizare ironică a personajelor cu ajutorul numelui, continuând tradiția lui Chalupka, e preluată, dezvoltată, după cum am văzut, de numeroși scriitori, printre care, la răscrucea secolelor al XIX-lea – al XX-lea apar primele femei-scriitoare, dintre acestea impunându-se mai ales Božena Slančíková-Timrava (1857-1951). Ea excelează în caracterizarea personajelor cu ajutorul numelor și mai ales al porecelor atașate numelui ca niște atribute ori epitete constante. Rolul acestora este, pe lângă caracterizarea propriu-zisă, exprimarea atitudinii celorlalte personaje. Astfel, la nivelul narațiunii acest element devine o formă de întrepătrundere a registrului naratorului, respectiv auctorial și registrul personajelor, ajungându-se la o formă a vorbirii numită de teoria literară slovacă „limbaj mixt” (vorbire mixtă, stil mixt), ceea ce atribuie lucrărilor ei una dintre trăsăturile prozei moderne, autenticitatea¹.

La Timrava nu mai regăsim acel umor binevoitor, tandru, poate chiar înțelegător ca la predecesorii și confrății ei literari bărbați Chalupka, Palárik, Kukučín, ea este mai dură, mai aspră, ironică, neiertătoare². Cu atât mai puțin își are sursa în problematica națională, ci este legată de individ și eventual de caracteristici sociale. Astfel, în povestirea *Ľapákovci* (1914), protagonistă, Iľa, o femeie din popor de o mare forță sufletească și hotărâre de a-și schimba condiția, să se emancipeze, să urmeze un curs de moașă, pentru a accede la un alt statut social, este numită de soțul său și toată familia lui în chip ironic *Iľa-kráľovná* (Iľa-regina). Dar acest mod de a o numi îl preia și autoarea – pentru a o pune în tandem cu celălalt spirit energic al familiei – Anča, sora cea mai mică, o fată tânără cu un chip frumos, dar cu diformități corporale, și care e mereu supărată pe lume, înțepată, de aceea i se spune Anča-zmija sau Anča-kalika (Ana-vipera, Ana-infirma). Iar în povestirea *Márnosť všetko* (Zădărnice-i totul, 1908) pentru personajul feminin care întrunește însușirile femeilor orgolioase, Timrava găsește atributul potrivit – Anča-veľkomožná (Ana-coană mare).

Realismul târziu a mai dat exemple de nume umoristice și ironice pe aceeași linie a individualului și a determinărilor sociale. Pentru primul caz este edificator la scriitorul Janko Jesenský (1874-1945), personajul emblematic, care dă numele unei povestiri, *Pani Rafiková* (1913), nume derivat de la *rafika* – „pramatie”. Doamna în cauză e o arivistă, bârfitoare și misoandă, când e plecată de-acasă își închide soțul în coteț. În romanul social *Demokrati* (1934; Democrații – titlu cu evidente intenții ironice), scriitorul își exprimă atitudinea ironică în numele de Brigantík (micul brigand – micul pirat, adică spus mai pe șleau, hoț), dat șefului poliției, *Rozvalid* – care asociază ideea de „tolăneală” (*rozvalit’ sa* – a se tolăni, a se întinde), debordând de materialist și prostănac ce este, satira suficienței de sine regăsindu-se în numele politicianului Tolkoš (*tol’ko* – „atât”, plus sufixul *-oš*, expresiv), măcelar cu veleități de politician, gelos până

¹ Despre tipurile de „vorbiri” sau stiluri în teoria slovacă v. Jozef Mistrík, *Štylistika slovenského jazyka*. Bratislava, 1970, p.4407-410.

² Barboricá, *op.cit*, p.184-185.

la irațional, și delator. Desigur imaginea politicianismului și a politicienilor interesați, redată cu ajutorul numelor expresive și ironice ar putea fi detaliată cu alte exemple din acest roman¹.

În dramaturgia interbelică umorul și satira își găsesc culminarea în opera unui scriitor de profesie medic, de unde probabil și disecția trăsăturilor. Autor al unor experimente sub influența lui Luigi Pirandello (*Komédia*, 1943), Ivan Stodola (1888-1977) este cunoscut ca autor de comedii, pe care le ridică la un grad superior estetic și, concomitent, la o adecvare cu realitatea sugestivă și în zilele noastre². Într-una din piesele sale de succes, atât în ceea ce privește publicul, cât și cercurile specialiștilor, *Čaj u pána senátora* (1929, Ceai la domnul senator), personajul principal, Balthazár Slivka (Baltazar Prună), patronul unei firme de pompe funebre (!), dezvoltă, sub influența soției, ambiții de politician. Opoziția dintre prenumele său pompos Balthazar (scris cu h! – formă care generează un fel de superioritate, în trecut făcând uz de acest mod de ortografiere numele de aristocrați), și numele „ordinar” de Slivka („prună”, apelativul având, evident, diferite conotații). Cu adevărat însă se schimbă în satiră odată cu apariția celorlalte personaje: senatorul Potkan (Șobolan), politicienii Kačka (Rață), Fialka (Viorea), sugerând demagogia, falsa inocență și veleitățile de mari personalități. În plus, fie spus că numele de Fialka trimite cu gândul la sinonimul generic – apelativul *kvietok* – „floare”, regăsit în expresia *ale si ty pekný kvietok* – având semnificația asemănătoare cu expresia românească „poamă, pușlama ce ești”. Consoartele domnilor politicieni, „cele trei grații”, Potkanová, Fialková, Kačková, eminent caracterizate de nume – bărfesc, bat câmpii. Sunt niște parvenite care țin să pară instruite, culte, își iau un profesor de bune maniere și conversație în societate, dar preocupările lor adevărate se reduc la discuții despre lucruri triviale, în ce zi fiecare dintre ele spală – la propriu – rufe. Culmea ignoranței o întruchipează Sekera (Toporul), de profesie măcelar, debordând de prostie, bătauș, îl snopește în bătaie pe candidatul partidului din care face parte el însuși, nefiind în stare să facă deosebirea.

Cu totul nou apare un nume cu rezonanțe de împrumut din lumea slavă. Pe lângă mărturia cunoașterii dramaturgiei ruse (și preferința sa pentru Cehov), personajul Lopuškin, profesor de bune maniere, fost căpitan de jandarmerie la Petrograd, aduce un spor de ironie, întrucât acesta le explică „elevilor” săi că un politician inteligent niciodată nu spune adevărul. În spiritul acestor învățăminte ne dăm seama că numele nu este ales la întâmplare, el fiind foarte asemănător cu apelativul de *lopuch* „brusture”, ironizând modul parazitar de subzistență a falsului profesor. Concomitent însă autorul desființează și un mit, cel al măreției slavilor, slavianofile și rusofile, conform căreia slovacii se pot aștepta la sprijin în lupta lor națională din partea slavilor, mai ales a rușilor. După demitizarea propriei nații la sfârșitul secolului al XIX-lea, iată cum abordarea comică a numelui semnaleză o altă ruptură în stereotipiile înrădăcinate de-a

¹ Interesant este faptul că istoricii literari slovaci au decodat unele nume, considerând romanul un roman cu cheie. V. Mazák și col., *op.cit.*, p.428.

² V. Stanislav Šmatlák, *Dejiny slovenskej literatúry*, Bratislava, 2001, p. 454-456.

lungul vremii. Dacă personajele negative au un nume care le pune în evidență trăsăturile mai puțin lăudabile, cel care se situează în vârful ierarhiei, este numit generic – doamna ministru. Această opoziție face ca apelativul – nume de funcție administrativ-executivă – să devină în fapt nume propriu, condemnând-o la a fi o caricatură pe aceea care reprezintă partidul bunăstării generale, și care alege candidații pentru postul de senator din partea partidului său după cât de gentil îi sărută mâna.

Diminutivele, îndrăgite în slovacă și ușor derivabile din aproape orice cuvânt, indiferent de categoria gramaticală de care aparțin, sunt, în sine, marcate stilistic, în general, dar diminutivul utilizat ca nume al unui personaj cam șters, ajuns în centrul atenției și ridicat la rang de erou constituie sursa ironiei și are rol covârșitor în comedia *Jožko Púčik a jeho kariéra* (în traducere aproximativă, Ioșca Bobocel și cariera sa). La polul opus se află administratorul firmei, versat și uns cu toate alifiile, purtând un nume pe potrivă, Rohatý, care este evident o referire la „cel cu coarne“ – „împielitatul“.

Deocamdată ne vom opri aici cu exemplele, la limita dintre perioada interbelică și cea contemporană, ceea ce nu înseamnă că după această dată nu există personaje a căror nume să constituie o sursă a umorului, ironiei sau a sarcasmului. Evident, în lucrările postmoderniștilor slovaci exemplele abundă, dar aceasta ar putea constitui o lucrare separată. Ne vom limita doar la un singur exemplu, pentru a sugera că această dimensiune nu a rămas neglijată: modificarea numelui eroului popular Jánošík în *Jáánošíík*, piesă de Stanislav Štepka, inspirată din folclor, menită să demitizeze imaginea emblematică a haiducului Jánošík, iar, odată cu aceasta, și compromiterea festivismului patriotard.

În încheiere putem afirma că umorul, ironia numelor își schimbă substanța, sursa intrinsecă, datorită spațiului literar, extraliterar, lingvistic și extralingvistic. Tensiunea dintre aceste sfere, dar și modificările care survin în lumea reală, odată cu modificarea ideologiilor, socialului, politicului se convertește în valori estetice. Numele personajelor prin urmare constituie sursa umorului și deopotrivă caracterizează epoca. De fapt, felul, calitatea umorului își are originea în cadrul exterior și îi este simptomatic, măsură, emblemă. Numele personajelor ca sursă de umor poate fi concomitent și sursă a cunoașterii vremurilor.

Romanoslavica vol. XLVIII, nr.3

NOSTALGIA PARADISULUI

Corneliu BARBORICĂ

The article is an attempt at presenting the most important moments in the development of utopia as a perennial quest of humanity for a better world, in compensation for the manifold evils prevalent in our society. The author shows the origin of the utopia, which is not born from nothing but is the result of several myths, social disorders and mainly deep disappointment with the real society. Several important utopias of the world literature are quoted, such as the Egyptian paradise of Amenti, the Greek myth of Arcadia, Plato's *Respublica*, as well as the contributions of Campanella and Thomas Morus. Karl Marx with his Manifesto and Capital is not omitted. Looking at the present day utopias, the author warns against the utopia transposed into politics.

Key-words: utopia, real society, difference, North, South, myth, extremism, fanatic, racism.

În secolele al XVI-lea și al XVII-lea, dar și mai târziu, au apărut scrieri în care se prezintă proiecte de reformă socială radicală și care au fost numite *utopii* după titlul operei lui Thomas Morus din 1516. Printr-o operație de regresie terminologică, termenul a fost aplicat și *Republicii* lui Platon.

Scrierile utopice nu s-au născut din nimic. Ele au fost precedate de diverse mituri de sorginte populară, cultă sau religioasă. Dezordinea din viața socială, nedreptățile de toate felurile, abuzul de putere și bogăție, inegalitatea, corupția etc., precum și calamitățile naturale, bolile, teama de moarte, războaiele etc. au făcut pe oameni să dispere sau, dimpotrivă, să spere că va veni o vreme a dreptății, a liniștii și chiar a nemuririi. O astfel de vreme ar fi existat cândva pe pământ. Așa spune și Hesiod (secolul al VII-lea înainte de Hristos):

Căci mai demult pe pământ trăia seminția de oameni
Îndepărtată de rele, fără să simtă povara
Bolilor care mânat-au spre oameni nălucile morții...
Ea, cu-al ei braț, ridicând al butoiului mare capac
Griji și dureri slobozit-a și le-a răspândit printre oameni,
Numai speranța rămase-n cocioabele bieților oameni
Ea a rămas în butoi, sub capac, neputând să mai iasă,

Căci după voia lui Zeus, răscolitorul de nouri
Și purtătorul egidei, lăsat-a Pandora capacul.
Mii de neazuri de-atunci s-au năpustit peste oameni
Plin e de patimi pământul și marea e plină de ele,
Boli din senin se iscau și noapte și zi bântuiau...¹

Toate religiile și miturile străvechi s-au născut dintr-o astfel de speranță, pornind de la ideea că omenirea, la începuturile ei, a trăit o viață cum nu se poate mai fericită și însuflându-i credința că odată și odată se va putea reîntoarce la acest Paradis inițial, după ce va parcurge, după părerea lui Hesiod, treptele decăderii de la vârsta de aur, cea fericită, la vârsta fierului, plină de nenorociri.

Această dorință ancestrală de a redobândi Paradisul pierdut este o caracteristică a omului în general, nu numai a celui religios. Mircea Eliade constata că „în orice societate, oricare i-ar fi gradul de civilizație [...], se observă o nostalgie a Paradisului care atestă că omul aspiră la un paradis concret și crede că dobândirea acestui paradis este posibilă *aici*, pe pământ, și *acum*, în momentul prezent”².

Miturile laice cunoscute, mai ales cele din antichitate și evul mediu, hrăneau în oameni iluzia că undeva în lumea contemporană lor s-ar afla niște ținuturi unde se trăiește ca în Paradis sau că acolo ar fi chiar Paradisul. La vechii egipteni era mitul despre Țara Amenti, situată undeva spre Apus, încotro se îndreptau soarele și morții. Acea țară era un fel de Paradis egiptean, cu un pământ de o nepuizabilă fertilitate, încât nu mai era nevoie de revărsările unui fluviu ca Nilul pentru ca pământul să dea roade. Un vechi mit grecesc povestește despre niște insule îndepărtate, numite Insulele Fericiților, situate mult la vest de Elada (probabil, în Oceanul Atlantic), un ținut al verii veșnice, cu locuitori nu numai din plin îndestulați cu tot ce-și doresc, dar totodată binecuvântați să aibă parte și de nemurire. La aceste insule face referire și Hesiod:

Ei viețuiesc fără grijă în insula celor ferice
Lângă Oceanul adânc, cu valuri învolburate,
Neînfricații eroi. Acelora roada cea dulce
Brazda le-o dă, fără muncă din an, în trei anotimpuri³.

Tot la vechii greci dăinuia și mitul Arcadiei, localizată în Peloponez. În vremurile mai noi, exploratorii spanioli au născocit povestea că pe undeva prin America de Sud s-ar afla un ținut, El Dorado, unde ar exista cantități uriașe de aur, încât locuitorii acelei țări nici nu pun preț pe el. Toate aceste mituri laice înfățișau fericirea, în primul rând ca îndestulare materială și ca pe o societate egalitaristă, ceea ce demonstrează

¹ Hesiod, *Munci și zile*, în *Opere*, traducere, studiu introductiv și note de Dumitru T. Banu, București, 1973, p. 61–62.

² Mircea Eliade, *Tratat de istoria religiilor*, traducere de Mariana Noica, București, 1992, p. 371.

³ Hesiod, *op. cit.*, p. 64.

originea lor plebee (Hesiod era el însuși un plebeu, deși om liber, de aceea pledează în *Munci și zile* ca toată lumea să muncească).

Cam în același chip își închipuiau fericirea și utopiștii evului mediu, cu deosebirea că ei fac descrieri savante și amănunțite ale produsului imaginației lor; și ca să le dea iz de autenticitate, ei le pun pe seama unor așa-ziși martori oculari, navigatori sau exploratori.

Cu totul altfel vedea realizarea unei lumi ideale Platon. În *Republica*, ca și în *Legile* sau *Omul politic*, el creează un nou mit, filozofic, bazat pe ideea de inegalitate și un regim politic totalitar¹. Platon, ca și utopiștii de mai târziu, considera proiectele sale ca realizabile². De asemenea, doctrina creștină socotește că omenirii îi este hărăzită o nouă viață paradisiacă după ce va trece prin purgatoriul Apocalipsei. La fel și budismul crede că suprimarea setei de viață, izvor al tuturor suferințelor, îl va călăuzi pe om spre suprema fericire, Nirvana, o stare de liniște obținută prin asceză și anumite exerciții psiho-fizice³.

*

Orice încercare de a imagina o lume a egalității desăvârșite, neținând seama de inegalitatea naturală dintre indivizi, reprezintă o utopie, o himeră.

A existat însă în toate timpurile o categorie de oameni, romantici și idealști prin firea lor, ferm încredințați că visul egalitarist poate să se împlinească, după cum există și sceptici, unii dintre ei moderați, alții totali și apocaliptici. Instructivă ni se pare în acest sens distincția tipologică pe care o făcea la începutul secolului al XX-lea filozoful american William James, în lucrarea sa fundamentală, *Pragmatismul*. El împărțea oamenii în două mari categorii. De o parte așeza portretul idealistului, un tip monist, intolerant și morbid, convins că dreptatea se află numai de partea sa și năzuind să schimbe lumea după chipul și asemănarea ficțiunilor sale; de cealaltă parte situa omul pragmatic: acest tip este tolerant, adept al relativismului și pluralismului filozofic, ideologic, politic, acceptând orice experiență chiar și pe cea mistică, dacă se dovedește a fi folositoare omului. „Este adevărată orice credință bună”, afirma filozoful⁴.

¹ Vezi K.R. Popper, *Societatea deschisă și dușmanii ei. Vraja lui Platon*, vol. I, traducere de Dragan Stoianovici, București, 1992.

² Nici un argument din scrierile lui Platon, mai ales dacă coroborăm *Republica* cu *Legile* și *Omul politic*, nu susține teza lui Gabriel Liiceanu cu privire la două feluri de utopii: cea filozofică, platoniciană, care se mulțumește numai cu descrierea modelului ideal, și cea intelectuală (a celorlalți utopiști), care descrie modelul și tehnicile de înaintare către el. Vezi Gabriel Liiceanu, *Utopia intelectuală și utopia filozofică*, în vol. *Cearța cu filozofia*, București, Humanitas, 1992, p. 97–105.

³ Vezi Mircea Eliade, *Technique Yoga*, Paris, 1948, și *Yoga, immortalité et liberté*, Paris, 1954.

⁴ William James, *Le Pragmatisme*, Paris, 1968, p. 204

Oricare le-ar fi proveniența sau soluțiile propuse, utopiile stau sub semnul idealismului. Dacă privim utopia din punctul de vedere al autorului, atunci trebuie să acceptăm că acesta a intenționat să înfățișeze un univers uman ideal organizat. Nu avem nici un motiv să ne îndoim de sinceritatea și onestitatea autorului de utopii. Dar dacă vom privi elementele „ideale” propuse de autor, în calitate de cititori sceptici și critici, vom ajunge la concluzia că utopia este, în fond, o antiutopie, o utopie pe dos. Satira antiutopică nici nu s-ar fi născut așa de timpuriu (avem în vedere *Furtuna* lui Shakespeare), dacă utopia n-ar fi conținut, în nucleul său, elemente absurde și, deci, irealizabile, indiferent de buna-credință a autorilor ei. Așa, de pildă, eutanasia, consfințirea castelor și educația artistică cenzurată de o mână de conducători, filozofi și militari atletici laolaltă, ai cetății ideale, propuse de Platon, sau comunitatea tuturor bunurilor și a femeilor, precum și ideea consumului după nevoi, relațiile sexuale dirijate, educația în comun a copiilor, ca și teoria muncii ca obligație, onoare și bucurie la Campanella și Thomas Morus, falansterile comunitare de câte 1500-2000 de indivizi la Fourier (ideea apare pentru prima oară însă la Montaigne), în fine, „palatele de cleștar” promise de Cernășevski în romanul său *Ce-i de făcut ?* – nu sunt oare suficiente argumente pentru o minte lucidă de a considera utopia drept un univers de groază ? Dacă admitem că lucrurile stau așa, atunci îi vom da dreptate lui Dostoievski, care respingea, în numele libertății, „palatele de cleștar”, prin care înțelegea viciile tuturor utopiilor.

Deci, oricât de frumoase și de ademenitoare i-ar fi teoriile, idealistul are înșușirea, de care nu este conștient, de a transforma propriile intenții bune în reversul lor.

Ceea ce se știe în mod curent despre utopii este că ele exprimă, adesea într-o formă romanțată, dorința autorilor lor de a vedea înălțându-se o lume ideală pe pământ. Este în firea omului să viseze, de obicei acest vis însemnând o lume în care avuția socială să fie împărțită în mod egal. Visul acesta poate fi vulgar, adică pură invidie socială, dar alteori înălțime intelectuală, care se sublimează în motivări teoretice. Deși s-a dovedit nefericită, ideea egalitaristă nu poate fi condamnată, pentru că este lipsit de sens să condamni visele, cu atât mai mult cu cât ele vor rămâne etern irealizabile, iar lumea va rămâne etern în mâna celor puternici; „puternic” ar trebui să însemne un individ socialmente eficient și valoros, deși, din nefericire, acesta nu este întotdeauna și omul cel mai onest. Vilele cu piscină, înconjurate de parcuri mai mici sau mai mari, n-ar trebui să aparțină niciodată persoanelor neonest eficiente, cum știm că se întâmplă adesea, ci acelor care reprezintă o reală valoare în planul științei, tehnologiei, artelor, industriei și comerțului, sau în oricare alt domeniu al activităților publice. Dar și acesta este doar un vis irealizabil. Nu există pădure fără uscături și societate fără lichele bine situate. Lumea este așa cum este, și bună și rea; ideală, se pare, nu va fi niciodată. Visul egalitarist, atât de agreabil, nu se știe dacă va ajunge să prindă vreodată viață; mai degrabă nu va ajunge. De altfel, chestiunea este și una de relație: este evident că suprafața terestră n-ar fi suficientă ca să asigure fiecărui locuitor al unei planete într-o

rapidă expansiune demografică, câte o vilă cu piscină. Nici măcar necesitățile alimentare. Maltus avea dreptate.

Mai puțin utopic pare visul privitor la organizarea politică „ideală” sau ceea ce numim în vremurile moderne societatea de drept. S-a scris mult despre rolul cărmuirii, despre felul cum ar trebui orânduită, încât să nu se transforme în despotism.

Istoria cunoaște multe proiecte doctrinare, precum și tentative practice de îndreptare a societății. Să ne referim mai întâi la idealismul creștin, cel care de două mii de ani încoace se străduiește să facă ordine în lume, folosind, după caz, când cuvântul blând al predicii, când biciul; fără succes. Infernul făgăduit răilor și bogaților în faimoasa pildă cu cămila și urechile acului n-a avut nici un efect asupra acestora, iar bunii săraci s-au ales doar cu promisiunea unei vieți paradisiace după moarte. Mai mult chiar, înșiși reprezentanții Bisericii s-au datat plăcerilor lumești și s-au înfruptat din plin din cornul abundenței, arătându-se totodată necruțători față de cei ce îndrăzneau să arate că altele au fost idealurile inițiale ale religiei creștine. Avem aici în vedere, în primul rând, confesiunea romano-catolică în evul mediu, ortodoxia fiind mai blândă, dar și fără urmări notabile în evoluția civilizației universale. Ce ar fi fost artele, arhitectura, pictura, sculptura, chiar literatura fără hedonismul și bogăția Bisericii romano-catolice? Ea a reprezentat matricea în care s-a format modelul de cultură vest-european, diferit de modelul bizantino-slav din estul Europei, deși interferențe au existat chiar și pe teritoriul locuit de români. Protestantismul, sub toate formele sale, a însemnat un recul, iar ortodoxia s-a mișcat cu greu în chingile impuse de dogmatismul intelectual bizantin. Sigur, biserica romano-catolică a avut merite uriașe în dezvoltarea culturii, dar a fost totodată și extrem de agresivă și intolerantă. Cele aproape două secole de inchiziție o dovedesc cu prisosință.

Nici opoziții Bisericii oficiale, tratați drept eretici, nu erau mai toleranți și mai puțin fanatici. Este prea bine cunoscut cazul lui Savonarola, cel care își închipuia că vindecă biserica și omenirea distrugând opere de artă, considerate simboluri ale opulenței unei biserici ce își trădase menirea.

Astăzi Biserica, cel puțin cea creștină (spre deosebire de aripa fundamentalistă a islamului care dorește să-și supună toate pârgurile puterii laice), pare să fi abandonat ambițiile lumești și își concentrează eforturile asupra educației morale a indivizilor. Etica este, sau ar trebui să fie, vocația ei fundamentală, din nefericire într-o lume în care averea socială a rămas tot inechitabil împărțită, iar finalitatea refacerii morale prin propovăduirea iubirii și înfrățirii rămâne și ea nesigură. Și cum ar putea fi altfel, când adepții diverselor religii și confesiuni se înfruntă cu atâta încrâncenare și violență în mai toate colțurile lumii ? Ce s-a întâmplat în fosta Iugoslavie a fost un război religios și fratricid, ca și cel din Irlanda de Nord. Fanatizați și parcă amnezici, credincioșii nu mai știu de milă, de iertare, iubire, înfrățire, se dedau la cele mai neînchipuite sălbătici. Se știe prea bine că nu credința religioasă poartă răspunderea și că, în realitate, credincioșii sunt manevrați în virtutea unor interese de altă natură. Există speranță de reconciliere între diversele doctrine religioase ? Speranță – da. Se poate spune mai mult decât atât în acest bizar prezent pe care îl trăim ?

Comunismul a promis o societate a egalității și a belșugului, în care oricine are vreo nevoie întinde mâna și ia ce-i pofteste inima. O societate fără fenomene parazitare, unde toată lumea este obligată să muncească, așa cum stă scris în mai toate vechile și noile utopii, conform principiului „cine nu muncește, nu mănâncă”. Încercând să o realizeze, a ieșit altceva, o dictatură care a îmbrăcat adesea forme sângeroase și aceasta numai pentru că omul, ființă „bizară și capricioasă” (Dostoievski) sau o ființă „nelegiuită” (Platon), nu vrea să facă nimic în mod silit. Și măcar de s-ar fi împlinit în regimurile comuniste visul egalitarist: bogații n-au dispărut, ci prosperau în vârful piramidei sociale. Ce-i drept, nu mai erau atât de mulți (dacă excludem pungașii de rând și elementele corupte din aparatul birocratic) și nici atât de bogați ca în capitalism, dar discrepanțe sociale s-au menținut tot timpul, deși austeritatea și modestia se propovăduiau aproape cu religiozitate. Se făcea chiar și un control al averilor. A fost o vreme când trebuia să te prefaci sărac, cu toate că puteai sta pe un sac cu aur. Măsurile de verificare a averilor și de îngădare a traficului de influență n-au dus nicăieri. Și, pe deasupra, teroarea polițienească, intoleranța și fanatismul ideologic monist, înclinația spre uniformizarea valorilor și nonvalorilor, mediocritatea și chiar prostia ajunse factori de decizie, situau țările comuniste mult sub nivelul regimurilor democratice.

S-au formulat de-a lungul veacurilor și doctrine care ar putea aduce numai bine umanității, dacă... ar fi realizabile.

Făcând abstracție de un eventual cataclism cosmic ce ar aneantiza viața pe pământ, s-ar putea ca pansofia (înțelepciune prin educație și cultură), susținută cu multă ardoare în secolul al XVII-lea de cehul Jan Komenský (Comenius), ca și de un întreg șir de învățați umaniști și iluminiști, să facă ordine între oameni. Pacea și dreptatea socială ar putea fi realizate prin creșterea nivelului de pregătire intelectuală a tuturor membrilor societății. Oare a tuturor ? Indiferent de înzestrarea lor naturală, de defectele psihice ale indivizilor? Ce va face societatea cu cretinii congenitali, debili mintali, criminalii, hoții și lichelele? Pansofia nu-i va putea aduce și pe aceștia la un nivel de normalitate. Thomas Morus propunea ca această categorie de indivizi să fie transformată în sclavi. Platon recomanda lichidarea lor fizică, iar Campanella, mai îngăduitor, excluderea lor din Cetatea Ideală. Ingineria genetică promite crearea unor indivizi umani perfecți. Dar inginerul genetician nu este un Dumnezeu, o catastrofă se poate produce oricând și, tratând pe cei debili mintali etc., să dea naștere la monștri.

Stări de spirit contradictorii zbuciumă în zilele noastre sufletele oamenilor de pe întreaga planetă. Pentru cei săraci din țările sărace visul cel mai frumos este comunismul cel mai radical cu putință. Dar nici în țările mai mult sau mai puțin dezvoltate visul comunist n-a dispărut cu totul; sunt destui oameni care aderă spontan la acest vis, fără să-și dea seama că, în realitate, nu poate fi așa de frumos ca în închipuirea lor. Pe de altă parte, o seamă de oameni din fostele țări socialiste își imaginează societatea capitalistă ca pe un ideal de perfecțiune. Majoritatea acestora se simte atrasă de mirajul unor câștiguri fabuloase, fără să se gândească la posibilitatea de a ajunge să ducă un trai modest sau chiar de mizerie, să doarmă pe sub poduri și să-și câștige mijloacele de

existență prin prostituție, vânzare de droguri, furturi și altele de acest fel. Nici societatea capitalistă nu reprezintă perfecțiunea ca organizare economică și socială.

Deși formulată în chip ademenitor, nimic nu exprimă mai clar viciul esențial al utopiilor mai vechi sau mai noi decât ideea marxistă după care comunismul va asigura membrilor societății satisfacerea tuturor nevoilor conform principiului: „De la fiecare după capacități, fiecăruia după nevoi”. Astfel formulat, principiul are o formă oarecum oraculară, adică suficient de nebuloasă ca să dea de furcă vulgarizatorilor marxismului. Prima parte a aserțiunii este relativ limpede; dar ce să înțelegem din cea de a doua parte? Ce înseamnă să dai fiecăruia după nevoi? Se știe că nevoile individuale sunt o chestiune atât de relativă, încât ar trebui să fie cineva Dumnezeu ca să le cunoască și să le contabilizeze. Omenirea ar avea, în acest caz, mare nevoie de acest Dumnezeu, singurul capabil să stabilească cuantumul de nevoi al fiecărui individ de pe planetă. Cel care stabilește va fi obligat să și decreteze sau să legifereze, altfel hotărârile lui nu vor fi luate de nimeni în serios, adică de cei de la magazia cu cele de trebuință. În plus, orice lege prevede și se sprijină întotdeauna, fără excepție, pe un aparat de constrângere; în absența acestuia, indivizii și distribuitorii nu ar respecta legea care prevede *rația de nevoi* ce li se cuvine. S-ar produce abuzuri și corupție. Și astfel, în prim plan apare statul, Leviatanul, cu toate că s-a vorbit de dispariția lui atunci când toată lumea va înțelege necesitatea și va deveni astfel liberă. Mergând pe acest drum, nu vom scăpa niciodată de statul autoritar, cel care nu îngăduie opoziție la deciziile luate. Și nu o va îngădui tocmai pentru că respectă tacit părerea autoritaristă a lui Platon, după care omul este o ființă egoistă, îndărătnică, rea, care, adăugăm noi, va dori nu numai satisfacerea nevoilor vitale, ci și luna de pe cer. Și iată cum, în acest segment de frază „fiecăruia după nevoi”, atât de atrăgător exprimată (dar și atât de înșelător) și capabilă să înfierbânte mințile mulțimilor, se dezvăluie, în fond, o atitudine numai aparent umanistă. Marx s-a dovedit a fi nerealist, crezând că, în acel viitor comunist, belșugul va fi așa de mare, încât va ajunge fiecăruia tot ce-și pofteste inima. Oamenii sunt însă așa cum îi știm; printre ei se află puțini modești și altruști, și dacă unul va dori să aibă, și va avea un avion, un elicopter sau iaht, – or, pe viitor trebuie să ne așteptăm la asemenea dorinți – va pofti și vecinul sau colegul, dar în primul rând subordonatul lui să aibă la fel. De ce o rachetă de tenis sau o bicicletă, adică niște lucruri mai puțin costisitoare, să fie considerate „nevoi”, iar avionul, elicopterul, iahtul sau, în viitor, o navă cosmică personală să fie excluse de la categoria „nevoi”? Dar care societate va fi în stare să asigure *tuturor* plăcerea posesiunii unor asemenea lucruri? S-au făcut promisiuni minunate care au darul de a lua mințile adolescenților, dar și ale adulților care nu au timpul sau capacitatea de a despica firul în patru.

La Marx, ca, de altfel și la Hegel, filozofia istoriei are la bază o flagrantă contradicție, relevată de cercetători. Pe de o parte, marxismul se declară istoricist și evoluționist, pe de altă parte, pune capăt evoluției istorice atunci când proclamă era victoriei proletariatului drept epoca de aur a omenirii. K.R. Popper în lucrarea sa *Societatea deschisă și dușmanii ei*, vol. II, a făcut o amplă demonstrație a acestei contradicții. Noi vom cita aici doar o succintă apreciere, aparținând lui Mircea Eliade,

apreciere ce coincide, în esență, cu demonstrația lui Popper, dar și diferă de ea, așa cum vom arăta mai încolo:

Să lăsăm la o parte validitatea filozofică a marxismului și destinul lui istoric. Să ne oprim doar la structura mitică a comunismului și la sensul escatologic al succesului său popular. Orice s-ar gândi despre veleitățile științifice ale lui Marx, este evident că autorul *Manifestului comunist* reia și dezvoltă unul dintre marile mituri escatologice ale lumii asiatico-mediteraneene, și anume: rolul mântuitor al celui drept („alesul”, „unsul”, „nevinovatul”, „mesagerul”, în zilele noastre, proletariatul), ale cărui suferințe sunt chemate să schimbe statutul ontologic al lumii. Într-adevăr, societatea fără clase a lui Marx și dispariția consecutivă a tensiunilor istorice își găsește cel mai exact precedent în mitul Vârstei de Aur, care, urmând multiple tradiții, caracterizează începutul și sfârșitul Istoriei. Marx a îmbogățit acest mit venerabil cu o întreagă ideologie mesianică iudeo-creștină: pe de o parte, rolul profetic și funcția soteriologică pe care le acordă proletariatului; pe de alta, lupta finală dintre Bine și Rău, care poate fi ușor apreciată de conflictul apocaliptic dintre Hrist și Antihrist, urmat de victoria definitivă a celui dintâi. Este semnificativ că Marx preia speranța escatologică iudeo-creștină a unui „sfârșit absolut al Istoriei”¹.

Deosebirea dintre aprecierile lui K.R. Popper și Mircea Eliade constă în aceea că cel dintâi refuză să accepte ideea că marxismul ar avea vreo legătură cu ideea mesianică iudeo-creștină, declarând că Marx „a fost un om de știință care a arătat cu mijloace pur raționale că socialismul se va înlăptui, și pe ce cale anume”².

Marxismul a făcut promisiuni pe care nu le-a putut onora în scurta sa existență, și nu le-ar putea onora chiar dacă ar dăinui o mie de ani. Economia concurențială și statul democratic și pluralist, cu toate viciile ce le au și pe care teoriile utopice se străduiesc să le îngroașe, sunt deocamdată singurele posibilități de organizare cât de cât convenabilă a societății umane. Nimeni n-a găsit încă mult jinduita a treia cale, care ar depăși prin calitățile sale atât capitalismul, cât și comunismul. Emil Cioran, acest eseist atât de paradoxal (ca să folosim un eufemism), spunea într-o scrisoare adresată lui C. Noica și publicată în volumul *Istorie a utopiei*: „Ne găsim în fața a două tipuri de societăți inacceptabile”³. Iar acum câțiva ani, un eseist român (Valeriu Cristea) cerea:

¹ Mircea Eliade, *Mituri, vise, mistere*, în vol. *Eseuri*. Traducere de Maria și Mircea Ivănescu, București, 1991, p. 129.

² K.R. Popper, *Societatea deschisă și dușmanii ei. Epoca marilor profeți: Hegel și Marx*, vol. II, București, 1993, p. 277.

³ Emil Cioran, *Istorie și utopie*, traducere de Emanoil Marcu, București, Humanitas, 1992, p. 16. În această scrisoare, Cioran consideră că filozoful român C. Noica are o atitudine „părtinitoare” (idealizantă) față de „popoarele Occidentului”, în sensul că nu le vede cu claritate defectele din cauza distanței care îl desparte de ele: „eroare de optică sau nostalgie a inaccesibilului”. și Cioran pornește, cu frenezia specifică spiritului său, să-i risipească lui C. Noica iluziile: „Nu vreau să spun că o detest în mod absolut (societatea burgheză – n.n.) – știi doar că am o slăbiciune pentru

„Arătați-mi a treia cale și vă voi urma”. Sub flamura arzătoarei dorinți de a merge pe o a treia cale s-ar aduna azi, credem, majoritatea locuitorilor planetei. Și nu numai cei ce nu au nici măcar ce băga în gură, ci și cei care, având cămărilor pline, doresc un iaht, un elicopter, o vilă cu parc și piscină etc., etc., cum văd că au cei care dispun de bogățiile acestei lumi.

Prăpastia e teribil de adâncă. Lumea de astăzi oferă tabloul dezolant al unei uriașe discrepanțe între cei mulți și relativ puținii care se află la cârma industriei, comerțului și finanțelor. Fără a mai vorbi de prăpastia care desparte țările avansate de cele înapoiate. Judecând după starea economică a diverselor state ale lumii de azi, economia de piață singură nu reprezintă soluția miraculoasă care lichidează în mod automat starea de înapoiere. Capitaliste sunt, spre exemplu, și țările Americii Latine, capitalistă este și America de Nord. Dar câtă deosebire între ele! În decembrie 1989 și România a dorit să meargă pe calea capitalismului și să devină înfloritoare ca Statele Unite ale Americii, dar neștiind pe unde s-o apuce, după aproape peste două decenii a ajuns mai rău decât cele mai sărace țări ale Americii latine. Am fost întotdeauna tentați să punem pe seama națiunilor colonizatoare deosebirea dintre cele două Americi și suntem convinși că așa este. Situația celor două Americi imită, în alt spațiu geografic și la dimensiuni incomparabil mai mari, modul cum au evoluat Nordul și Sudul Europei. Incontestabil, Europa meridională, chiar și în zilele noastre, se află în multe privințe în urma Nordului. Spaniolii și portughezii au colonizat Sudul Americii, anglo-saxonii și francezii s-au așezat în Nord; multă vreme, primii n-au fost capabili să asigure nici măcar la ei acasă o dezvoltare competitivă. Anglia și Franța, orice s-ar spune (și este adevărat ce se mai spune), au dus în coloniile lor un pic de civilizație, în timp ce ceilalți au transportat în coloniile lor dezordinea și mentalitățile proprii.

Sudul (în sens planetar) are nevoie nu numai de industria și investițiile Nordului, ci și de *spiritul* acestuia, care înseamnă deprinderea de a fi în toate temeinic, tenace și ordonat. Fără acest spirit, planul Marshall singur n-ar fi scos niciodată Germania din groapa de bombe și moloz în care se afla în 1945. Știm, spiritul germanic are și relele sale mari; dar mai știm că germanii, atunci când au migrat în grupuri pașnice, au purtat în spate sapa civilizației. Dar la o națiune teribil de ordonată și de igienică se nasc, prin firea lucrurilor, și sentimente de repulsie față de acele popoare mai dezordonate și, să zicem, mai neglijente în materie de igienă. Și iată, și dintr-asta (dar și din multe alte motive) apare ideea de superioritate rasială, de elită a lumii, ce are menirea să-i învețe pe alții nu numai prin forța exemplului, ci și prin exemplul forței, acesta din urmă fiind motivul pentru care germanii s-au aruncat în secolul al XX-lea în două războaie sinucigașe. Să-l cităm din nou pe Mircea Eliade:

monstruos... E prea puțin spus că nedreptățile abundă în această societate, e chiar chintesență a nedreptății. De bunurile pe care le etaleză, de opulența cu care se împăunează – delicii și belșug de suprafață – se bucură doar trântorii, profitorii, experții în mârșăvie, ticăloșii mai mari sau mai mici. Sub lustrul aparent se ascunde o lume a dezolării...” (p. 15-16).

Comparată cu amploarea și vigurosul optimism al mitului comunist, mitologia practică de național-socialism apare ciudat de stângace. Nu numai din cauza limitelor înseși ale mitului rasist (cum s-ar putea imagina că restul Europei ar accepta de bunăvoie să se supună aceluși Herrenvolk), dar mai ales datorită pesimismului fundamental al mitologiei germanice. În efortul de a abolii valorile creștine și a regăsi izvoarele spirituale ale „rasei”, adică ale păgânismului nordic, național-socialismul a fost *obligat* să se străduiască să reînvie mitologia germanică. Or, în perspectiva psihologiei profunzimilor, o asemenea tentativă era, în sensul propriu, o invitație la o sinucidere colectivă: căci eschatonul anunțat și așteptat de vechii germani este o ragnarök, adică un „sfârșit al lumii”, catastrofic”¹.

Germania este astăzi, după unificarea Vestului cu Estul, din nou mare și puternică, țara cu cel mai viguros potențial economic. Cu toate asigurările pe care le dau în mod oficial Anglia și Franța, spre propria liniște, cum că Germania n-ar mai fi cea de ieri, ambițioasă și expansivă, elitismul german există și nu poate fi eradicat cu una cu două. Decalajul uluitor dintre civilizația vest-europeană, deci nu numai germană, și numeroase țări din Africa, Asia și America de Sud nu este deloc ușor de lichidat, cu toate că țările respective se călăuzesc după aceleași principii economice, cele ale economiei de piață.

Idolatrizarea unui sistem sau a celuilalt, comunist sau capitalist, a fost una dintre gravele erori pe care omenirea le-a comis în secolul al XX-lea, ajungând din această cauză până în pragul unei mari catastrofe. Totdeauna extremismul, de stânga sau de dreapta, dezlănțuie pasiuni și iscă violență. Fanatismul n-are leac; el tulbură mințile când cu dragostea de popor, când cu naționalismul șovin sau rasial, când cu antisemitism sau exclusivism religios. După părerea unui politolog, economia de piață este „un ideal cam terestru și lumesc (!), care nu are puterea să-ți pună mintea în mișcare (!) și să-ți înfierbânte sângele...”². Domnul fie binecuvântat că este așa! Idealurile care stârnesc pasiuni și violență sunt o adevărată pacoste. Când ne apucăm de o treabă serioasă, sângele înfierbântat nu ajută la nimic, dimpotrivă, va deveni în mod sigur o piedică. Nici măcar pe timp de război, nu te arunci orbește contra inamicului; în toate acțiunile omenești funcționează niște reguli cât de cât raționale. Este adevărat: cu fanatism s-a făcut până acum istoria și se mai încearcă a se face și acum. Credem însă că omenirea, cel puțin cea civilizată, se va putea baza numai pe rațiune sau, dacă vreți, pe „fanatismul științei”. E bine să ne gândim însă și la demoni. Paza bună trece primejdia rea.

¹ Eliade, *Mituri, vise, mistere*, p. 129-130.

² Silviu Brucan, *Generația irosită*, București, 1992, p. 253-254.

PRENUME MASCULINE ÎN TOPONIMIA DIN OLTENIA ȘI MUNTENIA

Iustina BURCI

La plupart des noms de lieux, provenant des anthroponymes, sont au masculin. C'est explicable, si on prend en considération le fait que les hommes ont occupé pendant une longue période, le lieu central dans la vie familiale et dans la société.

Dans cet article nous avons l'intention de suivre dans quelle mesure les prénoms masculins font partie aujourd'hui des toponymes de l'Olténie et Munténie, en analysant les structures – simples (dérivées, non-dérivées) ou analytiques – où les prénoms apparaissent.

Mots-clefs: prénoms masculins, transfert, toponymie.

Toponimia este un domeniu complex, cristalizat de-a lungul veacurilor, în care se întrepătrund (și se completează reciproc) elemente lexicale din clase diferite. Astfel, vocabularul comun îi furnizează o serie de cuvinte, primare sau derivate, din sfere de activitate foarte variate; din sistemul antroponimic ea preia un număr mare de nume, pe care le folosește fără nicio modificare sau pe care le introduce în anumite structuri derivaționale ori în structuri compuse sau analitice; și, nu în ultimul rând, în interiorul sistemului toponimic denomiția se poate face prin transferul de nume de la un obiect geografic la altul, sau prin derivare ori compunere de la numele altui loc, mai mult sau mai puțin îndepărtat¹.

Din totalitatea numelor de locuri, un număr însemnat are ca bază de formare antroponimia – nume de familie, prenume, supranume, porecle – ca expresie a „legăturii existente dintotdeauna dintre om și pământ, legătură care s-a format în cadrul unor îndelungate procese istorico-sociale”². Stabilirea, la nivel onimic, a raportului de apartenență, între întemeietorul unui sat și locuitorii acestuia, sau cel de proprietate, între stăpân și moșia pe care o deținea, a fost unul dintre procesele în urma cărora numeroase sate/părți de sate și moșii au primit numele fondatorului sau pe cel al posesorului lor.

¹ Gh. Bolocan, *Dicționarul toponimic al României. Oltenia*, vol. 1 (A-B), Craiova, Editura Universitaria, 1993, p. 24-25.

² V. Ioniță, *Nume de locuri din Banat*, Timișoara, Editura Facla, 1982, p. 116.

Astfel, „un sat își trăgea numele, în majoritatea cazurilor, fie de la stăpânul, fie de la întemeietorul lui, care, foarte adesea, se confunda cu cel dintâi: cine înființa un sat devenea oarecum de drept, adică prin forța lucrurilor, «stăpânul» lui. Deseori locul acestora îl lua proprietarul moșiei pe care era așezat satul, ceea ce se întâmplă relativ târziu, când noțiunea juridică a proprietății de pământ a început să sufere modificări esențiale, datorită puterii din ce în ce mai mari a clasei boierești. În sfârșit, într-o epocă mai apropiată de noi, orice persoană care juca vreun rol în viața satului a putut împrumuta acestuia numele său”¹.

Cercetând actele existente în arhive, vom constata că antroponimia masculină este mai bine reprezentată în comparație cu cea feminină², conform regulii că „numele comun neamului, cât și individul față de care se arată o apartinere, este ales pe linia descendenței bărbătești”³. Marea boierime, clasa conducătoare în statele medievale Țara Românească și Moldova, apare consemnată în documente încă din secolul al XIV-lea, atât prin nume individual [*Bogdan* (1392), *Dimitrie* (1393), *Negrea* (1403), *Crăciun* (1414), *Dan* (1414), *Dobre* (1415), *Andrei* (1427), *Mihnea* (1431), *Costea* (1434), *Matei* (1437), *Costin* (1442), *Albul* (1433), *Cozma* (1462), *Luca* (1464), *Toma* (1471), *Dragoș* (1473), *Andonie* (1490), *Neagoe* (1545), *Dănilă* (1554), *Chirică* (1555), *Adam* (1574), *Gheorghe* (1576), *Petre* (1576), *Manole* (1599) etc.], cât și printr-o formulă bipartită de denominație, în care termenul secund avea un potențial mai ridicat de individualizare decât cel unic [*Ștefan Bârgău* (1403), *Costea Bratilovici* (1416), *Bratul Pleșescul* (1427), *Sima Drăgușanul* (1436), *Cozma Pivnicerul* (1441), *Ștefan Tunsul* (1453), *Coste Grasul* (1487), *Pătru Oniceanul* (1495), *Cozma Murgu* (1569), *Ionașco Brebenel* (1586), *Pătrașco Talabă* (1594) etc.]⁴.

Multe dintre aceste persoane și-au „împrumutat”, după cum am menționat deja, numele localității. Documentele vechi atestă un număr foarte mare de sate cu mențiunile „«unde este (sunt)» sau «unde a (au) fost» cutare sau cutare, probabil, tot cnezi, juzi, vătămani sau deja proprietari de pământuri (bătrâni, moși, moșieri)”⁵: *Balomirești*, unde a fost jude Balomir; sat unde a fost *Lațco* etc.

O parte dintre antroponime au supraviețuit, așadar, prin intermediul denumirilor de locuri, furnizându-ne astăzi informații atât despre locul și rolul bărbaților în societatea românească din trecut, cât și despre evoluția sistemului nostru de denominație personală.

¹ I. Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 155.

² Femeile sunt menționate doar în acte interne cu caracter privat, cum ar fi cele de moștenire, testamentare, de vânzare-cumpărare, de judecare a unor pricini, „numai în acea parte care se referă la conținutul propriu-zis al documentului” (Corneliu Reguș, Aspazia Reguș, *Antroponimia feminină din documentele interne. Sec. XIV-XVI*, în SCO, nr. 1/1995, Craiova, Editura Universitaria, p. 143).

³ Pașca, Șt., *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936, p. 74.

⁴ Vezi și Iustina Burci, *Antroponimie în diacronie*, Craiova, Editura MJM, 2001, p. 67-68.

⁵ Anatol Eremia, <http://www.scribd.com/doc/65420729/2/Capitolul-II-Stratigrafia-etimologic%C4%83-a-toponimiei-dintre-Prut-%C5%9Fi-Nistru>

În toponimia actuală din Oltenia și Muntenia există un număr destul de mare de obiecte geografice – bălți, biserici, câmpuri, comune, culmi de deal, dealuri, heleștee, islazuri, izvoare cu apă minerală, locuințe izolate, mahalale, moșii, movile, munți, ogașe, păduri, pâraie, părți de sat, poieni, poteci, sate, siliști, văi, vâlcele, zăvoaie etc. – aparținând atât macro, cât, mai ales, microtoponimiei – cu denumiri masculine. Acestea apar în nume de locuri simple (derivate sau nederivate), dar și analitice. Iată câteva exemple¹:

1. **Simple:** *Cârștianu* (Ag, Db), *Bărbuceanu* (Gj), *Belcineanu* (Dj), *Beldiman* (Dj), *Catrinoiu* (Ph), *Bengescu* (Dj), *Blaga* (Gj), *Caragea* (Dj, Gj, Ot), *Dimitrianu* (Gj), *Călinescu* (Gj, Vl, Bz, Db), *Chirișoiu* (Dj), *Chivulescu* (Dj), *Corbescu* (Db), *Corneanu* (Bz), *Drăgoi* (Vl), *Deleanu* (Ag, Db, Ot), *Dobrișan* (Br), *Djuvara* (Br), *Dobrogostea* (Ag, Tr), *Dragomirescu* (Ph), *Ghica* (Bz, If), *Groza* (Ph) etc.

2. **Analitice:**

• entopic + nume în genitiv (cu articol ante sau post pus): *Curătura Savului* (Db); *Creasta Chișului* (Ph); *Crucea Ducului* (Bz), ~ *lui Ioniță* (Ph); *Dealul lui Spiridon* (Bz); *Delnița lui Titel* (Ag); *Drumul ale Pavel* (Ot), ~ *lu Aurel* (Mh); *Coasta Mărinului* (Ag), ~ *lu Lache* (Ag); *Cotu lu Enuș* (Db); *Dealul lu Petrișor* (Ag), ~ *lui Rafael* (Dj); *Dălma lui Vasiliță* (Gj); *Casa lu Amza* (Dj), ~ *lu Culaie* (Vl), ~ *lu Iliaș* (Mh); *Cotu lu Costândioară* (Mh), ~ *lu Serafim* (Gj); *Funia lui Marinel*; *Groapa lui Alexe* (Ph); *Grădina lui Lică* (Ag) etc.;

• entopic + nume în nominativ: *Canalul Micșunel* (Ph); *Cantonul Bombirică* (Ph); *Dealul Drăgan* (Ag), ~ *Mărinu* (Ag), ~ *Saftu* (Ag); *Fâneța Chiriță* etc.;

• toponime care păstrează vechea formulă de denominație, în care:

– o persoană masculină se raportează la una feminină: *Casa lu Pătru lu Gheorge al Firii* (Dj); *Cișmeaua de la Ilie a lu Troanca* (Dj), ~ *lu Florea Stanii* (Dj), ~ *lui Gheorghe al Mandi* (Ot); *Coasta lu Stan al Marichii* (Ag); *Crucea lu Rize al Marichii* (Ag); *Drumul di la Alecu Orbeșoaii* (Dj), ~ *di la Pătru Simoaicăi* (Gj) etc.;

– o persoană feminină se raportează la una masculină: *Știubeiu Linii lu Florea* (Gj), ~ *Leanii lu Albei* (Dj); *Via Măriei lu Păun* (Gj); *Ulița Florica a lui Gugul* (Dj), ~ *lu Ioana lu Cică* (Dj), ~ *lu Veta lu Chesan* (Mh), ~ *pe la Sevastița lu Ion Matei* (Dj) etc.;

– o persoană masculină se raportează la o altă persoană masculină: *Cantonul lu Ică a lu Mugurel* (Dj); *Casa lu Fănică a lu Doroacă* (Dj), ~ *lu Ion a lu Dorobanțu* (Vl), ~ *lu Stan al Radului* (Dj); *Cireșii lu Ion a lui Florea* (Dj); *Cișmeaua lu Lisu lu Iovănică* (Dj); *Coasta lu Diță a Sârbului* (Ag), ~ *lu Tudor a lu Mielache* (Ag); *Cotu lu Costică a lu Cucumea* (Mh), ~ *lu Radu a lu Țigaie* (Tr); *Drumul lu Costică a lui Matei* (Mh), ~ *lu Victor a lui Taifas* (Gj); *Dealul lu Nae al Popii* (Db); *Delnița Stoicăi lui Tămăieșu* (Ag) etc.

¹ Extrase din: *Dicționarul toponimic al României. Oltenia*, (red. Resp. Gheorghe Bolocan), vol. 1 (A-B), Craiova, Editura Universitaria, 1993 și urm.; *Dicționarul toponimic al României. Muntenia*, vol. I (A-B), București, Editura Academiei Române, 2005 și urm.

- localizare: *Balta de la Chiriac* (Dj), ~ *de la Dumitru* (Ot); *Carierea de la Bălănel* (Dj); *Cișmeaua de la Ghiță Antonie* (Dj), ~ *de la Ion Iacob* (Dj), ~ *de la Tănase* (VI); *Dealul de la Minel* (Ot), ~ *de la Ogică* (Gj); *Crucea de la Matei Alexe* (Ph); *Drumul de la Răducu* (Ot), ~ *di la Sisilică* (Dj), ~ *de la Florea Răzgăilă* (Ot) etc.;

- toponime în care apar persoane masculine a căror formulă de denotație este completă, care exprimă grade de rudenie ori relații între membrii comunității: *Grigore Buricea* (Il), *Ion Băcanu* (Bz), *Ionel Ștefan* (Bz), *Marin Berechet* (Db), *Marin Nicolaescu* (Db), *Mihai Olteanu* (Ph), *Mircea Ciobanu* (Ag), *Constantin Mămăligan* (Db); *Dealul Moș Miei* (If), ~ *lu Moș Oprea* (If), ~ *lu Moș Șfetcu* (Tr), ~ *lu Ilie ăl Mare*; *Dichiu lu Moș Drăgan* etc.

- toponime în care, deși formula de denotație este completă, se simte nevoia unei identificări suplimentare: *Drumul dinspre Nicolae Gheorghe Ilie zis Țiriac* (VI), *Casa lu Nicolae Alexandrescu din Piscu Lung* (VI), *Casa lu Paraschiv zis Stăică* (Mh), *Casa lu Trăilă Scurtu zis Săidacu* (Mh) etc.

Din economie de spațiu, nu putem reda, însă, în paginile articolului de față întregul inventar al denumirilor geografice, care au la bază antroponime masculine. Este unul dintre motivele pentru care ne-am oprit în special asupra acelor provenite de la prenume. Iată-le rediate mai jos, împreună cu formele de relief care le poartă și localizarea lor:

Adam [parte de sat, deal s.c. Seaca de Pădure (Dj)]; *Ahmed* [insulă pe Dunăre în dreptul s. Gârcov or. Corabia (Ot)]; *Albinuș* [vâlcea s. Gruța c. Goiești (Dj)]; *Alecu* [deal s.c. Orlești (VI)]; *Amza* [conac s.c. Drânic (Dj)]; pădure s.c. Ostroveni (Dj)]; *Andrei* [parte de sat s. Dunăreni c. Goicea (Dj)]; măgură s. Dobridor c. Moțăței (Dj)]; *Anghel* [lac c. Mârșani (Dj)]; *Avel* [deal s.c. Lungești (VI)]; *Avram* [livadă s. Romanii de Sus or. Horezu (VI)]; *Bogdan* [sat or. Calafat; insulă, măgură, pichet, meterez, pădure s. Ciuperceii Vechi or. Calafat (Dj)]; pădure s. Românești or. Târgu Jiu (Gj)]; deal or. Țicleni (Gj)]; deal s.c. Bunești, s. Mădulari c. Cernișoara (VI)]; câmpie s.c. Costești (VI)]; pârâu (VI)]; *Bucur* [deal, vale s.c. Cernătești (Dj)]; pisc s.c. Slivilești (Gj)]; măgură s.c. Pistol (Mh)]; loc s. Giulești c. Fântărești (VI)]; deal s. Broșteni c. Lăpușata, s.c. Copăceni (VI)]; *Călin* [loc s.c. Ișalnița (Dj)]; deal s. Dealul Lăunele c. Dănicei (VI)]; *Cârstea* [luncă s. Bârzești c. Hârtiești (Ag)]; deal s.c. Cungrea (Ot)]; *Cercel* [poiană s. Florești c. Șimnicu de Sus (Dj)]; *Chirea* [loc s. Negoiești c. Brazi (Ph)]; *Chiriac* [loc s.c. Giurgiuța (Dj)]; loc s. Bratovoiești c. Bala (Mh)]; fântână s.c. Crețeni (VI)]; *Chirilă* [deal s. Nucet c. Chiojdeanca (Gr)]; vârf al dealului Nucet s. Nucetu c. Chiojdeanca (Ph)]; *Chiru* [sat c. Tunari (If)]; *Chivu* [pârâu s. Lacu lui Baban c. Gura Calitei (Vr)]; *Costandin* [loc m. Râmnicu Vâlcea (VI)]; *Constantin* [locuință izolată (Br)]; insulă în Dunăre (Il)]; *Costache* [prival c. Borcea (Cl)]; *Costea* [parte de sat, pârâu s. Nemoiu c. Amărăști (VI)]; *Cristian* [sat (Ag)]; munte c. Dragoslavele (Ag)]; moșie s.c. Călinești (Ag)]; deal or. Moreni (Db)]; sat c. Colonești (Ot)]; *Damaschin* [deal, pășune, moșie s.c. Vlădești (VI)]; *Damian* [măgură s. Dobridor c. Moțăței (Dj)]; parte de sat, sat, moșie, pârâu s.c. Sadova (Dj)]; comună (Dj)]; *Dan* [loc s.c. Padeș (Gj)]; *Danciu* [pășune s. Călugăreni c. Padeș (Gj)]; coastă de deal s. Horezu c. Turcinești (Gj)]; vâlcea s. Căluș c. Oboga (Pt)]; deal s. Urși c. Popești (VI)]; *Dani* [deal s. Iedrea (Db)]; *David* [loc s. Copuzu c. Balaciu (Il)]; movilă s.c. Ciulnița (Il)]; *Dănuț* [pădure s. Călina c. Prundeni (VI)]; *Dănuță* [parte de sat s.c. Caraula (Dj)]; *Dicu* [sat c. Unirea (Dj)]; loc s. Becheni c. Roșia de Amaradia (Gj)]; parte de sat s. Diculești c. Făurești (VI)];

Dima [parte de sat s. Fedeleșcani c. Ciomăgești (Ag); lac s. Gâldău c. Jegălia (Cl); deal s. Racovița c. Bucșani (Db)]; *Dinu* [pădure m. Giurgiu (Gr); ostrov m. Giurgiu (Gr); munte s.c. Jitia (Vr)]; *Dobre* [iezer s.c. Grădiștea (Br)]; *Dobricel* [loc s.c. Ulmi (Db)]; *Doru* [deal s.c. Buda (Bz)]; *Dragolea* [pârâu s. Bulimanu c. Vitomirești (Ot)]; *Dragomir* [privat s.c. Chișcani (Br); pădure s. Policiori c. Scoarța (Bz); lac s.c. Mărunței (Ot); pârâu s. Măneciu Ungureni c. Măneciu, s.c. Teișani (Ph)]; *Dragoș* [munte s. Bughea de Sus c. Albești (Ag); munte or. Câmpulung (Ag); pârâu s.c. Lerești (Ag)]; *Drăgan* [munte or. Comarnic (Ph)]; *Drăghici* [sat c. Mihăiești (Ag); comună (Ag); moșie s. Drăghici c. Mihăiești (Ag); pădure s. Drăghici c. Mihăiești (Ag); deal s. Valea Mare c. Priboieni (Ag)]; *Dudu* [sat c. Chiajna (If); comună (If); pădure s. Dudu c. Chiajna (If); sat c. Plopii Slăvitești (Tr)]; *Eremia* [japșă c. Mărașu (Br)]; *Filip* [moșie s.c. Berevoiești (Ag); gârlă s.c. Giurgeni, s. Lunca c. Vlădeni (Il)]; *Filipache* [sat c. Frumușani (Cl)]; *Florea* [deal s.c. Licurici (Gj); pădure, pârâu s. Tâlvănești c. Drăguțești, s. Popești-Stejari c. Stejari (Gj); baltă s.c. Giuvărăști (Ot); parte de sat s.c. Bascov (Ag)]; *Gherasim* [vale c. Snagov (If)]; *Gherghe* [moșie (Ph)]; *Gherghișor* [pădure s.c. Vâlcănești (Ph)]; *Gherman* [sat c. Măgurele (If); moșie c. Sărulești (Bz)]; *Ghițu* [munte s. Brăduleț c. Corbeni, c. Mușătești (Ag)]; *Giani* [târlă s. Cotu Lung c. Siliștea (Br)]; *Giorgio* [loc s. Lazuri c. Comișani (Db); lac s. Bâldana c. Tărtășești (Db)]; *Grozavu* [munte s.c. Dragoslavele (Ag)]; *Groza* [deal or. Slănic (Ph); pisc or. Slănic (Ph)]; *Gugu* [vale s. Afumați c. Leleasca (Ot)]; *Horia* [sat c. Surdila Greci or. Făurei (Br); sat c. Axintele (Il)]; *Jacob* [pârâu s. Căinenii Mari c. Căineni (VI); deal (Db)]; *Iamandi* [cătun s. Băduleasca c. Putineiu (Tr)]; *Iancu* [locuință izolată (Bz)]; *Ibraim* [loc de muncă, baltă s.c. Desa (Dj); parte de sat s.c. Husnicioara (Mh)]; *Iliaș* [pârâu (VI)]; *Ilie* [vale s.c. Domnești (Ag); pârâu s. Satu Nou c. Ileana, s. Negoiești c. Șoldanu (Cl); vale s. Urși c. Leleasca (Ot); pădure s.c. Blejești (Tr)]; *Ioja* [baltă s. Tunarii Vechi c. Poiana Mare (Dj)]; *Ionel* [pădure s. Jirov c. Corcova (Mh)]; *Ionelu* [loc arabil s. Menții din Dos c. Borăscu (Gj)]; *Iordache* [pădure s. Bârzeiu c. Albeni (Gj); deal s. Corzu c. Băcleș (Mh); teren arabil s.c. Gogoșu (Mh); pârâu s. Turburea s. Străchinești s. Dobricea c. Grădiștea (VI)]; *Iorgu* [pârâu s. Sâmbotin c. Schela (Gj); pârâu s.c. Dor Mărunt (Cl); movilă (Il)]; *Iosif* [peșteră s.c. Bozioru (Bz)]; *Iostașiu* [loc arabil s. Ionești c. Petrești (Db)]; *Irimia* [moșie (Bz)]; *Isaia* [deal s. Viforâta c. Aninoasa (Ag)]; *Isarim* [deal s. Mogoșești s.c. Stoienești (VI)]; *Istodie* [baltă s.c. Giurgiuța (Dj)]; *Istrate* [măgură s. Gura Padinii c. Orlea (Ot)]; *Iuda* [izlaz s. Valea lui Enache c. Băiculești (Ag); coastă de deal s. Băjești s. Drăghici c. Mihăiești (Ag); moșie s. Priboia c. Bălilești (Ag); livadă s. Băjești c. Bălilești (Ag); deal s.c. Boteni, s. Lăicăi c. Cetățeni (Ag); pisc muntos / pârâu s.c. Dragoslavele (Ag); parte de sat / deal s. Piscani c. Dărmănești (Ag); poiană s.c. Nucșoara (Ag); deal s.c. Pietroșani (Ag); moșie s.c. Vlădești (Ag); parte de sat s. Râul Alb de Sus, s. Bărbulețu (Db); pădure s. Hăbeni, s. Racovița c. Bucșani, s.c. Comișani, s. Brătești c. Văcărești (Db); deal s. Racovița c. Bucșani (Db); deal s. Valea Largă c. Pucheni, s.c. Văleni-Dâmbovița (Db); izlaz s.c. Văleni-Dâmbovița (Db); râpă s.c. Moroieni, s.c. Pietroșița (Db); pădure s. Cazaci c. Nucet (Db), s.c. Provița de Jos (Ph); livadă s. Ocina c. Adunați (Ph); izlaz s.c. Șotriile (Ph)]; *Iuga* [vale s. Chirișești c. Vedea (Ag); sat c. Odăile (Bz); izvor s.c. Bozioru, s. Piatra-Albă c. Odăile (Bz); teren arabil s.c. Galicea (VI)]; *Lazăr* [deal s.c. Bălilești (Ag); poiană s. Valea Lungă c. Pucheni (Db)]; *Leon* [fânață s. Măneciu Ungureni c. Măneciu (Ph); loc s. Vârtoapele de Sus c. Vârtoapele (Tr)]; *Lisandru* [pârâu s. Poienari c. Bumbești-Pițic (Gj)]; *Liță* [pădure s.c. Orlești (VI)]; *Lolea* [loc s. Tătărăi c. Scornicești (Ot)]; *Lolu* [loc c. Ciulnița (Il)]; *Luca* [pârâu s. Ulmetu c. Copăcioasa (VI)]; *Lupu* [vale s. Gura Văii c. Albota (Ag); pârâu s.c. Roșeți (Cl); lac s.c. Bujoru (Tr)]; *Mahmut* [măgură / pădure c. Crângu (Tr)]; *Mandu* [loc s.c. Padina (Bz)]; *Manea* [livadă s. Piatra c. Stoienești (Ag); lac c. Traian (Br); loc s.c. Săveni (Il); vâlcea s. Mierleștii de Sus c. Perieți (Ot)]; *Manole* [munte or. Comarnic

(Ph)]; *Manu* [iaz s.c. Budești (Cl)]; *Manucu* [cătun c. Grădiștea (Il)]; *Marco* [insulă în Dunăre s.c. Bistreț (Dj)]; *Marcu* [deal s. Sâmbotin c. Schela (Mh); pârâu s. Sâmbotin c. Schela (Mh); comună (Mh); deal s. Herăști c. Ghioroiu (VI); pârâu s. Zlătăreni c. Drăgășani (VI)]; *Mardale* [sat c. Vulpeni (Ot); pădure / cătun c. Nehoiu (Bz)]; *Margalin* [loc s.c. Glodeni (Db); parte de sat s. Valea lui Dan c. Valea Lungă (Db)]; *Marian* [vale s.c. Ciocile (Br); Lac s.c. Padina (Bz); luncă s.c. Rușetu (Bz)]; *Martin* [loc s. Valea Mare c. Băliilești (Ag); munte s.c. Bisoca (Bz); munte s.c. Lopătari (Bz)]; *Maxenel* [moșie c. Țintești (Bz)]; *Meletie* [plai s. Căndești c. Albeștii de Muscel (Ag)]; *Micu* [loc s.c. Botoșești-Paia (Gj); deal s. Cârbești c. Drăguțești (Gj); pădure s. Dâmbova c. Drăguțești (Gj); pârâu s. Poienari c. Ghioroiu (VI); teren arabil s. Anghelești c. Pietrari (VI)]; *Mihail* [teren arabil s.c. Valea Stanciului (Dj)]; *Milu* [parte de sat s. Frăsinet or. Breaza (Ph)]; *Mircea* [parte de sat s. Secui c. Teasc (Dj); pârâu or. Brezoi (VI); deal s.c. Bunești (VI); munte / pârâu s.c. Arefu (Ag); sat s.c. Scoarța (Bz); deal s.c. Vulcana-Băi (Db); fântână c. Vulcana-Băi (Db); deal s. Drajna de Sus c. Drajna (Ph); sat (Tr)]; *Miriță* [moșie or. Băicoi (Ph)]; *Mișa* [prival s.c. Bordușani (Il)]; *Mitruț* [uliță s.c. Cilieni (Ot)]; *Moise* [lac s.c. Stăncuța (Br); izvor or. Comarnic (Ph)]; *Mușat* [lac s.c. Spanțov (Cl); târlă c. Balaciu (Il); prival s.c. Vlădeni (Il); pădure s. Mierlești de Sus c. Perieți (Ot); vale c. Orbeasca (Tr); cătun or. Vedea (Tr)]; *Năstase* [deal c. Stăncești (VI)]; *Neagoe* [baltă s.c. Turceni (Gj); baltă s. Țigănești c. Burila Mare (Mh); pisc s. Pietrarii de Sus c. Pietrari (.....)]; *Nichita* [pârâu s. Căciulătești c. Dobrești (Dj); pădure s. Bălta or. Filiași (Dj); deal s. Gura Motrului c. Butoiești (Mh)]; *Nicu* [pisc s. Izvoru c. Crețeni (VI)]; *Nilă* [deal s. Cârbești c. Drăguțești (Gj)]; *Petrișor* [deal s. Puținei c. Izvoru Bârzii (Mh); deal m. Râmnicu-Vâlcea (VI)]; *Răduț* [vale s. Ghindenii c. Malu Mare (Dj); pădure s.c. Ștefănești (VI)]; *Răfăilă* [pârâu s.c. Bumbestești-Jiu (Gj); pădure s.c. Bumbestești-Jiu (Gj)]; *Samfir* [pădure s. Gura Văii c. Bujoreni (VI)]; *Savu* [teren arabil s.c. Mârșani (Dj)]; *Sima* [sat lângă s. Valea Anilor, s.c. Pătulele (Mh)]; *Solomon* [deal s.c. Podari (Dj); potecă s.c. Ghercești (Dj); teren agricol, pădure, poiană s. Românești m. Târgu Jiu (Gj); poiană s.c. Muierasca (VI)]; *Spiridon* [teren agricol s.c. Muierasca (VI)]; *Stratomir* [deal s. Gornovița c. Balta (Mh)]; *Stroie* [loc c. Cilieni (Ot)]; *Tehomir* [sat c. Slivilești (Gj); comună (Gj); deal c. Slivilești (Gj)]; *Teomir* [vârf de deal s. Sohodol c. Tismana (Gj)]; *Ticu* [pârâu s. Rășina or. Țicleni (Gj)]; *Tiomiru* [munte s. Sohodol c. Tismana (Mh)]; *Titu* [loc s. Cernădia c. Baia de Fier (Gj)]; *Toader* [pădure s.c. Oprișor (Mh); poiană s. Armășești c. Cernișoara (VI)]; *Toderică* [loc s.c. Slătioara (VI)]; *Traian* [sat or. Vânu Mare (Mh); comună (Mh); sat c. Traian (Ot)]; *Trifu* [deal (Gj)]; *Tudorică* [tarla s. Zvorsca c. Amărăștii de Sus (Dj)]; *Vasilache* [deal s.c. Bălănești (Gj)]; *Vladimir* [sat c. Goiești (Dj); sat c. Vladimir (Gj)]; *Vladu* [parte de sat s. Valea Mare c. Băbeni (VI); pădure s.c. Băbeni (VI)]; *Vlăduțu* [pisc s. Cosovățu c. Breznița-Motru (Gj); vâlcea s. Măiag c. Crușeț (Gj); munte s. Șușița c. Grozești (Mh)]; *Voicu* [vâlcea s. Înfrățirea c. Bulzești (Dj); parte de sat s.c. Bărbătești (Gj); sat c. Bărbătești (Gj); poiană s. Comănești or. Târgu Cărbunești (Gj); deal s. Rudina c. Bala (Mh); teren arabil s.c. Băcleș (Mh); crac de deal s. Runcu c. Șovarna (Mh)].

O primă observație care se poate face asupra antroponimelor de mai sus este aceea că ele au intrat în toponimie prin transfer, în forma în care au circulat ca nume de botz. Acestea sunt prenume masculine:

– propriu-zise: *Adam, Andrei, Anghel, Bogdan, Constantin, Cristian, Damian, Dan, David, Dragomir, Eremia, Filip, Horia, Iancu, Lazăr, Marcu, Marian, Martin, Mihail, Mircea, Traian* etc.

– diminutive: *Albinuș, Dănuț, Dobricel, Gherghișor, Iiaș, Ionel, Maxenel, Petrișor, Toderică, Vlăduț* etc.

– hipocoristice: *Chiru, Chivu, Dani, Dicu, Dima, Ghițu, Gugu, Iorgu, Lisandru, Liță, Lolu, Manu, Milu, Mitruț, Nicu, Nilă, Ticu* etc.

Câteva dintre prenumele prezentate sunt formate de la nume feminine: *Albinuș* (Dj), *Margalin* (Db), *Catrinoiu* (Bz), *Lențu* (Br), atât prin derivare progresivă, cât și regresivă. Mai des sunt întâlnite astfel de exemple în toponimele analitice: (*Dealul Brândușu*, deal în comunele Bălăcița și Vlădaia din județul Mehedinți; (*Dealul Saftu*, deal în satul Furnicași c. Mihăiești din județul Argeș etc.

Din punctul de vedere al originii lor, prenumele citate anterior sunt laice – slave (*Dobre, Dragomir, Mircea, Stratomir, Tehomir, Vladimir* etc.), românești (*Bucur, Călin, Cercel, Lupu, Mușat* etc.), grecești (*Damaschin, Damian, Gherasim, Gherman* etc.) și eclesiastice (*Avram, Eremia, Gheorghe, Iacob, Ilie, Isaia, Iuda, Lazăr, Luca, Marcu, Martin, Meletie, Moise, Solomon*, etc.), acestea din urmă ajunse până la noi din Vechiul sau din Noul Testament¹, ori din Martirologii și Sinaxare, acolo unde apar ca fiind purtate de martiri creștini – toate cu o vechime mare în onomasticonul românesc.

Șansa acestor nume de a se regăsi în toponimie crește cu atât mai mult, cu cât este mai des întâlnit numele respectiv în antroponimie. În exemplele citate anterior apar relativ frecvent următoarele prenume: *Bogdan, Bucur, Dragomir, Drăghici, Florea, Iordache, Marcu, Micu, Mircea, Voicu*, și foarte frecvent *Iuda* (în Muntenia).

Criteriul enunțat nu este însă unul hotărâtor. În cazul acestui tip toponimic intervin și alți factori, legați de „aspecte social-istorice, printre care forma de proprietate s-ar putea să aibă un rol esențial”², de gradul de participare și de poziția ocupată de persoanele masculine respective în viața comunității. În alte cazuri, mai ales în microtoponimie, multe nume de locuri sunt rodul întâmplării, al unui eveniment în urma căruia prenumele unei persoane a fost asociat cu locul respectiv³.

Odată pătruns în toponimie, numele se poate multiplica, în sensul că poate trece de la un obiect la altul. Astfel, mai multe obiecte geografice din perimetrul unui sat, comună sau oraș pot purta aceeași denumire. În Calafat (județul Dolj), o insulă, o măgură, un pichet, un meterez și o pădure își trag toate denumirea de la cea a satului: *Bogdan*. Astfel de exemple se întâlnesc în număr mare pe teritoriul întregii țări.

¹ Câteva dintre prenume au fost împrumutate și din onomasticonul altor popoare ne/creștine: *Ahmed, Giorgio, Ibrahim, Ioja, Leon, Mahmut, Marco*.

² Ion Toma, *Toponimia Olteniei*, Craiova, Reprografia Universității din Craiova, 1988, p. 65.

³ Ulterior, pe măsură ce lucrurile au evoluat, iar condițiile sociale s-au schimbat, „nu se mai arată, ca odinioară, un raport de filiație între întemeietorul satului și locuitorii acestuia sau unul de proprietate între stăpânul lui și moșia respectivă, ci se cinstește un membru al familiei, un prieten un prieten etc. ori se comemorează un eveniment istoric, un personaj important ș.a. Ipoteza ultimă se realizează, de obicei, prin intervenția oficialității, care nu se mulțumește să numească astfel sate nou create, ci adesea schimbă, în vederea aceluiași scop educativ, numiri chiar vechi, intrate în conștiința publică” (I. Iordan, *op.cit.*, p. 177).

În general, „satele folosesc un procent foarte ridicat de toponime provenite de la antroponime. Aceasta este urmarea firească a faptului că elementele cele mai importante ale unui sat sunt oamenii, de aceea numele acestora marchează diferitele părți ale satelor, pentru a le deosebi între ele”¹.

¹ Ion Toma, *op. cit.*, p. 63.

**UN ÎNCEPUT PROMIȚĂTOR AL RAPORTURILOR INTERBELICE
ROMÂNNO-BULGARE ÎN TIMPUL GUVERNĂRII
LUI ALEKSANDĂR STAMBOLIISKI**

Nicoleta CIACHIR

The study pays a lot of attention to the Bulgarian works and it analyses especially the theses of the Bulgarian writings. The territorial modifications after the Bucharest Treaty of 1913, characterized mainly by the lack of trust and diplomatic tensions were framing the Bulgarian's relations with Romania. Prime Minister Stamboliiski took actions in developing Bulgarians' relations with the neighboring countries and with the Western ones. Stamboliiski's visits in Romania were part of the efforts made by Agrarian government to improve the international estate of the country after the defeat in the First World War. On the other hand, Agrarian leader pursued two other objectives: to have a closer relationship with the Peasant Party of Romania in order to form a Green International and a project of dynastic marriage concerning the Royal House of Romania and that of Bulgaria.

Keywords: romanian-bulgarian political-diplomatic relations, Agrarian leader, Aleksandăr Stamboliiski's visits, Southern Dobrudja, minorities.

Obiectivul prioritar al politicii externe a României, în perioada interbelică, a fost consolidarea statului național unitar prin conservarea cluzelor teritoriale și politice stabilite în anii 1919-1923. Pornind de la acest fapt, România a creat un sistem de alianțe politico-diplomatice și militare. Relațiile diplomatice cu Bulgaria au fost reluate în decembrie 1920, după un an de la semnarea Tratatului de la Neuilly, însă ele au fost dominate, când mai voalat, când fățiș, de pretențiile revizioniste ale Bulgariei cu privire la Cadrilater sau chiar întreaga Dobroge. „România nu se grăbea să restabilească relațiile diplomatice cu Bulgaria, trage concluzia Antonina Kuzmanova. Ministrul român, Constantin Langa Rășcanu și-a prezentat scrisorile de acreditare țarului Boris, de abia la 17 septembrie 1920. În cea mai mare parte a acestei perioade, conducătorii politicii externe românești au organizat și desfășurat o amplă campanie în presă și diplomatică despre atacul, chipurile, organizat de Bulgaria împotriva României. Diplomația română a anunțat oficial despre concentrarea simultană de cete și pregătiri militare la frontierele României, din partea Bulgariei și Ungariei și de pericolul unei

invazii bulgaro-ungare. De fapt, astfel de pericol nu a existat nici atunci, nici mai târziu”¹.

Cercetătoarea bulgară face, succint, o paralelă între politica celor două state revizioniste, nemulțumite de prevederile tratatelor de pace, ambele cu revendicări teritoriale față de România. Existau însă și deosebiri esențiale, politica Ungariei din anii '20, '30 ai secolului trecut se caracteriza prin dinamism, ceea ce lipsea Bulgariei înconjurată doar de dușmani. Între Bulgaria și Ungaria existau interese comune, care însă niciodată nu s-au finalizat într-o reală alianță politică și militară². Nu Bulgaria era aceea care complota cu Ungaria să atace România, continuă pe un ton reprobator Antonina Kuzmanova, ci România ar fi aderat la campania antibulgară din Grecia, care căuta pretext de război cu Bulgaria, pentru a muta granița bulgaro-elenă în Tracia de nord³. Acțiunile simultane ale României și Greciei împotriva Bulgariei, la care, curînd, s-a alăturat și Iugoslavia trasau perspective nu prea îmbucurătoare pentru politica externă bulgară.

În ceea ce privește diplomația Bulgariei interbelice, obiectivul prioritar era „revizuirea Tratatului de la Neuilly prin mijloace pașnice, în virtutea articolului 19 din Pactul Societății Națiunilor, care prevedea revizuirea unui tratat de pace”⁴. Acad. Ilcio Dimitrov, în primul capitol, *Bulgaria în politica europeană după Primul Război Mondial* al lucrării sale *Bulgaria în Balcani și în Europa*, trasează principalele caracteristici ale revizionismului bulgar în perioada interbelică: reducerea și înlăturarea obligațiilor financiare și de altă natură, care erau o povară insuportabilă pentru economia bulgară slăbită; refacerea deplină a suveranității naționale prin lichidarea controlului străin și eliberarea de interdicțiile clauzelor militare; evitarea oricărei complicații care ar fi dus la un conflict armat (după cele două catastrofe naționale din 1913 și 1918, euforia militară bulgară se evaporase, marea majoritate a bulgarilor era împotriva angajării într-o altă conflagrație, care i-ar fi putut trimite din nou în tabăra învinșilor); evitarea oricărui angajament politic, care le-ar fi îngreunat libertatea de acțiune și recunoașterea drepturilor legitime bulgare în vederea unui climat de înțelegere în Balcani⁵.

În pofida acestor trăsături pașnice ale revizionismului bulgar, enumerate, ieșeau la iveală și altele, care conțineau germeii unei potențiale agresivități: atitudinea îngăduitoare a puterii oficiale bulgare și legăturile cu bandele de comitagii, doctrina evident revizionistă a armatei bulgare, ponderea cheltuielilor militare, alocarea unei sume disproporționat de mare armatei, în pofida restricțiilor impuse țării la Neuilly și

¹ Antonina Kuzmanova, *Ot Nioi do Craiova. Văprosăt na Iujna Dobrogea v mejdunarodni otnošenja*, Sofia, 1989, p.67.

² De o atenție specială s-a bucurat această problemă în lucrarea istoricului K.Gărdev, *Bălgaria i Ungaria 1923-1941*, Sofia, 1988 (inițial teza sa de doctorat, autorul cunoscător al limbii maghiare, folosește arhive, izvoare editate, lucrări speciale, generale din Ungaria).

³ Apud. Kuzmanova, *op.cit.*, p.68, „Cehoslovaški izvori”, vol.I, nr.21, p.50.

⁴ *Idem.*

⁵ Ilcio Dimitrov, *Bălgaria na Balcanite i v Evropa*, Sofia, 1983, p.5-21.

modernizarea drumurilor și căilor ferate. Cu toate că aceste acțiuni erau cunoscute factorilor de decizie de la București, Nicolae Titulescu era de părere, în 1934, că revizionismul bulgar nu poate ajunge la agresiune armată¹.

Nemulțumiți de clauzele Tratatului de la Neuilly, bulgarii așteptau un context propice pentru un demers revizionist de amploare și de durată. Pînă atunci au mizat pe cartea minorităților bulgare din teritoriile pierdute, dorite, dar nerevendicate deschis, deocamdată. În vederea îndeplinirii acestui scop, explică Blagovest Niagulov², bun cunoscător al limbii și istoriei române, cercetător consacrat al problemei dobrogene și minorităților etnice, era necesar ca populația bulgară din statele vecine să-și păstreze ponderea etno-demografică, social-economică, identitatea cultural-lingvistică și în primul rînd conștiința națională bulgară³.

Pe tot parcursul perioadei interbelice, au fost depuse eforturi, cînd mai firave, cînd mai consistente, atît din partea Bulgariei, cît și a României, pentru ameliorarea relațiilor, prin dezvoltarea schimburilor economice, culturale, vizite la nivel parlamentar și guvernamental. Încheierea Primului Război Mondial a surprins dinastia bulgară Saxa Coburg-Gotta într-o situație extrem de dificilă atît datorită alianței cu Germania, cît și opiniei publice, tensionată de eșecul tentativei de recuperare a teritoriilor pierdute. Pagubele cauzate de război, foamea, mizeria, inflația au creat o stare de tensiune în Bulgaria. Țarul Ferdinand considerîndu-se vinovat de dezastrul țării, a abdicat la 3 octombrie 1918 în favoarea fiului său Boris III. Tînărul țar, în vîrstă doar de 24 de ani, lipsit de experiență, s-a văzut nevoit să se confrunte cu multe asperități. Tratatul de Pace de la Neuilly va fi încheiat de primul ministru Todor Todorov, în al cărui cabinet intră și agrarianul Alexandăr Stamboliiski⁴.

¹ Apud. Kuzmanova, *op.cit.*, p.63.

² Blagovest Atanasov Niagulov, născut în 1957, la Sofia. Licențiat al Facultății de Istorie a Universității din Sofia (1983); doctor în istorie (1988). Specializări la Geneva și București. Cercetător științific la Institutul de Istorie al Academiei Bulgare. Secretar științific al revistei „Istoriceski pregled” din 1995. Autor al unor studii, volume de documente, monografii consacrate raporturilor bilaterale bulgaro-române, problemei Dobrogei și minorității bulgare din România, Banatul (românesc și sîrbesc) și Basarabia.

³ Blagovest Niagulov, *Văprosăt na Dobrogea v konteksta na ciujdestranata politika spreamo Bălgaria 1926-1931*, BHR, 1990, № 1, 3-20.

⁴ Aleksandăr Stamboliiski (1879-1923), născut în satul Slavovița, județul Pazargic. Studii la Școala de agricultură de la Sadovo, absolvent al Școlii de viticultură-vinicultură din Pleven (1897), unde face cunoștință cu ideologul mișcării agrariene I. Zabunov. Participă la congresul de constituire al BZNS (Liga Națională Bulgară Agrariană) la sfîrșitul lunii decembrie 1899, la Pleven. Studiază filosofia la Hale și agronomia la München, dar e nevoit să întrerupă, în 1902, datorită stadiului avansat de tuberculoză. După întoarcerea în Bulgaria, se implică activ în BZNS, iar din 1904, este redactor-șef al organului agrarienilor „Zemedelsko zname”. Definitivează ideologia de clasă a Ligii, elaborează primul program al agrarienilor, în 1905, și devine liderul lor de necontestat. În mai multe rînduri deputat, se declară împotriva schimbărilor promonarhice din Constituție. Este împotriva participării Bulgariei la Războaiele Balcanice și Primul Război

Din mai 1920, Stamboliiski conduce țara autoritar și îl șantajează pe Boris III cu proclamarea republicii. În alegerile, din aprilie 1923, agrarienii obțin un mare succes, având 212 deputați în Parlament, opoziția totalizând doar 33 de locuri.

După consolidarea puterii sale pe plan intern, Stamboliiski își canalizează toate eforturile în direcția scoaterii Bulgariei din izolare. Premierul bulgar, care deținea și portofoliul Ministerului de Externe a dus o politică activă în direcția ameliorării și dezvoltării legăturilor Bulgariei cu statele vecine, urmărind să distragă atenția opiniei publice bulgare de la înfrângerea suferită. În cadrul acestor eforturi s-a înscris turneul diplomatic a celor 100 de zile, în capitalele europene, efectuat de Stamboliiski, la sfârșitul anului 1920 și începutul lui 1921. Pretutindeni, dar mai ales la Paris și Londra, cel care spărsese stiloul cu care semnase Tratatul de la Neuilly și afirmase, ferm, „am acceptat condițiile păcii, convins că ele vor fi revizuite în cel mult trei ani”, asigura că politica bulgară a intrat pe un făgaș nou, de îndeplinire loială a prevederilor tratatului, în pofida tuturor greutăților. Stamboliiski a încercat, fără succes însă, să obțină acordul Angliei și Franței pentru accesul Bulgariei, la Marea Egee¹. Problema dobrogeană și situația populației din Dobrogea, temă esențială în politica guvernului agrarian, a fost abordată, în câteva rînduri, în turneul de 100 de zile.

În decursul convorbirilor de la Praga (12 decembrie 1920), Stamboliiski mulțumea primului ministru român, gen. Averescu, pentru deschiderea mai multor școli

Mondial. Datorită activității sale antirăzboinice este condamnat la închisoare pe viață, dar rămîne în continuare liderul BZNS. Este amnistiat după ruperea frontului de la Dobro Pole în septembrie 1918 și trimis să negocieze cu soldații răsculați să se întoarcă pe front. Este proclamat președintele republicii din Radomir, de Raiko Daskalov, deputat agrarian, la 27 septembrie 1918, dar nu participă la răscoală. Din ianuarie 1919 face parte din cabinetul de coaliție a lui T. Teodorov și e membru în delegația Conferinței de la Paris. În iunie 1919, este ales, oficial, lider al BZNS și elaborează un nou program al Ligii. Sub conducerea sa, BZNS cîștigă alegerile în august 1919 și Stamboliiski formează cabinetul de coaliție împreună cu Partidul Popular și Partidul Progresist. El este cel care semnează Tratatul de la Neuilly și începe aplicarea clauzelor. Stamboliiski reprimă în forță marea grevă a muncitorilor din transporturi. BZNS decide să desfacă coaliția, guvernul dizolvă Parlamentul și a organizează noi alegeri. La 21 mai 1921, noul guvern este alcătuit numai din BZNS. Ca ministru de Externe (1920-1923), Stamboliiski este șeful delegațiilor bulgare de la Conferințele de la Genova și Lausanne. Duce o politică de depășire a izolării internaționale în care se află Bulgaria, de îmbunătățire a relațiilor cu Turcia și Iugoslavia și de obținere a accesului spre Marea Egee. Aceasta duce la decizia demonstrativă de Macedonia și la conflicte cu VMRO. Stamboliiski este inițiatorul tuturor reformele agrarienilor. La 9 iunie 1923 are loc lovitură de stat, guvernul Stamboliiski este răsturnat de armată și Înțelegera Națională. Stamboliiski conduce insurecția împotriva loviturii de stat, din regiunea Pazargic. Însă răscoalele sînt reprimite, adepții săi uciși sau arestați. Stamboliiski e capturat, torturat și omorît în apropierea satului natal.

¹ Vl. Topalov, *Poseštenieto na Aleksandăr Stamboliiski vāv Velikobritania. V: Vānșnata politica na Bālgaria 1878-1944*, Sofia, 1978. Vezi de asemenea Aleksandăr Stamboliiski, *Jivot, delo, zaveti*, Sofia, 1980.

bulgare în Dobrogea de sud¹. La Varșovia, liderul agrarian a tatonat terenul în vederea unei soluționării a problemei dobrogene în favoarea Bulgariei. Stamboliiski a încercat să câștige bunăvoința diplomației polone, asigurându-l pe ministrul de Externe, cneazul Sapieha, că poate conta pe ajutorul bulgarilor, în caz de pericol bolșevic, condiția fiind ca diplomatul polonez să intervină pe lângă guvernul român pentru retrocedarea Dobrogei de Sud. Sapieha a declinat propunerea lui Stamboliiski, răspunzând că „Polonia are destule conflicte proprii la frontiere, ca să se mai amestece și în ale altor țări”².

De la Varșovia, Stamboliiski s-a îndreptat spre București. În prima sa vizită oficială în România, în perioada 9-13 ianuarie 1921, pe agenda de lucru a primului ministru bulgar erau înscrise câteva obiective. În efortul său de a ameliora imaginea Bulgariei, Stamboliiski, imediat, după sosirea sa la București, acordă un interviu ziariștilor români, la Athenee Palace, unde fusese cazat, în care scoate în evidență spiritul de întraajutorare și ospitalitatea României, țară gazdă pentru emigrația bulgară în timpul Renașterii naționale bulgare: „Fără ajutorul și ospitalitatea României pe pământul căreia s-au constituit primele organizații bulgare și s-au tipărit cărțile de propagandă bulgară, noi am fi pierdut amintirea istoriei noastre”³. În același spirit, Stamboliiski precizează și țelul reformelor inițiate de guvernul agrarian – „egalitate socială și îndestularea materială și mulțumirea morală a maselor în vederea formării unui zid împotriva bolșevismului cotropitor”⁴. Face apel la discernământ, declarând că „trecutul trebuie dat uitării, niciodată nu am făcut aluzie la Cadrilater, dar m-a bucurat decizia guvernului român de a deschide școli bulgare, ceea ce a rupt atmosfera de ură. Sper în ridicarea podului peste Dunăre”⁵.

În cursul întrevederi de la 10 ianuarie 1921, cu gen. Averescu, președintele Consiliului de Miniștri și Take Ionescu, ministru de Externe, au fost abordate următoarele subiecte. Le vom enumera după importanța, pe care le conferă, istoriografia bulgară. Dacă pentru partea bulgară, problema primordială era a situației populației bulgare din Dobrogea și întoarcerea refugiaților, pentru politica externă română, punctul cel mai nevralgic, erau relațiile cu Rusia Sovietică. La București, unde frica de acțiuni sovietice, în vederea recuperării Basarabiei, era deosebit de mare, orice zvon legat de o apropiere bulgaro-sovietică, provoca îngrijorarea. Stamboliiski a liniștit spiritele, declarând că dacă bolșevicii ar ataca Basarabia, și chiar dacă „i-ar oferi Bulgariei, pe tavă, Dobrogea, Bulgaria ar refuza, fără să stea nici o clipă pe gânduri”⁶.

¹ Stefan Ancev, *Dobrogeanskiat vāpros v politiceskia jivot na Bālgaria (1818-1923)*, Veliko Tārnovo, 1994, p.113.

² Apud. Kuzmanova, *op.cit.*, p.70

³ „Țara nouă”, № 15 ianuarie 1921.

⁴ *Ibidem*.

⁵ apud. Dimităr Sazdov, *Dunāv most – 100 godini politika I diplomația*, Sofia, 2006, p.92.

⁶ apud. Kuzmanova, *op.cit.*, p.71.

A doua problemă ridicată de partea română este a cetelor de comitagii. Primul ministru bulgar și-a luat angajamentul ferm că guvernul său va lua măsurile necesare pentru a păzii frontiera să nu pătrundă cetele în Dobrogea. De asemenea, s-a dat curs propunerii bulgare de a constitui o comisie mixtă româno-bulgară de anchetă a incidentelor pe linia de frontieră¹. Lucrările comisiei s-au desfășurat în timpul primăverii anului 1921, finalizându-se la 26 aprilie. Conform raportului din 9 mai, a vice-președintelui comisiei, colonelul Pecigargov, se sublinia faptul „Că toate protocoalele (55 la număr) arată clar, că reproșurile din partea României sînt neîntemeiate. De asemenea, comisia a documentat incidente care, în mod clar, îl demască pe un comandant român al unei companii de grăniceri, vinovat „de minciună și acțiuni provocatoare”. Potrivit raportului colonelului Pecigargov „oamenii cu purtare agresivă de urma cărora au de suferit grănicerii ambelor țări, sînt contrabandiști și hoți – locuitori inevitabili ai oricărei zone de frontieră. Însă în majoritatea cazurilor infractorii sînt refugiați nenorociți din România spre Bulgaria, dezertori din armata română și refugiați așezați în Bulgaria, care dintr-un motiv sau altul nu pot să se întoarcă, de bună voie, în Dobrogea, se chinuie să adoarmă vigilența grănicerilor și se furișează să-și vadă familiile”².

Analizînd cauzele fenomenului comitagiilor, ministrul bulgar acreditat la București, Todor Nedkov, relevă că rădăcinile fenomenului sînt „interne, și nu externe”. „Un mare număr de dobrogeni, refugiați bulgari, au fost condamnați la suferință, mizerie și disperare, care i-a făcut elemente periculoase pentru rînduiala și liniștea obștească. Dar și aceștia, este concluzia finală a diplomatului bulgar, sînt cetățeni ai României, pe care soarta nedreaptă i-a alungat, iar pentru faptele lor nu poate fi trasă la răspundere Bulgaria, cîtuși de puțin”³.

Cu puțin timp, înainte ca respectiva comisie bulgaro-română să-și încheie lucrările, la 11 aprilie 1921, guvernele român, iugoslav și grec, au adresat o notă colectivă Bulgariei în care se cerea „să se împiedice trecerea cetelor bulgare pe teritoriul statelor vecine și, de asemenea, să se pună capăt propagandei bulgare, care era îndreptată direct împotriva ordinii și siguranței și cauza tulburări în zonele de graniță”⁴, Bulgaria temîndu-se ca nu cumva acțiunea colectivă a celor trei state vecine să nu ducă la intervenția armată a Iugoslaviei, a dezmințind, momentan, învinuirile aduse. În comparație cu Iugoslavia, care afișa o atitudine belicoasă, cea a României a fost moderată.

Promisiunile lui Stamboliiski nu s-au dovedit vorbe în vînt, în septembrie 1921, a fost adoptată „Legea pentru actele condamnabile în contra ordinii interne și siguranța bunurilor și a persoanelor în statele străine”, care conținea nouă articole și prevedea

¹ *Ibidem.*

² Ghencev, *Văzvrăștane na Iujna Dobrodja*, Sofia, 1999, p.61.

³ *Idem.*

⁴ *Ibidem.*

închisoare de la 8-15 ani pentru șefii de bande și 3-5 ani pentru pasivitatea poliției¹. În pofida legii adoptate, liderul agrarian nu urmărea lichidarea în totalitate a comitatagiilor. Politician versat, cu o conduită dublicitară și un stil de guvernare autoritar, Stamboliiski jongla, cu abilitate, atât cu „sperietoarea”, pericolul bolșevic, cât și cu teroarea întreținută de bandele de comitagii.

În iunie 1922, cele trei state, considerînd că problema bandelor de comitagii nu a fost rezolvată satisfăcător, adresează a doua notă guvernului bulgar. De la tribuna Societății Națiunilor, diplomatul român Nicolae Titulescu acuza Bulgaria pentru atacurile comitatagiilor, încadrîndu-le în definiția agresiunii².

Prioritatea primei vizite oficiale a lui Stamboliiski la București, a fost situația populației bulgare din Dobrogea de sud și ridicarea sechestrului. De asemenea primul ministru bulgar a vrut să știe în ce măsură poate conta pe sprijinului României, ca mediator, în vederea unei apropieri bulgaro-iugoslave. În decursul discuțiilor a scos în evidență și importanța ieșirii la Marea Egee pentru Bulgaria și construirea unei căi ferate sub controlul Marilor Puteri. La prima întrebare, Take Ionescu a deviat propunerea Bulgariei, România de a fi intermediar, dar a promis că îi va scrie, personal, lui N.Pașici, asigurîndu-l de sinceritatea lui Stamboliiski și dorința de a întreprinde tot ce îi stă în putință în vederea ameliorării relațiilor bulgaro-iugoslave. În privința accesului Bulgariei la Marea Egee, ministrul român de Externe nu a dat nici un răspuns concret³. Tot atunci s-a luat hotărîrea să se formeze o comisie mixtă româno-bulgară care să cerceteze divergențele, așa numitele „probleme în suspensie”, apărute după anexarea Dobrogei de sud.⁴

Istoriografia bulgară este de părere că formarea celor două comisii a reprezentat un succes indiscutabil al diplomației bulgare. Comisia problemelor de la frontieră contribuia la clarificarea adevăratelor cauze ale banditismului din Dobrogea de sud. Și astfel ar fi dezmințite învinuirile aduse populației bulgare din zonă, emigranților dobrogeni și organizațiilor lor din Bulgaria, cât și învinuirile aduse guvernului bulgar pentru complicitate în vederea întreținerii debandadei în Dobrogea. Avantajul formării celei de a doua comisii referitoare la „problemele în suspensie” era că situația și problemele populației bulgare din Dobrogea de sud se prezentau și hotărâu pe plan internațional, chiar dacă numai în cadrul restrîns al relațiilor româno-bulgare.

După întrevederea de la București, Stamboliiski a fost invitat la Sinaia, de regele Ferdinand și regina Maria. Imaginea oaspetelui bulgar apare în însemnările cotidiene ale reginei Maria și în evocările unui memorialist de excepție, Constantin Argetoianu⁵ căruia niciodată nu îi lipsește sarcasmul. În însemnarea datată 11 ianuarie 1921, regina îl

¹ *Ibidem*.

² Ancev, *op.cit.*, p.230.

³ apud. Kuzmanova, *op.cit.*, p.72.

⁴ Ghencev, *op.cit.*, p.61.

⁵ Constantin Argetoianu, *Memorii. Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol.VI, 1919-1922, București, 1996.

descria în felul următor pe oficialul bulgar: „Stamboliiski este un patriot înflăcărat și atât de sincer în dorința lui de aș reface țara, încît oriunde se duce face impresie. Un om de o extraordinară energie, țăran de origine, care are doar manierele strict necesare pentru a fi acceptat într-un salon. Masiv, solid și spătos, îi simți imediat forța, dar nu are o față plăcută. Nu vorbește nici o limbă în afară de cea maternă”¹.

În portretul grotesc pe care ministrul de Interne, Argetoianu, îl face primului ministru bulgar, aflat în vizită oficială la Sinaia, Stamboliiski apare „ca o namilă de om, unuros, cu părul vîlvoi, cu labe de urangutang, cu unghii negre, îmbrăcat în haine de confecții infecte /.../ o apariție bestială”², cu maniere, care stîrnesc dezgustul „mînca cu degetele, băga cuțitul în gură, își apuca furculița cu pumnul înțeleștat, ca un pumnal. Nu vorbea decît bulgărește, nu pricepea nici o boabă din altă limbă”³.

Din păcate, Argetoianu nu a relatat nimic despre conținutul discuțiilor politico-diplomatice, în treacăt este amintit proiectul posibilei căsătorii dinastice între țarul Bulgariei și una dintre fiicele regelui Ferdinand și reginei Maria. Căsătoria dinastică româno-bulgară nu a avut loc, țarul Boris al III-lea și-a găsit mireasa în tabăra revizionistă, căsătorindu-se la 25 octombrie 1930 cu prințesa Giovanna di Savoia, fiica regelui Victor Emanuel al III-lea al Italiei. Această căsătorie politico-dinastică reprezenta un succes pentru diplomația de la Sofia avînd în vedere ascensiunea Italiei în context internațional, iar Italia cîștiga influență strategică în Peninsula Balcanică.

Referitor la impresiile „boierului de viță”, Argetoianu, sunt interesante de văzut și cele ale ministrului bulgar la București, Hristofor Hesapciev, aroganța românilor referitoare la complexele bulgarilor, pentru a înțelege de ce nu reușesc să se intersecteze interesele bulgare cu cele române pentru o soluționare eficace a „problemelor în suspensie”. „La începutul lui 1905 am fost numit ca agent diplomatic la București – se confesează Hesapciev. Această numire – promovare nu m-a bucurat deloc. La București – conducători necunoscuți cu o totul altă mentalitate, cu înclinații politice grandomane nu pe măsura statului lor și cu o îngîmfare plină de sine despre supremația culturală a României în fața Bulgariei vecine”⁴.

Puncte de sprijin în direcția conturării unei imagini negative a României și îngîmfarea oficialilor de la București, sînt căutate de istoricii bulgari și în consemnările occidentalilor din acea perioadă. De văzut jurnalul inedit, depistat și editat de istoricul bulgar Ivan Ilcev,⁵ al fraților, lorzii englezi Noel și Charles Buckstone.

În cadrul primei sale vizite la București, pe lîngă acțiunea de imagine și obiectivele concrete expuse, Stamboliiski a avut întrevederi cu liderii Partidului

¹ Maria, Regina României, *Însemnări zilnice*, vol.III, București, Ed. Historia, 2006, p.23.

² Argetoianu, *op.cit.*, p.192.

³ *Ibidem*.

⁴ Hristofor Hesapciev, *Slujba na Bălgaria v ciujbina. Voennodiplomaticeski spomeni/1899-1914/*. Sofia, 1993.

⁵ *Misia na Balcanite*, Sofia, 1987.

Țărănesc, Ion Mihalache și Virgil Madgearu, urmărind strângerea legăturilor dintre BZNS și Partidul Țărănesc din România în vederea formării unei Internaționale Verzi.

Analizând rezultatele vizitei lui Stamboliiski în România, cotidianul parisian „Le Temps”(30 ianuarie 1921) ajunge la următoarea concluzie sumbră: „Nici România nu a iertat, nici Bulgaria nu a încetat să viseze la Dobrogea de sud”¹. Totuși, își continuă aprecierile „Le Temps” ameliorarea relațiilor româno-bulgare e „reală și apreciabilă”. Printre cauzele care ar fi influențat această îmbunătățire era subliniat faptul că „România însăși, în fața pericolului bolșevic, mai mult decât oricare altă țară balcanică era interesată de păstrarea echilibrului în zonă”².

Și, într-adevăr, relațiile româno-bulgare au cunoscut o evoluție ascendentă. În martie 1921, guvernul român a fost de acord cu principiul întoarcerii refugiaților, excluși din această categorie erau cei care luptaseră în armata bulgară sau erau vinovați de crime în timpul războiului³. Mai dificilă de rezolvat s-a dovedit a fi problema averilor sechestrate. În august 1921, guvernul român le-a dat posibilitate celor în cauză, pentru vinderea, lichidarea averilor către statul român, în termen de trei luni. Mai apoi, în luna octombrie, Take Ionescu i-a propus gen. Ficev, ministrul bulgar acreditat, de curînd, la București (7 iulie 1921), principiul lichidării prin substituție. În lipsa unei poziții ferme din partea Sofiei, Ficev nu a răspuns prompt, iar noul guvern Ion I.C. Brătianu, prin jurist-consultul MAI român, i-a adus la cunoștință lui Ficev, caducitatea propunerilor fostului guvern⁴.

Stamboliiski nu părea mulțumit de soluționarea situației locuitorilor bulgari din Dobrogea. În ziarul agrarienilor, „Zemedelsko Zname”, al cărui redactor-șef era însuși Stamboliiski, la 7 iulie 1921, a fost publicat un discurs al premierului bulgar, conform căruia, două ar fi fost condițiile esențiale pentru o Peninsulă Balcanică stabilă: primul, dreptul popoarelor din teritoriile disputate de a-și decide singura soarta, ca exemplificare era dat principiul Kominternist al dreptului la autodeterminare; cel de al doilea, garantarea drepturilor minorităților sub control internațional⁵.

În luna noiembrie a anului 1922, Stamboliiski efectuează al doilea turneu diplomatic. În timpul vizitei de la București (4-8 noiembrie 1922) a declarat că bulgarii nu urmăresc măritri teritoriale, singura lor dorință fiind să trăiască în pace și liniște. De asemenea s-a adresat comunității bulgare de la București, acuzînd lipsa de viziune politică a foștilor conducători bulgari și deplîngînd faptul că popoarele balcanice nu se cunosc. În centrul convorbirilor româno-bulgare s-a situat problema Traciei. Soluționarea diferendului Tracia, propusă de partea română – autonomizare unui coridor bulgar spre Marea Egee – a fost respins de bulgari⁶. La întîlnirea dintre

¹ Apud. Kuzmanova, *op.cit.*, p.71.

² *Ibidem*.

³ Ancev, *op.cit.*, p.138.

⁴ *Ibidem*, p.190-191.

⁵ Kuzmanova, *op.cit.*, p.151.

⁶ Ancev, *op.cit.*, p.257.

Stamboliiski și Ion I.C. Brătianu și I.G. Duca, s-a discutat și situația minorităților, chestiunea averilor sechestrate, confiscarea terenurilor românilor din Bulgaria, relațiile româno-sovietice¹. Singura realizare mulțumitoare a celei de a doua vizite a înaltului oficial bulgar a fost formarea unei comisii mixte româno-bulgare pentru soluționarea „problemelor în suspensie”. Până la răsturnarea lui Stamboliiski (9 iunie 1923) au avut loc trei runde de negocieri ale acestei comisii, în ianuarie, aprilie și mai 1923. În prima rundă, partea bulgară a cerut: ridicarea sechestrului de pe toate averile bulgare, acordarea cetățeniei române tuturor bulgarilor domiciliați în România și întoarcerea refugiaților la casele lor. Partea română pretindea pentru ridicarea sechestrului 250 milioane lei, iar bulgarii ofereau doar 19 milioane lei.

În legătură cu desfășurarea lucrărilor comisiei, ministrul bulgar la București, gen. Ficev, îi raporta, la 13 decembrie 1922, lui Stamboliiski, aflat la Lausanne: „Lucrările comisiei româno-bulgară se desfășoară de două săptămâni, dar rezultatele sînt slabe. Românii au ridicat o grămadă de pretenții noi în legătură cu Tratatul de la București... Treaba merge anevoios, pentru că reprezentanții români cer multe lucruri, pe care nu le putem satisface”². Pentru a ridica sechestrul de pe proprietățile bulgare, România cerea suma totală de 500 milioane lei. Pe lângă aceasta, România cerea în plus o sumă ca compensație pentru daunele pricinuite cetățenilor români de militarii bulgari și administrație în timpul războiului³.

Conferința de la Paris privind Statutul Dunării din iulie 1921 a reprezentat o apropiere în raporturile bilaterale româno-bulgare, iar noul regim al Dunării, cu toate limitele sale, a însemnat un progres pentru statele riverane. Astfel Convenția semnată la 23 iulie 1921, proclama libertatea de navigație și egalitatea tuturor pavilioanelor pe cursul navigabil al fluviului, dreptul de a executa lucrări tehnice, de a percepe taxe, întocmirea regulamentelor și aplicarea lor, poliție în apele teritoriale, administrarea sectorului Porților de Fier care revenea României și Jugoslaviei, etc.⁴

Un moment important în cadrul relațiilor internaționale, dar nu și în al apropierii româno-bulgare, l-a reprezentat Conferința economică europeană de la Genova (10 aprilie – 19 mai 1922). România a fost reprezentată de o delegație condusă de primul-ministru Ion I.C. Brătianu, iar în fruntea delegației bulgare se afla premierul Stamboliiski. Interesat de a îmbunătăți relațiile cu Rusia Sovietică și obținerea recunoașterii unirii Basarabiei cu România, Brătianu a acționat în acest sens, dar delegația sovietică a respins toate propunerile. România nu a obținut răspunsuri afirmative la Genova, nici din partea bulgarilor, atunci, cînd Brătianu l-a întrebat pe Stamboliiski, dacă Bulgaria se va situa pe o poziție neutră în caz de „complicații

¹ *Ibidem*, p.257-258, vezi și Kuzmanova, *op.cit.*, p.83-84.

² Apud. Kuzmanova, *op.cit.*, p.83

³ Ivan Penakov, *Sekestărăt na bălgaskite imoti na Iujna Dobrodja*, Veliko Târnovo, p.23.

⁴ Politica externă a României, *Dicționar cronologic*, coord. I. Calafeteanu și C. Popișteanu, București, 2003, p.178., vezi, pe larg Iulian Cîrțină, Ilie Seftiuc, *Dunărea în istoria poporului roman*, București, 1972.

militare” la frontiera română din Basarabia, premierul bulgar s-a îndepărtat de la subiect. Cu siguranță că își dădea seama de atutul pe care îl deținea și vroia să păstreze cartea neutralității pentru un moment dificil pentru țara sa, așa cum România folosea comitagiile pentru a constrânge Bulgaria¹.

La 18 aprilie 1922, delegația bulgară a înaintat o notă președintelui Conferinței în care, pe larg, era expusă esența problemei refugiaților bulgari, legătura cu comitagiile și reflectarea chestiunii asupra relațiilor cu vecinii. Ca unicul mijloc de soluționare a bandelor de comitagiile erau propuse următoarele măsuri: 1. să fie dată o amnistie generală din partea tuturor statelor balcanice, pentru ca refugiații să se întoarcă la casele lor. 2. să fie restituite bunurile refugiaților. 3. să fie aplicate, cât mai curînd, clauzele tratatelor de pace referitoare la drepturile minorităților².

Stefan Ancev completează prezentarea Antoninei Kuzmanova, a încercările bulgarilor de a obține rezultate pozitive la Genova, cu momentul, în care Stamboliiski a pus în dezbatere problema minorităților. Reprezentanții români, polonezi și cehoslovaci i-au pus în vedere lui Lloyd George, disponibilitatea lor de a analiza doleanțele bulgarilor, dar și hotărîrea de a părăsi sala, în caz că ungarii ar ridica probleme similare. Nincici a declarat că va pune problema minorității din Italia³.

De remarcat că la Genova, Stamboliiski s-a întîlnit, în cîteva rînduri, cu dr. Krăstiu Stancev Rakovski, cunoscut precursor al socialismului în Europa, activist de partid, om politic și diplomat, luptător neobosit împotriva lui Stalin și a socialismului său totalitar. În acest sens, semnalăm recenta monografie a lui Mihail Stancev, „Dr. Krăstiu Rakovski – om de stat, politician și diplomat”⁴, care are la bază documente inedite de arhivele din Rusia, Bulgaria, Ucraina, România, Elveția, Germania, Franța și Anglia.

În „Amintirile” sale, Aleksandăr Stamboliiski, consemnează calitățile remarcabile ale lui Krăstiu Rakovski: „Cel mai competent din delegația rusă – bulgarul Rakovski./.../ Cicerin, Rakovski, Lenin, Troțki – aceștia sînt diplomații de prim rang ai Rusiei moderne”⁵. Contactele pe care Rakovski le-a întretinut la Genova, cu delegația bulgară, au dat naștere multor fabulații debitate de presa occidentală. După ce s-a întors la Harkov, de la Genova – relatează Rakovski – în presa română a fost publicată o telegramă, pasămite primită de la Londra, în care se specifica că el a semnat un tratat cu guvernul bulgar iar, mai apoi, incognito, a plecat cu Stamboliiski, la Sofia⁶.

Făcînd bilanțul, Conferința de la Genova, în linii generale, s-a finalizat cu un eșec. Marile puteri europene nu au găsit un numitor comun pentru interesele lor

¹ Kuzmanova, *op.cit.*, p.79.

² *Ibidem*, p.80

³ Ancev, *op.cit.* p.201.

⁴ Mihail Stancev, *Dr. Krăstiu Rakovski – dărvjavnik, politik, diplomat*, Sofia, 2004.

⁵ *Ibidem*, p.85. ; vezi și F. Panaiotov, *Dr. Krăstiu Rakovski. Dopălnenie kăm avtobiografiata mu*, Sofia, 1988, p.120-122.

⁶ *Ibidem*, p.85.

contradictorii, relațiile româno-sovietice au rămas la fel de încordate, Bulgaria a respins categoric soluția unui deuseu la Marea Egee prin teritoriul grec, iar România și Bulgaria au continuat, alternând, în permanență rolurile, să se joace de-a șoarecele și pisica.

Conferința de la Lausanne s-a desfășurat între 22 noiembrie 1922 și 24 iulie 1923, cu participarea reprezentanților a douăsprezece țări, printre care România și Bulgaria. Delegația bulgară condusă de Stamboliiski, din nou a încercat și din nou fără succes, să asigure ieșirea teritorială a Bulgariei în regiunea Traciei de vest. Atât marile puteri europene, cât și statele balcanice au refuzat să sprijine doleanțele Bulgariei. Înainte de a pleca spre Lausanne, Aleksandăr Stamboliiski a trecut prin București, pentru a obține sprijinul României, la conferința apropiată, pentru accesul la Marea Egee și autonomia Traciei. Diplomația bulgară a depus eforturi deosebite pentru a crea o atmosferă propice vizitei înaltului oficial bulgar. În acea perioadă, atașat cultural la București, era un mare scriitor bulgar, Iordan Iovkov, rapsodul Dobrogei. Stamboliiski însuși i-a declarat lui Langa Rășcanu: „La Tracia și deuseul nostru la Marea Egee noi nu renunțăm. Nu o să ascund de Dumneavoastră că unicul nostru țel și toate eforturile noastre sînt îndreptate spre sud”¹.

Politica externă promovată de Stamboliiski a fost în permanență criticată de dușmanii politici ai cabinetului agrarian, motivul populist invocat era că Bulgaria nu ar fi tras nici un folos. Avînd în vedere situația în care se afla Bulgaria îngenunchiată în urma celor două catastrofe naționale, obiectivul prioritar al politicii de atunci, nu putea fi altul decît revizuirea Tratatului de la Neuilly prin mijloace pașnice. Neutralitatea și neangajarea erau trasăturile esențiale ale politicii promovate de Stamboliiski, subliniate de istoriografia bulgară. În timpul guvernării BZNS a fost pusă temelia, pe care toate cabinetele bulgare, pînă la începutul celui de al doilea război mondial, și-au construit edificiul politicii externe. Cu toate acestea, următoarele guverne nu au reușit să continue linia politică agrariană, cu aceeași clarviziune și în același ritm ca al debutului promițător inițiat de Stamboliiski. La 9 iunie 1923 începe puciul condus de generalul Rusev. Marea burghezie, detașamentele fasciste, armata și cu asentimentul țarului Boris al III-lea răstoarnă guvernul agrarian. Miniștrii agrarieni sînt arestați, adepții lui Stamboliiski închiși și uciși, răscoalele reprimare peste tot în țară iar primul ministru, care se afla la izbucnirea puciului la vila sa de la Slavovița, satul natal, cu toată împotrivirea îndrjită, pe care o opune este capturat, torturat cumplit și omorît. Prim ministru devine extremistul Alexandăr Tankov. La auzul știrii răsturnării lui Stamboliiski, regele României a exclamat „Stamboliiski era persoana, pe care, măcar, ne puteam bizui”².

¹ Kuzmanova, *op.cit.*, p.83.

² Apud Dimitrov, *op.cit.*, p.45.

**DYNAMICS OF DEVELOPMENT TRENDS
IN DAIRY PRODUCT NAMES IN SLOVAKIA**

Lenka GARANČOVSKÁ

The author of this study focuses mainly on development trends of pragmatonyms from the viewpoint of their extralinguistic aspect, i.e. the aim of the research is an attempt to outline the development of motivational stimuli which provided the background for the formation of individual product names. In the article we do not pay special attention to development trends from the viewpoint of the linguistic (formal) aspect of pragmatonyms.

Keywords: pragmatonyms, development trends, dairy industry.

Introduction to Subject

Onomastics is defined as a linguistic study concerned predominantly with *proper names*. It deals with their formation, origin, development, essence and functioning in social communication, and within a language system. It is a border study that is in contact with history, etymology, geography, psychology, sociology, ethnology and other related social and scientific studies and this enables varied views of its researched subject.

Traditional trichotomous concept defines 3 basic groups of proper names based on different kinds of onymic objects. These are *bionyms* (proper names of living beings and creatures considered animate), *geonyms* (geographical proper names) and *chrematonyms* (names of inanimate objects, phenomena and facts formed as a result of human – social, cultural and productive – activity) (Blanár, 1996, 26; Šrámek, 1999, 16).

When compared with other linguistic studies, onomastics and *chrematonomastics* in particular is a rather young and continually developing social linguistic study dealing with specific terminology, which is also due to the very character of chrematonymic objects. According to P. Mitter (2003, 48), chrematonyms represent an extensive, varied and developmentally dynamic set of names which cannot be grasped or described in its absoluteness.

Our research is concerned with *pragmatonyms*, i.e. with *names of mass-produced products* representing one of onymic classes of chrematonyms. The research effort is reduced to names of products in dairy industry. Based on excerpting dairy product names – which can be traced as far as the first half of 18th century – from professional literature we will try to define basic development trends in denominating pragmatonyms. We will begin in the past and move all the way to the present.

We must add that the paper focuses especially on development trends from the viewpoint of their extralinguistic aspects, i. e. the objective of our research efforts is to outline the development of motivational stimuli leading to formation of individual product names. We would also like to state that the paper does not specifically deal with development trends with regards to linguistic aspects of pragmatonyms.

On Development of Dairy Product Names

There are evident changes in the development of product names in the dairy industry with respect to both their extralingual (content, designative) and their linguistic (formal) aspects and the changes naturally reflect ideas of a society, especially social (economic, political, cultural, etc.) and historical stages of its development. Pragmatonyms developed in various ways. According to J. Matúšová (1989, 62), particular changes have been influenced by the following phenomena: 1. change in production method (reduced number of small producers) and 2. increased repertoire of one type of products which needed to be distinguished (this was also related to the need of easy handling of the names).

The analysed onymic corpus can be divided into two basic groups. *The first group* includes pragmatonyms occurring in the market *between the first half of 18th century and the end of 21st century*. *The second group* is represented by pragmatonyms appearing in the market *since the beginning of 21st century* or those currently included in catalogues of dairy companies.

We need to emphasise the fact that pragmatonyms (similarly to the superior onymic group of chrematonyms) present a wide-ranging and extensive onymic material which is typically dynamic – it has short duration and disappears after rather short intervals in comparison with other basic groups of proper nouns. They are a part of everyday life of people who often do not recognise their dynamics or view this fact as a natural developmental phenomenon.

In this part of the paper we will try to give a brief overview of individual development trends observed in specified groups of onymic material. We use a confrontation method and study predominantly specific changes reflected during the development of dairy product names.

In the past, motivational stimulus was frequently applied and *product names directly indicated geographical affiliation to an area (location, town or region) where products were made or where production plants were located*, e.g. *Ementál krupinský*

(produced in Krupina), *Gryjer bardejovský* (produced in cheese factories in Bardejov area), *Klenovecký syr* (made in shepherds' homes in Klenovec and the surrounding area as early as in 18th century), *Martinský korbáčik* (produced by a dairy in Martin), *Toporecký syr* (made in the village of Toporec near Kežmarok), *Trapist oravsko-podzámocký* (in 1880 Trapist cheese (which originated in a Trappist monastery in France) was made in Oravský Podzámok), *Vajnorský syr* (its production began in Vajnory near Bratislava in the first half of 18th century), *Zvolenský oštiepok* (it was first produced in Stredoslovenské mliekarne, n.p. in Zvolen), etc.

The comparison with the first group of pragmatonyms suggests that the above mentioned motivational stimuli are still significantly represented in the current dairy product names. In this respect, there is a higher degree of differentiation which presently results from the fact that there are more small and big producers of milk and dairy products than there were in the past. E.g. *Bánovecká nátierka neochutená* (produced by MILSY, a.s. in Bánovce nad Bebravou), *Hriňovský zákys* (Koliba – Mliekareň Hriňová dairy), *Humenská tehla 30 %* (produced in Humenská mliekareň, a.s. in Humenné), *Levická tehla* (produced in Levické mliekarne, a.s. in Levice), *Lipianske nite* (cheese strings from a product range of Hornotoryská mliekareň in Lipany), *Michalovská tehla 45%* (Syráreň Bel Slovensko, a.s. cheese factory with a production plant in Michalovce), *Nitriansky smotanový jogurt čučoriedka* (Agro Tami, a.s. in Nitra), *Sabinovská hrudka biela* (produced by Milk Agro, s.r.o. with main seat in Prešov, however cheese production was concentrated in Sabinov production plant where it is still performed today), *Selčiansky jogurt smotanový* (Mliekareň Kopanice Selce, s.r.o.), *Senická hrudka* (Senická mliekareň, a.s., Senica), *Tekovský údený salámový syr* (Levické mliekarne, a.s. in Tekov region), *Tvrdošínsky parený oštiepok* (Tvrdošínska mliekareň, s.r.o., Tvrdošín), *Zázrivský korbáčik údený* (SYRMIX, Zázrivá), *Zvolenský jahodový jogurt* (Mliekareň Senoble Slovakia, Zvolen), etc.

With regards to the onymic material representing the first group of pragmatonyms we can focus on several names in which we can trace a motivational stimulus based on denominating a product after its inventor. This *honorification principle* is an atypical development trend with regards to pragmatonyms from 21st century. E.g. *Vagačovská bryndza* (development of Slovak *bryndza* cheese can be – to a great extent – credited to Ján Vagač from Stará Turá) and *Vallova roztierateľná bryndza* (in 1892 Teodor Vallo invented and implemented production of soft spreadable *bryndza* cheese).

Based on the comparison of both groups of pragmatonymic material we can observe that in the past *product names* (*Anička, Ďumbier, Encián, Horal, Horec, Hron, Choč, Jánošík, Jastrab, Kriváň, Ondava, Poľana, Sitno, Tatra, Vrchár, Zemplín, Zobor*) were more frequently and richly *motivated by national symbols* than they are in the present (*Bebrava* (hard cheese named after a river), *Gorovec, Chabovec – údený, Inovec (1550 g), Javorník, Volovec, Vršatec* (cheese named after Slovak mountains), *Karička Zemplín* (Syráreň Bel Slovensko, a.s. with a production plant in Michalovce in the

region of Zemplín. *Karička* is a name of an East-Slovakian dance which originated in Zemplín), *Plesnivec*, etc.).

According to D. Škvarna (2004, 9-10), the composition of national symbols was and still is rather varied. Common understanding reduces national symbols to a state coat of arms, a flag and a banner. The set of national symbols consisted of a wide range of objects, persons, phenomena, events, etc. It included the country and its specific representations (mountains, hills, plains, rivers, etc.). National symbols were also created based on characteristic phenomena in the vegetal and animal kingdom, historical phenomena and events and on related memorable sites (fortresses, castles, manors, etc.). Important personalities emblazoned with myth elements were a key feature identifying a nation. These facts are related to an indirect (symbolic) geographical affiliation of a product to a particular area in which a producer or a production plant are located.

Occupations also became symbols. These were reflected in the first group of pragmatonyms (*Bača, Baník, Valach, Vartov*). In the past, dairy product names directly reflected the association of products with sheep keeping, cheese making and with everything closely related to milk and dairy products production, as well as a traditional production method or a place of production, e.g. *Bača, Baran, Baranček, Grúň, Koliba, Polianka, Salaš, Valach, Vartov*. This motivational stimulus has been preserved in current pragmatonyms to a minimum extent mainly through traditional names from the past such as *Baranček*. Otherwise, we do not observe this phenomenon in the present time.

Pragmatonyms from 21st century typically denominate *products designed mainly for child consumers after (cartoon) heroes from films, series or books*, e.g. *Antiviro čokoládové* (shelf-stable milk for children and youth named after a cartoon hero fighting against his enemies – viruses and bacteria), *Bambulka* (named after a children series and its main character), *Dráčik – Termizovaný smotanovo tvarohový krém vanilkový* (name inspired by *Dráčik* – the main character of a popular children animated series named *Príbehy Dráčika požiarnika*), *Kuko* (after the main character of a children's TV programme *Od Kuka do Kuka*), *Kubko, Maľko* (name given to soft cottage cheese desserts based on main characters from a story book *Maľko a Kubko* or from an animated series *Pásli ovce valasi* written by M. Grznárová), *Paľa – Termizovaná tvarohovo smotanová pena – kakaová* (name given to a cottage cheese and cream mousse made for child consumers based on a familiar form of the first name of an actress *Patricia Jariabková* from a popular TV programme for children and youth named *Od Kuka do Kuka*).

In the past *sport or a (positive) relationship to sport or important sport events* presented one of the most frequent motivational stimuli, e.g. *Atlét, Favorit, Maratón* (popular sport event taking place in Košice in the past), *Turista, Víťaz* and other. Current pragmatonyms reflect relationship to sport or activity as such to a minimum extent (*Karička Favorit, Tatranský Rival, t-aktiv hruška*).

By contrast, *healthy lifestyle trend and closely related healthy nutrition* have come forth in the beginning of 21st century. This phenomenon is reflected in dairy

product names today by means of components *bifidový, bio, fit, fitnes, light, probio(tická kultúra), racio(nálny), 0 % tuku*, etc. or through special symbols included in names such as *M♥sielko 125 g, Sm♥tánka kyslá* designating products with reduced cholesterol content and beneficial effects on proper heart activity. This type of pragmatonyms also include names such as *APETITO LÍNIA* (product with reduced cholesterol content, it contains only 10% fat which is 50% less fat than a similar product of the same type; in this way a producer accommodated consumers watchful of fat consumed) and *Figureta pomaranč* (healthy yoghurt with 0.1% fat which is underlined by an advertising slogan “Slimmer with Figureta!”).

Conclusion

In the past, names consisted mainly of one, two, three or rarely more components which specified the character of a product more closely; this was also related to the non-competitive or little competitive environment. In the present, companies intensely fight over customers and make products which respond to ideas, values and requirements of the consumer society also by means of product names. In an attempt to stand out in a wide variety of products offered in the market but also with a purpose to give as much information to a customer as possible we currently observe a rising number of components in product names.

Phenomenon of exclusiveness (attractiveness, otherness, interestingness) also becomes more evident today and is mainly related to formal expression of pragmatonyms. This fact must be viewed in relation to artificially formed names which have a good phonic effect and exotic twist but are unclear from informational viewpoint or not sufficiently transparent, and in relation to use of foreign elements in local pragmatonyms or of purely foreign (predominantly English) names.

In conclusion, we would like to summarise the results of our partial research projects and derive the following development trends:

1. *nationalisation* (use of direct or indirect references to geographical affiliation of products both in the past and today; this is frequently done by means of national symbols; this principle is currently more differentiated),
2. *honorification* → *comercialisation* (based on changes in society and emergence of consumer society a honorification principle has naturally developed into a commercial principle in which a phenomenon of advertising, customer focus and tendencies toward current trends in our society play an important role).

Bibliography:

- BLANÁR, V. *Teória vlastného mena*. Bratislava: Veda 1996.
- KERESTEŠ, J., SELECKÝ, J. a kol. *Mliekarenstvo a syrárstvo na strednom Slovensku*. Považská Bystrica: Eminent 2003.
- KERESTEŠ, J., SELECKÝ, J. a kol. *Syrárstvo na Slovensku – história a technológia*. Považská Bystrica: Eminent 2005.
- KERESTEŠ, J. *Syry, výživa a zdravie*. Považská Bystrica: Eminent 2007.
- KERESTEŠ, J. *Ovčiarstvo na Slovensku (história a technológia)*. Považská Bystrica: Eminent 2008.
- MATÚŠOVÁ, J. K vývoji názvů výrobků. In: *Chrématonyma z hlediska teorie a praxe*. Sborník z 3. celostátního semináře „Onomastika a škola“, Ústí nad Labem 21.-22. 6. 1988. Red. R. Šrámek a L. Kuba. Brno: ČSAV 1989, pp. 7-13.
- MITTER, P. Možnost aplikace vztahových modelů u názvů restaurací. *Acta onomastica* 44, 2003, pp. 48-51.
- SELECKÝ, J. *Slovenská bryndza a jedlá s bryndzou*. Zvolen: PRESSGROUP 2008.
- ŠKVARNA, D. *Začiatky moderných slovenských symbolov. K vytváraniu národnej identity od konca 18. do polovice 19. storočia*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Fakulta humanitných vied 2004.
- ŠRÁMEK, R. *Úvod do obecné onomastiky*. Brno: Masarykova univerzita 1999.

LITERATURA POLONĂ ÎN ROMÂNIA. ÎNCERCARE DE BILANȚ

Constantin GEAMBAȘU

This article is an attempt to sum up the translations of Polish literature in the last two decades (1990-2012) in a broad cultural context, with reflections on the phenomenon of literary and cultural reception and the critical contributions of Romanian specialists, as well.

The efforts of the greatest Romanian translators who made the Polish literature acquire a compelling picture in the Romanian space are especially highlighted as for both its representativeness and its value.

Key-words: translation, translation theory, literary reception, literary criticism, comparative literature

Primul scriitor polonez, care a exercitat o influență uriașă asupra democrațiilor români, aflați la studii în capitala Franței, a fost Adam Mickiewicz. În momentele de intensificare a mișcării revoluționare, intelectualii români se raportează deseori la scrierile romanticului polonez, accesibile datorită traducerii lor în limba franceză. Printre altele, sub influența *Cărților poporului și ale pelerinilor polonezi* ar fi apărut *Cântarea României*, operă cu profund caracter mesianic, semnată de Alecu Russo, dar atribuită de regretatul profesor I.C. Chițimia istoricului Nicolae Bălcescu, bun cunoscător al operei lui Mickiewicz și colaborator apropiat al acestuia în redacția „Tribunei Popoarelor”¹.

În afară de Bălcescu și Russo, mulți alți tineri români (C.A. Rosetti, frații Golești, frații Raletti etc.) cunoșteau bine activitatea literară și politică a lui Mickiewicz și se străduiau să o popularizeze în propria țară. Totuși traducerile în limba română în această perioadă sunt fragmentare și destul de modeste². Un cunoscător și popularizator foarte bun al operelor mickiewiczziene a fost Gheorghe Asachi, vorbitor de limbă polonă, care a adaptat în română câteva balade din ciclul *Balade și romanțe*, publicat de

¹ Vezi I.C. Chițimia, *A. Mickiewicz, N. Bălcescu i „Vospevanije Rumynii”*, „Romanoslavica”, II, București, 1958, p. 133-146

² Cf. I. Petrică, *Confluente culturale româno-polone*, București, Minerva, 1976, p.144-156.

Mickiewicz în anul 1822¹. O asemenea adaptare era posibilă – susține I.C. Chițimia – datorită similitudinilor sensibile dintre cultura populară polonă și cea română².

A doua etapă în receptarea culturii polone începe în jurul anului 1863, când a izbucnit insurecția din ianuarie, iar interesul românilor față de soarta Poloniei crește, poeții români subliniind în textele lor semnificația acestui eveniment istoric important³. Totuși după eșecul insurecției, mișcarea de eliberare a pierdut din intensitate. În pofida eforturilor emigranților polonezi, aflați pe teritoriul României pentru a continua organizarea altor acțiuni similare (vezi îndeosebi rolul lui Zygmunt Miłkowski), schimbarea atitudinii față de Turcia va influența negativ eforturile în această direcție. Căci în timp ce polonezii văd în Turcia un aliat în confruntarea cu Rusia, românii luptă împotriva Turciei pentru dobândirea independenței, participând alături de Rusia în războiul ruso-româno-turc. Pentru România victoria asupra Turciei însemna nu doar obținerea autonomiei, ci și trecerea la reforme de modernizare a statului. Polonezii au putut însă continua activitatea de organizare pe teritoriul românesc, beneficiind de sprijinul și bunăvoința domnitorului Alexander Ioan Cuza⁴.

Receptarea literaturii polone și formarea imaginii despre Polonia se desfășoară din acest moment în contextul unor aspirații generale, mai puțin determinate de interese politice concrete. Călătoriile în interes științific ale oamenilor de cultură români (Alexandru Papiu Ilarian, Bogdan Petriceicu Hasdeu, Ioan Bogdan, Ion Bianu, Nicolae Iorga), cercetările întreprinse în arhivele și bibliotecile poloneze au contribuit la creșterea interesului față de cultura polonă⁵. Paralel cu receptarea creației lui Mickiewicz, în decursul ultimelor decenii ale secolului al XIX-lea, se conturează și pătrund în România idei ale pozitivismului varșovian prin intermediul lucrărilor lui Julian Ochorowicz și al reducerii volumului de povestiri semnate de Aleksander Świątchowski⁶. Odată cu sfârșitul secolului al XIX-lea, cel mai cunoscut și mai popular scriitor după Mickiewicz devine H. Sienkiewicz, prezent până astăzi în conștiința cititorilor români⁷. Acordarea Premiului Nobel, în anul 1905, pentru romanul *Quo vadis?*, a determinat un alt val de traduceri realizate însă prin intermediul limbii franceze și germane.

¹ Considerat începutul romantismului polonez.

² *Adam Mickiewicz et L'ecrivain roumain* G. Asaki, „Romanoslavica” I, București, 1958; vezi și Petrică, *op. cit.*, p.150-156.

³ Petrică, *op. cit.*, p. 157-160.

⁴ *Ibidem*, p. 102-107.

⁵ *Ibidem*, p.161-166.

⁶ *Ibidem*, p. 178-180.

⁷ În afară de numeroare traduceri, în tiraje uneori impresionante, lui Sienkiewicz i s-au consacrat studii teoretice de anvergură (vezi monografiile: Olga Zaicik, *Henryk Sienkiewicz*, București, 1976; S. Velea, *Sienkiewicz*, București, 1998). Trilogia (*Prin foc și sabie*, *Pototpul*, *Pan Wołodyjowski*) a constituit obiectul tezei de doctorat a Mariei Vârcioroveanu, publicată la Editura Universității din București (*Romanul istoric al lui Henryk Sienkiewicz în context european: trilogia*, București, 2005), precum și alte studii și articole, apărute în reviste de specialitate.

În afară de Sinekiewicz, în perioada interbelică au fost traduse opere aparținând lui Teodor Tomasz Jeż și Elizei Orzeszkowa, dar fără a se bucura de un ecou mai larg. În anul 1928 a apărut volumul de *Povestiri* al lui Władysław Reymont, tradus din franceză. Zece ani mai târziu, Elena Eftimiu a editat *Antologia de proză polonă*, cuprinzând fragmente ale unor prozatori ai secolului al XX-lea. În presa literară apar tot mai multe articole despre cultura și literatura polonă.

După al Doilea Război Mondial interesul față de literatura și cultura din țările socialiste a crescut în mod vizibil, numărul de traduceri și de studii critice cunoscând o amploare fără precedent¹. Un moment de răscruce pentru toate literaturile din țările slave îl constituie înființarea, în anul 1949, a catedrei de limbi slave moderne la Universitatea din București². Secția de limba polonă se înscrie încă de la început, odată cu prima promoție de absolvenți, în procesul de promovare a culturii și literaturii polone în România.

După cum se știe, cel mai eficient mijloc de popularizare a unei literaturi străine îl constituie traducerile, mai ales cele întreprinse nemijlocit din limba originalului, de către specialiști cu pregătire adecvată. În anii '60 și '70 începe să se afirme în această direcție generația de traducători cărora literatura polonă le datorează cel mai mult: Olga Zaicik, Stan Velea, Nina Grigorescu, Rodica Ciocan, Maria Vârcioroveanu, Mihai Mitu, Elena Timofte, cărora li se vor adăuga absolvenții de filologie polonă la Universitatea din Cracovia (Elena Lința, Ion Petrică) și Universitatea din Varșovia (Nicolae Mareș, Anda Mareș, Constantin Geambașu, Ilie Ivan, Vasile Matei) și alții. Datorită lor a crescut atât volumul traducerilor, cât și calitatea acestora, reușindu-se în decursul a trei decenii realizarea de versiuni românești din aproape toate perioadele literare. Un mare rol în acest sens a revenit Editurii pentru Literatură Universală, devenită ulterior editura Univers, care a tipărit din literatura polonă în medie 5-6 cărți pe an. Alături de alte edituri din țară (Minerva, Albatros, Cartea Românească din București, Dacia la Cluj, Junimea la Iași etc.) s-a ajuns la zeci de titluri, acoperindu-se în mare măsură literatura clasică (secolul al XIX-lea în general) și o bună parte din secolul al XX-lea (perioada interbelică și mai ales cea postbelică)³. Cititorul român are posibilitatea să cunoască acum într-un grad sporit lirica lui A. Mickiewicz (poemul *Pan Tadeusz* cunoscând o excelentă versificare datorită talentatului poet Miron Radu Paraschivescu), a lui J. Słowacki sau Z. Krasiński. De un interes major se bucură însă proza. În afară de romanele istorice sienkiewiczziene, apar operele lui B. Prus, Eliza Orzeszkowa, S. Żeromski și Władysław Reymont. Ulterior este recuperată proza lui J. Iwaszkiewicz, a Mariei Dąbrowska și a Zofiei Nałkowska. Din literatura mai nouă numărul autorilor polonezi traduși în românește este d-a dreptul impresionant: J. Parandowski, J. Andrzejewski, Maria Kuncewiczowa, St. Dygat, K. Filipowicz, B.

¹ Vezi *Bibliografia traducerilor din literaturile slave 1945-2011*, București EUB, 2011.

² Vezi *Catedra de limbi și literaturi slave. Scurt istoric*, București, EUB, 2008.

³ Vezi S. Velea, *Literatura polonă în România*, București, Editura Saeculum I.O., 2001.

Schulz, R. Bratny, J. Newerly, W. Żukrowski, A. Kuśniewicz, T. Nowak, St. Lem și mulți alții.

Deși mult mai greu de tradus, poezia – departe de a oferi cititorilor imaginea dinamică a evoluției liricii poloneze – s-a bucurat de o antologie reprezentativă, alcătuită și tradusă de N. Mareș, autor, de altfel, și al plachetelor din lirica lui T. Rożewicz, Wisława Szymborska și K. Wojtyła¹. Numeroase poeme au fost însă incluse în diferite antologii de poezie universală, dintre care menționăm doar pe aceea semnată de poetul A.E. Baconsky (*Panorama poeziei universale contemporane*²) sau *Simbolismul european*³, sub red. Zinei Molcuț și a Magdalenei Laszlo-Kuściuk.

Dintre dramaturgi cel mai mare interes l-au stârnit Sł. Mrozek și W. Gombrowicz, primul în traducerea lui S. Velea⁴, iar al doilea în traducerea Olgăi Zaïcik, într-un volum cuprinzând și fragmente din jurnal⁵. Apar, de asemenea, lucrări din alte domenii umaniste, cum ar fi *Istoria esteticii* a lui Wł. Tatarkiewicz, *Tratat despre lucrul bine făcut* de T. Kotarbiński sau *Elemente de sociologie* de J. Szczepański. Se poate afirma că, în ansamblu, în pofida barierelor de natură ideologică sau a respectării principiului reciprocității, în cele patru decenii (1950-1989) literatura polonă a pătruns destul de adânc în perimetrul cultural românesc.

Ce s-a întâmplat însă după 1989? Ca peste tot în țările postcomuniste, piața de carte a suferit schimbări sensibile, cunoscând o dinamică fără precedent. Odată cu inițiativa de privatizare și dispariția cenzurii, au fost înființate numeroase edituri și tipografii particulare, mai mici sau mai mari, trecându-se, alături de editurile de stat, privatizate și ele treptat, la editarea de carte din cele mai diverse domenii și pentru toate genurile de cititori. Mulți editori, îndeosebi la început, în anii 1990-1991, au văzut în carte o marfă profitabilă. Au fost tipărite opere ale clasicilor, dar și ale scriitorilor disidenți, greu de închipuit să apară până în 1989! Cititorului i s-a pus la dispoziție o bogată și variată ofertă, chiar dacă la scurt timp a apărut bariera financiară, cartea devenind din ce în ce mai scumpă.

Fără o coordonare editorială clară, pe o piață aflată într-un proces de renaștere și de restructurare, unde nu prea se ține seama de legea cererii și a ofertei, paralel cu scăderea puterii de cumpărare a cititorilor, cartea și, ca urmare, editurile s-au confruntat cu serioase dificultăți financiare. Cu toate acestea, în peisajul editorial românesc s-au impus câteva edituri sau grupuri editoriale puternice, cu rol hotărâtor în promovarea valorilor cultural-literare, cum ar fi, de exemplu, Humanitas, Univers, Nemira, Allfa, Universalia, Lider, Minerva, iar ceva mai târziu RAO, Corint, Paralela 45 etc.

¹ N. Mareș, *Poezia poloneză contemporană*. Antologie, traducere și note biobibliografice de Nicolae Mareș, prefață de Vasile Igna, Cluj 1981 (vezi și ediția a II-a, Chișinău, Prut Internațional, 2007); Cf. *idem*, *Zece poeți polonezi contemporani*, București, 1978.

² București, Editura Albatros, 1972.

³ vol. III, București, Editura Albatros, 1983.

⁴ S. Mrozek, *Teatru*, București, Editura Univers, 1986.

⁵ W. Gombrowicz, *Jurnal. Teatru*, București, Editura Univers, 1988.

Ce s-a întâmplat cu literatura polonă în acest context? Evenimentele din Polonia (ecourile sindicatelor libere „Solidaritatea”, primul guvern necomunist, condus de premierul Tadeusz Mazowiecki, reforma financiară, promovată de ministrul de finanțe Leszek Balcerowicz, avansarea pe drumul economiei de piață) au creat, în general, un context favorabil culturii și literaturii polone. Un merit deosebit însă în promovarea valorilor literare poloneze a revenit în aceste aproape două decenii poloniștilor consacrați, care au depus eforturi sistematice, îndreptate, pe de o parte, în direcția completării operelor clasicilor, iar pe de alta, recuperării operelor de avangardă (îndeosebi proza psihologică) sau ale scriitorilor emigranți. O contribuție fundamentală la popularizarea literaturii polone în România revine Olgăi Zaicik, care și-a dedicat întreaga viață muncii de redactor, traducător și critic. În anul 1999, Editura Univers i-a decernat premiul pentru activitatea de traducătoare. În perioada 1990-2000 a tradus și publicat șase volume: M. Choromański (*Zazdrość i medycyna*), *Jurnalul* lui Gombrowicz (un volum consistent, cu o prefață semnată de K. Jurczak), *Agonia imperiului* de R. Kapuściński, *Șobolanul* de A. Zaniewski și *Regele celor doua Sicilii* de A. Kuśniewicz, apărut în același volum cu *Lecția de limbă moartă*, publicat în urmă cu peste zece ani. Merită subliniate, de asemenea, cele două minivolume de teatru, cuprinzând câteva piese inedite ale dramaturgului reformator St.I. Witkiewicz (*Gybal Wahazar sau în labirintul nonsensului* și *Teatru*, tradus în colaborare cu J. Radu), ambele apărute pentru prima dată în românește, în anul 1998¹.

Stan Velea (1933-2007), cercetător științific la Institutul de Istorie și Teorie Literară „George Călinescu”, pe lângă multe alte texte de care s-a ocupat în cercetările sale critice, doi scriitori clasici l-au atras în mod deosebit: Wł. Reymont și H. Sienkiewicz, amândurora consacându-le de altfel și câte o monografie critică. Între 1990-2000 au fost reeditate, în traducerea sa, *Comedianta* și *Frământări* de Wł. Reymont și patru titluri din creația lui Sienkiewicz (volumul de nuvele *Hania, Familia Polaniecki, Prin foc și sabie, Pan Wołodyjowski*), precum și volumul de nuvele *Anielka* de B. Prus. În plus, tinzând spre realizarea unei integrale Sienkiewicz și a unei unități stilistice a textelor acestuia, S. Velea a continuat traducerea celorlalte opere: *Prin pustiu și junglă, Pe câmpul de glorie*, și a dat o nouă versiune românească *Quo Vadis?*, roman care a cunoscut cele mai multe reeditări. De asemenea, la editura Corint a publicat o nouă versiune a *Cavalerilor teutoni*. În afară de Sienkiewicz, S. Velea a realizat totodată o reușită versiune a romanului *Fascinația păcatului (Dzieje grzechu)* de S. Żeromski, scriitor din perioada modernismului de la sfârșitul secolului al XIX-lea, care ridică numeroase dificultăți de natură stilistică și lexicală. Tot în traducerea sa au apărut *Avanpostul* de B. Prus, *Vampirul* de Wł. Reymont și *Regele Władysław Herman* de Z. Krasiński. La scurt timp au văzut lumina tiparului monumentalul roman al lui Wł. Myśliwski, *Orizontul (Widnokrag)*, precum și povestirile și piesele de teatru ale dramaturgului avangardist S. Mrozek. Acest număr impresionant de volume atestă

¹ Pentru lista completă a traducerilor vezi S. Velea, *Literatura polonă în România*, p. 455-462, precum și *Bibliografia traducerilor din literaturile slave. 1945-2011*, București, 2011.

dăruirea totală și truda neconținută ale unui traducător familiarizat cu teoria și practica traducerii, cu legătura indestructibilă dintre textul literar și contextul istoric-cultural.

Un alt nume strâns legat de destinele literare poloneze pe teren românesc este al polonistului I. Petrică (n.1934), absolvent al secției de filologie polonă de la Cracovia, titularul cursului de literatură la secția polonă a Universității din București (în prezent, profesor pensionar). Înainte de 1989, pe lângă alte povestiri și romane, mai mari sau mai mici, I. Petrică a izbutit una dintre cele mai reușite versiuni ale prozei moderne a lui B. Schulz (*Manechinele*), scriitor care a intrat astfel pentru prima dată în perimetrul spiritual românesc, fiind comparat adesea cu Urmuz¹. În aceeași serie a reușitelor din domeniul prozei mitologice se înscrie și romanul poetic *De vei fi crai, de vei fi călău* al lui T. Nowak, poet și prozator care ocupă un loc distinct în cadrul literaturii polone contemporane. De mare popularitate, printre altele și datorită versiunii cinematografice, s-a bucurat romanul *Vraciul* de T. Dołęga Mostowicz, tot în traducerea sa. Meritul fundamental al profesorului I. Petrică îl constituie însă transpunerea în românește a patru romane succesive, aparținând lui W. Gombrowicz: *Ferdydurke*, *Trans-Atlantic*, *Pornografie* și *Cosmos*, toate apărute la scurt interval între ele, la Editura Univers, și reeditate la RAO. Pentru *Ferdydurke* traducătorul a primit Premiul Asociației Scriitorilor din București, iar pentru celelalte, Premiul Uniunii Scriitorilor din România în anul 1999. Este în felul acesta recuperat un mare prozator de mult intrat în patrimoniul literaturii universale.

Slavistul Mihai Mitu (n. 1936), absolvent al secției de polonă a Universității din București, lector de limba și literatura română la Cracovia în perioada 1969-1976, deși nu se ocupă cu precădere de literatură (preocupările sale cuprind câteva discipline: paleografie slavă, cultură slavonă, gramatica istorică a limbilor slave, relații lingvistice româno-slave) și-a dedicat o bună parte din timp și traducerilor. După ce a publicat mai demult *Ciberiada* lui S. Lem (reeditată la editura Nemira în 1994) și *Manuscrisul găsit la Saragosa* al lui J. Potocki, a revenit la acești doi autori, traducând încă două romane de Lem (*Glasul Domnului* și *Catarul*) și reeditând *Manuscrisul...* în versiune integrală, pe baza ediției franceze². În plus, a tradus patru cărți de R. Kapuściński, „maestru incontestabil al reportajului literar”: *Împăratul* (Editura Globus, 1991), *Abanos* (Paralela 45, 2002), *Călătorind cu Herodot* (Editura Art, 2008) și *Șahinșahul* (Humanits, 2009).

În perioada 1989-2012, Constantin Geambașu, absolvent al Facultății de filologie polonă la Universitatea din Varșovia, titularul cursului de cultură și literatură polonă la Catedra de limbi slave, a tradus și a promovat opera lui Czesław Miłosz, poet, prozator, istoric literar, profesor de literatură comparată, Laureat al Premiului Nobel

¹ Vezi N. Manolescu, *Omul mecanomorf*, „Steaua”, 1977, nr. 9, articol publicat ca prefață la B. Schulz, *Manechinele*, Iași, Polirom, 2004.

² J. Potocki, *Manuscrisul găsit la Saragosa*, vol. 1-2, București, Nemira, 1997 (traducere din limba franceză de Adriana și Mihai Mitu).

pentru poezie (1980)¹, precum și poezia Wisławe Szymborska², Laureată a Premiului Nobel, în anul 1996, și a lui Zbigniew Herbert³. Preocupat de postmodernismul polonez, a tradus câteva cărți din creația reprezentanților de seamă ai acestui curent (A. Szczypiorski, Olga Tokarczuk, A. Stasiuk). De asemenea, în direcția recuperării în spațiul românesc a unor texte clasice de anvergură a tradus, împreună cu Passionaria Stoicescu, *Lamentații/Treny* de J. Kochanowski, *Sonete din Crimeea* de A. Mickiewicz, *Kordian* de J. Słowacki, iar în ultima perioadă drama *Nedivina comedie* de Z. Krasiński.

Dintre traducătorii aparținând generației tinere s-a afirmat în mod deosebit Cristina Godun, absolventă a secției de limba și literatura polonă a Universității din București, în prezent lector dr. la Departamentul de filologie slavă. Eforturile sale s-au îndreptat cu precădere în transpunerea textelor Olgăi Tokarczuk, ale lui Andrzej Stasiuk. O mare atenție a acordat, de asemenea, teatrului polonez contemporan⁴. În ultima perioadă, la editura RAO a editat *Jurnalul* în versiune integrală al lui W. Gombrowicz (revizuiind traducerea inițială a Olgăi Zaicz și completând pasajele care nu au fost incluse în prima ediție românească).

Paralel cu traducerile au apărut totodată numeroase articole, studii și monografii critice. Aproape fiecare roman important, culegere de nuvele sau de poezie este însoțită de o introducere sau postfață, cuprinzând datele semnificative referitoare la opera și autorul ei, precum și aprecieri critice, cel mai adesea în context comparat.

Cercetările poloniștilor români s-au îndreptat în trei direcții importante:

1) *Relații culturale și literare româno-polone*. Aici se încadrează lucrările regretatului profesor I.C. Chițimia (1908-1995). Încă de la începutul activității sale la secția polonă, pe lângă cercetările de literatură română veche și folclor, desfășurate cel mai adesea într-un larg context comparat, profesorul a fost preocupat de influența slavă asupra culturii române în general și a celei polone în special. Cel mai reprezentativ în acest sens este volumul *Probleme de bază ale literaturii române vechi* (București, 1972), în paginile cărui regăsim numeroase raportări româno-slave, provenite îndeosebi din lumea cronicarilor. O mare parte din aceste texte a fost tradusă în limba polonă⁵, fiind repartizate în trei secțiuni reprezentative: I. *Contacte cultural-politice între vechea*

¹ Vezi volumele traduse în românește: *Gândirea captivă*, București, Humanitas, 1999 (reeditare, 2008); *Europa natală*, București, Univers, 1999; *Ținutul Ulro*, București, Editura Allfa, 2002; *Privind dinspre Golful San Francisco*, Pitești, Paralela 45, 2007; vezi și antologia *Podul de catifea*, București, Art, 2012 (traducere împreună cu Passionaria Stoicescu), precum și volumul de studii critice *Czesław Miłosz la București*, București, Editura Universității, 2012, cuprinzând comunicările prezentate la sesiunea științifică internațională dedicată centenarului nașterii poetului (7-8 octombrie 2011, București).

² Vezi antologiile: *Sub o singură stea*, București, Editura Universal Dalsi, 1999, și *În râul lui Heraclit*, București, Paideia, 2003 (traducere de Passionaria Stoicescu și C. Geambașu).

³ Vezi Zbigniew Herbert, *Pan Cogito*, București, Paideia, 2008.

⁴ Vezi cele două volume ale *Antologiei de teatru contemporan polonez*, București, Editura Art, 2010, 2011 (în colaborare cu Sabra Daici și Carmen Luiza Săvescu)

⁵ *Literackie studia i szkice rumunistyczno-polonistyczne*, Varșovia, PWN, 1983.

Polonie și Principatele Române, II. Mickiewicz și românii – Eminescu în Polonia, III. Creația populară românească în context european. Acest volum ocupă până astăzi un loc esențial ca sursă de informare și documentare pe piața de carte poloneză, alături de contribuțiile Danutei Bieńkowska¹. Titular, decenii la rând, al cursului de literatură polonă veche și de romantism, a pregătit pentru tipar și un curs universitar *Istoria literaturii polone (sec. XI-XVIII)*, redactat în limba polonă (București TUB, 1972), care ar merita să fie reeditat și în versiune românească. De remarcat interpretările originale și stilul limpede și accesibil al expunerii. Un mare merit al cunoscutului slavist este și acela de conducător științific la doctorat. Sub directa sa îndrumare, peste 20 de candidați și-au susținut tezele în domeniul istoriei literare slave.

Colaborator apropiat și continuator al cursului lui I.C. Chițimia, profesorul dr. Ion Petrică a publicat două volume de referință din domeniul relațiilor literare și al literaturii comparate (*Confluențe culturale româno-polone*, București, Editura Minerva, 1976, și *Studii polono-române*, EUB, 1994). Primul volum oferă o sintetică și încheagată imagine a legăturilor culturale și literare româno-polone din a doua jumătate a secolului al XIX-lea într-un bogat context al factorilor istorici determinanți. Subliniem îndeosebi capitolul final al cărții datorită analizei comparate a unor motive comune în literatura polonă și română: Sobieski, Cârjali, Codrii Cosminului, Despot vodă, Domnița Ruxandra. Al doilea volum, o prelungire a cercetării anterioare, completează trăsăturile identității literare polone, aducând în discuție câțiva scriitori de anvergură: H. Sienkiewicz, B. Prus, Wł. Reymont, T. Różewicz, T. Nowak și alții.

În aceeași direcție se înscrie monografia lui S. Velea, *Interferențe literare româno-polone*, București, 1989, completată ulterior și publicată cu titlul *Literatura polonă în România. Receptarea unei mari literaturi* (apărută în anul 2001). Informațiile și interpretările critice se structurează în trei secțiuni: a) caracterizarea succintă a fiecărei perioade literare pentru o bună încadrare a scriitorilor și înțelegerea adecvată a contextului cultural-artistic, b) receptarea propriu-zisă în spațiul românesc, divizată în două compartimente: traduceri și studii critice românești, c) afinități structurale între prozatori polonezi și români. Cititorul de la noi dispune astăzi de o imagine completă și competent elaborată a receptării fenomenului literar polonez de-a lungul timpului. Tot aici se încadrează și volumul de studii *Texte și contexte*, elaborat de C. Geambașu, cuprinzând numeroase reflecții cu privire la teoria și practica traducerii, privite în contextul cultural amplu al receptării.

2) *Studii monografice* menite să analizeze creația diferiților scriitori într-un amplu context istorico-literar. S-au scris până acum șase monografii: Olga Zaicik (*Pasiunea romantică*, București, 1965, consacrată operei lui Mickiewicz și Słowacki; *Henryk Sienkiewicz*, București, 1972); S. Velea (*Reymont*, București, 1966; *Mickiewicz*, București, 1995; *Sienkiewicz*, București, 1998); C. Geambașu (*Maria Dąbrowska*, București, 1996). Toate aceste monografii se bazează pe o bogată documentare și

¹ Danuta Bieńkowska (1920-1992), scriitoare poloneză, bună cunoscătoare a limbii și literaturii române din care a tradus numeroase opere clasice și contemporane.

ilustrează un amplu evantai de interpretări de care este capabil exegetul străin, apelând deseori la experiența critică și metodologică din propria țară.

3) Lucrările comparate, care valorifică din plin îndelungata tradiție a comparatisticii românești, au căpătat forma unor volume de referință: S. Velea, *Perspective și retrospective literare*, București, 1975; *Universalisti și comparatiști*, București, 1996; I. Petrică, *Studii polono-române*, București, 1994; C. Geambașu, *Ipostaze lirice și narrative*, București, 1999 (ediția a II-a 2010).

Un loc deosebit în cadrul cercetărilor asupra literaturii polone în România îl deține *Istoria literaturii polone*, elaborată de S. Velea, în trei volume (vol. I, 1986; vol. II, 1990; vol. III, 1995). Această încercare de cuprindere panoramică a literaturii polone încununează activitatea îndelungată și rodnică a autorului. Alcătuită din portretele celor mai reprezentativi scriitori polonezi, de la Renaștere până în contemporaneitate, istoria cuprinde scurte caracterizări ale perioadelor literar-culturale, cel mai adesea abordate în context european. Dincolo de valoarea meritorie, informativ-interpretativă, această istorie - de altfel, singura în spațiul sud-est european - reprezintă o adevărată sursă de inspirație intelectuală, obligându-i pe viitorii cercetători la noi reflecții și abordări.

Se poate afirma, așadar, că în anii 1990-2000, au fost continuate reeditările clasicilor (Potocki, Sienkiewicz, Prus, Żeromski, Reymont), au fost traduse pentru prima dată textele avangardiștilor (Choromański, Gombrowicz, Miłosz, Witkacy) și s-a trecut la traducerea prozei actuale (Zaniewski, Szczypiorski, Tokarczuk).

Deși bilanțul traducerilor și lucrărilor de critică din ultimul deceniu al mileniului trecut atestă, în general, o bună receptare a literaturii polone în România, în fața traducătorilor români s-au aflat în continuare noi provocări și obiective. În perioada următoare (2000-2012), alături de reeditări și noi traduceri din literatura clasică¹ s-a completat lista cu prozatori din generația mai tânără (Paweł Huelle, Grzegorz Musiał, Andrzej Stasiuk, Wojciech Kuczok, Piotr Bednarski, Danuta Masłowska), pe lângă traducătorii din generația mai vârstnică afirmându-se traducători din generația tânără (Sabra Daici, Cristina Godun, Radosława Lascăr-Janowska, Luiza Săvescu, Vasile Moga). A fost publicată o antologie de teatru polonez contemporan², a apărut pentru prima dată în românește drama în versuri *Nunta* a remarcabilului simbolist Stanisław Wyspiański³, precum și ciclul complet de versuri *Pan Cogito* de Z. Herbert⁴. De asemenea, critica și istoria literară au fost completate cu un volum de studii literare, elaborat de C. Geambașu⁵, un compendiu de istorie a literaturii polone, alcătuit de S.

¹ Vezi, de exemplu, Władysław St. Reymont, *Pământul făgăduinței*, vol. I-II, București, Lider, în curs de apariție (traducere de Constantin Geambașu).

² *Made in Poland*, București, Editura Art, 2008; *Psihoterapolitica*, Editura Art, 2011 (traducere de Sabra Daici, Cristina Godun, Luiza Săvescu).

³ *Nunta*, București, Paideia, 2007, traducere de Passionaria Stoicescu și Constantin Geambașu.

⁴ Z. Herbert, *Pan Cogito*, București, Paideia, 2008 (traducere și prefață de Constantin Geambașu)

⁵ Constantin Geambașu, *Scriitori polonezi (sec. XX)*, București, Paideia, 2003.

Velea¹, o monografie a Cristinei Godun despre teatrul lui Różewicz², studii de istorie culturală, scrise de M. Mitu³, articole și studii cultural-literare, publicate de N. Mareș⁴. Tânăra și promițătoarea traducătoare Carmen Bartl a publicat la editura Paralela 45 traducerea volumului de critică *Vâltoarea neagră*, în care profesorul cracovian Michał Paweł Markowski propune o nouă viziune asupra interpretării prozei lui Gombrowicz⁵.

Se poate afirma cu certitudine că un factor dinamizator în creșterea cotei de receptare și de popularizare a literaturii și culturii polone în România a constituit-o înființarea la București, în anul 2001, a Institutului Polonez, care încă de la început a dus o politică de încurajare consecventă a traducerilor și a proiectelor literare și culturale, legate de spațiul polonez. De asemenea, acordarea de granturi de către Institutul Cărții de la Cracovia traducătorilor din întreaga lume, pe baza depunerii de proiecte supuse jurizării, a contribuit la sporirea semnificativă a numărului de volume traduse din limba polonă⁶.

¹ *Silue literare din Țara Vistule*, București, Pegasus Press, 2004.

² Cristina Godun, *Teatrul lui Tadeusz Różewicz*, București, Paideia, 2008.

³ M. Mitu, *Romano-polonica*, I, *Studii de istorie culturală*, București, Editura Universității, 2007.

⁴ *Încă Polonia...*, Chișinău, Prut Internațional, 2008.

⁵ M.P. Markowski, *Vâltoarea neagră*, Pitești, Paralela 45, 2005, traducere din polonă de Carmen Bartl.

⁶ De astfel de granturi au beneficiat Carmen Bartl (1), C. Geambașu (7), Radosława Janowska (1), M. Mitu (2), Luiza Săvescu (1), S.Velea (4).

O JAZYKOVEJ ANALÝZE UMELECKÉHO TEXTU

Renáta HLAVATÁ

Contribution points at the differentiation of opinions, mostly slovak linguists, on analysis of textual level of artistic text. It orientates on the summarisation of the investigated problem, by following the language picture of the world in the text through tendencies and methods which are connected with culture, thinking, style and way of using of language, his functions in the process of language dynamics of the text.

Key words: artistic text, stylistic analysis, historicisation, culture-creative function of the text, pragmatic of language, language games, dynamics of language

Jazyk je pre svoj nadindividuálny ráz veľmi dôležitým zjednocujúcim, integrujúcim prvkom v živote každej spoločnosti. Jednou z funkcií jazyka je uchovávať a sprostredkovať kultúrne hodnoty medzi generáciami. Aby jazyk mohol plniť jednu zo svojich základných funkcií, musí pomocou jazykových prostriedkov kultúrne hodnoty nielen oznamovať, ale aj fixovať a zhromažďovať. Na fungovanie a využívanie akumulatívnej a kultúrotvornej funkcie jazyka v lingvistickej praxi poukázal Ján Horecký (1982, s. 40), keď zdôraznil, že práve jazykové výrazy umožnili uchovať výsledky myslenia, vzdelávania a objavovania, ku ktorým ľudstvo dospelo za celé obdobie svojej existencie. Ideologické uvoľnenie spoločenskej situácie na Slovensku po roku 1989 prinieslo v rámci lingvisticky orientovanej analýzy umeleckého textu nové prúdy vo výskume.

Pri štylistickej analýze umeleckého textu s historickou tematikou je možné pracovať nielen s jednotlivými jazykovými prostriedkami, ale aj s triedami jazykových prostriedkov, ktoré sa „konštitujú“ na priesečníku diferencovaného materiálu. Podľa Jána Findru na kategóriu štýlu možno nazerať z dvoch hľadísk. Prvý pohľad je dynamický, procesuálny, ktorý sleduje proces vzniku, produkcie diela. Druhý pohľad je statický, keď na hotovom diele zisťujeme, ktoré prvky z alternatívnych možností autor vybral a ako ich usporiadal do celku. Ján Findra (1990, s. 77-81) sa cez funkčnú analýzu jazyka a štýlu umeleckého textu venoval historickej téme. Svoju pozornosť sústredil

na povrchovú, jazykovo-kompozičnú organizáciu textu, v ktorej sa organicky spája minulé a súčasné. V štúdiu *Historická téma a jej povrchová realizácia* upozornil na vonkajšiu a vnútornú štruktúru textu, v ktorej možno vidieť dialektickú podmienenosť a funkčnú väzbu¹. V svojej monografii *Štylistika slovenčiny* (2004) charakterizuje formálne a obsahové modelové štruktúry umeleckých a náučných textov, čím porovnáva, vysvetľuje čiastkové modely sveta, napr. model vo vede a model umenia (literatúry)². Na literárne umelecké dielo pozerá nielen ako na estetický komunikát/text, ktorý nesie estetickú informáciu o reálnej skutočnosti alebo o virtuálnom svete, ale aj ako jazykový prejav, ktorý sa stáva výpoveďou o reálnej skutočnosti alebo o virtuálnom svete. Podľa nášho názoru kategória štýlu v jazyku súvisí nielen s možnosťou vytvárať diferencované jazykové prejavy, ale zároveň odráža v sebe vývinovú dynamiku textu. Sprostredkúva zážitok a sekundárne počas recepcie oživuje a obohacuje slovnú zásobu príjemcu. Na historickej osi túto možnosť treba spájať s analogickým vývinom jazyka a spoločnosti ako dvoch funkčne spätých systémov. Pri výskume literárneho textu František Miko (1989) kategóriu štýlu chápe ako kultúrny fenomén viažuci sa spravidla na jeden text alebo na texty toho istého autora zodpovedajúci koncepčnému profilu tvorivej osobnosti. V súvislosti s pojmom štýl upozornil na skutočnosť, že text možno vnímať ako spoločenskú špecifikáciu a diferenciaciu, v ktorom je skrytá ideová polarita „jednotlivého“ a „všeobecného“³. Pri hodnotení literárnych umeleckých diel František Miko úzko spájal estetickosť so znakovosťou. Upozorňoval, že znaková funkcia je vždy odvodená z tradície, ktorá môže existovať iba na jej pozadí. Vyjadril sa aj k posunu štýlov do istých polôh. Z časového aspektu štylizáciu vníma buď ako *modernizáciu*, alebo *historizáciu*. Historizáciu posunul do časových polôh, pričom historizáciu definuje ako upínanie sa na vzory, príklady, významné osobnosti z dejín. Upozorňuje na ich vypuklé stvárňovanie, čím sa zvyrazňuje ich význam. Historizáciu vníma ako zámerné preferovanie historického času v konštrukcii umeleckého textu. Ďalej upozornil na prejavy historizácie, v téme, vo výbere motívov (historická látka), v rekonštrukcii historického času, deja i postáv, v idylizácii, alegorizácii minulosti pred prítomnosťou. Historizáciu František Miko predstavil aj ako uprednostňovanie domácich tradícií, ako zdôrazňovanie vývinovej kontinuity a propagácie minulosti, ako idealizáciu minulého, a to v štylizácii reči rozprávača, postáv a v preferencii kódu autora pred kódom čitateľa, t.j. v preferencii historického kontextu tvorby pred aktuálnou recepciou. V jazykovom štýle historizáciu vnímal ako preferovanie prvkov

¹ J. Findra: *Historická téma a jej povrchová organizácia*. In: Literárnomúzejný letopis, roč. 24, 1990, s. 77-81.

² J. Findra: *Štylistika slovenčiny*. Martin: Osveta, 2004, s. 181-204.

³ F. Miko: *Aspekty literárneho textu*. Štúdie 6. Nitra: Pedagogická fakulta, Ústav jazykovej a literárnej komunikácie 1989, s. 65.

„starších“ funkčných štýlov do umeleckého diela. Modernizáciu predstavuje ako pojem, ktorý obracia svoju pozornosť „dopredu“¹.

Pri lingvistickej analýze umeleckého textu s historickou tematikou je možné pracovať aj s triedami jazykových prostriedkov, ktoré sa v texte konštituuju na základe ich časového posunu, ktorý možno vnímať na protiklade similarity (invariantu) a singularity (variácie) dobových štýlov². Otázkam dynamiky súčasnej slovenčiny sa venuje L. Kralčák (2011), ktorý v štúdiu *Dynamika textu a dynamika jazyka* venoval pozornosť historickej (vývinovej) dynamike textu, pričom zdôraznil, že niektoré texty vytvorené použitím kódu prirodzeného jazyka (etnojazyka) sa stávajú súčasťou kultúry príslušného spoločenstva a zároveň sú priamym reprezentantom tejto kultúry. Vo vzťahu k nej plnia takéto „etnojazykovo“ stvárnené texty osobitné kultúrotvorné funkcie. L. Kralčák (tamže) uprednostňuje predovšetkým produkčnú, tezauračnú a reprodukčnú funkciu textu. Produkčnú funkciu vo vzťahu k permanentne sa formujúcej kultúre plní text vtedy, keď vstupuje do jej okruhu a podieľa sa tak na jej obnove, rozvoji a zveľaďovaní. Funkciou textového tezauru je zasa pomocou kódového potenciálu jazyka deponovať a bezpečne uchovávať napr. umelecké, poznatkové, dokumentárne a ďalšie obsahy jedinečných konkrétnych textov, ktoré sa v rámci etnického kultúrneho vedomia stávajú súčasťou kultúrohistorického pamäti. Uplatnenie reprodukčnej kultúrotvornej funkcie textu možno identifikovať dvojako: jednak pri textových útvaroch vyprodukovaných v dávnej či dávnejšej minulosti, ktoré sú však komunikačne stále živé, a jednak pri príležitostných návratoch k deponovaným, aktuálne „neživým“ textom ako k vzácnemu kultúrnemu dedičstvu³. Na základe uvedeného L. Kralčák (tamže) predpokladá, že identifikácia a sledovanie kultúrotvorných funkcií textu nám poskytuje možnosť lepšie opísať dynamiku konkrétneho textového útvaru, jeho konkrétnej tematicko-kompozičnej výstavby v jeho historickej perspektíve, a to cez trichotomický pojmový rozptyl: *textová dejovosť – historická obmena – aktuálna premenlivosť*.

Analýza textovej roviny umeleckého textu môže vychádzať s variantnosti a sémantickej mnohoznačnosti výrazu, ktoré posilňujú subjektívnosť kontextu a textu, a to vzhľadom na individuálnu synchronizáciu mimojazykových faktorov a textových vlastností usporiadaných do jazykových a kompozičných štýlém⁴. Rovinu rečového prejavu postáv možno vnímať cez rozmanité príbehy, historiky/dejiny prostredníctvom rôznych druhov rozprávania/narácie. Poukazuje sa tým na možnosť teoreticko-historického prístupu k literárnym umeleckým textom, a to

¹ F. Miko – A. Popovič: *Tvorba a recepcia. Estetická komunikácia a metakomunikácia*. Bratislava: Tatran1978. 386 s.

² Bližšie pozri R. Hlavatá: *Teória literárnej komunikácie, historizácia a časový aspekt štylistiky*. In: Slovenská literatúra, roč. LVII, č. 6, 2010, s. 52-56.

³ L. Kralčák: *Dynamika textu a dynamika jazyka*. Slovenská reč, roč.76, č. 5-6, 2011, s. 315-321.

⁴ Bližšie pozri J. Findra: *Štylistika slovenčiny*. Martin: Osveta, 2004, s. 200-201.

prostredníctvom teórie naratívnych štruktúr, t.j. štrukturácie rozprávania¹, alebo naratívnej gramatiky generatívneho typu², naratívnej sémantiky³ či nového historizmu⁴. Zároveň rečové prejavy postáv možno vnímať ako „nadstavbu“ k jazykovým pravidlám, v ktorých sa jazykové pravidlá obohacujú o druhotné pravidlá.

Na pozadí tejto umeleckej reči sa utvára prozaizovaný/ beletrizovaný prejav, ktorý môže živú reč napodobňovať „rekonštrukciou“ spoločensko-politickej štruktúry zobrazovaného obdobia, a tak dospieť k predstave fiktívneho sveta. Autor tak stojí medzi dvoma protikladmi. Na jednej strane je jazykový kód – jazykové pravidlá, ktoré určujú autorovi spôsob akým sa má vyjadrovať, aby bol zrozumiteľný pre percipienta. Na druhej strane autor/spisovateľ chce vyjadriť niečo neopakovateľné, individuálne čo ho vedie k porušovaniu jazykových pravidiel. Na tento cieľ v značnej miere môže vplyvať jazyková stratégia, ktorá sa dotýka autorových modifikácií obsahových komponentov umeleckého textu a tiež „sila“ mimojazykových prostriedkov v replikách postáv, ktoré interferujú prvky individuálnej senzibility, myslenia, pociťovania, dynamického procesu komunikačných foriem, ktorý siaha až k najintímnejším vrstvám subjektívnej jazykovej tvorivosti. Ak chceme prísť k analýze umeleckého textu (napr. s historickou tematikou – pozn. R.H.) jedným z charakteristických metodických postupov súčasnej lingvistiky je explanačnosť, čiže nie opis jazykových javov, ale ich vysvetľovanie, hľadanie princípov ich fungovania, pričom pri explanácii sa berie na zreteľ vzťah ku kognitívnym procesom,

¹ Podľa Jany Hoffmannovej (1997, s. 88) *naratológia* sa zaoberá teóriou a analýzou naratívnych štruktúr, t. j. skúma sa štrukturácia rozprávania (rozprávanými príbehmi). Upozorňuje na terminologickú dvojicu *narration – narrative*, pričom prvý termín vysvetľuje ako akt, proces rozprávania príbehu a druhý termín ako výsledok tohto procesu, t. j. rozprávanie ako text.

² Francúzski štrukturalisti: R. Barthes, C. Brémond, G. Geneth, J. Kristeva, T. Todorov svojim výskumom dali podnet na vznik špeciálnej *naratívnej gramatiky*, t.j. na základe súboru konštantných prvkov vytvorili hĺbkovú konfiguráciu, z ktorej je možné odvodiť rôzne povrchové príbehy (t. j. z jednoduchého rozprávania generovať zložité rozprávanie). Poukázali na možnosť odhalenia spoločnej základnej štruktúry nielen pri analýze literárnych textov, ale aj spontánneho rozprávania prostredníctvom schémy: *abstract – orientation – complication – evaluation – solution – coda*. Upozornili na nové možné prístupy k rozprávaným príbehom, napr. sociolingvistickú a psycholingvistickú metódu a kognitívno-psychologický prístup.

³ *Naratívna sémantika* sa zaoberá kategóriami *fiktívnosti*; vzťahom medzi *fikciou a reálnym príbehom*; v akých *možných svetoch* sa rozprávajú príbehy odohráva; sústreďuje sa na *tematické a motivické jednotky* v rôznych príbehoch. Bližšie pozri P. Ricoeur: *Čas a literárne rozprávanie*. Bratislava: IRIS, 2004, 265 s.

⁴ *Nový historizmus* vychádza zo štrukturálneho a naratologického prístupu k histórii. Prejavuje sa v ňom transdisciplinarita, t.j. spolupráca s lingvistikou, literárnou vedou, semiotikou, antropológiou, kulturológiou, teóriou komunikácie, hermeneutikou atď. Bližšie pozri Haman, A. – Holý, J. – Papoušek, V.: *Kritické úvahy o západní literární teorii*. Praha: Nakladatelství ARSCI, 2006, 205 s.

k intelektu, mysleniu, ľudskej mentalite atď¹. Podľa O. Orgoňovej (2010) pri analýze jazykových prostriedkov sa ukazuje, že je potrebné ich hodnotiť cez zoskupenia výrazov/ jazykové polia, a to z ohľadom na ich štruktúru, jazykovú pamäť, jazykovú reprezentáciu skutočnosti, vzťahom jazyka k vnímaniu a mysleniu atď. K poznaniu historických reálií jazykového obrazu sveta minulosti je možné pristupovať aj z pozície percipienta a jeho „vlastného“ nazeranie na výsek skutočnosti.

K jazykovému obrazu sveta v texte sa dá pristupovať aj z pozícií autorskej výrazovej originality, napr. cez zmenu formy slova a zároveň jeho významu; zachytenia metaforického zobrazenia istých životných sfér; z historických prameňov či citátov z iných jazykov; dobových výpovedí, ktoré nadobudli v kontexte špecifický význam a sémantickú platnosť. J. Gallo v monografii *Vyjadrovanie kategórie neurčitosti v ruštine a slovenčine* (2008) upozorňuje na reč, ktorá je vo svojej podstate dynamická a zároveň na písomný prejav, ktorý predstavuje pohyb v priestore a v čase. Tento pohyb predstavuje ako reťaz postupných prechodov od časti výpovede, ktoré obsahujú najmenej informácie, k častiam, ktoré obsahujú najviac informácie. V uvedenej monografii sa J. Gallo venuje problematike teórie funkčnej vetnej perspektívy a zároveň analýze textov/ výpovedí v závislosti od ich komunikačnej úlohy v danom rečovom reťazci.

Nové tendencie a metodologické podklady na sprostredkovanie významu literárnych textov zavádza *mentálna štylistika*, ktorej základy položil M.A.K. Holliday. V rámci „funkcionálneho“ gramatického modelu poukázal na jazyk ako mentálno-štylistickú reflexiu literárnych postáv, nezávislú od „autorského štýlu“. Spája jazykovedné a literárnovedné tendencie a metódy ako nový koncept skúmania súvislostí medzi myslením a štýlom jazyka (reči), resp. medzi osobou/osobnosťou/charakterom a štýlom jazyka (reči).

V rámci interdisciplinarity humanitných a spoločenských vied sa ukazuje, že *nový historizmus* ako metóda výskumu (aj) umeleckých textov sa môže stať zaujímavým pre slovenské lingvistické a literárnovedné výskumy, pretože predstavuje zaujímavý obrat v skúmaní jazyka a kultúrotvorných funkcií, čo sa javí ako potreba (novo) definovať dejinný horizont umeleckého textu a analyzovať jeho špecifiká. *Nový historizmus* umelecký text vyníma z jeho prirodzeného prostredia a komparáciou s textovým materiálom iného typu (napr. náučného, publicistického) ruší hranice medzi jednotlivými textami (i medzi textami umeleckými a neumeleckými). Pri pokuse o analýzu významu umeleckého literárneho diela je možné poukazovať na ďalšie a ďalšie

¹ J. Vaňko: *Od analýzy jazyka k jeho interpretácii*. In: O interpretácii umeleckého textu 25. Od analýzy k interpretácii. K metodologickým impulzom vedeckého myslenia Františka Míka. Red. Eva Kapsová, Miroslava Režná. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa 2011, s. 74-82.

významy.¹ Z uvedeného vyplýva, že *nový historizmus* sa nejaví ako samoučelný experiment, ale ako produktívna metóda, ktorej cieľom je skúmať nielen texty umelecké, historické, ale aj politické, hľadať v uvedených textoch textové stopy minulosti a zároveň uplatňovanie a presúvanie kultúrotrvorných funkcií z jedného časového obdobia do iného a vysvetľovať ich silný účinok na percipienta v rôznych obdobiach. „Historičnosť“ textov a textualita histórie sa môžu takto javiť ako dynamický, nestály vzťah na osi *literatúra a história, text a kontext*. Literatúra sa tak stáva tým, čo je treba vysvetľovať a nie tým čo je treba „čítať“. História sa nejaví vždy ako objektívna, transparentná, jednoducho poznateľná, a preto nemôže slúžiť ako koncept, ktorý poskytuje základ pre pochopenie významu literárneho textu. Literatúra je súčasťou histórie, literárny text je kontextom iných aspektov kultúrneho a hmotného života. Problematika textuality sa nám javí ako „otvorený“ prostriedok prístupný pri skúmaní vzťahu jazyka k svetu a opisu jeho myšlienkových konceptov.

Nástupom nových filozofických smerov do lingvistiky sa do centra pozornosti dostáva problematika pragmatiky jazyka, recepcie, jazykových hier, rozprávania veľkých príbehov (mýtov, emancipačných konceptov), ktoré sa usilujú vykresliť, ako daná kultúra vznikala, aký je jej zmysel, v čom je jej cieľ. Postmoderné myslenie zrovnoprávňuje autora a čitateľa, a to tak, že každý má vo vzťahu k textu a jazyku k dispozícii neobmedzený počet stratégií (herných pravidiel) a až potom sa text stáva rozhodujúcim miestom konfrontácie². Vzťah umeleckej literatúry k dejinám v období postmoderny možno vnímať v rovine štruktúrnej podobnosti, kde umelecká literatúra pripomína konštruktívnu hru čiastkového napodobňovania veľkého príbehu, t.j. histórie. Umelecká literatúra sa stáva modelom sveta, jeho špecifickým stvárnením, s čím súvisí aj výber výrazových prostriedkov. Jazykový obraz sa stáva formou zobrazenia a obraznosti fikčných a reálnych modelových príbehov. Pomocou jazyka sa vytvárajú rôzne verzie obrazu sveta a ich životné formy. Ide o komunikačný systém, v ktorom sa jazykový výraz stáva samostatným obrazom sveta (reálneho i fiktívneho). Na základe sledovania podobností a rozdielností jazyka textov vedy/ historiografie a textov umenia/literatúry je možné špecificky pristupovať k analýze *nového historizmu*, a to na základe 1. *interdisciplinarity* – nový historizmus spája v rámci svojho výskumu rozličné metódy a poznatky humanitných a spoločenských vied – historiografie, kulturológie, lingvistiky a literárnej teórie; 2. *neprehľadnosti textu* – ani jeden text nie je priezorom ku skutočnosti, pretože každý text je súčasťou diskurzívnej praxe a plní určitú funkciu; 3. *textuálnej spletnosti* – ani

¹ Bližšie pozri K. Hausenblas: *Od tvaru k zmyslu textu. Stylistické reflexe a interpretace*. Praha: KU, 1996. 226s.

² M. Štochl: *Teorie literární komunikace*. Praha : Akropolis, 2005, s. 48.

jeden text nie je monologický a monotematický, ale je to priestor potencionálne súperiacich diskurzov; 4. *textuálna odlišnosť* – v textoch môžeme nájsť iné významy ako tie zjavné, vyplývajúce z textu, a to prostredníctvom rôznych signálov či zážitkov percipientov; 5. *spochybnenia textuálnej autority* – text často deklaruje, že má kontrolu nad niečím, pričom stráca kontrolu nad sebou samým¹.

Nový historizmus v súvislosti s humanitným myslením možno označiť za textocentrický, t.j. nechápe dielo ako metafyzický komplex navždy vytvorený vo svojej významovej identite nad dejinami, ale ako generátor cirkulujúcich významov, ktoré odkazujú na dielo a zároveň aj mimo neho. Nesústreďuje sa iba na sledovanie znakov, funkcií textu, ale objavuje sa pri ňom antropocentrizmus, t.j. zachytené stopy majú podobu hľadania istej predmetnosti či telesnosti v dejinách². *Nový historizmus* ako metóda výskumu sa usiluje prelomiť hegemoniu jazyka a textu, a to tak, že odkrývajú nerozlučnosť vzťahu medzi históriou, textom, jazykom a ideológiami. Účinok jazykových jednotiek predstavuje cez ich „historičnosť“, dialogickú, idexovú/odkazovaciu funkciu a znázorňovanie/opis, naráciu.

Záver

Uvedené tendencie, princípy a metódy analýzy textovej roviny umeleckého textu sme sa pokúsili zosumarizovať interdisciplinárnym pohľadom humanitných a spoločenských vied, a to na pozadí lingvistiky a kultúrnej antropológie. Kulturologická dimenzia dodáva textovej analýze, podľa nášho názoru, slobodu výskumu na nových, doteraz nereflektovaných postupoch, zaujímavujúcich sa o vysvetľovanie a fungovanie jazyka v kontexte etnického vedomia, v ktorom možno hľadať súvislosti medzi jazykom, kultúrou a myslením. Lingvistická analýza textov zahŕňa aj výskum tzv. druhej jazykovej relativity, a to závislosť kultúry, spôsobu používania jazyka a jeho funkcií v procese jazykovej dynamiky.

¹ Bližšie pozri M. Štochl: *Teorie literární komunikace*. Praha : Akropolis, 2005, s. 181.

² Predstaviteľom modernej pragmatickej filozofie je Richard Rorty, ktorý je presvedčený, že každá interpretácia je vysoko subjektívna a ovplyvnená osobnými účelmi. Využitie textu na určité vlastné účely môže podľa R. Rortyho pomôcť zmeniť názor čitateľa na seba, zmeniť svoje ciele, priority, celý život. Bližšie pozri J. Hoffmannová: *Interpretace literárního textu*. In: *Romboid*, roč. 32, 1997, č. 2-3, s. 12-13.

Literatúra

- BÍLEK, A. Petr: *Hledání jazyka interpretace k modernímu prozaickému textu*. Ed. Teoretická knihovna 8. Brno: Host, 2003. 360 s. ISBN 80-7294-080-5
- FINDRA, Ján: *Historická téma a jej povrchová organizácia*. In: Literárnomyzejný letopis, roč. 24, 1990, s. 77-81.
- FINDRA, Ján: *Štylistika slovenčiny*. Martin: Osveta, 2004. 232 s. ISBN 80-8063-142-5
- GALLO, J.: *Vyjadrovanie kategórie neurčitosti v ruštine a slovenčine*. Nitra: UKF, 2008. 184 s. ISBN 978-80-8094-320-2
- HAMAN, Aleš – HOLÝ, Jiří – PAPOUŠEK, Vladimír: *Kritické úvahy o západní literární teorii*. Praha: ARSCI, 2006. 204 s. ISBN 80-86078-58-2
- HAUSENBLAS, K.: *Od tvaru k smyslu textu. Stylistická reflexe a interpretace*. Praha: UK, 1996. 226 s. ISBN 80-85899-14-0
- HLAVATÁ, R.: *Teória literárnej komunikácie, historizácia a časový aspekt štylistiky*. In: Slovenská literatúra, roč. LVII, č. 6, 2010, s. 52-56.
- HOFFMANOVÁ, Jana: *Interpretace literárního textu*. In: Romboid, roč. 32, 1997, č. 2-3, s. 7-20.
- HOLLIDAY, M.A.K. – HASANOVÁ, R.: *Language, context and text. Aspects of language in a social-semiotic perspective*. Oxford: University Press 1990. 126 s.
- HORECKÝ, Ján: *O jazyku a štýle kriticky a prakticky*. Prešov: Náuka 2000. 161 s.
- HUBÍK, Stanislav: *K postmodernismu obratem k jazyku*. Boskovice: Albert, 1994. 218 s. ISBN 80-85834-08-1
- KRALČÁK, Ľ.: *Dynamika súčasnej slovenčiny. Sociolingvistické aspekty dynamiky jazyka*. Nitra: UKF, 2009. 144 s. ISBN 978-80-8094-665-4
- MIKO, František – POPOVIČ, Anton: *Tvorba a recepcia. Estetická komunikácia a metakomunikácia*. Bratislava: Tatran 1978, 386 s. Bez ISBN
- MIKO, František: *Estetika výrazu. Teória výrazu a štýlu*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1969. 292 s. Bez ISBN
- MISTRÍK, Erich: *Vstup do umenia*. Nitra: Enigma, 1994. 98 s. ISBN 80-85471-18-3
- MISTRÍK, Jozef: *Štylistika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1989. 582 s. Bez ISBN
- MIŠŠÍKOVÁ, Gabriela: *Štylistická analýza textu (na materiáli anglického jazyka)*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 1999. 154 s. ISBN 80-8050-224-2
- Nový historizmus/new historicism*. Ed. Jonathan Bolton. Brno: HOST, 2007. 318 s. ISBN 978-80-7294-217-6
- O interpretácii umeleckého textu 25. Od analýzy k interpretácii*. Ed.: E. Kapsová, M. Režná. Nitra: UKF, 2011. 200 s. ISBN 978-80-8094-876-4
- ORGOŇOVÁ, O. – DOLNÍK, J.: *Používanie jazyka*. Bratislava : UK, 2010. 229 s. ISBN 978-80-223-2925-5
- RICOEUR, Paul: *Čas a literárne rozprávanie*. Bratislava: IRIS, 1997. 265 s. ISBN 80-89018-29-7
- SCHOBEROVÁ, Rita: *Vzajati jazyka*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1973. 127 s. Bez ISBN
- ŠTOCHL, M.: *Teorie literární komunikace*. Praha: Akropolis, 2005. 218 s. ISBN 80-86903-09-5

Romanoslavica vol. XLVIII, nr.3

VANĀKO, J.: *Od analýzy jazyka k jeho interpretácii*. In: O interpretácii umeleckého textu 25. Od analýzy k interpretácii. K metodologickým impulzom vedeckého myslenia Františka Míka. Red. Āva Kapsová, Miroslava Režná. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa 2011, s. 74-82.

VANĀKO, Juraj: *Komunikácia a jazyk*. Nitra: FF UKF, 1999. 201 s. ISBN 80-80-50-253-6

Romanoslavica vol. XLVIII, nr.3

POLYSÉMIA V PRÁVNICKEJ FRANCÚZŠTINE

Peter KOPECKÝ

Le vocabulaire du français modifia depuis le XVe siècle sa structure et son contenu. Les changements phonétiques se produisirent en même temps, en renforçant de nouvelles tendances sémantiques. A noter que l'ordre de mots latin n'influença pas le français. D'autre part, le latin imposa au français ses qualités (poly)sémantiques, étymologiques et morphologiques. Le français concourut à sa mère (langue latine) pour la repusser de la Cour et des bureaux vers les cloîtres. Le droit et le langage juridique conservèrent cependant l'esprit de droit romain ce qui reflète le mieux le Code civil de Napoléon Ier et même le droit moderne.

Mots clé: le français, le latin, étymologie, polysémie, langage juridique

Slovný fond francúzštiny od XV. storočia výrazne menil svoju formálnu stránku. Ruka v ruke s týmto javom šli aj sémantické zmeny, podporované špecifickými fonetickými vývojovými tendenciami francúzštiny. Slovosled latinčiny jazyk príliš neovplyvnil, dlhšie latinské slová sa často menili na rudimentárne, na druhej strane latinčina zanechala po sebe výrazné sémantické, etymologické a morfológické stopy. Francúzština ako kodifikovaný jazyk začal napokon čeliť svojej pramatke a vytlačil ju z kráľovského dvora a úradov do kláštorov (1539)¹. Právo a právnický jazyk si však zachovali ducha rímskeho práva (posilnil ho Napoleonov *Code civil*), latinské maximy, analógiu, latinské kalky atď².

Francúzska civilizácia, právne a spoločenské myslenie ďalej napredovali, pričom jazyk na tieto kvantitatívne zmeny adekvátne nereagoval. Slovný fond francúzštiny jednoducho nemal toľko slov, aby našiel pre každý predmet, pre každý abstraktný pojem, pre každú myšlienku osobitné slovo. Vo vymedzených a špecifických, presne determinovaných oblastiach, v odbornom zmysle je takéto osobitné slovo *termínom*. Akademické slovníky francúzštiny obsahujú od 35 000 do 70

¹ DAUZAT, A. *Histoire de la langue française*, Presses universitaires de France. Paris, 1959, s.89.

² Vid' GAUDEMET, J. : *Droit privé romain*, 2ème édition, Montchrestien 1999; Rebro, K. *Latinské právne výrazy v slovenčine*, IURA EDITION, Bratislava 1995.

000 kľúčových slov, ale mnohé z nich sú vzhľadom na konštatovanú kvantitatívnu a kvalitatívnu disproporciu nositeľmi viacerých významov *sens*¹.

Slová vo francúzštine sú navyše schopné (tak ako v slovenčine) meniť nielen svoj význam, ale „vedia“ prechádzať aj z kategórie do kategórie (viac ako v slovenčine). Staré sloveso *plaidoyer* „obhajovať“ sa zmenilo na „obhajovacíu reč“, *pendant* znamená „počas“ aj „vešajúc,obesujúc“ atď. Bez ďalšieho kontextu a situačnej lokalizácie sú však takéto slová buď nepochopiteľné alebo nepoužiteľné. Stávajú sa plnohodnotnými až vo chvíli, keď sa správne vyslovené² dostanú na správne miesto a do správneho syntaktického prostredia. Relevantným dôkazom sú aj termíny v právnickej oblasti alebo slová s preneseným významom³.

Významy slov a jednotlivé významové variácie, ktorým podliehajú, sú predmetom skúmania sémantiky. Sémantika sa nezaobrá, ako sa to tradične interpretuje, len významom slov resp. vzťahom vnútornej a vonkajšej podoby slova. V širšie chápanom zmysle sa musí zaoberať aj všeobecnými lingvistickými javmi a vplyvmi individuálnej a sociálnej psychológie. Podstatný vplyv na sémantické zmeny má aj konkrétne prostredie, kde sa jazyk *langue* uplatňuje ako spoločenský jav. Spoločenská povaha jazyka je jednou z jeho vnútorných črt. Preto je aj ľudská bytosť nevedomelo poplatná jazykovým zvyklostiam spoločenskej skupiny, do ktorej patrí⁴. Vtedy sa jazyk *langue* už mení na reč *langage*, preto hovoríme o právnickej reči *langage* alebo konkrétne *français juridique*, o diplomatickej reči *langage diplomatique*, o volebnom „slovníku“ *langage électoral*... Okrem toho, k odrážanému vnemu z prostredia prístupuje individuálna schopnosť zobrazit' a vyjadriť „po svojom“ realitu pojmu príslušným štýlom, primeranými jazykovými prostriedkami v osobe, rode (člene), čísle, spôsobe, čase, ap.

¹ Bibliorom Larousse Version 1.0 © 1996 Microsoft Corporation Et Liris Interactive, napr. uvádza pod heslom *force* sila 19 významov v 5 významových poliach, odhliadnuc od slovných spojení *à force de*...ap. V identifikovaných právnických slovných spojeniach *force* osciluje medzi ekvivalentmi sila, účinok, moc, prinútenie, účinnosť atď. Vid' Le Docte, E. Štvorjazyčný právnický slovník, IURA EDITION, 1997, ss. 426-428.

² Zvuková stránka vo francúzštine je nanajvýš dôležitá, pretože na rozdiel od slovanských a ostatných románskych jazykov nehrá v nej dištinkatívno – sémantickú funkciu ani prízvuk ani fonologická dĺžka, ale ťažko vnímateľná zatvorenosť a otvorenosť samohlások, nazalizácia, existencia polo-samohlások, opozícia ou (u) u (ü) atď.

³ *casser un verre* rozbiť pohár, *casser un jugement* zrušiť rozsudok; *mandat de poste* poštová poukážka, *mandat d'amener*, *mandat de comparution* príkaz na predvedenie ; platí to samozrejme aj opačne: (vládny) návrh zákona *projet de loi*, návrh zákona predložený parlamentom *proposition*. Vid' Znamenáčková, K. *Français juridique*, Vydavateľské oddelenie PF UK, 1998, s.157.

⁴ Podľa J. Lacana podvedomie ľudskej bytosti je štrukturované ako systém, podobne ako jazykové symboly. Zatiaľ čo Freud považuje symboliku za prostriedok, Lacanovu symboliku ustanovuje subjekt. *La psychanalyse*, Collection EDMA, Ch. - H. Favrod 1975, s.198.

Samozrejme, že pri osvojovaní francúzštiny sú naporúdzi pravidlá a mechanizmy, ktoré nám pomáhajú zapamätať si a určiť napr. bleskovo rod podst. mena vyjadrený členom, ale ten je často arbitrárny. Samotné používanie alebo vynechávanie určitého a neurčitého člena však spôsobuje problémy vo francúzštine aj vtedy, ak vieme, akého rodu podstatné meno je. *M Duval est avocat*. Pán Duval je (povolaním) advokát. *M Duval est un avocat ...* Pán Duval je naozaj (dobrý) advokát! Pán Duval je teda advokát!

Uvedený jav len okrajovo naznačuje komplexnosť psycho-lingvistických, syntaktických, lexikálnych a sémantických javov a súvislostí v právnickej francúzštine. v zásade všetky slovné druhy, nielen tzv.plnovýznamové, podliehajú istému „kinetizmu“¹.

1. Kinetizmus

v našom prípade vyjadruje pohyblivosť, ohybnosť, určitý odklon lexémy (slova) od svojho originálneho poslania a prvotného významu (semémy).

1.1. Príklady *signifiés*² slovných druhov charakterizované jednoduchým kinetizmom:

Assistant 1. prítomný, zúčastňujúci sa 2. *m* asistent, asistujúci; rod *m, f* uvádzame len v nevyhnutnom prípade; znak ~ označuje opakovanie kľúčového slova

Citer 1. predvolať na súd, citovať 2. citovať autora, zákon

Compétence 1. právna, správna kompetencia; rozsah právomoci 2. spôsobilosť, profesionálna zručnosť, odborná príslušnosť

Convoquer 1. zvolať ~ *le Parlement* zvolať parlament 2. vyzvať ~ *q à un examen* vyzvať niekoho, aby sa dostavil na skúšku

Démentir 1. dementovať, poprieť 2. ~ *un témoin* usvedčiť svedka z klamstva

Détention 1. protiprávne zadržiavanie veci 2. väzba; prevzatý termín detencia znamená držba (oproti posesii)

Irrégularité 1. nepravidelnosť 2. chyba, nesprávnosť (v zápisnici)

Juridique 1. právny 2. právnický; význam sa mení podľa podst. mena, ktoré sprevádza

Limier 1. sliedič 2. pátrač, detektív

¹ Termín preberáme od Jacqueline Picoche zo *Structure sémantique du lexique français*, Fernand Nathan 1986, s.7.

² Termíny používame v zhode so Saussurovou teóriou o jazyku. Polysémia, ktorú sme už predstavili ako kinetizmus, je potom opozícia minimálne dvoch saussurovských pojmov. Viaceré *signifiés* (= pomenovávanie reality), zodpovedajú jednému jedinému *signifiant* (= istej forme jazykového prostriedku). Tento vzťah sa odohráva v komplexných socio-lingvistických podmienkach a v systémoch: v jazykovom prejave ľudskej bytosti *parole*, v jazyku ako v statickom alebo evolučnom systéme znakov *langue*, v konkrétnej reči individua alebo spoločenskej skupiny *langage*. Saussure, F. *Cours de linguistique générale*, Academia Praha 1996, v preklade Fr. Čermáka, s.106 a nasl.

Objet 1. predmet, objekt 2. predmet sporu; vec (v záhlaví listu)
Parlementaire m 1. člen parlamentu 2. vyjednávač
Prévention 1. prevencia 2. preventívna väzba
Session 1. zasadanie 2. skúšobné obdobie
Territorial, e 1. územný, územná 2. *Territoriale* f teritoriálna armáda, domobrana vo Francúzsku v r.1872-1914

1.2. Signifiés slovných druhov s viacnásobným kinetizmom

Nazývame tak vedľa seba stojace polysémantické prvky v podobnom sémantickom poli, ale s výrazne odlišnými významovými odtieňmi :

I. *action f*

1. Akcia, schopnosť konať a prejavit' svoju vôľu: *passer à l'action* prejsť k akcii (činu); *homme d'action* človek činu, *mettre en action* uviesť do činnosti
2. Pohyb, čin atď.vyvolaný okolnosťami: *mobile d'une action* pohnútk(a) činu (*action* čin v tomto spojení nemá právnický konotačný obsah
3. Pôsobenie niečoho na niečo,účinnok *action du gouvernement sur les prix* pôsobenie vlády na ceny; mechanická a fyzikálna veličina
4. Kolektívne hnutie, často s nevyberanými prostriedkami: *action directe* priama, násilná politická akcia ; *action militaire* vojenská akcia
5. Burzovný a obchodný výraz

II. nadväzujúce udalosti rozprávania, drámy ap. *unité d'action* jednota deja

III. *action* v právnickom zmysle

1. uplatnenie právneho nároku prostredníctvom justície *intenter une action en justice* podať žalobu (na súd), hovorovo *porter plainte*; v právnickej francúzštine je *action* definovaná ako právo oprávnenej osoby (alebo osoby vznášajúcej nárok) na dôkladné vypočutie

2. *action publique* súdne konanie, kde je štát jednou zo strán; *action civile* občiansko-právne konanie; *action pénale* trestné konanie (*poursuite pénale* trestné stíhanie); *action administrative* správne konanie (šetrenie)¹

Medzi prvou a druhou sémantickou evaluáciou je jasná väzba, ale vnútorná väzba neexistuje medzi druhou a treťou a medzi prvou a treťou, pretože tretia je vnímaná a aplikovaná ako nadstavbová, abstraktná resp. čisto právna.

Tento druh polysémie má odstredivé tendencie, spôsobuje nesúlady, nezhodu alebo kontrakciu medzi citovanými významami, ktoré majú navonok jeden spoločný priesečník. Stretávajú sa síce v jednom bode (skutok, konanie, dianie), ale potom sa uberajú ďalej svojim smerom.

Ako ďalšie príklady uvedieme len relevantné opozičné dvojice, bez hlbšej sémantickej analýzy:

¹ Bibliorom Larousse, tamtiež.

Romanoslavica vol. XLVIII, nr.3

Podst.mená

acte 1. skutok, odborný výkon 2. právny akt ; verejná listina

cause 1. príčina 2. kauza ; dôvod v dedičskom konaní

commission 1. komisia, výbor 2. provízia

commerce 1. obchod 2. blízky, intímny spoločenský styk, bibl. Obcovanie

compromis 1. práv. kompromis; vzájomný ústupok 2. príd.meno (s)kompromitovaný

conseil 1. rada 2. Rada, orgán, vláda atď.

droit 1. právo vo viacerých významoch 2. poplatok,taxa

grâce 1. pôvab, čaro 2. milosť *recours en* ~ žiadosť o milosť

immunité 1. imunita voči chorobám 2. parlamentná ap.

judiciaire 1. justičný *Police judiciaire* francúzska kriminálna polícia; koná v súlade s platnou procedúrou v trestnom práve, zabezpečuje dôkazy o významnejších priestupkoch a odhaľuje ich autorov; Justičný palác *Palais de justice* 2. súdny, súdnický

matière 1. látka 2. práv.vec *en ~ criminelle* v trestnej veci (súvisiacej so zločinom)

pièce 1. kus, súčiastka 2. doklad ~ *à conviction* usvedčujúci dôkaz

sanction 1. práv. akt, ktorým schvaľuje šéf exekutívy zákon, čím sa následne stáva vykonateľným; ratifikácia 2. prirodzený dôsledok 3. práv.trest,sankcia ; ~ *pénale* represívne, trestné opatrenie

solution 1. roztok 2. riešenie

titre 1.titul 2. doklad o vlastníctve (3. hlava, záhlavie v texte zákona)

Príd.mená

assigné 1. predvolaný na súd 2. ~ *à domicile* určený, nútený pobyt (niekoho)

cédé 1. zanechaný; prepustený niekomu 2. práv. postúpený

propre 1. vlastný, osobný 2. čistý¹.

Slovesá

accuser q 1. obžalovať niekoho 2. ~ *la réception* potvrdiť príjem

dépister 1. odhaliť(stopu, chorobu, vinníka) 2. zmazať stopu, zmiast'

causer 1. zapríčiniť, spôsobiť 2. viesť familiárny dialóg

connaître 1. poznať 2. práv. byť povinný sa zaoberať, riešiť vec

dépouiller 1. stiahnuť kožu, odrať 2. ~ *un scrutin* zrátať hlasy jednotlivých kandidátov

entendre 1. počuť 2. *s`* ~ dohodnúť sa, vyznať sa

interroger 1. vypočúvať, klásť otázky 2. spytovať (sa), skúšať

saisir 1. uchopiť, pochopiť ~ *un tribunal d'une affaire* dať podnet súdu, aby konal vo veci... 2. práv. zabaviť

¹ *Le Bon usage* uvádza veľké množstvo príd.mien, ktoré menia význam podľa toho, či sa nachádzajú za podst. menom alebo pred ním. Grevisse, M. Duculot-Gembloux Hatier, Paris 1969, ss. 339-340; rozhoduje ustálenosť a „intímny“vzťah k podst. menu: *un ancien juge* verzus *un juge ancien* bývalý sudca alebo ten predtým verzus starý sudca (s dlhoročnou praxou, so starosvetskými maniermi). Podobne sa správa aj príd. meno *dernier-ère* posledný, -á, ktoré zároveň ponúka sémantickú paralelu so slovenskými príd. menami posledný/ostatný.

tourner 1. točiť 2. ~ *la loi* obchádzať, účelovo vykladať zákon
suspendre 1. zavesiť 2. pozastaviť platnosť, vyňať spod účinnosti
3. zbaviť funkcie, odvolať, suspendovať

Niekedy sa však stáva, že sloveso aj napriek viacerým významom sa veľmi jasne vyhába dvojzmyselnosti a pomerne presne označuje v spojení s inými dostatočnými jazykovými prostriedkami rôzne významy a ich účinky. Vôbec pritom nemusí zasahovať do odbornej terminológie, v ktorej však často špecificky vystupuje napriek paralelnej koexistencii s prvotným odborným synonymom:

défendre 1. chrániť, brániť 2. zakazovať, zabraňovať 3. **obhajovať** syn.: *plaider*
monter 1. stúpať, nastúpiť 2. dvíhať; montovať 3. **se ~ contre q** podráždiť sa, vystúpiť na niekoho; porovnaj s frazémou až ma dvíhalo; syn.: *élever, s'élèver contre*¹.

2. Signifiés charakterizované neusporiadaným kinetizmom

K takejto neusporiadanej vonkajšej polysémii, čiže k závažnému alebo k úplnému pretrhnutiu pôvodného významového puta (*disjonction des polysèmes; rupture de sens*)² dochádza medzi právnickou a bežnou rečou vtedy, keď medzi právnickým termínom a mimoprávnickým termínom už neexistuje v bežnom styku uspokojivý, dostatočný alebo postrehnuteľný vzťah. Toto pretrhnutie sa deje postupne, na pretrhnutie sa zabudne alebo sa namiesto neho obnoví partner z minulosti. Niekedy však na prvý pohľad zostáva medzi právnickým termínom a bežným termínom formálna resp. vonkajšia, veľmi zriedkavo aj vnútorná väzba. V skutočnosti to však už nie je tak a potom vznikajú najmä pre cudzincov tzv. *faux amis* zradné slová³.

absence 1. všeobecný pojem: absencia, chýbajúci jav, deficit niečoho, neprítomnosť osoby 2. práv. nezvestnosť
adresse 1. adresa 2. šikovnosť, zručnosť (*adroit* zručný)
aliments 1. potraviny 2. alimenty
assiette 1. tanier 2. základ dane
confusion 1. zmätok, nejasnosť 2. zánik záväzku splynutím subjektov, čiže v jednej osobe sa ocitne veriteľ aj dlžník

¹ “M. Hácha *s'est élevé ...contre le statut de protectorat...*“ Pán Hácha vystupoval...proti štatútu protektorátu... Nôta veľvyslanca Francúzskej republiky v Berlíne č.77 zo 17. marca 1939, publikované materiály Archívu MZV Francúzskej republiky, 1991.

² Pojmy neusporiadaná (vnútorná) polysémia *polysémie désordonnée* a pretrhnutie pôvodného významového puta *rupture de sens* používa Cornu, G. in *Linguistique juridique-droit privé, Monchrestien 2000*, s. 87 a nasl.

³ Škála *faux amis* je veľmi široká a zahŕňa aj iné oblasti: *intégration - intégrisme, intégrationniste-intégriste, isolation-isoloment, programmeur-programmateur*. Vid' Radina, O. Zradná slova ve francouzštine, SPN Praha 1978.

Romanoslavica vol. XLVIII, nr.3

délivrance 1. vyslobodenie, vykúpenie 2. doručenie veci alebo písomnosti; dodanie tovaru; odovzdanie odkázanej veci dedičovi

disposition 1. usposobenie, dispozícia, nálada 2. nariadenie, ustanovenie

distraction 1. roztržitosť, rozptýlenie, zábava 2. priame strhnutie čiastky (na súdne trovy)

fruits 1. ovocie 2. výnos, materiálny úžitok

grosse adj. 1. hrubý, tlstý 2. f kópia (opis) rozsudku opatreného výrokovou časťou

liquide 1. tekutý, kvapalný 2. m čiastka peňazí určená k vydaniu, disponibilné peniaze

mineur 1. drobný; menší, malý *Asie mineure* Malá Ázia 2. neplnoletý

minute f 1. minúta, časová jednotka 2. m originál autentického záznamu, ktorého depozitárom je predtým poverený vystavovateľ, minútovník

mystique 1. adj. tajomný, mystický; m mystik 2. tajný, mystický testament, spísaný zvyčajne pred svedkami a odovzdaný notárovi v zapečatenej obálke

occupation 1. činnosť, zamestnanie, pracovné obsadenie 2. okupácia 3. zabratie, posesia-bez úmyslu vrátiť (v opozícii k *détention*)

produire 1. vyrábať, produkovať 2. dodať, priložiť materiál k žiadosti ap. *production d'une pièce* dodanie (ďalšieho) dokladu

recours 1. utiekanie sa, hľadanie, dovolávanie sa pomoci 2. odvolanie ~ *en cassation* zmätočná sťažnosť

récompense 1. mimoriadna odmena, finančná náhrada za mimoriadne pracovné úsilie, za námahu 2. finančné odškodnenie, ktoré sú manželia povinní si vzájomne zaplatiť

répétition 1. opakovanie, opätovný začiatok, divadelná skúška 2. neoprávnená sťažnosť

succomber 1. podľahnúť chorobe, zomrieť na následky niečoho 2. prehrať proces

terme 1. koniec 2. termín, daný zmysel (pojmem) 3. zákonný, zmluvný termín

utile 1. užitočný 2. *en temps* ~ v príhodnom, vo vhodnom čase, v dostatočnom časovom predstihu

Tento druh vonkajšej polysémie je viazaný na dvojitosť, duálnu príslušnosť. Preto je zdrojom nedorozumení, najmä pre laikov. Preto predstavuje na jednej strane zradné slová *faux amis* pre tých, ktorí síce poznajú cudzí jazyk, ale neprenikli hlbšie do príslušného odboru. Spomínané tvary sa totiž akusticky alebo významovo prelínajú aj so slovami z materinského jazyka, čo spôsobuje negatívnu interferenciu *procureur* prokurátor-*procurateur* cisársky splnomocnenec, *procès* súdny proces - *processus* priebeh, *magistrat*-sudca s definitívou verzus magistrát atď.

Duálna príslušnosť resp. príslušnosť aj k právnickej reči na druhej strane zasa spôsobuje, že hovoriaci subjekt sa drží len pôvodného, dávno osvojeného, všeobecného zmyslu cudzieho slova (*produire* produkovať, vyrábať atď.).

Popri tom však existuje aj množstvo slov, ktoré majú identický význam tak vo francúzštine ako aj v slovenčine: *mediácia*, *probácia* atď. Sú to potrebné neologizmy súvisiace so spoločenskou reformou ako aj s reformou súdnictva, prešli transliteráciou a majú už domovské právo *droit de cité* v slovenčine aj v právnickom slovníku.

Môžeme umelo nahradiť horeuvedené francúzske polysémy, pretože nám pripadajú smiešne alebo metaforické? Namiesto *fruits* úžitok, výnos použijeme *revenu* príjem, namiesto *récompense* náhrada *compensation* kompenzácia atď. *Fruits* na rozdiel

od *revenu* je len z kapitálu, *revenu* je z práce; *récompense* je len istým druhom incentivnej a revitalizujúcej kompenzácie atď. Ak by sme ich predsa nahradili, stratili by sme nielen právnický zmysel, ale aj inštrumentálnosť a expresívnosť. Každý špecializovaný termín ako hierarchicky nižší by sa potom stal hierarchicky vyšší a poskočil by na úroveň pôvodného hlavného pojmu.

Minute aj *grosse* sú kuriózne a smiešne zároveň, ale dajú sa nahradiť len menej či viac úspešným opisom. Práve špecifickosť a záhadnosť ich robí vo francúzštine jedinečnými, nezabudnuteľnými a nezameniteľnými *non confondables*.

Pravda, vo francúzskej právnickej terminológii ojedinele dochádza k eliminácii starých slov: *copie* nahradzuje *expédition*, *exploit d'huissier* vykonanie súdnej obsielky mizne a jeho funkciu preberá *acte d'huissier*, *distraktion des dépens* je vytlačané spojením *recouvrement direct* priame náhrady. Táto vylučovacia metóda vo francúzštine je skôr výnimočná a boj proti polysémii nemá v tomto smere veľkú nádej na úspech. V súčasnej slovenčine je však vylučovacia metóda úspešnejšia ako vo francúzštine. Právnické termíny sa menia, vypadávajú resp. pribúdajú totiž aj v súvislosti so zánikom starých resp. so vznikom nových politických a právnych systémov, s bojom proti korupcii v súdnictve, so zmenou postavenia a rozsahu právomocí generálneho resp. špeciálneho prokurátora, s inštitúciou utajeného svedka, agenta provokatéra ap.

Zavádzanie nových termínov a nový obsah slov súvisí teda najmä s aproximáciou práva a členstvom SR v EÚ.

Napriek týmto spoločensko-politicko-legislatívnym zmenám je zásobáreň právnických termínov definovaná, zatiaľ čo spoločenské zmeny, intelektuálna predstavivosť a jej produkcia sú nedefinované, a teda neobmedzené.

Preto táto skutočnosť vedie aj k tvoreniu alebo prispôsobovaniu neologizmov a k zloženým termínom. Niekedy sa jazyk neologizmom vyhýba a snaží sa premietnuť nové skutočnosti do zdanlivo zbytočných synonymov. Práve tento jav výstižne charakterizuje predchádzajúce príklady vonkajšej polysémie.

3. Vnútna polysémia

Právnické myslenie sa nikdy nezaobišlo a nezaobíde bez bežne zaužívaných slov a na prvý pohľad triviálnych výrazov. Tento zdanlivo bezvýznamný fakt je však hlavným dôvodom vnútornej polysémie. Tie isté príčiny totiž navodzujú tie isté účinky, nielen vo vzťahu medzi právnickým jazykom a bežným jazykom, ale aj v samotnom právnickom jazyku. Vonkajšia polysémia ako širšie vnímaná lexikálno-sémantická vlastnosť je lákavým pracovným poľom lexikológov, vrátane tejto štúdie. Naproti tomu *vnútorná polysémia* právnických termínov môže zaujať právnych špecialistov terminológov¹.

¹ GUILLIEN, R.- VINCENT, J. : *Termes juridiques*, Dalloz 1995; Sloboda, J. a kol. Slovník slovenského práva, EPP Bratislava 2000; Le Docte, E. tamtiež. Viď aj štvorjazyčný slovník G.

Ideálnym stavom by bola ich synergia so sémantológmi, ktorých tiež zaujíma vzťah a analýza obsahu právnického termínu. Vzťah právnického termínu k právnemu účinku nazýva G. Cornu „právna váha“, „právna náplň“ *charge juridique*¹, lingvisticky právnický konotačný obsah. Právnický význam *sens juridique* nie je však jedine v jeho právnom konotačnom obsahu („váha“). Pridáva sa k nemu ďalšia zložka, ktorá determinuje *raison d'être* istej črty. Cornu ju nazýva hodnota *valeur*, lingvisticky však ide o *sèmes spécifiques*. Nesúvisí s variabilitou štylistiky a s okolnosťami. Je to stála črta, stály prvok patriaci k významu *sens*. Tento vzťah definuje Cornu rovnicou: CH = S+V čiže *Charge* právny konotačný obsah = *Sens* význam, zmysel + *Valeur* ako špecifická séma².

Štúdiom významu a konotačného obsahu právnických termínov môže byť doslovné. Tak napr. vlastným predmetom právnického slovníka je definovať v širokom zmysle každý z právnických termínov, to jest vyložiť jeho význam a priradiť mu hodnotu. Pokiaľ však ide o štúdium právnického konotačného obsahu, tu je dostatok priestoru na širšie koncipované úvahy a nachádzanie ekvivalentov pre odborníkov na právnickú terminológiu.

Vo väčšine právnických slovníkov (vrátane výkladových) je to spravidla tak. Oveľa komplikovanejšie je to pri konfrontácii dvoch či troch jazykov. Významy resp. právny konotačný obsah sa stretávajú resp. odlišujú podľa toho, či sú termíny obdarené viacerými významami. Ako ďalšie kritérium sa musí brať do úvahy aj povaha a stupeň polysémie. Na prelínanie a konfrontáciu významov a právneho konotačného obsahu medzi francúzštinou a slovenčinou sme už poukázali viacerými príkladmi ekvivalentácie v tejto štúdií.

K vnútornej polysémii teda dochádza vtedy, ak jeden právnický termín nesie v sebe minimálne dva potenciálne právnické významy. Vnútorná polysémia sa tu často prelína s vonkajšou polysémiou. Tento jav nastáva v momente, keď termín ako nositeľ viacerých právnických významov má aj mimoprávnický význam resp. je opodstatnený aj iný spôsob jeho použitia. Táto miestna, okolnostná a časová súvislosť však nie je absolútna. Niektoré výhradne právnické termíny sú totiž nositeľmi aj viacerých právnych významov:

adjudication 1. predaj majetku alebo hotových dodavateľských prác formou verejnej ponuky (stanovením minimálnej ceny alebo licitáciou) 2. zaradenie prisúdeného (vysúdeného), pririeknutého objektu (predmetu) do verejnej ponuky

saisine 1. automatické dedičské právo dedičov v priamej línii po nebohom, nárokovateľné od momentu smrti alebo vyplývajúce zo záveti nebohého 2. právna formalita, v zmysle ktorej je príslušná súdna inštancia **povinná** konať resp. zaoberať sa príslušnou vecou³

Hoenscha, bývalého predsedu EP: *Woerterbuch der internationalen Beziehungen und der Politik*, Max Hueber Verlag, Muenchen 1965.

¹ CORNU, G. : tamtiež, s. 93.

² tamtiež, s. 94.

³ tamtiež, s. 99.

Platí to aj naopak: niektoré termíny vyhradené pre dva alebo tri pojmy, majú vzhľadom k právu, ale aj k súdnej medicíne, diplomácii ap. len jeden konkrétny význam. Ak dochádza k synonymii, okolnosti si žiadajú tento význam veľmi detailne špecifikovať, pretože môže dôjsť k neželanej kolízií pojmov, formy a obsahu. Vid' spomínaný *mystique* verzus *testament*, ale porovnaj aj *surdose* predávkovanie liekmi s *overdose* predávkovanie drogami, *courrier diplomatique* s *colis diplomatique* a s *valise diplomatique*¹, *ressortissant* s *national* a *citoyen*², *démentir* s *infirmer*, *casser* s *annuler* atď.

V právnickom jazyku sú samozrejme aj monosémy (exkluzívne jednovýznamové slová), ktoré sú výhradne určené len pre pomenovanie právnickej reality: *ayant-droit* oprávnená osoba, *ayant-cause* právny zástupca, *indivis* bezpodielové vlastníctvo, *usufruit* požívanie, užívanie; *nue-propriété* holé vlastníctvo (nepatrí majiteľovi, ale užívateľovi).

Aj termíny sprevádzajúce procedurálne stránky práva, najmä slovesá, príčastia, prídavné mená odvodené zo sloviac a podst.mená majú v právnickej realite dva významy. Slovenčina im niekedy náhodou presne nájde ekvivalent vďaka svojim citlivým predponám (dražiť, predražiť, vydražiť; držať, vydržať, dodržať, nadržať):

Dévolu pripadnutý verzus prepadnutý (lehota)

dévolutif pripadajúci verzus prepadajúci

acquérir nadobudnúť, získať do vlastníctva; nadobudnúť dojem, vedomosti ap.

déchoir upadnúť z vyššieho stavu do nižšieho; (od)padnúť z vyššieho miesta, zbaviť vyššieho postavenia, imunity

Relatívne jednoduchšie situácie nastávajú pri výrazne sémanticky odlišných jednotkách:

¹ „Keď som sa vrátil z Doveru, stratil som k diplomácii dôveru“, zveril sa autorovi vodič diaľkovej linky, ktorý ako *courrier diplomatique* (= diplomatická pošta aj poverený diplomatický kuriér) prevážal *colis diplomatiques* diplomatické vrecká natlačené do lodného kufra. (Viaceré *colis diplomatiques* by mali oficiálne tvoriť diplomatický kufrík *valise diplomatique*.) Britský policajt síce podozrivo objemnú „diplomatickú poštu“ neotvoril, ale pre istotu ju „presvietil“. Cigarety a alkohol tvorili podstatnú časť „diplomatického kufríka“. V tomto prípade nešlo len o úmyselnú zámenu lodného kufra s diplomatickým kufríkom, ale aj o flagrantný rozpor medzi formou a obsahom. Poukazujeme najmä na rozpor medzi formou a obsahom slova diplomat. Konkrétne a odhalené prípady zneužívania diplomatickej pošty sú inak vítanou potravou pre médiá (Národná obroda, 24. 9. 2004, s. 1), ale detailne ich rozoberá aj špecializovaná literatúra. Pancraccio, J-P. *Dictionnaire de la diplomatie, Microbuss, Clermont-Ferrand 1998*, s. 647 a nasl. Naliehavo sa preto žiada definovať aj nový štatút a zodpovednosť diplomata EÚ.

² KOPECKÝ, P.-LANČARIČ, D. Synchronný a diachrónny prístup k ekvivalentácii vybraných francúzskych a slovenských politologických a právnických termínov in Kultúra slova 38/5/2004, ss.268-275.

complainte 1. súdne konanie, v ktorom vlastník nehnuteľnosti dáva podnet na ochranu ohrozených vlastníckych práv 2. žalospev (poeticky)

interlocutoire m 1. predbežný nález 2. príd.meno ~ schopný viesť dialóg, diskusiu, napr. v diplomacii alebo v spore

placet 1. písomná žiadosť o milosť adresovaná panovníkovi 2. písomná žiadosť spísaná advokátom navrhovateľa, aby bola jeho kauza zaradená do programu pojednávania

pourvoi 1. odvolanie ~ *en cassation* zmätočná sťažnosť 2. ~ *en grâce* žiadosť o milosť; *pourvoir* zaobstarat', opatriť, postarať sa o niečo

procédure 1. súbor pravidiel a právnych foriem, ktoré sa musia rešpektovať pred súdnym pojednávaním alebo pred právnymi úkonmi, počas nich a prípadne aj po nich napr. kvôli výkonu súdneho rozhodnutia 2. postup, ktorý sa musí zachovať, aby sa naplnili isté práva alebo právne relevantné situácie; v slovenčine však *procédure* nemá len ekvivalent procedúra, právny postup, zákonná metóda ap., ale aj konanie ~ *collective* rozhodovacie konanie, ~ *d'urgence* skrátené legislatívne konanie

trafic 1. ~ *d'influence* nezákonné ovplyvňovanie, protežovanie 2. doprava, cestovný poriadok ap.

Naproti tomu iné termíny, najmä prídavné mená sú významovo jednoznačné: *exécutoire* vykonateľný, *adoptif* adoptívny, osvojený. *Putatif* domnelý, pretrvávajúci v domnení sa týka napr. sobášneho aktu, o ktorom si obe strany myslia (lat. *púto*, *putáre* myslieť), že je platný, pretože spĺňa hlavne prvok dobrovoľnosti. Môže im však uniknúť podmienka, ktorá robí manželstvo neplatným alebo bráni jeho existencii¹. Takéto prídavné mená stoja oproti prídavným a podst.menám, ktoré povoľujú uzdu polysémii a širšej interpretácii:

Présumé domnelý, považovaný za (páchateľ a ap.), zbytočne preceňovaný; *aliénable* scudziteľný, zadateľný, (*aliénation* scudzenie ; odcudzenie, psychická úchylka); *locataire*².

3.1 vytríbená vnútorná polysémia *polysémie de raffinement*³

Vytríbenej polysémii zodpovedajú slovné druhy, ktorých vnútorné odtienky ich na prvý pohľad nerozdeľujú, ale spájajú. Vyvinuli sa z jedného pôvodného etymónu

¹ *Père adoptif* pestún, *enfant adoptif* osvojenec, adoptívne dieťa atď. Určujú pomerne presne špecifický vzťah k realite, azda preto, že nevznikli odvodením z bežných slov, ale zo staršieho jazyka, z právnického jazyka alebo z latinčiny. Cornu, G., tamtiež, s. 182. Ani latinčina sa však nevyhla polysémii: *iugáre* dať do jarma, ujarmit'; spojiť manželským putom. Latinský prízvuk však hral v lat. dištinkívnu rolu: *multo* omnoho, v mnohom, veľmi; *multó* pokutujem ; *populus* m ľud, *pópulus* f topol'; *lectus* posteľ *léctus* vyberaný, distingvovaný; *legó* zbieram, zhromažďujem, čítam *légó* posielam na misiu; *vas* rukojevník *vás* nádoba. Prízvuk sme z praktických dôvodov označili dlžňom.

² *Locataire* je prenajímateľ i nájomník (nehnuteľnosti), *loueur* prenajímateľ vozidiel (hnuteľností). Obe vznikli vznikli z tvarov latinského slovesa *locare*, druhé sekundárne ako etymologické dubletum.

³ CORNU, G. : tamtiež, s. 106.

a oddeľujú ich len nuansy praktického použitia, viazané zväčša na administratívne alebo intelektuálne prostredie. Môže sa stať, že nezainteresovaní si tieto nuansy pletú, nevedia ich presnejšie rozlíšiť, zamieňajú si ich s inými alebo používajú nevhodné predložkové spojenie.

Uvedieme tri ukázkové príklady vytríbenej vnútornej polysémie plnovýznamových slovných druhov:

consentir 1. dať súhlas (väčšinou jeden druhému alebo viacerí jednej osobe) *consentir à un mariage* dať súhlas na sobáš 2. súhlasiť spolu s ostatnými *Je consens à ce qu'il partage nos biens*. Aj ja súhlasím, aby sa podieľal na delení nášho majetku. 3. odsúhlasiť, právne úradne povoliť (predaj) ~ *une vente*, poskytnúť po vzájomnej dohode ~ *un rabais* poskytnúť rabat 4. pripustiť, že... 5. privoliť, podvoliť sa, niečo dobrovoľne odsúhlasiť vo vlastný neprospech¹. Spojovacím sémantickým elementom je pôvodná latinská predpona *con*, ktorá implikuje do dynamiky slovesného deja viaceré osoby, zainteresováva minimálne dve strany alebo núti k reflexii či ústupku protagonistu.

protocole 1. hist.z gréckeho *protokollon* „čo je nalepené (*kollan*) ako prvé (*proto*)“ Lat. *protocollum* bol identifikačný list nalepený na zákonník; z toho formulár ako vzor pre verejnú listinu 2. súbor zvykov a oficiálnych procedúr, ktoré sú zaužívané v diplomatickom živote = etiketa 3. príslušný odbor ministerstva, ktorý sa takými zvykmi riadi, najmä pri prijímaní a organizácii návštev 4. záznam, zápis; druh nižšej dohody *ad hoc* 5. register, kniha na úradné zápisy prijatých a odoslaných zásielok².

formel 1. jasne určený, jednoznačný, nediskutovateľný 2. výslovný 3. týkajúci sa formy, vonkajšieho výzoru 4. filozoficky formálny *logique formelle* 5. formálny, len navonok.

3.2 hviezdicovitá vnútorná polysémia *polysémie étoilée*³:

V tomto druhu polysémie sa zväčša prídavné meno snúbi s podst. menami v jednotlivých právnických súvislostiach a podľa nich mení aj svoj význam a právnický konotačný obsah.

Matériel finančne vyjadrený, nadobúdajúci majetok, týkajúci sa **hmotného** majetku stojí oproti morálnemu, právnickému a fyzickému: *les biens matériels* hmotný majetok.

Matériel stojí oproti teritoriálnemu a procesnému, dotýka sa podstaty práva a je založený na deliteľnosti práva a právomoci:

compétence matérielle, droit matériel hmotná kompetencia, hmotné právo

¹ “*La Tchécoslovaquie, qui avait à Munich consenti de si cruels sacrifices pour le maintien de la paix, n'existe plus.*“ Československo, ktoré súhlasilo s krutou (seba)obetou pre udržanie mieru, už neexistuje.“ Nôta veľvyslanca Francúzskej republiky v Berlíne č. 73 zo 16. marca 1939, tamtiež.

² PANCRACIO, J.-P. : tamtiež a *Hachette dictionnaire couleurs*, 1991 na rozdiel od Slovníka cudzích slov (Ivanová-Šalingová, M.- Maníková, Z., SPN Bratislava 1983, s. 720) význam č. 5 neuvádzajú.

³ CORNU, G. tamtiež, s. 106.

Matériel (faktický) oproti formálnemu, organickému, výslovnému, právnický abstraktnému: *la construction matérielle d'un mur* práca zhmotnená v postavení múra verzus *l'acte juridique de la cession du mur* právnický akt postúpenia múru

Matériel oproti *légal a moral: élément matériel de l'infraction* skutková podstata priestupku

Matériel oproti logicky čistému, pravému *faux m matériel en écritures* falošná listina v súdnych spisoch /v účtovných knihách/

Matériel oproti podstatnému, úmyselnému *erreur matérielle* materiálna chyba v spisoch alebo v dôkazných listinách *instruments de preuve* ap. Oproti intelektuálnemu významu stojí aj praktické naplnenie, výkon ako taký: *auteur matériel de l'infraction* samotný vykonávateľ, skutočný, hlavný uskutočnovateľ.

Matériel stojí oproti *conflictuel*, čo nesúvisí s riešením konfliktu zákonov, ale s **priamo aplikovanou normou**, potenciálne využiteľnou pri zaužívanom riešení sporu (= konfliktu) na medzinárodnom poli¹.

4. Pojmy, ktoré nemajú presne definovaný zmysel (*Notions floues*)

Niektoré právnické termíny sú úmyselne neurčité, aby sa ponechala možnosť pôsobenia účinku, bližšieho poznania príčiny, plnenia rozsudku, ďalšieho konania, odsunu účinku, odkazu na ďalšie skutočnosti alebo dokonca tak právnici úmyselne zmluvy formulujú. Popri autentickej lexikálno-sémantickej polysémii musíme v právnickej reči teda čeliť aj tejto zmyslovej, kauzálnej a cielenej štylistickej polysémii².

Až tieto komplexné a kontroverzné fenomény formujú ucelené kontúry aktuálneho vnímania polysémie v právnickej terminológii. Toto vnímanie nás potom núti vopred odhaľovať skrytý zmysel a oddeľovať v súlade s princípmi diachronie aj slová so spoločným koreňom: *action, commerce, commission, charge, adresse* atď. Nie sú to už homonymá v pravom slova zmysle, ale dva či tri úplne odlišné a účelovo vzdialené významy. Aj keď to znie paradoxne, poslaním polysémie a polysém je označovať veľmi jasne a nedvojzmyselne jav alebo význam v texte. Deje sa tak aj napriek tomu, že sa pritom používajú tie isté slová s viacerými významami. Preto

¹ tamtiež, s. 107; pri preklade sme používali Správny poriadok od E. Babjakovej, MANZ Bratislava 1998.

² Je daná individuálnymi, vrozenými, vzdelanostnými, morálnymi, politickými a ekonomickými faktormi. Od formulácií *de commun accord* po dohode, *sauf convention contraire* ak sa nedohodne inak, cez spôsob zápisu činnosti do obchodného registra (všetky aktivity súvisiace s *...toutes les activités ayant rapport avec...*) až po nezáväznú formuláciu práva občanov na zdravé životné prostredia v Ústave SR... Takéto pojmy s nedefinovaným zmyslom sa vyskytujú aj v medzištátnych zmluvách, v obchodných zmluvách, v zmluvách o kúpe resp. predaji motorového vozidla ap.

nezostáva nič iné, len ich používať v náležitom prostredí, v náležitom tvare a v náležitom čase¹.

5. Synonymia

Synonymia je protipólom kinetizmu, ktorý, ako sme videli, graduje v polysémii. Synonymia na druhej strane má k jednému a tomu istému javu naporúdzi dva alebo tri, niekedy aj viac identických ekvivalentov. Identickú ekvivalentáciu spôsobujú historické, modernistické, interdisciplinárne, analogické, lexikálne a jazykové konvergentné faktory. Slovesná synonymia zvykne mávať širšiu interpretáciu ako podst.mená².

caution-garant ručiteľ; aj kaucia, hist.kavent

calviniste-huguenot kalvín, huguenot

compagnie-société société vzniklo z lat.*socius* zmluvný partner, spoločník; druhotne *societas* označovalo priateľstvo, vzájomné spojenectvo, zmluvu viacerých spoločníkov; až terciálne vznikla *société* ako široko chápaná ľudská spoločnosť, ale aj ako societa; *compagnie*, naopak, obsadilo istý výsek pôvodného sémantického poľa

corruption/concussion korupcia, dávanie úplatkov/vyžadovanie, prijímanie úplatkov (ide o synonymiu s vnútornou opozíciou, porovnaj s pozn. 37)

chanvre-cannabis konope (návrat k starej alebo pôvodnej verzii)

cour-tribunal súdny dvor, tribunál, súd

défenseur-plaideur-partie civile obhajca, obhajoba

dépens-frais výdavky, náklady

dénonciateur-cafard-mouchard udavač, donášač

enlèvement- kidnapping-rapt únos

0 -kidnappeur-ravisser únosca

expert/sapiteur (súdny) znalec, expert verzus súdny znalec zo špecificky náročnej oblasti³

litige-différend-contestation-contentieux spor

pot de vin-dessous de table úplatok, všimné „popod stôl“

recours-pourvoi odvolanie

récidiviste-repris de justice delikvent

stupéfiant-narcotique-drogue omamná látka, narkotikum, droga

¹ Pozor na paronymá s (takmer) rovnakou výslovnosťou *zéros* nuly - *héros* hrdinovia, *abjection* opovrhnutie-*objection* námietka, *collision* kolízia-*collusion* tajná, nečistá dohoda proti tretiemu (por. kolúzna väzba), *amande* mandľa-*amende* pokuta, *Berne* Bern - *drapeau en berne* zástava na pol žrde, *tâche* nanútená úloha, zodpovednosť, bremeno-*tache* škvrna.

² Napr. *jugement*, *verdict*, *arrêté* a *prononcé* (rozsudok, nariadenie) sú právnym konotačným obsahom bližšie a jednoznačnejšie ako slovesá, ktoré ich môžu sprevádzať *rendre jugement*, *prononcer un jugement*, *annoncer un verdict* atď.

³ z lat. *sapiens*, *sapientis*, *sapiente* al. *sapienter* veľmi rozumný, múdry, znalý; vzťahuje sa najmä na experta pôsobiaceho v lodnom práve. *Petit Larousse, Grand format*, 1999, s. 917.

Príd.mená¹

approprié- convenable- adéquat vhodný
déplacé- inopportun nemiestny, nevhodný, nenáležitý
inouï-jamais entendu neslýchaný

Slovesá

clore (defektívne sloveso) zatvárať; v práv. jazyku po ňom zostalo à *huis clos* za zatvorenými dverami; *cloturer* uzavrieť (zasadanie, burzu, konferenciu)
conduire-mener-guider-diriger viesť, riadiť
corrompre-graisser korumpovať, uplácať, „pomastiť“
déféner-traduire en justice vydať do rúk spravodlivosti
dépeindre-raconter vylíčiť, vyrozprávať
exercer-pratiquer vykonávať, pravidelne praktizovať
expier/réparer ses crimes odpykať/odčiniť, napraviť svoje zločiny
inculper-accuser obviňovať, obžalovať (berúc na vedomie významovú odchýlku)
indemniser-dédommager-réparer-récompenser odškodniť, nahradiť újmu; medzi slovesami existujú rozdiely podľa toho, do akého konotačného obsahu sa dostávajú:
indemniser poskytnúť diéty, cestovné náhrady v pracovnom práve;
dédommager odškodniť, poskytnúť náhradu najmä v poisťovníctve
réparer nahradiť, napraviť škodu, krivdu v občianskom a medzinárodnom práve (reparácie)
récompenser odplatiť, finančne nahradiť, mimoriadne odmeniť
interroger-enquêter-investiguer vyšetrovať
justifier-fonder-disculper oprávniť, vieryhodne vysvetliť, postaviť vysvetlenie na niečom; vyviniť (sa), zbaviť viny
méconnaître-contester-douter-mettre en cause spochybňovať, zaznávať
reconnaître-avouer uznať; priznať (sa)²

Vzdelaný frankofónny človek nepoužíva v živote viac ako 10 000 slov a slovných spojení. Časť z nich tvorí syntaktický a spojovací aparát, abstraktné slová a slová prestupujúce z jedného slovného druhu do iného, odvodené (derivované) slová, synonymá ap. Je teda zrejmé, že najrozšírenejších kľúčových slov *mots-clé* alebo *entrées*, hovoriac slovníkovou terminológiou, je oveľa menej ako 10 000. Z toho vyplýva, že *signifiants* (ako nositele významu, akustické formy) sú skutočne menej početné ako *signifiés* (významy samotné, obsah znaku). Preto je polysémia normálnym javom a jej šance vzrastajú najmä v jazykoch, ktoré majú veľké množstvo jednoslabičných slov. To platí najmä o angličtine a taliančine.

¹ Synonymné príď. mená sa však automaticky nenahradzujú: *âge légal pour* ...zákonom stanovený vek pre ... *assassinat légal* justičná vražda; *légitime défense* (zákonná) sebaobrana, *enfant légitime* manželské dieťa.

² Dvojica slovíes *obturer-obstruer* sa uplatňuje skôr v stavebníctve alebo v lekárstve (vyplniť dutinu, kanálik, urobiť potrubie nepriechodným). Odvodené podst.meno *obstruction* má už špecifické významy: 1. obštrukcia v parlamente 2. bránenie v hre atď.

6. Skúmanie a lokalizácia polysémie a synonymie v odbornom jazyku

Metódy skúmania, vrátane skúmania právnickej francúzštiny, sú viaceré. Pri diachronii hrá prvoradú rolu dobrá znalosť etymológie francúzštiny a latinčiny príp. i ďalších románskych a susedných jazykov. Synchronia berie do úvahy súčasný stav francúzskeho jazyka, fonetické tendencie, významové polia, deriváciu, kompozíciu, výpožičky, neologizmy. Ani jedna táto metóda však polysémiu ako jav nerieši (a nevyrieši) a uspokojivo ho azda len vysvetľuje.

Odborná a vedecká terminológia však nie sú jediným rezervoárom a spúšťacím mechanizmom polysémie. Dochádza k nej aj v bežnom živote pod psychickým tlakom, v časovom strese, pri nepresnom vyjadrovaní, kedy *lingua precurrit idea*¹, v slovných hračkách, pri zámene znelých a neznelých spoluhlások, pri metatéze samohlások resp. pri splyvaní skratiek², pri prehodení slovosledu, pri kumulácii podobných slov atď.

Synonymia naproti tomu vyjadruje jednu jedinú konceptuálnu, pojmovú konštrukciu rôznymi postojmi k pomenovaniu reality. Synonymia lexikálnym materiálom plytvá, polysémia má sklon k šetreniu a k úspore disponibilných lexikálnych jednotiek. Tak sa stáva, že jediné slovo operuje na viacerých významových poliach a ponúka nám väčšie množstvo partnerstiev a experimentov. Polysémia je teda súperkou synonymie a naopak.

6.1. Aké faktory pôsobia na zmeny významu alebo významový posun v právnickej terminológii ?

Vo francúzštine treba na prvé miesto postaviť historický vývoj, v ktorom často hrala často rolu analógia. *Greffe f* zárez do stromu, vrúbeľ (dnes aj transplantát) sa ocitol v právnickej terminológii ako zápis do registra a neskôr súdna spisovňa, ale už ako mužský rod. *Décider* pochádza z lat. *decidere*, kde doslova znamenalo rozotáť, rozotnúť, definitívne vyriešiť spor. Aj etymologické dubletá sú popri archaizmoch dávnymi svedkami koexistencie medzi vedeckým a ľudovým tvorením slov *cause-chose* kauza-vec.

Často sa obnovuje staré slovo alebo stará výpožička nahradí chýbajúci termín. Slovesu „kandidovať vo voľbách“ nezodpovedá na prvý pohľad ľahko vytvoriteľný

¹ Poslanec Branno-bezpečnostného výboru NR SR, ktorého prekvapili kamery, uprednostnil pri komentovaní nezákonného odpočúvania sloveso „vyvádzať“ pred „vyvodit“. „...až po zistení treba vyvádzať závery...“ STV 1, 17. júla 2004. Dvojíc so zavádzajúcimi infinitívami a vidmi (a rovnakou 3.osobou) je viac: ručiť -ručať, svedčiť-svedčať atď.

² V kombinácii skratiek s reálnymi predmetmi alebo s abstraktnými pojmami vznikajú vo francúzštine zaujímavé dvojice: *ARGUS*, skratka garantovanej ceny poisťovne za vozidlo v závislosti od počtu rokov vznikla z bájneho bystrozrakého strážcu Argusa. *Bison futé* prešibaný bizón je motoristický servis, ktorý informuje o „zápachach“ na cestách, dopravných špičkách a voľných trasách.

ekvivalent „*candider*“, ale *briguer*. Slovo talianskeho pôvodu pôvodne znamenalo surovo a hlučne sa hádať, prieť sa, nevyberane slovne bojovať¹.

Najčastejšie je zmena významu spôsobená asociáciou medzi vecou a spojenými okolnosťami, prípadne atribúciou podobných vlastností, kombinovanou s diachróniou: *grosse f* opis súdneho rozhodnutia, opatrený výrokovou časťou (porovnaj so spojením *gros* problému); *maire* starosta vzniklo kombináciou lat. prídavných mien *maior* a *magnus* (veľký), *Montagne* Hora symbolizovala najvyššie položené lavice revolučných extrémistov Konvencie (2. jún 1793-27. júl 1794). *Tracasser* pôvodne znamenalo štváť len zver, ale rozšírilo sa na ľudské konanie „nedať pokoj“. *Tracasseries de police* potom vošlo do povedomia ako policajné šikanovanie, preháňanie kvôli nepodstatným veciam.

Špecifický výber slov si volí spoločenská alebo odborná skupina používateľov toho istého normovaného jazyka: „*marathon*“ dlhé rokovania európskych alebo medzinárodných inštitúcií, zasadania bez nádeje na dohodu; „*navette*“ člnok; kyvadlová doprava, ale aj viacnásobné vracanie zákona Národným zhromaždením Senátu a naopak; „*bertillonage*“ antropometrická metóda identifikácie zločincov; „*signer un crime*“ „podpísať zločin“; zanechať odtlačky prstov; *écoper* „vyfasovať“ trest, väzenie, ale aj odskákať si to za iného; „*falot*“ vojenský súd, pôvodne veľká lampa atď.

Jednostranným používaním slova, pod vplyvom úplne vzdialeného: *limoger* (od mesta Limoges) / *mettre q à la retraite* penzionať sudcu alebo generála sa vytvorí paralela s bežne používaným slovom. To isté platí o prídavnom mene *lapidaire* stručný a výstižný ako na kamenných (*lapidarium*) epitafoch.

Zúženie pôvodného významu alebo absolútne separovanie tvaru zo všeobecne rozšíreného slova vytvorilo dva kuriózne príklady: *chanter-chantage* čiže spievať-vydieranie. Ide však o vydieranie za účelom zachovania alebo prezradenia tajomstva. Dnes rozšírenejší význam *extorsion* už predstavuje finančné vydieranie subjektu, ktorý financie zarobil protizákonne alebo ich nepriznal v zúčtovaní dane. Pôvodne znamenalo len vyžmýkanie mimoriadne vlhkého predmetu, vytlačanie šťavy, tekutiny ap. Rozšírenie významu teda často súvisí s pôvodom slova. *Contester* popierať znamenalo v latinčine obhajovať za pomoci svedkov, predvedením svedkov, so svedkami (= *con testes*). *Moyen* znamená síce prostriedok, ale ~ *matériel* sa prekladá ako preukázané tvrdenie, oprávnené tvrdenie, dôvodné tvrdenie, čo je koniec koncov tiež istý prostriedok odporcu alebo navrhovateľa.

V právnickej francúzštine (o kanonickom práve ani nehovoriac) nie je núdza ani o odvodené slová a priame výpožičky z latinčiny: *legatum* > *laisser* > *legs*², *carcere duro* > *dur cachot* ťažký žalár, *de facto*, *de iure*, *dura lex sed lex*, *abusus non tollit usus*, *nihil obstat*; *ius gentium* čiže rímske právo uplatňovné voči cudzincom má v dnešnej francúzštine pendant *le droit international*.

¹ DAUZAT, A. – DUBOIS, J.-MITTERAND, H.: *Nouveau dictionnaire étymologique*, Larousse 1971, s. 110.

² Porovnaj s angl. *legacy* 1. dedičstvo 2. duchovný odkaz.

Právnická a obchodná francúzština si vypožičiava z angličtiny menej (nad čistotou francúzštiny bdie *Conseil supérieur de la langue française*) ako slovenčina, ale výpožičky nie sú raritou: *racket* výpalníctvo, *racketter* praktizovať výpalníctvo, *racketteur* výpalník. V hovorovej slovenčine napríklad anglicizmus *tunel* už začína byť synonymom špecifického trestného činu.

Z metonymie nebudeme uvádzať všetky bežné príklady, ale poukážame len na zovšeobecnenie: predmet alebo povolanie dá svoje meno ďalším, vďaka svojmu univerzálnemu alebo rozšírenému charakteru: *barreau* drevený box pre advokáta, svedka ap. *Barreau de ...* Advokátska komora v ..., *parquet* parketa *Parquet* Prokuratúra, *le maire* starosta *Lemaire* priezvisko, *le clerc* hist. advokátsky pisár *Leclerc* priezvisko. Ešte lepšie vyznieva bežný príklad z nemčiny *Richter Richter*. Často to býva aj opačne: vlastné meno je inšpiráciou pre vytváranie nových slov a iných slovných druhov: *lapalissade* samozrejmá pravda, *lyncher*. Príklady takejto metonymie boli citované aj vyššie: *limoger*, *bertillonage* atď.

7. Polysémia a homonymia

Polysémia síce sťažuje dekodovanie termínov, ale homonymia v akustickej podobe je ešte nebezpečnejšia¹. Oproti homonymám a paronymám ako mätúcim akustickým prejavom, stoja zasa redundantné resp. opozičné semémy synonym resp. antonym. Synonymá a antonymá sú zvukovo a graficky zásadne zväčša odlišné, ale antonymá sú vzácne aj paronymami: *officiel* oficiálny – *officieux* neoficiálny, *passible* podliehajúci trestu – *paisible* pokojný, mierumilovný, *infraction* priestupok – *fraction* zlomok, frakcia (aj politická). Dokonca aj niektoré slovesá a podst. mená v právnickej francúzštine môžu byť samy sebe antonymami, o čom svedčia napr. *dépister* a *sanction*. Synonymne blízke slovesá zasa môžu byť paronymami, napr. *consommer* naplniť manželstvo; (s)konzumovať – *consumer* pohltiť, zničiť plameňmi².

Rozlíšenie homoným nie je pre zasväteného problémom, ak sa dve či viaceré lexémy rovnako čítajú, ale odlišne píšú. Homofóna sa však vo francúzštine nezriedka prekrývajú s paronymami: *sceau-saut-seau*; *guerre-guère*, *bâiller-bailler*, *cher-chaire-*

¹ Často sa cituje lexikálny hlavolam: *Ma mère est maire à Mamère*. Moja matka je starostkou v (obci) Mamère. Možno to však preložiť aj: Moja matka je matkou mojej matke.

² Aj homonymá s vnútornou polysémiou môžu byť v opozícii: *forcé* nezákonne (vy)nútený, násilím dosiahnutý, ale *cession forcée* vynútené postúpenie práv, majetku ap., *vente forcée* nútená dražba, *exécution forcée* nútený výkon rozhodnutia v prospech spravodlivého naplnenia práva. Zaujímavá je aj opozícia *lieu/non-lieu* miesto/zastavenie konania pre bezdôvodnosť; *recevoir/ non-recevoir* dostať, prijať/ koniec, uzávierka; *délai franc/ délai non franc* čistý čas, čistá lehota, celých 24 hodín neberúc do úvahy dátum výzvy ap./ počet dní, lehota vrátane dňa výzvy ap. Viď aj Lančarič, D. Analýza štruktúrálnej vzťahov medzi termínmi v rámci vnútrojazykovej a medzijazykovej konfrontácie in Acta oeconomica cassoviensia No 6, Košice 2002 PHF EV.

chère-chair, différend-différent, ver-vers-vert-vair, soi-soie-soit, faux-faux, fausse- il faut, fond- fond- fonts (baptismaux) - ils font - il fond.

Grafický prejav, ktorý v práve rozhoduje, je teda pomocníkom číslo jedna. Problematickejší je jav, kedy je homonymia absolútna, to jest prekrýva sa ideálne homografia s homofóniou a každé slovo má pritom iný pôvod aj iný význam: *canon-canon* kánon-hlaveň, kanón; *louer-louer* prenajať-chváliť; *police-police* polícia-poistka; *forfait-forfait* zločin-paušál; *héroïne-héroïne* heroín-hrdinka; *lustre-lustre* päťročné obdobie-lesk, jas, luster. Pomocníkom číslo dva je tu synchronia.

V právnickom slovníku je však okrem použitia vo vete najdôležitejšia diachronia, koncentrovaná v etymológii¹, ktorá je vo francúzštine v sporných polysémantických prípadoch najdôležitejším sémantickým kritériom a indikátorom.

Dva termíny sú homonymné ak v rovnakom čase a na rovnakom mieste sú si úplne cudzie a úplne vzdialené v lexikálnej zóne, ktorá zahŕňa všetky ich *signifiés*. V praxi musí dobrý slovník na to pamätať osobitnými kľúčovými slovami: *Etat-état* štát-stav, *effet-effet* účinok, efekt-cenný papier, *Franc-franc-franc* Frank-frank-slobodný, úprimný, rýdзи, celý atď. Bez ohľadu na to, či sú odlišného alebo identického pôvodu, sa vývojom diametrálne vzdialili. Preto sa musia používať v iných súvislostiach a demonštrovať na rôznych príkladoch: *franchise* úprimnosť, *franchise* oslobodenie od cla, *dépôt* uloženie, úložka *dépôt* sklad, *code* kód *Code* kódex, zákon, Zákoník².

Záver

Polysémia je vo francúzskej právnickej, ale aj v inej odbornej terminológii frekventovaným lingvistickým javom. Nezainteresovaným by sa zdalo, že je jazykovým zlom a treba proti nej bojovať. Politickými a administratívnymi prostriedkami sa však

¹ Etymológia pomáha vysvetliť nielen významové, derivačné, analogické, ale aj hláskové zmeny. Deje sa tak na základe uplatnenia princípov, ktoré majú vzťah k synchronným a diachrónnym faktom. Ide o celý komplex fonetických zmien lat. *legó, legere, legí, lectum- lire, lecture* atď. Ruka v ruke šla aj zmena významu: pôvodne príd. meno *directus* priamy, rovný sa v VI. st. substantivizovalo a od XVI.st. nadobudlo aj význam stojaceho na pravej strane. Zmysel práva pochádza zo spojenia *aller droit* ísť priamo, rovno, prenesene zákonne. Etymológia pôsobila aj na genézu odborných paralel *procureur-procurateur, légal-loyal, avocat-avoué*, ale vývoj redundanciu vyradil alebo špecifikoval. *Avoué* právnik na odvolacom súde sa napr. od r. 1971 v právnickom slovníku francúzštiny už nevyskytuje, pretože splynul s termínom advokát. Aj slovenská právnická terminológia selektuje a napr. úkladná vražda už nie je odborným termínom.

² Pozoruhodný je pôvod slova *bureau*. Je kombináciou analógie a historického vývoja. Ak ho skúmame synchronicky, konštatujeme nasledovné zaužívané významy: 1. pracovný stôl 2. kancelária predstaveného 3. úrad, menší odbor. Pri synchronii sa však dostaneme aj k odborným, špecificky politickým alebo volebným významom 1. byro, predsedníctvo 2. ~ *électoral* ústredná volebná komisia. *Bureau* skúmané diachronicky (*Larousse étymologique*, s. 116) bolo pôvodne písomne doložené v r. 1392 ako *bure f*, hrubá látka, poťah na stole. Prechod k zdobneline zakončenej na *-eau* sa dnes už ako zdobnelina ani nevymá.

často dosiahne synonymia. Polysémia sa nedá zlikvidovať a v podstate je redukovateľná len opisom, synonymami, bežne zrozumiteľnejšími výrazmi ap. Je to hlboko zakorenený jav a vystreľuje do všetkých významových polí právnej reči. Nemôžeme sa napr. zaobiť bez väčšiny polysém, ktoré sme v štúdií špeciálne analyzovali, definovali, kategorizovali, porovnávali atď. Často sa polysémia ukazuje aj tam, kde ju najmenej čakáme¹.

Dvojsmyselnosť alebo dvojaké využitie termínu je pre polysémiu bežnou povinnosťou. Potom nastanú v praxi situácie, kedy hovoriaci použije termín takým spôsobom a v takom kontexte, že príjemca zaváha, pretože ho nevie interpretovať. Viaceré interpretácie sa ponúkajú aj za iných okolností. K neželanému nedorozumeniu môže dôjsť aj vtedy, ak hovoriaci použije slovo „zákerným” spôsobom, vysloví ho netypicky alebo tak, aby sa podobalo na dvojsmyselné paronymum².

O jazyku a zvlášť o právnickom jazyku platí, že právnické pojmy sú početnejšie ako disponibilné termíny resp. slová na ich pomenovanie alebo presnejšie označenie. Lingvistická a lexikálna základňa ako podriadená zložka je nedostatočne aktívna a nedostatočne konkuruje právnickým kategóriám.

Ak vezmeme do úvahy aj výpožičky a formovanie neologizmov, *signifiants* sú aj tak početne definované a určené; na druhej strane, v dynamike vývoja práva *signifiés* sú početne nedefinované, neurčené, neohraničené.

Disproporcie majú dokonca tendenciu sa zväčšovať, pretože k dispozícii je relatívne malý počet neologizmov a na druhej strane nové európske reality vyvolajú potrebu označovania nových tendencií a javov tak v pracovnom, občianskom, trestnom, európskom ako aj v medzinárodnom práve.

Rozhodne frekvencia používania, sila zvyku spoločnosti a špecifických skupín, ale najmä vývojové tendencie v EÚ a na príslušných štátnych a právnych inštitúciách. Prehovoríť k odborným, spoločensky dôležitým jazykovým problémom v právnickej terminológii by mali nielen právnici-terminológovia, ale aj lingvisti, ktorých zaujíma právnická terminológia. Tak vznikne väčšia šanca na kvalitnejší prístup nielen k terminológii, ale aj k jazykovej politike štátu.

¹ Napr. príd. meno *unilatéral* používame najmä vo frekventovanom spojení *acte unilatéral* jednostranný akt. Konkrétne ide o právnický akt vychádzajúci od jednej osoby, iniciovaný jednou osobou, jednou stranou. Ale *contrat unilatéral* označuje bezpodmienečne bilaterálny právnický akt, ktorý však už vytvára záväzok idúci na ťarchu len jedného z partnerov! Podobne je to s príd. menom *colatéral* postranný, pobočný. *Un colatéral* ako podst. meno však už onačuje príbuzného mimo priamej línie, čiže brata, sestru, strýka, tetu atď.

² Počas volebnej kampane pred komunálnymi voľbami v Bukurešti v máji 2004 sme zachytili rafinovanú slovnú hračku. *Tot B. e de votat/ Tot B. e devotat*. Dá sa voliť len B./ Len B. je oddaný (mestu, voličom atď.)

**CÂTEVA ÎNSEMNĂRI PE MARGINEA DICȚIONARULUI DE CUVINTE
RECENTE ÎN LIMBA BULGARĂ
(SFÂRȘITUL SEC. AL XX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SEC. AL XXI-LEA)**

Mariana MANGIULEA

The paper presents a valuable lexicographic work, *Речник на новите думи в българския език (от края на XX и първото десетилетие на XXI в.)*, „Наука и Изкуство“, Sofia, 2010, elaborated by three well-known Bulgarian specialists from The Institute for Bulgarian Language: Emilia Pernishka, Diana Blagoeva and Sia Kolkovska. The dictionary covers the dynamic of the lexical changes in Bulgarian language during the first 10 years of the XXI century. It includes about 5000 new words that reflect a wide range of processes which the Bulgarian society is passing through. Recent lexical borrowings, especially from English, and lexical innovations on Bulgarian ground are registered in domains, such as economy, finance, politics (with references to the European Union), technology, every day life, Internet and social networking, leisure, sports, nutrition, fashion, well-being, culture.

Key-words: neologism, new word, Bulgarian language, recent lexical borrowings in Bulgarian, lexical innovation, linguistic globalisation, dictionary of the new words.

Un dicționar de cuvinte recente își propune să cuprindă, pe cât este posibil, ansamblul de inovații lexicale dintr-o limbă, într-o perioadă de timp bine determinată, reflectând astfel noua dinamică lexicală a limbii respective. Acest tip de dicționar este cu atât mai interesant, cu cât nu oferă doar o informație de natură lingvistică, ci una mai amplă și profundă referitoare la evoluțiile, prioritățile, predispozițiile de natură socio-economică, culturală ale societății, în respectivul interval de timp. Bulgaria ultimelor două decenii a trecut prin schimbări radicale în domeniile socio-politic, economico-financiar, tehnic, cultural, în viața cotidiană a locuitorilor săi (de altfel, cu fenomene similare s-a confruntat și societatea românească după 1989). Nu întâmplător, asistăm la înnoirea lexicului bulgar actual, exact în aceste sfere ale activității umane precum politica, economia, finanțe-bănci, drept, mass-media, informatică, turism etc. Lexicografia bulgară contemporană se străduiește să fie, la rândul său, activă și actuală și să reflecte cât mai adecvat și cuprinzător „realitatea neologică” bulgară (termen impus de V.D.Cerniak, v. *Bibliografia*).

În anul 2001, sub semnătura a trei apreciate cercetătoare din cadrul Institutului de limbă bulgară „Prof. L. Andreicin”, și anume Emilia Perniška, Diana Blagoeva, Sia Kolkovska, apare *Речник на новите думи и значения в българския език (Dicționarul de cuvinte și sensuri noi în limba bulgară)*, în care sunt incluse neologismele înregistrate în perioada 1990-2000. Dicționarul, asupra căruia ne vom opri în comentariul nostru – *Речник на новите думи в българския език (от края на XX и първото десетилетие на XXI в.)*, este o prelungire firească a celui menționat mai sus. Intenția declarată a autoarelor a fost de a cuprinde, pe cât este posibil, totalitatea împrumuturilor și inovațiilor lexicale și frazeologice prezente în bulgară după anul 2000. Lucrarea, publicată în anul 2010, numără aproape 5000 de articole de dicționar, din care aproximativ 4300 reprezintă unități lexicale recent împrumutate sau create, iar în jur de 700 sunt cuvinte deja cunoscute în limbă, dar care, în ultimul timp, au căpătat sensuri noi. De remarcat și prezența a 150 unități frazeologice și a 600 unități terminologice. În fiecare articol, pe lângă definirea și explicarea unității lexicale, sunt indicate ortografia, considerându-se drept corect modul cel mai des întâlnit de scriere a acesteia, caracteristicile sale gramaticale și stilistice. Una dintre cerințele de bază, pentru ca noul cuvânt să figureze în dicționar, este legată de gradul de folosire, de frecvența sa stabilită pe baza prezenței în cel puțin trei diferite surse tipărite, dar și al unui număr destul de mare de înregistrări în sursele electronice.

Un merit deosebit al colectivului de autoare îl constituie modul în care au gândit și pus la punct materialul lexicografic de pornire pentru *Dicționar*, prin combinarea demersurilor lexicografice tradiționale cu cele contemporane (construite pe corpusuri). A fost creată, special pentru acest dicționar, o bază de date prin digitalizarea de texte tipărite, publicate între 1990-2009, ce conține peste 240 milioane de cuvinte și aproximativ 6700 documente în formă electronică; dintre acestea 1400 sunt cărți de beletristică bulgară și traduceri în bulgară, de literatura tehnico-științifică și de popularizare, iar 5300 – diferite numere ale unor publicații periodice (ziare, reviste) din varii domenii. Cu ajutorul unui program, a fost generat pe computer, în ordinea alfabetică și a frecvenței, un glosar al unităților lexicale conținute în corpusul electronic. Acesta a fost comparat automat cu un alt inventar de cuvinte, obținut dintr-un corpus de texte publicate de la începutul secolului al XX-lea până în 1989. În momentul de față aceste două corpusuri, ce cuprind publicații bulgărești contemporane într-o mare varietate tematică, de genuri, de stiluri, constituie o parte componentă a *Corpusului național bulgar (Български Национален Корпус, http://www.ibl.bas.bg/BGNC_bg.htm)*. S-a obținut apoi o listă de aproximativ 30000 de unități lexicale, ce nu se regăsesc în corpusul cu texte mai vechi, care a servit astfel drept bază de selecție a cuvintelor pentru *Dicționar* – cele aproape 5000, confirmate ca fiind folosite pe scară largă. Această metodă computerizată combinată cu cea tradițională, de excerptare manuală a cuvintelor, a asigurat un material neologic deosebit de bogat și cuprinzător.

Dinamica lexicului neologic este un fenomen evident, reflectat prin statutul incert al cuvintelor nou intrate în această zonă periferică a vocabularului și perspectivele diferite de evoluție a lor. Din această cauză, materialul lexical prezent în dicționar are un

caracter eterogen. Un număr deloc neglijabil de neologisme s-a încetățenit în limba bulgară (criteriul cronologic este hotărâtor aici), de exemplu, *брокер* „broker”, *евро* „euro”, *еврокомисар* „comisar european”, *файл* „file, document”, *глобализация* „globalizare”, *софтуер* „software”, *биохрана* „mâncare bio” etc.; altele vor avea o viață scurtă, precum unele cuvinte întrebuințate în perioada 1990-2000 (*мултигрупаджия*, *бухалкаджия*, *мутреса*, *кинжализъм* etc.), care nu și-au mai găsit loc în paginile dicționarului de față. Acestea au ieșit din uz deoarece fenomenele care le-au generat și-au pierdut actualitatea sau au dispărut. Chiar și un termen ca *мобифон* „telefon mobil”, care se credea bine instalat în limbă, în ultimii ani a cedat locul definitiv lui *джиесем* (GSM).

Remarcăm, totuși, că o parte din unitățile lexicale prezente în primul dicționar de cuvinte recente (perioada 1990-2000), figurează și în al doilea (perioada extinsă până în 2010). Deși pentru populația tânără acestea nu mai sunt considerate drept cuvinte „noi”, se constată că încă o mare parte a societății bulgare contemporane nu este familiarizată pe deplin cu ele, întâmpinând dificultăți în utilizarea lor corectă. În paginile *Dicționarului* întâlnim și cuvinte cunoscute dinainte de 1989, dar care în ultimul timp au dobândit sensuri, conotații noi, cum ar fi *пакет* „pachet” (ansamblu de servicii, posibilități, măsuri oferite împreună într-un întreg, la care se adaugă alte 2 sensuri din domeniul tehnicii computerizate), întâlnit și ca element component al unităților terminologice: *туристически пакет* „pachet turistic”, *миноритарен/ мажоритарен пакет акции* „pachet minoritar/ majoritar de acțiuni” etc. Au fost glosate și cuvinte, precum *стагфлация*, *инфлационна спирала* care înainte de 1989, făceau parte din limbajul specializat al unui domeniu strict, dar astăzi au căpătat o întrebuințare mai largă, impulsionată și de limbajul mass-media. Apar și creații interesante ale vorbitorului bulgar însuși. De exemplu, mai vechiul împrumut din franceză *маршрут* „marșrut, itinerar”, după 1989, a stat la baza lui *маршрутно такси* „maxi taxi”, dar pentru comoditatea comunicării s-a simplificat în *маршрутка* (în vorbirea colocvială se întâlnește și cu sensul figurat de „femeie de moravuri ușoare”). Aceeași transformare autohtonă o observăm la *кабелна телевизия* „televiziune prin cablu”, care a devenit *кабеларка*.

În dicționar apar și unități lexicale, calcuri marcate cu *Нежел.* (нежелателно „de nedorit”), oglindind, pe de o parte, aprecierea autoarelor asupra acestor cuvinte, și, pe de altă parte, recomandarea de a le evita în comunicare. Cele mai multe au corespondente bulgărești cu un statut trainic în limbă *юзър* = *потребител*, *антиейджинг* = *антистареене*, *противостареене* ș.a. Se sugerează ca unii termeni precum *атачмънт* „document atașat”, *дискутант* „participant la discuție” sau *дискаунт* „discount, reducere de preț” să fie înlocuiți cu sinonimele lor: *прикрепен файл*; *участник в дискусия*; *отстъпка*, *намаление в цената на стоката*. Sunt și situații de sinonimie, să-i spunem, „acceptată”, ca în cazul lui *тийнейджър* < *teenager* pentru *юноша*. Însă sinonimia lor e parțială – împrumutul din engleză denumește noțiunea în alt fel, o modernizează, actualizează, aducând o informație suplimentară despre vorbitor și atitudinea sa.

În ultimele decenii și în vocabularul limbii bulgare se manifestă ca element de superstrat puternică influență a limbii engleze. Este evident faptul că mondializarea economiei are drept consecință globalizarea lingvistică, iar alegerea și utilizarea limbii engleze ca o nouă *lingua franca* este rezultatul unor conjuncturi istorice, unor evoluții culturale în cadrul societății umane la nivel global. Fenomenul, cercetat intens în ultimul timp, este cu atât mai interesant, cu cât are loc între limbi neînrudite genealogic. Sensul acestor împrumuturi noi uneori, inclusiv, pronunția și ortografierea lor sunt neclare multor bulgari. Majoritatea împrumuturilor lexicale actuale fie din engleză, fie – într-un număr mai redus – din germană, italiană, arabă, japoneză se adaptează sistemului fonetic și morfologic al limbii bulgare. În acest sens, în *Dicționar* apar și anumite aspecte legate de codificarea limbii bulgare contemporane, care nu și-au găsit încă rezolvarea sau prezintă oscilații, mai ales, în cazul cuvintelor compuse (engl. *week-end* > bg. *уикенд*), a celor cu un component abreviat (*e-пошта*, *e-продажба*, *м-банкиране*, *м-бизнес*) sau în redarea cu **а/ъ** a sunetului engl. [ʌ] (engl. *back-up* > bg. *бекъп*, *бекап*) sau în redarea cu **е/ь** a lui **e/[ə]** din sufixele *-er*, *-ent* (engl. Computer > *компютър*, компютер). Prin aceasta *Dicționarul* nu se rezumă a oferi date despre sensurile, formele, uzul cuvintelor nou intrate în limba bulgară, el devine o sursă valoroasă pentru diverse cercetări de ordin lingvistic și culturologic.

Remarcând prezența mai numeroasă a anglicismelor în bulgara actuală, am considerat interesantă o comparație între dicționarul de față și cel de cuvinte străine în bulgară, publicat în anul 1993, la începutul perioadei post-comuniste (Мария Филипова-Байрова, Симеон Бояджиев, Елена Машалова, Кирил Костов, *Речник на чуждите думи в българския език*, Издателство на Българската Академия на Науките, София, 1993). În РЧД, dintr-un total de 26911 cuvinte străine în bulgară, 728 sunt înregistrate ca fiind de origine engleză (un procent de 2,7%), iar în РНД (mult mai redus ca dimensiuni), din totalul de 4771 unități lexicale, 955 sunt considerate ca provenind din engleză (un procent de 20,04%). Această simplă statistică demonstrează că în intervalul de timp de aproape 20 de ani, care desparte apariția celor două dicționare, numărul anglicismelor în rândul cuvintelor recent intrate în lexicul bulgar a crescut considerabil.

Chiar și o parcurgere rapidă a *Dicționarului* este edificatoare asupra principalelor domenii tematice în care s-a înnoit lexicul bulgar contemporan: în economie (*дилър*, *брокер*, *банкомат*, *банкиране*, *приватизация*, *субсидиар*, *тунинг*, *офшорка*, *хеджа*, *кеш*, *синдик*, *франчайзинг*, *смърфинг*, *стенбай кредит*); politică (*гербаджия*, *гербист*, *импийчмънт*, *лустрация*, *лустратор*, *декомунизатор*, *клиентелизъм*, *лобизъм*, *лобирам*, *вот*, *рейтинг*, *компромат*, *дуплика*, *антикризисен*, *антикорупционен*); numeroși termeni referitori la Uniunea Europeană (*евродепутат*, *европолитика*, *евробюрокрация*, *евроскептицизъм*); computerizare, introducerea și folosirea pe scară largă a Internetului (*лаптоп*, *чатя*, *логвам се*, *дисплей*, *блутуут*, *флашка*, *файл*, *имейл*, *битторент*); petrecerea timpului liber (*судоку*, *дартс*, *караоке*, *шопинг*, *аутлет*); turism (*туринг*, *туристопоток*, *туроператор*, *турагент*); sport (*джогинг*, *стречинг* *фитнес*,

рафтинг, уиндсърфинг, каланетика, кайтсърфинг); stil de viață, cu accent pe îngrijirea aspectului fizic, cosmetică (*лифтинг, спа, бигорексик, пилинг, липосукция*) și alimentație sănătoasă (*биокрава, биомандра, биомагазин, лазаня, фреши, суши, фране*); cultură (*фентъзи, екипън, трилър, бестселър, римейк*); muzică (*кресоувър, музикотека, чалга, чалгализация, чарт*) ș.a.

Acest nou dicționar de cuvinte recente oglindește un cerc larg de aspecte de ordin lingvistic referitoare la înnoirea limbii bulgare din ultimii douăzeci de ani, cum ar fi sursele de împrumut și inovație lexicală – în primul rând, engleza ca sursă de internaționalizare lexicală, active procese derivative și o largă sinonimie, mai ales pentru aprecieri negative asupra fenomenelor și persoanelor etc. Această valoroasă lucrare lexicografică oferă o imagine relativ completă asupra conceptelor, a sferelor conceptuale ale limbii bulgare, care reflectă atât schimbările profunde din viața socio-politică, economică, culturală a Bulgariei de azi, cât și manifestările proceselor mondiale de globalizare, de informatizare și computerizare în toate sferile de activitate umană.

Nu dorim să încheiem însemnările noastre despre această lucrare bogată și bine sistematizată asupra lexicului neologic bulgar, fără o lămurire terminologică, pe care o considerăm necesară. Pe parcursul expunerii, am utilizat termeni, precum *neologisme, cuvinte recente, cuvinte de origine străină*, dar trebuie să semnalăm că aceștia au accepțiuni diferite în lingvistica românească față de cea bulgară. Îmbrățișăm punctul de vedere al lingvistei și românistei Rumiana Liutakova, de la Universitatea din Sofia, care surprinde cu finețe și exactitate, faptul că în română noțiunea de neologism s-a extins sub aspect cronologic și îngustat sub aspectul conținutului până la a desemna împrumut lexical în limba română contemporană, nu doar actuală. În urma unei analize bine argumentate, referitoare la evoluția conceptului de neologism în lingvistica românească, respectiv bulgară, cercetătoarea stabilește următoarele corespondențe, care s-ar putea grupa astfel: „neologism – чужда дума, cuvânt recent – неологизъм, нова дума; limbă actuală – актуален, най-нов език.“ (Лютанкова:232). Asupra acestui subiect vom reveni, mai pe larg, cu alt prilej.

Bibliografie

РНД - Емилия Пернишка, Диана Благоева, Сия Колковска, *Речник на новите думи в българския език (от края на ХХ и първото десетилетие на ХХІ в.)*, изд. „Наука и Изкуство“, София, 2010.

Св. Коева, Д. Благоева, С. Колковска, *Българският национален корпус – състояние и перспективи*, în vol. *Лексикографията в европейското културно пространство*, Велико Търново, „Знак’94”, 2010, p.289-300.

С. Колковска, Д. Благоева, *Речник на новите думи в българския език* – източник на знания за някои актуални концепти (въз основа на областта „стил на живот”), în vol. *Лексикографията в европейското културно пространство*, Велико Търново, „Знак’94”, 2010, с. 253-365.

Romanoslavica vol. XLVIII, nr.3

Румяна Лютакова, *За понятието неологизъм в румънската лексикология и лексикография*, în *Лексикографията в европейското културно пространство*, Велико Търново, „Знак’94”, 2010, p. 225-234.

В.Д. Черняк, *Фрагменты русской языковой картины мира в зеркале неологических словарей*, în *Русская академическая неография (к 40-летию научного направления)*, Санкт Петербург, „Наука“, 2006.

РЧД - Мария Филипова- Байрова, Симеон Бояджиев, Елена Машалова, Кирил Костов, *Речник на чуждите думи в българския език*, Издателство на българската академия на науките, София, 1993.

<http://www.ibl.bas.bg>, <http://www.neolog.bg>

RELAȚII ROMÂNNO-IUGOSLAVE 1960-1980

Nicolae Răzvan MITU

The diplomatic relationships between Romania and Yugoslavia between 1960-1980 had been dominated by the idea of building the hydroelectric system on the Danube river at Portile de Fier. While Yugoslavia, although a Communist country was wide open towards West, Romania was turned towards USSR. The Yugoslav intelligence tried to find out the real relationship between Bucharest and Moscow, on one side and Bucharest and USA, on the other side. In the late 70's the diplomatic relationships between Romania and Yugoslavia improved.

Key-words: diplomatic relationship, national defense, invasion, Communist countries.

După moartea lui Stalin, în martie 1953, și în mod special după demascarea lui Nikita Hrușciiov a caracterului terorist-criminal al regimului stalinist ca pseudo-doctrină, relațiile româno-iugoslave au început să se normalizeze, mai mult chiar, să aibă un caracter privilegiat. Cel puțin aceasta era dorința cercurilor de la București.

Normalizarea și dezvoltarea relațiilor româno-iugoslave, începute în perioada lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, fiind exprimată și prin semnarea, în noiembrie 1963, la Belgrad, a Acordului româno-iugoslav privind construirea și exploatarea Sistemului hidroenergetic și de navigație de la Porțile de Fier¹. Acest proiect a fost continuat și de Nicolae Ceaușescu.

În pofida faptului că raporturile româno-iugoslave se îmbănătățiseră substanțial, activitățile serviciilor secrete iugoslave pe teritoriul României au continuat. De data aceasta tematica informațiilor viza atât stabilirea raporturilor reale între București și Moscova, dar mai cu seamă evoluțiile raporturilor intervenite între România și S.U.A.²

¹ Tito a manifestat inițial rezerve serioase față de propunerea părții române de construire, în parteneriat de construire a Complexului Hidroenergetic Porțile de Fier I și II, acceptând doar când România s-a angajat să finalizeze, prin linii de credit extern, și investiția ce revenea Iugoslaviei, Belgradul urmând să compenseze datoria față de țara noastră cu parte din cota sa de energie.

² După criza rachetelor din Cuba, România a dat asigurări S.U.A. că nu a fost consultată în legătură cu tipul și amploarea acestora și deci nu este parte a disputei angajate. Răspunsul

Mai mult, sârbii erau interesați în ce măsură orientarea politică a liderilor români (Dej, și ulterior Ceaușescu) și politica României puteau susține statutul de nealiniere al Iugoslaviei.

Un alt domeniu de interes major pentru cercurile belgradene l-a reprezentat apărarea națională. Acest lucru era incitant pentru iugoslavi, deoarece România avea în dotare și se aproviziona cu armament sovietic , în vreme ce Iugoslavia se aproviziona de pe piețele occidentale. De fapt, în spatele acestui interes al Belgradului, se aflau și alte servicii occidentale, doritoare să cunoască tehnologiile militare ale tratatului de la Varșovia și îndeosebi performanțele acestui armament.

Apariția lui Nicolae Ceaușescu la conducerea României, după moartea lui Dej (survenită la 19 martie 1965¹) ale cărui intenții de detașare de centrul hegemonic de la Moscova le erau cunoscute, i-au determinat pe Leonid Ilici Brejnev și pe Iuri Andropov, președintele comitetului Securității Statului (K.G.B) să ordone și să pună în aplicare măsuri active de izolare politică și economică a rebelului naționalist-deviaționist de la București. În contextul climatului ostil creat de Moscova și de sateliții săi politici, Ceaușescu avea nevoie de o înțelegere cu Tito, a cărui anvergură internațională și poziție de lider în cadrul țărilor nealiniat erau recunoscute și respectate în întreaga lume, constituind o bună recomandare pentru liderul de la București.

Trebuie menționat însă, că la mijlocul anilor 1960, Tito revenise la sentimente mai bune față de Moscova, chiar dacă Iugoslavia împreună cu China, Albania și România erau clasificate de Moscova ca „deviaționiste”. După ce România nu a mai acordat Uniunii Sovietice facilități militare și de susținere a operațiunilor de anvergură ale K.G.B-ului, Tito s-a manifestat receptiv față de nevoile Moscovei, acceptând încheierea unei convenții în acest sens.

Există, în cronică relațiilor româno-iugoslave, cel puțin două momente care ar necesita să fie reconsiderate în ceea ce privește abilitatea diplomatică a lui Iosip Broz Tito, și în contactele cu conducătorii români.

La 7 septembrie 1964, cu prilejul începerii oficiale a lucrărilor la Porțile de Fier, liderul de la Belgrad i-a solicitat lui Gheorghe Gheorghiu-Dej o întrevedere „între patru ochi”² care a fost acceptată imediat, având loc fără ca liderul român să cunoască scopul sau urgența.

Cum însă „Declarația cu privire la poziția Partidului Comunist Român în problemele mișcării partidelor comuniste și muncitorești internaționale”, adoptată de Plenara lărgită a C.C al P.M.R., din aprilie 1964, îl deranjase foarte mult pe Hrușciiov și pe alți lideri comuniști, deoarece a avut un foarte mare impact nu numai intern, cât mai

american a fost că dacă România se va menține neutră, nu va fi inclusă pe lista țărilor intelor nucleare americane. Vezi: Robert Bideleux, Jan Jeffries, *The Balkans: A Post-Communist History*, London and New-York, Routledge, 2007, p. 138 și urm.

¹ Adrian Cioroianu, *Focul ascuns în piatră. Despre istorie, memorie și alte vanități contemporane*, Iași, Polirom, 2002, p.315.

² Paul Sfetcu, *13 ani în anticamera lui Dej*, București, Curtea Veche, 2008, pp. 341-342.

ales pe plan extern, fiind considerată „Declarația de independență a României față de Moscova”. Gheorghiu-Dej a intuit că Tito are în vedere noua orientare politică externă a României și re poziționarea față de tendințele hegemoniste în mișcarea comunistă internațională. În consecință, în timpul unei scurte croaziere cu o ambarcațiune de agrement, Gheorghiu-Dej, convins că Tito este purtătorul unui mesaj din partea lui Hrușciiov, a preluat inițiativa, și fără a mai aștepta ca Tito să-și precizeze scopul întâlnirii, a început să-și prezinte rațiunile care au stat la baza adoptării Declarației. Tito l-a ascultat, fără să-l întrerupă, după care a cerut ca nava să se întoarcă și întvederea s-a încheiat fără ca Tito să spună ceva. Gheorghiu-Dej a rămas descumpănit. Nu a fost dezaprobat, dar nici nu a fost încurajat, deși nu avea nevoie. A concluzionat pentru sine că Tito a avut probabil un mesaj de transmis din partea lui Hrușciiov, dar, în fața argumentelor expuse, liderul iugoslav a renunțat. Altfel, Tito și-ar fi exprimat susținerea. De menționat că Tito nu a permis prezența translatorului său pe navă, deci nu a avut niciun martor din partea iugoslavă¹. Dej și-a întărit convingerea că Tito nu i-a transmis mesajul lui Hrușciiov, de teama unui refuz.

În luna iulie 1968, Consiliul Securității Statului i-a prezentat lui Nicolae Ceaușescu informații de primă sursă despre pregătirea unei intervenții militare a Tratatului de la Varșovia împotriva Cehoslovaciei, României și Iugoslaviei².

Acesta a ordonat imediat trimiterea unui curier special la Belgrad, care prin canalul de comunicare convenit cu Direcția Securității Statului a Republicii Federative Iugoslavia să aducă la cunoștința lui Tito, intențiile lui Brejnev, operaționalizate în hotărârea Comitetului politic al șefilor de state din Tratatul de la Varșovia, întrunit în Crimeea, în iulie 1968. Curierul român s-a întors la București fără vreun răspuns. Răspunsul lui Tito a venit pe data de 23 august 1968, la trei zile după invadare a Cehoslovaciei, când trimisul iugoslav a participat la ziua națională a României, folosind acest prilej pentru a transmite invitația lui Tito de a se întâlni a doua zi, la Vârșeț. Graba era de acum explicabilă, și Belgradul era convins că invazia nu mai poate fi evitată.

După întâlnirea celor doi de la Vârșeț, Ceaușescu a fost oarecum dezamăgit, deoarece contase pe mai mult, pentru că trimisul lui Tito lăsase să se înțeleagă că Iugoslavia va adopta aceeași poziție radicală ca a României.

Până în 1965, anul când Ceaușescu a devenit conducătorul României, Tito a vizitat România de patru ori (în 1947, 1956, 1957 și 1964), toate cele patru vizite fiind mai mult conjuncturale. Nicolae Ceușescu l-a avut ca oaspete pe Tito de douăsprezece ori.

Cu prilejul întâlnirii, președintele Iugoslaviei a propus restabilirea contactelor diplomatice și în alte domenii, aspect cu care Nicolae Ceușescu s-a declarat de acord. Această apropiere a fost facilitată de faptul că nu numai Cehoslovacia, dar și Iugoslavia și România se aflau în vizorul Comandamentului Tratatului de la Varșovia care lucra la

¹ *Ibidem*, p. 367.

² Yves Tomić, *La Serbie du prince Miloš à Milošević*, PIE Peter Lang, Bruxelles, Bern, Berlin, Frankfurt am Main, New-York, Oxford, Wien, 2004, p. 103.

planul invadării celor trei țări, din cauza nemulțumirii Kremlinului față de politica lui Alexander Dubček¹, Nicolae Ceaușescu și Iosip Broz Tito. După invazia Cehoslovaciei, din vara anului 1968, de către trupele Tratatului de la Varșovia (cu excepția României), colaborarea și înțelegerile bilaterale s-au dezvoltat foarte mult.

Deschiderea pro-occidentală a României din anii '70 a determinat și reconsiderarea relațiilor româno-iugoslave. Putem afirma că, dacă, în timpul lui Gheorghiu-Dej, raporturile diplomatice româno-sârbe au fost puțin mai reci, în vreme ce, în timpul lui Nicolae Ceaușescu, acestea s-au mai strâns, cele două părți conlucrând în principal asupra problemei construirii Hidrocentralei de la Porțile de Fier.

¹ *Istoria Țărilor Coroanei Ceha*. Traducere de Heliana Ianculescu, București, Editura Enciclopedică, 2007, p. 538 și urm.

**ПЕРЕВОД И ВОПРОС СОХРАНЕНИЯ СПЕЦИФИКИ
ПОДЛИННИКА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ**

Mihaela MORARU

Traducerea, această fascinantă aventură a spiritului, constituie o îndeletnicire ale cărei începuturi se pierd în negura miturilor. Fără îndoială că în fața fiecărui traducător în parte a stat, sau ar fi trebuit să stea, problema dificilă a adoptării unei strategii de lucru pentru a stabili ce anume este esențial să se conserve în traducere și care sunt căile posibile de acțiune. Cum fiecare limbă are resursele ei proprii de expresie, „transferul” se realizează pe baza unui sistem de echivalențe și a unor criterii cu sferă limitată de aplicabilitate, pe care traducătorul le stabilește el însuși. Conservarea tuturor nuanșelor stilistice în versiunea tradusă este greu de realizat, deoarece fiecare idiom dispune (la nivelul fonetic, al structurii gramaticale, al lexicului, etc.) de valori estetice (motivate, frecvent, extralingvistic), a căror recompunere fidelă este cu neputință. Totodată, însă, datorită virtuților noii substanțe, mesajul artistic primar dobândește, în limba de receptare, o forță expresivă superioară, pe alocuri, modelului, compensând prin aceste „biruințe” neîmplinirile din altă parte. Rolul traducătorului este să stabilească o punte între „consumator” și operă. Dacă s-a reușit sau nu, vor putea „judeca” cititorii, adică reprezentanții unei noi culturi, dar putem afirma cu convingere că fiecare dintre operele traduse poate acoperi, fără discordanțe, chiar unele goluri de pe „harta” literaturii universale.

Cuvinte cheie: traductibilitate, adecvare, interpretare, echivalent, explicarea cuvintelor-leitmotive

Гении, которых рождает земля, вненациональны, они принадлежат вечности. И поскольку человек не в силах физически усвоить столько языков, чтобы читать всё в оригинале, то на помощь ему приходит переводчик. И от того, насколько мудр перевод, насколько сам переводчик проникся текстом, зависит, полюбим ли мы данного поэта или нет. А так как понимание идёт через разум, а любовь через сердце, то важно, на наш взгляд, сначала полюбить. А полюбить можно только красивое, доброе, умное.

Любой мало-мальски опытный переводчик скажет, что гораздо легче перевести десять газетных полос, содержащих информацию об (не)официальной

политике какой-либо партии, чем одно четверостишие великого поэта. Однако современное состояние переводческой науки позволяет нам утверждать, что художественный перевод нужен и возможен.

В связи с переводческой компетенцией у нас в Румынии существует парадоксальная ситуация: теория складывается „в муках и спорах” по поводу принципов, определений, терминологии и т.д., а тем временем переводом занимаются сотни людей, от студентов-троечников до людей, читающих иностранный текст пока что лишь со словарём и, очевидно, все со своей задачей так или иначе справляются, так как таких переводов сегодня „хоть пруд пруди”, и издательства довольны, и сами переводчики в почёте. Ну, об этом как-нибудь в другой раз.

Существует множество мнений относительно границ творческой свободы переводчика и в каждом есть как вполне убеждающее зерно истины, так и не менее ясно ощутимая приблизительность, но в конечном счёте все соприкасаются с самой очевидной из них: „переводить надо всё же не своё прочтение, не свою интерпретацию, а именно текст – воплощение всех возможных (бывают ведь и невозможных) прочтений и интерпретаций” (Швейцер, 1988, 113).

Безусловно, созидательный порыв переводчика, его собственное восприятие действительности и ситуаций, описанных автором подлинника, ограничен именно текстом оригинала и личностью его автора, который „сдерживает” порой прорывающийся наружу голос и слог интерпретатора, но не сковывает его таланта (когда он есть), жизненного опыта и мастерства „сочетать слова”, а лишь не допускает своеволия, надменного произвала. Но в то же время оригинал поддерживает творческую волю переводчика, толкает его к выражению собственного профессионального умения. В акте перевода художник выражает не „себя”. Но решает он этот своеобразный вид художественной деятельности, когда воссоздавая „чужое”, но потенциально уже близкое себе, переводчик чувствует, что создаёт нечто своё на своём родном языке с полной психологической самоотдачей, что приближает его деятельность к акту самого оригинального произведения.

Оригинальность и неисчерпаемость в переводе – ведущие компоненты переводческого акта и они, следовательно, неизбежны, но разгадка этого феномена не только (а подчас и не столько) в сугубо индивидуальной воле переводчика. Переводчик, как активный катализатор самого процесса воссоздания первоначального текста, участвует в этом процессе всей своей личностью, включающую и его вкус, и его учёность, и его психологическую установку, и его „ассоциативную память” и „активный словарь”. Но это ещё не всё. За каждым истолкованием *чужого* произведения стоит *своя* традиция, *своя* культура, *своя* национальная литература со всеми её богатствами и проблемами, со всеми социальными, эстетическими и языковыми противоречиями и возможностями. Да, не пассивно стоит, а весьма мощно, предельно активно воздействует на то, как и куда развёртывается творческий акт перевода. (Тарковский, 1973, 264).

Не менее важная проблема – *кого переводить?* Речь идёт, естественно, не в количественном плане, а в том, что очень часто наиболее переведёнными писателями оказываются такие, которые едва известны у себя дома, а это отнюдь не помогает необходимости ликвидировать всё ещё существующие белые пятна на мировой литературной карте.

Исходя из всеобщепринятого мнения, что национальное всё больше оплодотворяется достижениями других мировых культур, отбирать для перевода и издания на родном языке необходимо действительно наиболее яркие и талантливые книги, характеризующиеся не субъективными, порой меркантильными „доблестями”, а существенными эстетико-художественными.

Не сомневаюсь – это доступно любой, уважающей себя нации, *уверена* – что это единственно возможный путь преодоления нравственного и культурного оскудения, *но боюсь* – что это пока ещё не всецело осуществимо. А это *пока* будет длиться до тех пор, пока человечество не поймёт, что брать с собой в межпланетный „круиз” надо не компьютер, а сборник стихов.

Естественно, что в переводе трудно подобрать оптимальное соответствие каждой языковой единице оригинала. Здесь важно передать ту стилистическую функцию, которую призваны выполнять в подлиннике данные лексические элементы. Художественное произведение также многое теряет в переводе, если не передается свойственная оригиналу двухсмысленность отдельных слов и выражений, один из часто встречающихся стилистических приемов, именуемый то „непереводимой игрой слов”, то словесной остротой, то просто *каламбуром*.

Каламбур – одна из разновидностей комического. Он выделяется в ткани повествования богатством и разнообразием словесных средств, привлекаемых автором при построении каламбура, который намеренно употребляет слово или сочетание слов в таком лексическом окружении, которое заставляет воспринимать его в других планах, в двух смыслах, при этом давая внезапный (шутливый) поворот своей мысли. Строится обычно каламбур на столкновении омонимов, двух значений слова (полисемии) или на сближении сходно звучащих слов и др. „Каламбурия”, автор не только увеличивает эмоциональную окраску высказываемого, но и подчеркивает звуковую форму и семантику употребляемых слов, указывая на их этимологию, на наличие синонимичных или тождественных слов в других языках. Чаще всего для создания каламбура используется полисемия слова, его способность служить наименованием различных явлений. Например, у Высоцкого:

*Смотри, Сережа, здесь нас уважают
Смотри подвозют
Смотри сажают.*

Узкий контекст не снимает многозначности слова *сажать* „а □eza pe cineva”, „а bāga la închisoare”. Этот глагол в данном контексте может реализоваться в любом из своих значений. Однако всё содержание песни позволяет с уверенностью утверждать что слово *сажают* выступает здесь во втором из указанных значений:

*И правда
нам товарищ сказал
уймитесь, мол, не буяньте,
мол разойдитесь,
На это мы с Сережей согласились и...
разошлись.*

Здесь вся двухсмысленность содержится в многозначности глагола *разойтись*: уйти в разные стороны и, в переносном смысле, дойти до крайней степени в проявлении чего-нибудь:

*Он как стекло
То есть застекленевший.*

Яркий юмор этого двухстишия строится на этот раз на многозначности фразеологических конструкций *быть как стекло*, т.е. ясным, чистым, невинным, и *быть застекленевшим* - быть совсем пьяным. У Пушкина:

*И что сказать, что и в сраженьи
Раз в настоящем упоеньи
Он отличился, смело в грязь
С коня калмыцкого сваясь,
Как зюзя пьяный
(Евгений Онегин)*

Остроумие здесь создается двухплановым употреблением слова *упоение*, которое ассоциируется одновременно и со значением „состояние восторга, восхищения”, и со значением „состояние напившегося до опьянения”, на которое намекают слова *как зюзя пьяный*.

Каламбур также порождается и перекрещением разных семантических сфер, разнообразных типов значений. Иногда он результат столкновения свободного номинативного значения слова и значения, выступающего в определенной форме (*милый* – прилагательное, и *милый, милая* – существительное):

*Я для милой... уж не мил.
(А.С. Пушкин, Блаженство)*

К каламбурам, основанным на однозначности слова, близки каламбуры, созданные омонимией. Последние встречаются в художественной литературе значительно реже. Это объясняется, с одной стороны, тем, что в языке меньше слов-омонимов, чем полисемантических, т.е. слов, не имеющих ничего общего в значении, но одинаковых по написанию или произношению. Важно и то, что у многозначного слова существует связь значений, она заложена в самом языке, а при омонимии такой связи нет, и писатель должен искусственно ее создать, чтобы получился каламбур:

*Ругали пьесу... мол пошла,
А пьеса все-таки пошла.*

В этом примере весь эффект словесной игры опирается на созвучии двух форм разных частей речи *пошла*, как краткая форма прилагательного *пошлая* (trivial), и глагольная форма прошедшего времени III лица женский род *пошла* со значением „иметь успех”.

Приятно *поласкать* дитя или собаку, а всего необходимее *полоскать* рот.

Здесь каламбурно обыгрываются два глагольных омонима. Первый из них *поласкать* рассматривается в значении погладить, быть ласковым с кем-нибудь, второй же, *полоскать*, который завершает игру слов, выступает в значении помыть, почистить.

Каламбуры обычно состоят из двух компонентов, каждый из которых может быть словом или словосочетанием. Первый компонент такого двухсмысленного образования является как бы стимулятором начинающейся игры слов, опорным элементом, ядром каламбура. Второй член конструкции – также слово или словосочетание – является вершиной каламбура, его результативной, но тесно связан с словообразовательной точкой зрения с основой каламбурной конструкции, так как его реализация в речи зависит целиком от семантического соотношения со словом-эталоном.

Перевод каламбуров относится к области узкоспециальных переводческих вопросов, связанных больше с мастерством самого переводчика, с его умением образно сочетать слова, слагать игровые „семантико-рифмующие” построения, успешное разрешение которых не вытекает лишь из двуязычия, но теоретическое изучение этой проблемы представляет принципиальный интерес „в практической плоскости по особой трудности задачи, а в плоскости теоретической – по чрезвычайной яркости соотношения между формальной категорией (омонимическое тождество или близость слова) и ее смысловым, в конечном счете образным использованием в контексте” (Фёдоров, 1983, 326).

Переводчик, воссоздающий каламбур, подчиняется сверхзадаче, которую метко определил Н. Любимов: „Если каламбур имеет совершенно определеннный социально-политический адрес, если он имеет идейное значение, переводчику надлежит напрячь все свои усилия и передать его с художественной точностью. Там,

где присутствует чисто звуковая игра переводчик вправе отступить от буквы оригинала, если иначе ему не создать того самого комического эффекта, которого добивался автор” (Любимов, 1963, 245).

Очень часто при переводе каламбура необходимы более существенные модификации оригинального текста и прибегают либо к семантическим компенсациям, либо к авторским неологизмам. Иногда просто невозможна передача каламбура в том же фрагменте текста, и тогда она воплощается в другом, как необходимое совмещение несовместимого – т.е. сохранения и переложения если не той же „буквы”, то хоть того же „духа”. Этим образом создается сдвиг от переводимости на уровне отдельного сегмента текста к переводимости на уровне текста в целом (Швейцер, 1988, 111).

Примером такого рода компенсации служит перевод Н. Демуровой *Алисы в стране чудес* Л. Кэрлла. В подлиннике Кэрлл исходит из качеств, присущих разным приправам, а переводчица предпочитает в духе его стиля играть на детской этимологии:

- Когда я буду герцогиней, у меня на кухне вовсе не будет перца. Суп и без него вкусный. От перца начинают всем перечить. Алиса очень обрадовалась, что открыла новый закон.

- От укуса – кукусятся, – продолжала она задумчиво, от горчицы – огорчаются, от

лука – лукавят, от вина – винятся, а от сдобы – дуреют.

Как жалко, что никто об этом ничего не знает. Все было бы так просто! Ели бы сдобу и добрели!

Из этого примера можно сделать совершенно справедливый вывод о том, что переводчик нередко переводит не тот оборот, который дается ему автором, а создает (или вынужден создавать) свою игру слов, близкую, напоминающую по тем или иным показателям авторский каламбур, но свою, создаваемую иногда на совсем другой основе и совсем другими средствами (Влахов, 1980, 300-301).

Различия в языковом, литературном, этнографическом и социально-историческом фонах влекут за собой потерю аллюзий, намеков, ассоциаций, которые порождаются аллюзивными словами при чтении оригинального художественного произведения в той национальной среде, где оно было создано. Поэтому суть переводческой проблемы сводится к восстановлению, там где это возможно, того фона, того остающегося за текстом факта, ассоциативная связь с которыми придает дополнительную художественную окраску аллюзивному слову (Влахов, 1980, 218).

Спору нет, что отдельные элементы подлинника могут не иметь точного соответствия в языке перевода, однако это не должно служить препятствием для поиска средств передачи стилистического своеобразия подлинника. Пробел

этот восполним, если широко использовать возможности других элементов, что позволит сохранить общую стилистическую направленность оригинала, определяя что должно входить в задачу перевода, которая остается стилистической задачей при любой разновидности переводимого материала. А.В. Фёдоров подчеркивает, что „она (задача перевода) состоит в таком отборе лексики и грамматических возможностей, который определяется, с одной стороны, общей целенаправленностью подлинника и его жанровой принадлежностью и, с другой стороны, соблюдением тех норм, какие существуют для данного жанра в языке перевода” (Фёдоров, 1959, 101).

Между тем в переводах нередко просто ошибки, которые искажают истинное отношение между сопоставимыми языками. На основе таких ситуаций конечно нельзя строить каких-либо выводов. Сравним несколько примеров из рассказа В.М. Шукшина *Охота жить* с их румынскими вариантами:

С малых лет таскался он по тайге – промышлял. Белковал, а случалось, медведя шатуна укладывал.

De mic copil a bătut fără frică taigaua – îmi cătiga existența. Dar s-a întâmplat odată să dea peste o dihanie de urs – i – a albit (Florea, p. 10).

Румынский вариант звучит, мягко говоря, абсурдно: „Однажды он встретил медведя и поседел”.

Бог не выдаст – свинья не съест. Дешево меня не возьмешь. Давай спать.

Dumnezeu nu le-ajută, nu-i plac porcii. Pe mine nu mă frângi ușor. Hai să dormim. (Florea, p. 10).

В румынском переводе все сводится к какой-то весьма неуместной (автором перевода – выдуманной) поговорке: *Бог не поможет, он не терпит свиней.*

А простенький текст, понятный всегда и каждому, независимо от его уровня знаний и культуры: *Дай ружьё! Ружьё есть? – Ни хрена нет* – в переводе превратился в нечто вовсе странное: *Ружьё есть? – Хрен у меня кончился!* И вот так в Румынии Шукшина воспринимают как истинного представителя абсурда.

Есть, конечно, и удачные переводы русской прозы, есть и торжества в этой области. Но о них, почему-то, не так интересно говорить.

В заключении необходимо отметить, что будущий мир, возводимый нами сегодня, немислим без всё более естественного и проникающего всё глубже общения между людьми, народами, культурами.

Будущее поколение поэтов, философов, бизнесменов, министров или просто хороших людей возревает сейчас. И насколько их культурный интернационализм будет убедителен и предметен, в огромной степени зависит от их уровня культуры, как национальной, так и мировой (переводной), а уровень их культуры зависит от нас, сегодняшних их родителей и учителей.

Художественный перевод – это не только большая культура, это и большая политика, это, в конечном счёте, “билет” на бессмертие рода человеческого.

Bibliografie

- Акопова, А., *Образ и художественный перевод*, Ереван, 1985
Брандес, М., *Стиль и перевод*, Москва, 1988
Влахов, С., Флорин, С., *Непереводимое в переводе*, Москва, 1980
Любимов, Н., *Перевод – искусство*, в сб. *Мастерство перевода*, Москва, 1963
Марчук, Ю.Н., *Методы моделирования перевода*, Москва, 1985
Морару, М., *Эстетика перевода*, Бухарест, 2000
Тарковский, А., *Возможности перевода*, в сб. *Художественный перевод*, Москва, 1973
Фёдоров, А.В., *Введение в теорию перевода*, Москва, 1959; *Основы общей теории перевода*, Москва, 1983
Швейцер, А.Д., *Теория перевода*, Москва, 1988

SYNKRETIZMUS LITERÁRNYCH SMEROV V PRÍLEŽITOSTNEJ POÉZII BOHUSLAVA TABLICA

Peter MRÁZ

The author verifies the hypothesis of syncretism writing poetry in Slovakia in the first quarter of 19th century. He chooses his occasional poetry of Bohuslav Tablic, considering the Rococo, Classicism and preromantism nature.

Key words: occasional poetry, syncretism, Bohuslav Tablic

Miloslav Vojtech v monografii *Od baroka k romantizmu* (2003: 25-29) naznačil, že špecifikom po česky koncipovanej literatúry na Slovensku z prvej štvrtiny 19. storočia je literárnosmerový synkretizmus. Ambíciou našej štúdie je jeho výskum verifikovať. Za synekdochu si volíme príležitostnú poéziu Bohuslava Tablica (1769-1832). Predpokladáme, že sa v nej prelínajú atribúty baroka, rokoka, klasicizmu a preromantizmu.

Rokokové inšpirácie

Pre potvrdenie domnienky, že Tablicova poézia bola vzdelanými čitateľmi prijímaná v čase svojho vzniku kladne, nachádzame nemnohé opory. Jednou z nich je, že jeho príležitostná skladba *Zuzana Babilonská* vyšla v roku svojho prvého uverejnenia v dvoch vydaniach. Uvedený poznatok azda svedčí o jej obľúbenosti, keďže opätovné vydania príležitostných tlačí bývali výnimkou. Ak teda Tablicova báseň vyšla opakovane, značí to, že jej vydanie si musela verejnosť vyžiadať. Bez konkrétnych indícií sa môžeme len domnievať, na základe čoho boli Tablicove básne vnímané ako dobový estetický vkus a dobový umelecký ideál spĺňajúce texty. Myslíme si, že keď vyšla *Zuzana Babilonská*, pritiahla k sebe čitateľov spracovaním starozákonnej scény z *Piesne piesní*, scény kúpajúcej sa Zuzany a prizierajúcich sa starcov:

Romanoslavica vol. XLVIII, nr.3

Má ženo anjelská, ach, jak jsy spanilá!
Jak běločervená jest tvář tvá přemilá!
Jak krásné tvé oči, co černé trnečky!
Tvé oudy ohybké, co mladé stromečky;
A karmazýnová tvá malá hubička,
Tvé líčko rozkvetá, co v Máji růžička;
Tvá sličná postava, co cedr v Libanu,
Ach! povol jednu věc nám zdávna žádanou:
Dejž s sebou obcovat', přežž nám té radosti,
Ach! učiň, prosýme, dost naší žádosti. (TABLIC 1803: 10)

V expresívnom opise výzoru oboch Zuzane sa prizerajúcich starcov nachádzame časovo regresívne rezíduá baroka. Beloba stareckých vlasov (*Jich hlavy byly již, co jabloň, šedivé, / Však bujnost hlásylo jich čelo plešivé*) kontrastuje s ohňom v ich očiach (*Již z očí frkají jim jiskry ohnivé, / Již krví nabíhá jich čelo plešivé; / Již spurně se ježí jich vlasy šedivé*). Zmyselnosť až živočíšnosť oboch zobrazených (*A od té doby již, co běsní číhají / Psy na ctnou Zuzanu, jí škrvnit hledají*) je zvýraznená ich vnútornou skazenosťou. Telo im smrdí, čelo podbieha krvou. Trýzni ich zmyselná náruživosť. Zosenzualizovanie baroka dosiahlo v tomto bode maxima: *A smrdí capinou jich tělo plesnivé...* (TABLIC 1803: 9) Barok tým v skladbe vyvažuje rokokový obraz radosti. Je využitý funkčne, nie je prekážkou recepcie textu.

Záver básne *Zuzana Babilonská*, potrestanie zhýralých starcov a oslobodenie cnostnej ženy, nám pri spätnom pohľade na využitie barokových prvkov v kontraste s atribútmi rokoka dáva možnosť uvedomiť si, že tendencia textu k rokokovej hravosti musela byť hatená barokovo štylizovanými obrazmi. Výsledný triumf cnostnej ženy totiž nie je víťazstvom rokokového hedonizmu, ale napriek prezentovaniu anakreontskej radosti zo života je to víťazstvo morálky jednotlivca nad zvrátenosťou a zhýralosťou spoločnosti reprezentovanej údajne múdrymi (podľa povrchného súdu odvodeného od ich výzoru) starcami. Zuzana je predstavovaná ako žena cnostná a bohobojná, ale nie je židovka ani kresťanka, (neutieka sa totiž o pomoc k jedinému Bohu, ale k viacerým bohom). Tablicov text tým dáva najavo, že je antickou štylizáciou (porovnaj RIŠKOVÁ 2009: 260).

Tablic poňal text svojej skladby ako vedomý odkaz na antickú kultúru. Pravda, odkaz pomerne nedôveryhodný, ak uvažíme, že cnosti, ktoré ním prezentuje, sú cnosťami kresťanskými. Kde teda hľadať vierohodnosť, autenticitu Tablicovho rokoka?

Je potrebné zvlášť upozorniť na básne s tematikou prírody. Ich obrazy sú autentickým prejavom slovenského rokoka.

Obrazy prírody sa v Tablicovej poézii vyznačujú motívmi, ktoré už nevedia byť hravé, neviazané, nebodaj lascívne. Stvárnenie prírodnej atmosféry v básni *Jaro (Poezye I, 1806)* sa ukazuje byť arkadickým:

Jarní slunéčko již hory pozlacuje,
Tichý slavík v lese libě prozpěvuje...

Romanoslavica vol. XLVIII, nr.3

Žížaly z svých tmavých zemnic vycházejí,
Věvné vlaštovky zas z vzdálí přicházejí...
Outlé včeličky zas na květiny chodí,
V tmavém domečku svém mladé broučky plodí... (TABLIC 1806: 15)

Spievajúci slávik, dážďovky vykukujúce spod zeme, vracajúce sa lastovičky, ohlasovanie nového života, včielky, pasúce sa húsence, mladé barančky, krásne motýle, tichá hrdlička, chlapani robiaci si drevené píšťalky, dievčence vijúce kvety – to všetko sú v básni *Jaro* rekvizity rokoka. Ale už s preromantickou atmosférou korešpondujúci verš *k bytu sobě volí pustovečka rum* je signálom inovácie poetiky básne smerom k preromantizmu. O ňom si pohovoríme v ďalšej podkapitole.

Na tomto mieste si ešte všimnime obraz záhrady v Tablicovej programovej básni *Svobodné volení* (*Poezye I*, 1806). Pri jeho vytváraní predpokladáme, že básnik si najskôr osvietencky „vymeral“ priestor okolo seba, aby ho prestúpil obrazom asociujúcim citové prežívanie krásy:

Pěknou zahradu bych u domu chtěl míti,
Rozmanité dal bych květiny v ní sýti.
Tuby z z jara kvetly plné hyacinty,
Vyrostli by v stromky pěkné rozmarýnky,
Tuby bydlo měli krásné tulipáni,
Hřebíčky a býser, vonné majoráni,
Plné fialky též, rozmanité růže;
Summou, vše což flora krásného dát může...

V druhé zahradě bych pro kuchyni zelí
Vysazovat kázal, břicho mít ho velí:
Tuby kartafiol bujné růže plodil,
Cukrový by hrach, bob dlouhé struky rodil,
Sladkých řeckých dyní rozmanité plémě
Bohaté by ročně vyvedla mi země...

Od dobrého nebe štěpnice bych sobě
Urodné též žádal. Strom by v mladé době
Byl vni, přinášeje krásná pokolení
Ovoce, bycht' ho měl, když ho jinde není.
Tuby pěkných třešní velká sýla byla,
Rozmanité hrušky loudily by usta
K jedení y broskve visely by zhusta... (TABLIC 1806: 7-8)

Akým iným spôsobom mohol byť vytvorený obraz na kvety bohatej záhrady, plodonosných sádov a zúrodnených polí v texte *Svobodného volení*, než ako svedectvo o dlhodobom vnímaní a citovom prežívaní prírodných krás ich autorom? Je to, samozrejme, topické rokokové videnie prírody, ktorého sme svedkami. Nevnímať ho

značí abstrahovať od autorových estetických preferencií, v ktorých sa miešali klasicistické vnemy s myšlienkovými podnetmi rokoka. V čom je jeho špecifikum? Rokoko v príležitostných básňach Bohuslava Tablica s tematikou prírody je rokokom bez masky hedonistického pôžitkárstva, resp. antikizujúceho erotizmu. Svedčí o tom aj báseň *Jaro* (*Poezye I*, 1806):

Pilný oráč k pluhu tahá na úsvitě,
S radlicy sy kráčí na svou roli hbitě,
Kopáč s motykou své kopá vinice,
Čtěje nabyt vína plné pivnice. (TABLIC 1806: 16)

V obraze roľníka pozorujeme slovenský variant rokoka. Tento obraz vznikol ako prepis autorovej životnej skúsenosti nepoznačenej pôžitkársym hedonizmom a požívačným erotizmom. Tablicovmu naturelu boli tieto prejavy cudzie. Empaticky cítil prírodu a človeka v nej.

Obdobné stvárnenie vidíme aj v parainetiku *D.P. Svému Příteli Michalovi Sepešimu dne 29. Září 1805* (*Poezye I*, 1806). Tablic sa v ňom ujal metamorfózy biblického obrazu správcu vo vinici Pánovej a striedajúc teologické poučenie povzbudením nám predložil obraz, ktorý mal počas svojej trojročnej pastorácie vo vinohradníckom kraji okolia Skalice možnosť denne vídavať:

Pilný štěpír vstana na usvitě,
Kráčí do štěpnice hbitě,
S pilkou, jejíž zostřil malé zoubky,
Vyhledané stromu outlé vroubky,
Uřezané s zvláštní šetrností,
Do pařezu plani krásné
Klade s velkou pozorností. (TABLIC 1806: 66)

Metafora vinohradníka štiepením obnovujúceho svoj sad je v druhej časti parainetika *D.P. Svému Příteli Michalovi Sepešimu*, žiaľ, operatívne usúvzťažnená s pôsobením Sepešiho, ktorý sa ujíma svojho pastoračného úradu. Napriek tomu možno povedať, že hoci sa vo veršoch druhej časti parainetika stretávame s tendenciou poučovať jeho adresáta, v stvárnení vinohradníckeho prostredia, pozorovateľného v prvej časti básne *D.P. Svému Příteli Michalovi Sepešimu* cítime atmosféru očarenia prírodnými krásami.

Rokoková obraznosť Tablica nikdy celkom neopustila. Dokladom je jeho enkomion *Lidomil veršem vyobrazený* (1820). Začína ho obrazom vstupu pútnika do púšte, kde ho ohrozujú lev, púštna búrka, smäd, denná páľava, nočný chlad a iné, súvekým čitateľom neznáme nástrahy. Tieto obrazy predstavujú prejavy rokokového exotizmu:

Romanoslavica vol. XLVIII, nr.3

Na arabských pouštích, kde se poutníka zrak
Nebe jen a zemi vida zunavuje,
Kde jej denní horko, noční zemdlivá mrak,
Kde se žíznivému pramen nezjevuje,
V granytovém gruntě z hor tu padlých časem
Staré předešlosti – přestrašným pak hlasem
Rvoucího lva v loupež, jak vítr, letícího,
Až se země třese, srdce jeho trne,
Pálící pak Sámo prach mu v oči hrne,
Moří hladem, žízni umírajícího. (TABLIC 1820: 2)

Misionár, vyrovnávající sa s prekážkami prírody, vytvára oázu pokoja. Pre umocnenie kontrastu medzi pokojom, ktorý prináša do prostredia Arábie tajomný *Lidomil*, a jej nevyspytateľným okolím, kladie básnik do svojho textu celý rad topoi. V skladbe sme svedkami zobrazenia lode, zmietajúcej sa v búrke. Tento topos, známy už z antickej literatúry, je barokizovaný. *Oceán, na němž pohodlným lodí vetřem létá, / Jedna vlna druhou, prepadne vietor: jedna vlna druhou, tu zas jiná stíhá / Lodi do hlubin vod házý, a zas zdvihá, / Zvýšenou pak zase vrže do propasti, / Každý retá! Volá v poslední té strasti. / Když ji o skálu mrštil, a již pukla, / Náramným se valem voda do ní shlukla.* Obraz potápajúcej sa lode strieda obraz topiacich sa ľudí, keď v tom zasiahne *Lidomil*: *Z vln je vychvacuje mocý neysylnejších / Mužů...* (TABLIC 1820: 4).

Odrazu ostávame prekvapení, vnímame iný topos, scénu, v ktorej *celé krásné město plamenem již hoří, / Již se krovy domů s hrozným hřmotem boří, / Na retu lid křičí, plače, hořekuje, / Co má neydraššího každý v rukou nosý, / Jeden bez klobouka, jiný poloubosý.* Nastáva zmätok a skaza: *Popelem již lehly krásné mesta domy, / Žravý oheň strávil ovocné y stromy...* *Lidomil – jako anděl z nebe – opat' zasahuje: Sebou veze roucha, peníze, chléb, léky....*(TABLIC 1820: 5).

Tablic nabáda adresáta svojho textu obrátiť pozornosť na činy *Lidomila*. Pripomína mu, že *větší hodnosti vždy větší břímě nesou, / V starosti zvláště, když se kolena již třesou .../ A tak celý člověk běží k smrti cýli* a že hodnosť, ku ktorej práve pristupuje, je možno jeho poslednou šancou zasadiť sa o dobro. Víta ho, prirovnáva k *Pastierovi*, nabáda ho nasledovať *Krista*, ochraňovať ľud.

Lyricko-epická časť básne s obrazmi biblicko-antického pôvodu (búrka na oceáne, horiace mesto, vyprahlá púšť), sa končí príhovorom k adresátovi. Autor zdôrazňuje myšlienku náboženskej tolerancie, volá *Rozličné at' víry láska v Uhřích víže* a k textu svojej skladby pripája rozsiahly náčrt života *Alexandra Rudnaya*. Umelecké kvality svojej na obrazy bohatej skladby tým spochybňuje.

Na druhú stranu je pozoruhodné, akým všeobecným rozhľadom *Tablic* vynikal. Jeho poznámke k veršu s incipitom *V granytovém gruntě* nie je možné nič vyčítať: „...tam, kde nyní arabské pouště jsou, před věky vysoké granytové hory byly, ty že dlouhostí času padly, a svrch země granýtem přikryvše to způsobily, že nyní tam voda neproniká...“ Platí, že rokoková obraznosť je aj v tomto prípade vyvažovaná prvkom, typickým pre klasicizmus: snahou poučiť zabávajúceho sa príjemcu.

Príležitostná skladba *Lidomil veršemi vyobrazený* je prejavom Tablicovej snahy o nadviazanie nadkonfesionálnej spolupráce v rámci dobového literárneho spoločenstva. Spolu s básňami Jána Hollého *Ke slavnému uvádzaňu jeho kňžatskej osvietenosti Aleksandra Rudnaiho* (1820) a Vojtecha Šimka *Verše Aleksandrovi z Rudného* (1820), resp. spolu s neskôr uverejnenou prózou Antona Ottmayera *Príklad veľkomiselnosti a človečenstva* (Zora 1836) je svedectvom o tom, že hranice medzi dvomi súvekými literárnymi tábormi, po česky píšucimi evanjelikmi a bernolákovčinou tvoriacimi katolíckymi, neboli ostré. Obe skupiny si síce bránili svoje náboženské presvedčenie, oba tábory trvali na tradícii svojho literárneho jazyka, ale spájalo ich spoločné puto – snaha povzniesť vzdelanostnú úroveň ľudu.

Konštanty klasicizmu

Prvou separátne vydanou príležitostnou básňou Bohuslava Tablica bola skladba *Dva Zpěvy Danyeli Krudimu* (1802). Autor ňou chcel aj osláviť hodnostára evanjelickej cirkvi na Slovensku, aj ospievať pokrok prác na vzniku Katedry reči a literatúry československej, formujúcej sa na lýceu v Bratislave (1803). Prezentuje sa v nej ako básnik lavírujúci medzi barokom a klasicizmom, kladie si otázky, vypovedajúce o neľahkých dilemách kňaza v súdobej spoločnosti, napr. *Což platí kněží posvěcovati, / A božské pravdy kázati, / Tam, kdež lid brede v hříchu hlubokosti?* (TABLIC 1802: 2) Báseň Krudimu je umelecky v podstate bezcenou. Tradičné v jej výstavbe je vzývanie Múzy, ktoré ju radí do kontextu klasicizmu:

Apollo, mistře zpěvů,
Půjč mi svou zvučnou líru,
Zhosti se svého hněvu,
Pomoz v krásnou míru,
Uvesti libou píseň... (TABLIC 1802: 6)

Klasicizmus sa pre generáciu básnikov, do ktorej patril aj Tablic, javil ako „formálny ideál, ktorý sa pokúšali v rámci svojich možností i v rámci možností, ktoré im dávala obrodenecká kultúra, naplniť“ (VOJTECH 2003: 113).

Tablica vníma ako cirkevného historika, osvetového pracovníka, učiteľa a kňaza, ktorý sa odhodlal k tvorbe básni s cieľom osláviť svoju konfesiu a adorovať vzdelaných mužov pôsobiacich predovšetkým v jej radoch. Sčasti právom, veď ako píše v predslove svojej kázne *Památka Dobřezasloužilých Lidí*: „Jestli kteří lidé toho zasluhují, aby jejich památka y veřejně vydanými spisy u potomstva zachována byla; tedy zasluhují toho jistě ti lidé, jenžto mládež k známosti Boží vedouce, a v užitečném literním umění cvičíce, Cyrkvi y Obci užitečné oudy formují“ (TABLIC 1803c: nepag.).

Tablic svoje slová potvrdzoval hneď dvojnásobne. Jednak textom svojich *Pamětí*, jednak svojimi básňami. Štefan Krčméry nám pripomína, že *Paměti* nie sú strohým literárnohistorickým pojednaním; ich autor „má predne vynikajúci smysel

genealogický; rodiny, rastúce s pokolenia na pokolenie, cíti ako živé organizmy. Takzvané rodostromy v jeho predstave skutočne žijú, korene majú a ratolesti, miazga v nich koluje, tóna stielie sa pod nimi, kvet dávajú i plod“ (KRČMÉRY 1943: 23). Ak teda aj *Paměti* majú náboj istej živosti, literárnosti, tým viac je nutné vnímať optikou literárnosti predovšetkým Tablicovu pôvodnú a prekladovú tvorbu.

Tablic je osvietenským klasicistom. Lektúra antických autorov, podnety osvietenecov, nové uchopenie tradičných tém, disproporcie duše a tela, rozumu a viery, tvoria pozadie jeho intelektuálneho zázemia. Svedčí o tom aj program ktorý si vytýčil v básni Jurajovi Zmeškalovi: *Říši bludů, pověr bořit, / Šířit pole umění, / Jestit světu štěstí tvořit, / Proudý stavit trápení* (TABLIC1812: f-g). Pri jeho umeleckom stvárnení narážal na opozíciu antické – kresťanské.

Tablic sa v epithalamiu *Zlaté Poutko* (1803) sa neuchýlil k vyvažovaniu antickej mytológie kresťanským protipólom. Ako motto svojho textu vyberá pre zámer osláviť nový manželský zväzok neiluzívne slová Komenského: *Nic nevím, co o tom Stavu pověděti: Víceli potěšení v něm, když se zdaří, či žalosti více z pře-rozličných příčin? To pamatuji toliko, že y bez něho, y v něm těžko bývá: a když se neylépe zdaří, sladké s hořkým se mísý* (TABLIC 1803b nepag.).

Básnik v *Zlatom Poutku* rozohráva príbeh zo zákulisia Olympu. Bohyňa Iunó, sotva krásná záre hory pozlativši, sa prebudila a len čo si obliekla božský odev, k převysoké Etně prudce zaletěla. Syn boha Jupitera, *kunštýř znamenitý / Vulkán kulhavý syc, umělec však hbitý*, ktorého navštívila, je aj jej synom. Iunó ho zastihla v dielni pri dokončovaní kutia striel pre svojho otca. *On se sděsýl, mněv, že pro příčinu hněvu Peronova Olymp opustila*. Iunó ho upokojí vyhlásením, že neprišla v mene najvyššieho z bohov, a poprosí ho o ukutie daru:

Samé ryzí zlato k němu vezmi sobě,
Z něhož řetízek zprav, krásy nevidané,
Subtýlnosti ještě nikdy neslýchané:
Aby nosýcý jej svobodu se míti
Mněli, byť y věčně musyli v něm jíti. [...]
By ho Opoutaní rádi nosývali,
S řetězem tím chodit za čest pokládali.
By pak dlouho trval, má býť hodně sylen;
Synu můj přemilý, buď mých řečí pilen!

Iunó dáva novomanželom vyrobiť reťaz, ktorou by ich poviazala, ale ktorá by ich nezotročila. Ide o metaforu partnerského zväzku. Darom bohyne má byť jeho pevnosť. Iunó pri popise daru operuje kresťanskými cnosťami:

K poutku zámček zpravíš, jež když jednou zamknu,
Smrti klíček oddám, víc ho neodemknu,
Leč, když jednomu z nich Antropos niť ztřihne,

Romanoslavica vol. XLVIII, nr.3

Tehdy přiskočí smrt, a se s klíčkem přihne;
Odemkne ním zámček, poutko sejme s nohy:
Tak sme zavřeli to na Olympu s Bohy.

Keď homérskym epitetom označená *Krásnooká Juno* prišla do Vulkánovej vyhne po ukutý dar, za ono puto, *vľidně děkovala / Synu, do Hontu se spěšně odebrala. / Přišla do Moravec, kdežto svadebnícy / Výskali již, krásně hrali hudebnícy*. Iunó zakladá pri svadobnom obrade manželom na nohy putá, a prihovára sa novomanželom gratulačnou riekankou. Opakuje v nej vlastnosti ich puta (*Svaté manželství, / Věrné přátelství, / To jest přesvatý, řetěz bohatý*), ktoré ako ohnivá reťaze majú držať pevnosť ich zväzku, a pripomína ideu Komenského slov: *Kudy půjdete, / Růže najдете, / Ty však na trní / Vždy se zabrní*.

V básni *Zlaté Poutko* sa zjavujú aj prvky, odkazujúce na kánon predklasicistickej poetiky. Barokové rezíduá sa neprejavujú len v určovaní atmosféry *hříchů hlubokosti* (v básni sa objavujú *krvaví vrahové, přeukrutní dráči, krutí lotrové, smutná vzdychání vdov, syrotečkův hořekování*), ale najmä vo finále, ktoré nemôže privierať oči pred úpadkom mravov:

Ach, přijde jednou božské pomsty čas!
Zdaž sluší vzáctný poklad boží mrhati,
A drahé perly před ty svině metati?

Pre Tablica sú antické božstvá rekvizitami. Ideové jadro jeho básne je vo vyzdvihnutí zásad kresťanskej morálky na pozadí antických reálií. Je pravdou, že „niť živobytí mého“ aj naďalej odstriháva *Antropos*, ale smrť už nemožno ponímať ako ďalší z pohanských relikto, naopak, treba ju nazerať ako dar Boha, ktorý oslobodí človeka z pozemských pút. Potvrďuje sa tým, že súveká česká a slovenská literatúra sa antikizovali len na povrchu, každá z nich „prijala antickú masku pro své vlastní funkce,“ ale „využila antiky nikoliv jako bezprostředního zdroje hodnot, ale mnohem spíše jako prostředku či nástroje k naplňování svých vnitřních potřeb, a to v podobě, která (bez ohledu na reálný stav věcí) daným potřebám nejvíce vyhovovala“ (MACURA 1995: 155).

Antikizujúce momenty sú aj v historizujúcej svadobnej básni *Junina oběť. Masopůstní Báseň Matějovi Abafimu, když s Pannou Zuzanou Boborovou L. P. 1806 dne 4ho Unora do stavu manželského vstupoval oBěTovaná* (1806). Obraz chrápajúceho Perúna, najvyššieho z pohanských bohov (Tablic ale v poznámke pod čiarou vysvetľuje meno Dia ako *Peron aneb Peroun, nevyšší pohanský Bůh a Král všech lidí*), nepredstavuje očakávaný vstup do svadobnej básne:

Ještě Peron chrápal, na loži sy leže
Kdyť již Merkuryáš od Prešporských krajův
Jako mladý jelen s novinami běže
Přes hory y louky, přes oudolí hájův... (TABLIC 1806b: 3)

Na civilný tón daný obrazom spiaceho hromovládcu nadväzuje stvárnenie bohyně *Irys*, pomenovanej *hodnou klavetnicý*. Po novotách bažiaci *matka svárů a roztržek* láka nevelmi bystrého Merkúra na prezradenie tajomstva a ponúka mu protihodnotu: *Y já tobě potom, jestli mi ty zjaviš / Noviny své, povím něco, čehož nevíš*. (TABLIC 1806b: 4) Merkúr prerozpráva priebeh Napoleonovho vpádu do nemeckých krajín a najmä úzkosť Rakúska. Jeho rozprávanie si kladie masku štylizácie, historické deje sú mu len obrazom zabávajúceho sa boha vojen Marta.

Epithalamion *Junina oběť* je kreované konceptom imaginárnej, didakticky zameranej hry postáv. Do žánru svadobnej básne básnikovi vchádzajú impulzy jej zrodu (svadba), ale aj historicko-spoločenské podnety koexistujúce s nimi vo vonkajšej skutočnosti. Bohuslav Tablic prirovnáva Rakúsku ríšu k rodiacej žene, pomenúva ju úbohous, vyjadruje svoj obdiv k mohutnosti Napoleonovej armády. Básnik aktuálne zveršúva bitku troch cisárov pri Slavkove (2. 12. 1805) a ústami Merkúra opisuje jej priebeh:

Tu se u Slavkova sylná vojska rojí,
Tu tři cýsařové proti sobě stojí,
Tu jest tisýc hrdin přišlých z franské země,
Tu Rus, Uher, Němec, Kozáků ctné plemě.
Bojují jak lvové za Cýsaře svého,
Lejí předrahou krev z těla raněného.
Tu jest břinkot mečuv, dusot hrdých koní;
Tu pluk sylný Russů Francouz na led honí;
Tu zvuk trub a bubnů, zbroje jasný bleskot
Tu z děl dvě stě slyšet do Nongradu třeskot.
Poslěz ustupují Němcy s ctnými Russy
Francouzy jich honí s kartáči a kušy,
Potokové krve po Slavkovském poli,
Tekou, zabarvují, louky, stráně, rolí. (TABLIC 1806b:6)

Ťaženie Napoleona, básnikom pomenovaného *neyvětší rek světa*, Európou robí dojem presunu figúrok v rukách boha vojny. Tablic rámcuje historické udalosti zobrazené v básni rozhovorom antických bohov, čím ich zjemňuje. Svoj obdiv k Napoleonovi zakrýva božími zásahmi do stvárňovaných udalostí, vinu na porážke Rakúska pripisuje Iris, mierovú dohodu v Bratislave (1805) zásahu Merkúra. Vina Iris je daná jej mytologickým charakterom:

Ona rozmýchala oheň kruté války,
Ona přivolala Russů z hrozně dálky,
Němce proti Němcům ona ozbrojila,
Ona radce Králů zlatem zahubila,
Nakladila bády mezy všemy stavy,
Nešťestí uvedla na královské hlavy:

Romanoslavica vol. XLVIII, nr.3

Lidí z drahé vlasti zlostně vypudila,
Proti ctnému otcy syny povzbudila... (TABLIC 1806b: 7)

Tablic stvárňuje bohyňu Iris nielen ako postavu typizovanú, ale načrtáva aj jej charakterový prerod. Po slovách Merkúra o ukrutnostiach vojny *zbledla jako stěna, / Svědomí ji hrýzlo*. Bohyňa sa dôsledkov svojho konania *naskrz nenadála*. Merkúr, posol bohov, predstavuje postavu ideálne riešiacu konflikty. Postavu, ktorá svojím charakterom konvenuje naturelu postavy osvietenca zo skladby *Svobodné volení* (1806). Usiluje sa priviesť strany za rokovací stôl a zamedziť krviprelievaniu:

Já sám Cýsaře sem nutkal se vší síly
Aby s Bonapartem spolu rozmluvili,
A hned v Zarušicých jestit umluveno,
Aby bojování bylo zastaveno.
V Prešpurku sem smířil ozbrojené stránky
Tu, kdež ondy byly Panonye schránky. (TABLIC 1806b: 7)

Zdalo by sa, že po vyriešení napätej situácie Iris, ohromená závažnosťou zvestí, nesplní svoj sľub a nepovie Merkúrovi „novinky“ z Olympu. Tablic si, žiaľ, akoby mimochodom spomína, že píše svadobnú báseň a svojmu čitateľovi pripomína, že spolu prežívajú radostnú udalosť. Iris rozpráva, že *Na jakousi svadbu majíc Juno jíti, / Starého tam vína chtěla sebou vzíti* sa dej básne prenáša do Lišova, miesta konania svadby. Jej cesta ale nie je priamočiara, moralizátor Tablic si neodpustí zobrazenie zhubných následkov opilstva boha vína, ktorý *s Bachyněmi svými plzlé zpěvy zpíval, / Svými Satyri se Juně vyposmíval*. Je kladom epithalamia *Junina oběť*, že tak nečiní v poznámkach pod čiarou jeho textu, ale vytvára obraz Junóny presviedčajúcej Baccha, aby zo svojich zásob uvoľnil víno ako dar pre novomanželov: *blíže ke mně nahý Bacchus kročí, / Vínem projatému jiskřili mu oči, / Lekati mne začal s zadu s předu také atď*.

Rámec epithalamia *Junina oběť* poslúžil autorovi dvojako: zveršoval aktuálne udalosti, vyjadril svoj obdiv k Napoleonovi a zobrazovaný antický rámec nechal vyústiť do konvenčného pripitku novomanželom. Svadobná báseň *Junina oběť* je tak typická príkladom žánrovo synkretickej skladby. Miesia sa v nej prvky epinikia (oslavy víťazstva, ospevovania bojov) a epithalamia. Prestupujú sa v nej didaktická, teleologická a náboženská funkcia.

Na záver doplníme, že klasicizmus sa v príležitostnej poézii Bohuslava Tablica obmedzuje na využitie klasicistických foriem básne, na použitie antických postáv a rekvizít a na snahu o deklarovanie pravdy, krásy a dobra ako určujúcich etických hýbateľov básne. Tablicova príležitostná poézia tvorí spôsob, ktorým prejavoval svoje literárnoestetické, náboženské a historicko-spoločenské cítenie. Jej antický šat bol len maskou, za ktorú sa skrývala snaha o vyslovenie vlastného názoru básnika.

Impulzy preromantizmu

Preromantizmus je smerom, ktorého kontúry určuje tvorivá sloboda. Tá vyplýva z poznania, že autenticky sa vyjadrovať už nie je možné príkazovo. Svet sa začal javiť ako rozumovo neuchopiteľný. Ak klasicizmus ešte vyznával myšlienku racionálneho poznania prírody ako nástroja jej gnozeologického uchopenia, pre preromantikov sa schopnosť ovládnuť prírodu rozumom javila ako nemožná. Určitým paradoxom ale je, že preromanické podnety sa v slovenskej poézii prijímajú paralelne popri podnetoch klasicistických. Klasicizmus predstavoval pre prvé dve obrodenecké generácie formálny ideál, ktorý sa pokúšali zväčša neúspešne naplniť. Miloslav Vojtech píše, že „oproti tomu preromantizmus, rezignujúci na prísnu normatívnosť a prinášajúci nový hodnotový systém v podobe zvýšenej citovosti, zdôrazňovanej individuality ale predovšetkým množstvo nových sugestívne stvárnených tém (oslava dávneho, prvky tajomnosti, nespútanej prírody, elegizmus, rehabilitácia folklóru a pod.), predstavil novú alternatívu, umožňujúcu predovšetkým česky píšucim básnikom intenzívnejšie napojeným na európsky a český kultúrny kontext (na rozdiel od bernolákovcov užšie naviazaných na domáce tradície latinského humanistického básnictva) obísť klasicistický hodnotový systém a navyše vyjsť v ústrety vkusu publika. Klasicizmus pre česky píšucich básnikov na Slovensku teda predstavoval básnický ideál a zároveň pevnú estetickú normu, kým preromantizmus (spolu s rokokovou poéziou spoluvytvárajúcou profil prvej obrodeneckej generácie) zasa dominujúcu básnickú prax“ (VOJTECH 2003b: 22).

Doznievanie baroka a nástup nových spôsobov umeleckého vyjadrovania sa vytvárajú v tomto období dojem prevrstvovania sa literárnych smerov, prúdov a tendencií, ústiacich cez fázy kontinuit a diskontinuit do vývinových prelomov v dejinách slovenskej literatúry. Priestorom, v ktorom možno tento vývinový proces sledovať, je príležitostná poézia. Dôkazom jej postupnej estetizácie je, že klasicistická forma sa pre niektorých po česky píšucich básnikov postupne stáva len schémou ódického alebo elegického charakteru, do ktorej vkladajú prvkami nastupujúcich poetík podnietený obsah. Klasicistická forma sa na jednej strane pokladala za esteticky hodnotnú, ale viacerí básnici už cítili nevyhnutnosť oživiť ju novými výrazovými impulzmi.

Tablic je autorom básne *Svobodné volení* (*Poezye I*, 1806). V jej texte sa nachádza signál vedúci k identifikovaniu jeho literárnoteoretických východísk. Sú ním verše vypovedajúce o vkuse intelektuála, žijúceho síce na vidieku, ale v dosahu mesta, strediska kultúry:

Voltér, Šekspír, Pop, Jung, Viland, Lessing, Russov
Géte, Gayrve, Šiller, Kant a Lomonossov
Velké okrasy by knihovny mé byli
S Řeky, s Latiníky, ježto všickni ctíli. (TABLIC 1806: 13)

Vojtech (2003: 27-28) postrehol, že medzi autormi menovanými v citovanom texte nie sú len osobnosti s dominujúcou osvietenско-klasicistickou orientáciou

(francúzsky racionalistický filozof François-Marie Arouet Voltaire, anglický barokovo-klasicistický básnik Alexander Pope, zakladateľ ruského klasicizmu Michail Vasilievič Lomonosov a nemeckí osvietenci Christoph Martin Wieland, Gotthold Ephraim Lessing a Immanuel Kant), ale aj autori, ktorí sú zaraditeľní do skupiny sentimentálno-preromantických spisovateľov (anglický dramatik William Shakespeare, ktorého preromantizmus vyzdvihol ako svoj pravzor, ideový tvorca sentimentalizmu, francúzsky filozof Jean-Jacques Rousseau, anglický sentimentálno-preromantický básnik Edward Young a najmä Johann Wolfgang Goethe a Friedrich Schiller, ktorých tvorba je mostom medzi klasicizmom a preromantizmom).

Z uvedeného sú zrejmé dve skutočnosti: prvou je, že Tablic poznal tvorbu v západoeurópskych krajinách, a tou druhou, že z jej rámca si vybral ideovo, vývinovo aj literárnoesteticky progresívnych autorov ako inšpiračné zdroje svojho uvažovania o kultivovanom básnikovi, ktorých tvorbu by mal poznať.

Ak uvažujeme o preromantizme v slovenskej literatúre ako o prejave korešpondencie s aktuálnymi ideami v západoeurópskej literatúre, oporou nám je poznanie, že slovenskí básnici poznali súveké trendy nemeckej sentimentálno-romantickej literatúry. Tablic recepciu nemeckej literatúry síce v úplnosti nepretavil do svojej pôvodnej poézie, ale svojím záujmom o aktuálne dianie v nej dal najavo, že je ústretový voči novým estetickým koncepciám.

Tablic svoju ústretovosť voči literárnoestetickým koncepciám dovtedy neznámym slovenskému čitateľovi prejavil aj v podobe akceptácie podnetov z anglickej sentimentálno-preromantickej literatúry. Recipoval z nej texty Edwarda Younga, Thomasa Graya, Olivera Goldsmitha, Thomasa Percyho a Jamesa Macphersona. Zaujala ho ich poézia hradných zrúcanín, pochmúrnych prostredí, ruín, cintorínov, veterných a daždivých nocí. Transfer jej poetiky do súvekej slovenskej literatúry mu umožnil fakt, že vojou atmosférou bola blízka nášmu baroku. Keďže doznievanie baroka v slovenskej literatúre bolo pozvoľné, v čase Tablicovho vstupu do literatúry aktuálne, myšlienková blízkosť anglickej „poézie hrobov“ a dozvukov slovenského baroka je príčinou toho, že Tablic z anglickej sentimentálno-preromantickej poézie preberá predovšetkým žánrové a topologické prvky, nie však už tendenciu k sentimentalizovaniu výrazu.

Tablic impulzy preromantizmu po prvý raz zakomponoval do epicédia *Popelu Alžbety Brodské* (1803). Majú v ňom podobu úryvku z prekladov *Plačov* Edwarda Younga, ktorého poézia o smrti, vzkriesení a nesmrteľnosti sa vyznačovala sentimentálnym cítením. Verše Tablicovho prekladu sú zaradené na osobitú stranu tlače a uvedené nadpisom *Jung v svých Pláčích, Noci 3tí*:

Smrt jest velký radce, v člověku jenž budí
Znamenitou mysl, k ctným ho činům pudí
Z rukou nepřitele vysvobozuje ho,
Krásný věnec staví na ctné čelo jeho
Smrt mé narození z klátby vyprostuje,
Bez ní zemský život prokletí mi sluje!

Romanoslavica vol. XLVIII, nr.3

Bohatá smrt péče, práce, čáry, ctnosti
V skutek vvozuje, jenž jsou ničemnosti
Bez ní; ona radost nekončí, jen kříže:
K rozkošem mne božským přivozuje blíže! (TABLIC 1803d: 2)

Básnik ale v druhom zväzku *Poezyí* (1807), pri opätovnom vydaní textu, zmenil dedikáciu epicédia *Popelu Alžběty Brodské* na titul *Na smrt Alžběty Mayerové roku 1803. dne 9ho Června sesnulé*, zjemnil hrubozrnné výrazy (smrť už nie je *krutá*, ale *bledá*), viaceré eufemisticky synonymizoval (namiesto *matek bédování* je už *matek vzdychání*), vynechal rozsiahly, prózou koncipovaný životopis adresátky a odstránil sentimentálne verše Youngových *Plačov*.

Bohuslav Tablic ale ani v *Poezyách* neodoprel svojim čitateľom možnosť nahliadnúť anglickú sentimentálno-preromantickú „poéziu hrobov“ a vložil ďalších 12 veršov svojho prekladu z *Plačov* Edwarda Younga aj do *Elegie na smrt D.P. Pavla Ježoviče (Poezye II, 1807)*. Uviedol ich nadpisom *D. Eduard Jung v svých Pláčích, Nocy IIIí.*:

Smrt dny živobytí slavně korunuje,
Ona života cýl nuzným ukazuje,
Kdyby Lazár bídný neměl nikdy skonat,
Nadarmoby živ byl, zdeby musyl stonat.
Naše živobytí smrt jen obživuje,
Nikdy neumřít sy blázen nevinšuje,
Smrt nás raní, by nám zahojila rány,
Poráží nás, zdvívá, z nuzných činí Pány,
Těžká zemská pouta smrt nám odkleňuje,
V vladařství nás nebes šťastně uvozuje,
Tam ráj kvetlý tratí ze své dřevní ceny,
Co nám smrt dá, nikdy nevezme to změny. (TABLIC 1807: 77)

Verše básnika prírodnej, nočnej a náhrobnej sentimentality, anglického spisovateľa Edwarda Younga témou korešpondujú so žánrom valedikcie, do ktorého sú včlenené. Dochádza tým k „zaujímavej účelovej symbióze staršieho literárneho žánru, prameniaceho v tradícii humanistickej poézie, a prekladu veršov preromantického básnika, ktoré ho evidentne ozvlášťujú“ (VOJTECH 2003: 115).

Stopy subjektivismu sa v *Elegii na smrt D. P. Pavla Ježoviče* zastreli. Z poézie, zdôrazňujúcej pomínelosť pozemského života, sa Tablicovi stala bližšia tónina barokovo-klasicistického didaktizmu ako citlivosť preromantického subjektu. Preromantické citáty *Plačov* sa barokizujú, čím pri oscilácii staršie – novšie dáva Tablic svojmu čitateľovi jasný signál, na ktorú stranu sa pri tvorbe pohrebných básní prikláňa. Barok nedovolil slovenskému básnikovi preniknúť k samostatnému výrazu.

Sme svedkami obdobnej situácie ako pri transfere atribútov rokokovej poetiky nielen do Tablicovej príležitostnej poézie, ale aj do slovenskej literatúry ako celku –

atribút novšieho literárneho smeru musí byť barokizovaný, aby sa zachovala proporcionalita (zjavne sa tu zrkadlí idea osvietenského klasicizmu). Rokoko aj preromantizmus boli slovenskými básnikmi akceptované tou časťou, ktorá korešpondovala s ich konzervatívnym literárnoestetickým myslením.

Tablicovo smerovanie k subjektivismu, lyrizmu a využitiu topologických prvkov preromantizmu je nesmelé. Výraznejšie sa prejavilo len v úvode skladby *Orava, hrad Turzův* (*Poezye III*, 1809). Jej text je v úvode oživený náznakom preromantického elegizmu v podobe načrtnutia tajomného priestoru pod ním:

Vzhůru k nebeské obloze se vznášíš,
Mocně panuješ nad stolicí celou,
Hory vysoké, pyšné lesy, háje,
Prohledáváš hrdě. (TABLIC 1809: 153)

Poetizáciou obrazu pltníka, situovaním hradu uprostred vysokých hôr, pyšných lesov a hájov, odhalením citovej zaangažovanosti na stvárňovanom námete - *Mysle o tobě často čilý duch můj / Mile se kochá* – posunul Tablic subjekt svojich básní k preromantizmu. Citovo poňatým zveršovaním hradného toposu sa u nás prejavila zmena literárnej senzibility z barokovo-klasicistickej na preromantickú. Poetika drsnej scenérie, citovej zainteresovanosti subjektu, hradu ako *miesta s tajomstvom* a poetizácie obrazov ľudských konaní je ale obmedzená len na prvé tri strofy skladby. Tablic v nasledujúcich strofách komponuje *Oravu* ako exkurz do dejín Oravského hradu. Snahou po úplnosti dát (nápisov na bránach, v interiéroch hradu, veršované životopisy jeho majiteľov), sa preukázal ako vzdelanec. Genealógie majiteľov Oravského hradu nám ale znepríjemňujú, ba až znemožňujú čítanie *Oravy* ako umeleckého textu.

Tablic neobmedzuje preromantické podnety len na situovanie Oravského hradu. Preromantickým duchom vane aj jej historiografický sprievod: „Hrad tento leží v Oravske Stolicy, která své jméno, jako y sám hrad od řeky Oravy, ještě krásným údolím u podnože tohoto hradu teče, vzala. Vystaven jest na skále, kteráž nad řekou příliš jest příkrá, a stavení táhne se z polední strany od zpodu vrchu až k nejvyšší jeho výsosti” (TABLIC 1809: 153).

Citovaná poznámka korešponduje s Tablicovým predslovom k prekladu balady *Poustevník z Warkworthu*. (*Poezye III*, 1809): „Warkworth jest v Northumberlandu na předhoří blízko mořského břehu opovážlivě postavený hrad, jež čistá, ale strmá řeka, ještě Starým Coqueda, nyní Hoket sluje, téměř cele otáčí, a tak se dešťmi rozvodněná často velmi prudkou a nebezpečnou stává. Asi jednu míli vzdálí, v hlubokém romantickém údolí leží rum jeskyně poustevnícké, jejížto kaple ještě celá jest. Tato jeskyně jest v rokli blízko řeky velmi krásně udělána” (TABLIC 1809: 88-89).

Tablic v *Orave* využil polohu Oravského hradu na vysokom skalnom brale a zdôraznil, že pod ním *strmá řeka hrčí*. Lokalizovaním hradu na strmú skalú nad krásnym údolím básnik korešpondoval s požiadavkou anglického sentimentalizmu,

vytvárať atmosféru tajomna situovaním hradu na neprístupné miesto, kde môže odolávať žvlom, kontrastujúcim s pokojom pod ním.

Absenciu hradných ruín, opustených miest a tajomných úkonov v *Orave* vyvážila scenéria inej Tablicovej básne s námetom hradu, básne *Csövár. Hrad Raškův* (*Poezye II*, 1807). Jej verše *Kamž se děli časové ti zlatí, / Když sem na Čůvarský hrad / Přicházeli s lidem kněží svatí / Služeb božích požit vnad?* (TABLIC 1807: 58) preto možno chápať ako jeden z dôkazov využitia potenciálu preromantických inšpirácií, ale aj ako ďalší spôsob, ktorým stvárnil atmosféru tajomna.

Náznak preromantickej krajiny ako miesta prežívania pocitov cítiť vo viacerých Tablicových textoch, výrazne v rozlúčkovej básni *Na odchod ze Skalice Urozené Pani Zuzany Laučekové a dcery její téhož jména* (*Poezye II*, 1807), v ktorej sa jej lokálpatrioticky štylizovaný subjekt snaží presvedčiť adresátky odchádzajúce na maďarský vidiek o výhodách ich zotrvania v Skalici:

Tu máte stráně přeutěšené,
Tam písky nahromaděné...
Zde Nebe hrubé duby vyvodí,
Tam ani psý trn neschodí...
Tu tichý slavík míle šveholí,
Tam ovad bručí nevolí...
Tu kvete vína slavný, plodný rod,
Tam ani zdravých není vod... (TABLIC 1807: 96-98)

Ak by sme pripustili možnosť platonického citového vzplanutia autora k Zuzane Laučekovej ml., ktorú naznačuje Eva Fordinálková (2008: 172), mohli by sme čítať text Tablicovej rozlúčkovej básne ako obraz láskou strápeného muža, ktorý sa márne snaží vzdorovať osudu a primäť svoju milú k zotrvaniam v Skalici:

Nic nevážíte sladké radosti,
Již v Skalicy ste požily,
Nic proseb toužebných, nic žalosti.
Níž loučící se ranili
Vždy těžce srdce přátel šlechtné?
Předc nechcete tu bydlet -? Ne! (TABLIC 1807: 99)

Táto interpretácia nám umožňuje nazerať text básne ako na svedectvo o autorovom citovom rozporení. Môžeme sa nechať unášať touto možnosťou a konštruovať príbeh lásky autora a adresátky jeho textu.

Hoci nepokladáme domnienku Evy Fordinálovej za pravdepodobnú, vo fikčnom svete reflektovanej rozlúčkovej básne ju môžeme považovať za možnú, prebiehajúcu medzi riadkami. V takom prípade je záverečná strofa skladby *Na odchod ze Skalice Zuzany Laučekové a dcery její téhož jména* nielen obrazom pokory subjektu pred Bohom, synekdochou vernosti k jeho vyvolenej, ale aj svedectvom o hĺbke jeho citu:

A naše srdce, k Vám vždy přátelské,
To s Vámi půjde s radostí,
Y tam, y v krásné domy anjelské,
Jež nám Bůh staví v výsosti,
Ni bílé hory, Nitra, ani Váh,
Ni cyzý rozloučí nás prah. (TABLIC 1807: 100)

Tablicova slovacita nie je nacionálne predpojatá, autorov cit je v textoch jeho básní prirodzený. Láska k domovu je preň len pozadím, na ktorom rozohráva príbehy, vsadené do príležitostných skladieb. V tejto súvislosti určite nemožno súhlasiť s tvrdením, že z básne *Na odchod ze Skalice...* je možné vycítiť, že „Tablicov mínusový vzťah k maďarskému dolnému územiu vyplýva nielen z momentálnych citových pohnútok, ale že bol súčasťou jeho životnej filozofie. Detailná znalosť všetkého nepríjemného a neestetického, čo tam pútničky čaká – to sú znaky, ktoré slovenskí vzdelanci spájali s maďarským územím všeobecne. Je to vlastne historická línia ich spôsobu uvažovania pretrvávajúceho ešte zo storočí po rozpade Veľkej Moravy, keď slovenské obyvateľstvo pociťovalo Maďarov ako nevzdelaných a všeobecne nekultúrnych barbarov“ (FORDINÁLOVÁ 2008: 171). Autorka týchto slov nedocenila, že Tablic v rozlúčkovej básni skalickým Zuzanám využil princíp kontrastu. Obraz slovensko-maďarského prírodného, kultúrneho a civilizačného kontrastu, ktorý Tablic v tomto prípade uplatňuje, je nutné nazeráť obdobne, ako nazeráme na princíp kontrastu, ktorý autor využíva aj v iných svojich textoch. Je legitímnym nástrojom umelca, a nemal by za ním byť hľadaný zmysel preferencie vlastného národa nad národom iným. Ten istý súd možno vysloviť o Tablicovom využití opozície slovenské-nemecké, použitej v básni *Slovenka* na zvýraznenie krásy slovenských dievčat. Vystavaný kontrast je funkčný a nie je ho možné interpretovať ako prejav antinemeckých nálad:

Na Slovenek krásné tváři
Kvete růže červená,
S lilium se míle páří,
Není kunštem barvená.

Hany zbledlých Němkyní líc
Lstivé kryje barvička,
Bláznům zprchlá líbí se víc,
Nežli čerstvá růžička. (TABLIC 1809: 133)

Komentár si zaslúži aj tvrdenie, že skladba *Na odchod ze Skalice...* „výrazne naznačuje vystúpenie z rokoka a obsahuje zreteľné prvky typické až pre poetiku biedermeieru. Je pevne ukotvená v konkrétnom časopriestore, plusovo v nej dominuje mestské prostredie (hoci i s prírodnými motívmi), tvoriace protiváhu maďarského vidieka. Dojem citovosti Tablic nedosahuje deminutívami, ale silou emocionálneho

impulzu v básnickom obraze (a tým dokonca „druhé rokoko“ prekračuje)“ (FORDINÁLOVÁ 2008: 169). Súhlasíme síce, že mesto hrá v básni dominantnú rolu, ale nemyslíme si, že pre túto skutočnosť je možné klasifikovať text básne *Na odchod ze Skalice* ako skladbu napísanú pod vplyvom „druhého rokoka“, teda *biedermeieru*. Absentujú v ňom podstatné činitele tejto poetiky: rodinná hierarchia prezentovaná otcom ako hlavou rodiny, úloha ženy ako ochrankyne domácnosti, príp. úcta k panovníkovi. Azda len bezvýhradná poslušnosť tichej a pokornej dcéry, ktorá odchádza na pokyn matky vydat' sa do Kiskörösu za Jána Šafárika naznačuje, že už v čase písania citovanej básne sa *biedermeierovská* atmosféra, či životný štýl, začali u nás emancipovať. Inšpirácia touto atmosférou na úrovni kreovania priestoru, resp. správania sa jednotlivých postáv v ňom ale nie je atribútom poetiky *biedermeieru*. Je skôr len ozvenou reálneho života, do ktorého text Tablicovej básne smeroval.

Záver

Text príležitostnej básne bol príležitosťou pre slovenských autorov šancou overiť si danosti jazyka, ktorým píšu, vyskúšať si atribúty ponúkajúcich sa poetík, verifikovať potenciál antickej literatúry, tvorivo nadviazať na duchovné bohatstvo predošlých generácií.

Príležitostná poézia Tablicovi slúžila ako testovací priestor pre využitie aktuálne sa ponúkajúcich literárnosmerových podnetov: baroka, rokoka, klasicizmu a preromantizmu. Ich funkčným sklbením básnik dosiahol vznik esteticky hodnotných skladieb. Napriek tomu, že literárnosmerový synkretizmus je z pohľadu dejín prejavom negatívnym – bol spôsobený „malou rozvinutosťou literatúry a literárneho života na Slovensku, ktorý sa vyznačoval pomerne úzkou skupinou tvorivých autorských osobností, publikačnými obmedzeniami, dlhodobou otvorenou otázkou spisovného a literárneho jazyka, pretrvávajúcim konfesiónalnym rozdelením literárneho života i nevysokou kultúrnou úrovňou percipienta“ (VOJTECH 2003: 26) – predpokladáme, že práve on umožnil Tablicovej príležitostnej poézii etablovať sa v umeleckej literatúre, zapojil ju do česko-slovenského, resp. stredoeurópskeho literárneho života napojeného na západoeurópsky kontext.

Záver je jednoznačný: príležitostná poézia Bohuslava Tablica sa vyznačuje literárnosmerovým synkretizmom. Položme si ale zásadnú otázku: ak sa v umeleckom texte spoločne objavujú viaceré smerové prvky, nie stopovo, ale zjavne (klasicistická forma, preromantická sloboda, rokokový exotizmus), dostávame sa do situácie, keď takýto text dokážeme síce opísať, nedokážeme ho ale syntetizujúco uchopiť prostredníctvom adekvátnej terminológie. Po prieniku poza oponu Tablicovej príležitostnej poézie je zrejmé, že ak text príležitostnej básne nesie výrazné znaky troch období, zasahujúce jeho podstatné zložky, vzniká text úplne novej kvality. Ako sa ale volá to, čo vznikne, keď dáme na priestore jedného „nedlhého“ poetického útvaru dokopy klasicistickú formu básne, preromantickú slobodu jej subjektu a rokokový

exotizmus jej obrazov? Riešenie typu „je to také tablicovké“ by možno bolo alibistické. Zdá sa ale, že nateraz niet inej odpovede. Alebo áno? Táto otázka je zásadnou otázkou, ktorá zatiaľ nepozná odpoveď.

LITERATÚRA:

- BRTÁŇ, Rudo (1974): *Bohuslav Tablic (1769-1832)*. Bratislava
- FORDINÁLOVÁ, Eva (2008): *Problematika a problémy slovenskej klasicistickej poézie*. Trnava
- KRČMĚRY, Štefan (1943): *Stopätidesiat rokov slovenskej literatúry I*. Martin
- MACURA, Vladimír (1995): *Znamení zrodu*. Praha 1995
- MIKULA, Valér (1997): *Od baroka k postmoderne*. Levice
- MRÁZ, Peter (2010): *Poetika príležitostnej poézie Bohuslava Tablica a Jána Hollého*. Bratislava
- RIŠKOVÁ, Lenka (2009): *Zuzana Babilonská – Tablicov literárny experiment*. In: *Slovenská literatúra*, 56, č. 4, s. 249-269
- RIŠKOVÁ, Lenka (2007): *Pravda, logika, ratio v Tablicovej koncepcii básnického umenia*. In: *Slovenská literatúra*, 54, č. 1, s. 54-63
- VOJTECH, Miloslav (2003): *Od baroka k romantizmu*. Bratislava
- VOJTECH, Miloslav (2003b): *Genéza slovenského básnického preromantizmu a európsky literárny kontext*. In: *Studia Academica Slovaca* 32. Bratislava, s. 21-41

PRAMENE:

- TABLIC, Bohuslav (1802): *Dva Zpěvy Danyeli Krudimu*. Vacov.
- TABLIC, Bohuslav (1803): *Zuzana Babilonská*. Skalica.
- TABLIC, Bohuslav (1803b): *Zlaté Poutko*. Skalica.
- TABLIC, Bohuslav (1803c): *Památka Dobřezasloužilých Lidí*. Skalica.
- TABLIC, Bohuslav (1803d): *Popelu Alžběty Brodské*. Skalica.
- TABLIC, Bohuslav (1806): *Poezye I*. Vacov.
- TABLIC, Bohuslav (1806b): *Junina oběť*. Banská Bystrica.
- TABLIC, Bohuslav (1807): *Poezye II*. Vacov.
- TABLIC, Bohuslav (1809): *Poezye III*. Vacov.
- TABLIC, Bohuslav (1812): *Poezye IV*. Vacov: Antonín Gottlib.
- TABLIC, Bohuslav (1820): *Lidomil veršem vyobrazený*. Banská Štiavnica.

LITERATURA SÂRBĂ DIN ROMÂNIA. REPERE DEFINITORII

Octavia NEDELCU

Notre article est une retrospective de la littérature serbe de Roumanie depuis ses débuts jusqu'aujourd'hui. On y analyse les plus importantes étapes de l'évolution du phénomène littéraire serbe, ses représentants marçants et bien sûr ses perspectives dans l'avenir.

Mots clés: littérature serbe de Roumanie, etudes critiques

Trăind de veacuri împreună pe aceste meleaguri, sârbii au creat o bogată moștenire istorică și culturală de o neprețuită valoare, cultivată cu pioșenie de generații, în calitatea lor de ctitori de mănăstiri, biserici și tipografii, prelați, nobili, conducători de oști, politicieni, diplomați, istorici, scriitori, pictori, oameni de cultură și artă de la Jovan Branković, Macarie, Dionisie, Baba Novak, Sava Tekelija, Dositej Obradović, Joakim Vujić, Dimitrije Tirol până la Stevan Bugarski, Mirco Jivcovići, Mile Tomici, Slavomir Gvozdenovici, Voislava Stoianovici și alții, moștenirea trecutului devenind în felul acesta liantul dintre poporul sârb și român atât pentru prezent, cât și pentru viitor.

Dacă, în ultimele decenii, au existat preocupări intense de valorificare a moștenirii culturale¹ în domeniul lingvistic (studii de dialectologie² și onomastică), lexicografic³, istoric⁴, etnologic⁵ și folcloric, ori din domeniul interculturalității, nu același lucru se poate afirma atunci când este vorba de evaluarea fenomenului literar

¹ A se vedea cele două articole ale lui Jiva Milin, *Monografii în In honorem Gheorghe Mihăilă*, EUB, 2010, p.205-219 și *Sârbistica românească la confluența secolelor XX-XXI (1990-210)*, în RLS, serie nouă, vol. XLVII, nr. 2, EUB, 2011, p. 165-184.

² Mihai N. Radan, *Graiurile carașovene azi: fonetica și fonologia*, USR, Timișoara, 2000.

³ Mile Tomici, *Dicționar sârb-român*, vol. I, II, III, URS, Timișoara, 1998, 1999.

⁴ Studii de istorie recentă, în sârbă și română, ori cele din domeniul relațiilor istorice sârbo-române, semnate de Miodrag Milin, *Golgota Bărăganului pentru sârbii din România*, USR, 1996; *Vekovima zajedno / De veacuri împreună*, Ed. Helicon, Timișoara, 1995.

⁵ Borislav Krstici, *Народни обичаји Клицураца и Пољадујаца / Obiceiuri populare la locuitorii Clisurei Dunării*, USR, Timișoara, 2002; Radan N. Mihai, *У походе тајновитом Караиу*, USR, Timișoara, 2004.

sârb din România din punct de vedere al criticii și al istoriei literare. De cele mai multe ori temerarii acestei pretențioase întreprinderi s-au limitat mai degrabă la publicarea unor lexicoane literare¹ cu succinte medalioane literare fără a face ierarhizări ori chiar judecăți de valoare în aprecierea operei acestora.

Deși există un număr redus de lucrări de critică literară², iese în evidență volumul *Traianje/ Trăinicie* al regretatei profesoare Voislava Stoianovici, apărut la Valjevo în Iugoslavia în 1986. Acest volum, care face o radiografie a fenomenului literar sârbesc din România din 1951 când apare prima carte de beletristică în limba sârbocroată (Antologie de proză, *За сребнују будућност/ Pentru un viitor mai fericit*) și până în 1986, continuă să fie cel mai complet studiu de critică literară și în același timp primul de anvergură polifonică, cu o viziune complexă a literaturii sârbe din România.

Pentru a putea vorbi despre fenomenul literar sârb din țara noastră, trebuie să amintim cele câteva edituri care au promovat și au sprijinit această literatură. Astfel, dacă până la cel de-al doilea război mondial nu se poate vorbi despre o activitate editorială organizată a sârbilor din România (periodice sporadice erau publicate în general de către sponsori, iar cărțile de autor erau editate în regie proprie), odată cu înființarea Editurii de Stat (ESPLA), respectiv a redacției sârbe din cadrul acesteia (1950-1970) numărul titlurilor publicate (în general traduceri din literatura rusă) crește exponențial, soldându-se cu 1600 de titluri cu un tiraj total de 1.700.000 de exemplare. Din 1970 se înființează la București Editura Kriterion, destinată publicării cărților în limbile minorităților naționale. În cadrul acestei edituri, redacția sârbă va publica timp de douăzeci de ani câteva sute de titluri de beletristică, promovând de data aceasta, cu precădere, creațiile originale, precum și opere din literaturile iugoslave. După 1989, trecând printr-o perioadă de tranziție (1990-1994), Editura Kriterion se privatizează și își mută sediul la Cluj, activitatea editorială preluând-o Uniunea sârbilor și carașovenilor din România, înființată în 1990, ulterior Uniunea sârbilor din România, în 1997, cu sprijin financiar din partea statului. Fără un personal calificat în domeniul editorial, cel puțin la început, în activitatea editurii se strecoară destule greșeli de ordin tehnic privind procesul de clasificare a cărților³. În ciuda condițiilor favorabile create, lipsa unei rețele de difuzare, scăderea școlilor cu predare în limba sârbă, respectiv a populației acestei etnii, duce la o scădere a tirajului (în medie 300 de exemplare/titlu), nu însă a titlurilor care se ridică la aproximativ douăzeci pe an. Astfel, din 1994-2012, la această editură s-au publicat în jur de 180 de cărți, accentul punându-se însă pe valorificarea moștenirii

¹ Vezi Olimpia Berca, *Dicționar al scriitorilor bănățeni*, Timișoara, 1996, Jivco Milin, *Лексикон поратних Срба посленика писане речи у Румунију*, Timișoara, 2004, Ivo Muncian, *Scriitori sârbi din România*, Timișoara, 2007, Ivo Muncian, *Naše gore list/ Fala noastră*, Timișoara, 2010.

² Nebojša Popovici, *Književni osvrti*, București, Kriterion, 1977; Jiva Milin, *Kritički ogledi*, București, 1984, *Odabrani osvrti*, Timișoara, 1999; Miljurko Vukadinović, *Približavanja*, București, Kriterion, 1993.

³ Ne referim la clasificarea zecimală universală, programul CIP.

culturale, respectiv pe monografiile ale localităților cu populație sârbă, ale unor societăți culturale ori ale unor personalități marcante.

Despre literatura sârbă din România putem vorbi ca despre un fenomen relevant și complex, conturat ca o literatură organică în perioada postbelică, departe însă de a fi o apariție spontană, fără antecedente, fără rădăcini, ancorată într-un trecut nu întotdeauna prielnic. Ne referim la tentativele sporadice din anii interbelici ale unor cărturari țărani ori preoți cum ar fi: Jivco Dișici, Voislav Pasculovici, Joța Ognianov și alții care își publicau creațiile într-un almanah literar (1936). Pentru marea majoritate a scriitorilor acelor vremuri este caracteristică absența experienței literare, completată însă de mult entuziasm și patetism în tonalitatea expresiei precum și de credința naivă că angajarea socială și tematica festivistă sunt suficiente în creația literară.

Fără a avea pretenția de a opera o analiză critică în evoluția literaturii sârbe din România de la începuturile sale până în prezent, putem evidenția câteva repere definitorii care se identifică parțial și cu tendințele literare din limba română¹:

I. *Prima etapă cuprinde deceniul cinci* al secolului trecut când predomină nume ca: Svetomir Raicov, Vladimir Ciocov, Lazar Ilici, Iova Beliaș și alții, în creațiile cărora întâlnim ecouri tipice ale iconografiei literare angajante în spiritul realismului socialist, cu influențe evidente din clasicii romantismului liric iugoslav. Handicapului tematico-ideologic al acestei perioade, tonului festivist, simplismul ce afecta această poezie li s-a adăugat o anume izolare, o ruptură de inovațiile și inițiativele literaturii sârbe. Această izolare, ca și, pe de altă parte, epigonismul, neputința desprinderii de tonalitatea poeziei sârbe clasice, vor duce, în ciuda entuziasmului primilor ani postbelici, la un oarecare regres, la o precaritate a mijloacelor literare, la un provincialism ingrat. Bilanțul acestei perioade, chiar dacă lipsit de valoare literară, este însă impresionant: optsprezece volume de poezie și proză scurtă, o antologie de poezie populară sârbă și o culegere de basme populare.

II. *Cea de-a doua etapă, a anilor șaiszeci*, va aduce un suflu nou de dedogmatizare, de deschidere estetică și de redescoperire a tradiției culturale și literare. Recolta acestei etape îl constituie douăzeci și trei de titluri de literatură originală cu diversificarea paletelor de genuri literare și apariția unor scriitori relevanți care vor deveni în timp, consacrați: Cedomir Cionca Clisuraș (publicist), Neboișa Popovici (critic literar, publicist și nuvelist), Jiva Popovici (poet), frații Gioca și Draga Mirianici (poeti) și inițiatorii poeziei pentru copii. Este, de altfel, generația primilor scriitori intelectuali, marea lor majoritate fiind absolvenți ai secției de filologie sârbo-croată din București. Ei sunt adevărații întemeietori, semnatarii actului de naștere al literaturii sârbe din România ca fenomen social. Apariția, în 1956, a revistei literare „Novi život” / „Viață nouă” a dus nu doar la evoluția și autodepășirea fiecărui autor în parte, dar și la împlinirea unei lirici ca fenomen ce-și are locul bine definit.

¹ În această analiză cronologică s-au reluat judecățile de valoare ale Voislavei Stoianovici, emise în volumul mai sus menționat, coompletându-se câteva aprecieri despre această literatură până în prezent.

Tot aici am include și pleiada de scriitori emigranți politici din Iugoslavia ca: Slavko Vesnić, Svetislav Marković, Milan Zuban și alții care și-au adus un aport substanțial la cultivarea limbii literare sârbe. Slavko Vesnić, primul redactor de carte la viitoarea Editură Kriterion, este cel mai prolific scriitor de expresie sârbă din România, autor a numeroase volume de poezii, romane, povestiri, traduceri, antologii, manuale școlare, laureat în 1976 al Premiului Uniunii Scriitorilor din România, dar și cel care a adus o contribuție esențială în calitatea sa de redactor la îmbunătățirea și stilizarea expresiei literare a volumelor publicate

Menționăm că revista literară își schimbă denumirea în „Književni život”/ „Viață literară” din 1968.

III. *Următoarea etapă începe în 1970*, odată cu înființarea Editurii Kriterion, până în 1974. Caracteristica acestei perioade o constituie apariția unui număr mare de scriitori ca: Cedomir Milenovici, Ivo Muncian, Vlada Barzin, Iovan Ciolacovici, Iovan Gaier, Tvetko Krstici și alții. Această perioadă se caracterizează prin diversificarea genurilor literare, pe lângă cele deja instituite ca: poezie, roman, povestire, reportaj literar, jurnal de călătorie și o monografie literară dedicat unuia dintre corifeii iluminismului sârb, „Dositej Obradović” de prof. Mirco Jivcovic.

IV. *Cea de-a patra etapă, până în anii optzeci* se evidențiază prin intensificarea ritmurilor creației literare. Un mare număr de scriitori are deja câteva volume publicate, constituind modele literare pentru tânăra generație de creatori ce nu întârzie să apară. În această etapă debutează poetul Slavomir Gvozdenovici (volumul *Krila i pomalo vatre/ Aripi și foc*, 1975, temperament puternic, de un lirism dens la care motivul pietrei, simbolul durabilității, al trăinicieii va marca toate volumele sale ulterioare. Tot în această perioadă, în 1977 apar și prima lucrare de critică literară *Književni osvrti/ Ipostaze literare* de Neboiša Popovici care încearcă pentru prima oară o valorizare și ierarhizare a literaturii acestei etnii. Tonuri proaspete în domeniul prozei îl aduce și Ielchița Petrov în proza sa confesională și intimistă sub forma unui microjurnal epistolar, în volumul *Igre za odrasle/ Jocuri pentru adulți* în 1979, când, pentru prima oară, este înlocuită tematica rurală care dominase creația literară sârbă cu cea urbană. Ea este și prima scriitoare intelectuală, bună cunoscătoare a literaturii române, care va aborda cu mult succes genul eseistic, neglijat până atunci, în volumul *Arijadnin konac/ Firul Ariadnei*.

V. *Următoarea etapă a anilor optzeci* se caracterizează printr-o conștientizare a tradiției culturale, a identității naționale și sentimentul de păstrare a acestei moșteniri populare, publicându-se seria de monografii ale unor localități cu populație sârbă incluse în colecția *Iz selo u selo/ Din sat în sat* semnate de cercetători de marcă precum lingvistul Mile Tomici, Stevan Bugarski, Liubomir Stepanov, Borislav Krstici și alții. Din 1980 se poate afirma că literatura sârbă din România va intra în rândul literaturilor contemporane, atât în privința modernizării mijloacelor de expresie, cât și a complexității viziunii artistice. Deși există un număr mic de lucrări de critică literară, iese în evidență volumul *Traianje/ Trăinicie* a regretatei profesoare Voislava Stoianovici, apărut la Valjevo în Iugoslavia. Acest volum este considerat cel mai complet studiu și în același timp primul de anvergură, cu o viziune complexă a literaturii

sârbe din România. Remarcăm, de asemenea, romanul lui Miodrag Todorov *Snovidjenje/ Viziune* un document tulburător, pe o temă tabu, a golgotei Bărăganului, editat în 1990, cât și volumul de povestiri, din păcare singular, în dialect, al unui scriitor extrem de talentat, dar care n-a mai reiterat această experiență, dedicându-se jurnalismului, fiind vorba despre volumul de proză scurtă *Postajanje/ Devenire* de Miomir Todorov.

VI. *Perioada următoare până la evenimentele din 1989* este caracterizată prin dinamizarea genului literar și prin apariția unei noi generații de talente scriitoricești: Blagoie Ciobotin, laureat al premiului Uniunii Scriitorilor pentru debut, Dușan Baiski, Liubinca Perinaț, Liubița Raikici precum și posibilitatea, e drept, la început sporadică, individuală ori colectivă de a publica și în țara de origine. Remarcăm și interesul de care se bucură această literatură din diaspora în rândul criticilor și cercetătorilor sârbi din Iugoslavia, dovada constituind un volum de critică literară *Približavanja/ Confluente* de Miljurko Vukadinović.

VII. *După evenimentele din decembrie 1989-1994* viața social-culturală este relativ confuză. În 1994 activitatea editorială este preluată de Uniunea sârbilor din România, o asociație obștească și apolitică cu caracter social, cultural-artistic, literar și de instrucție, cu personalitate juridică.

VIII. *Perioada 1994-2000*. În această etapă se continuă publicarea seriei de monografii ale localităților cu populație sârbă¹, ori a unor monumente de cultură religioase². Apar multe lucrări cu caracter istoriografic și documentar³, de învățământ⁴, lucrări despre activitatea cultural- artistică a unor ansambluri folclorice⁵. Există, de asemenea preocupări pentru valorificarea relațiilor interculturale sârbo-române⁶, chiar cu autori din Serbia⁷. Se publică în această perioadă și un manual de învățare a limbii sârbe *Srpski jezik za sve uzraste/ Limba sârbă pe înțelesul tuturor* în 1998 de Vișeslava Cirici, primul de acest fel, și chiar un *Dicționar sârb-român* de Mile Tomici în trei volume 1998-1999, instrumente extrem de utile pentru toți cei care doresc să-și însușească limba sârbă. Ca noutate absolută sunt și traduceri ale acestor lucrări în limba română: *Golgota Bărăganului* de Miodrag Milin și Liubomir Stepanov, în 1996. Chiar dacă într-un număr mai restrâns, se publică și lucrări beletristice, cu precădere poezie, cu autori deja consacrați precum Liubița Raichici, Blagoie Ciobotin, Gioca Jupunski, Cedomir Milenović, Dragomir Mirianici, Ivo Muncian, Miladin Simonović, Goran

¹ Stepanov Ljubomir, *Iz povesti Kefelja*, 1994; Lupulović Vasa, *Ljupkova dolina*, 1995, Lupulović Vasa, *Sokolovac*, 1999.

² Lupulović Vasa, *Manastir Bazjaš*, 1998; Bugarski Stevan, *Manastir Bezdin*, 1999.

³ *Aradska tvrđava*, 1994; Milin Miodrag, *Baraganska golgota Srba u Rumuniji*, 1996.

⁴ Dușan Sablici, *Srpsko školstvo u Rumuniji 19919-1989*, 1996; Krstici Borislav, *Kultura izražavanja, II razred*, 1997; *Metodska sveska za I-IV razred*, 1997.

⁵ Ljubomir Stepanov, *Mladost žubori, srcu govori*, 1994; Ivo Muncian, *Iz korena ruža cveta*, 1994.

⁶ Miodrag Milin, *Vekovima zajedno*, 1995.

⁷ Ljubivoje Cerović, *Srbi u Rumunij*, 1996.

Stefanovici dar și câțiva tineri aspiranți, Svetomir Bogdanov, Dalibor Marcovici, Damian Peiovici, Zoran Vuksanovici (prezenți mai frecvent în antologii¹. Această aparentă scădere de titluri în original se explică prin faptul că mulți dintre autori își publică creațiile în Serbia, fiind recunoscuți și apreciați. Nu lipsit de interes este faptul că, în această etapă, se publică și monografiile dedicate unor scriitori, ori oameni de cultură sârbi din România ori care au activat pe aceste meleaguri, precum: Neboișa Popovici, Dušan Vasiljev precum și lucrările unui simpozion cu tematică istorică, organizat anual la Arad.

IX. *Perioada 2000-2010*. Și în această ultimă etapă analizată bilanțul editorial este extrem de rodnic. Remarcăm în continuare o diversificare de genuri literare mai puțin aspectate în trecut. Astfel apare un lexicon al personalităților literare și culturale a sârbilor din România în 2004 sub semnătura profesorului Jiva Milin, o carte de interviuri a cunoscutului jurnalist Raico Cornea, *Trenutak istine /Momentul adevărului*, 2001, și pentru prima oară un text dramatic: Vasa Lupulovici, *Kapetan Koča*, 2000. Se continuă colecția de monografii ale localităților (Chizătău, Ivanda, Ciacova) și a unor personalități (Gioca Mirianici, Voislava Stoianovici, Vlada Barzin, Milan Nicolici, Dimitrije Tirol). Apare *Dicționarul român-sârb* elaborat de Mile Tomici la Editura Academiei, 2004. Se cristalizează câțiva dintre tinerii autori care își confirmă valoarea: Borco Ilin, Goran Mrachici, Zoran Vuksanovici ori Liubomir Simovici. Remarcăm, de asemenea, o creștere a creațiilor publicate de poete. Astfel, pe lângă consacratele poete Liubița Raichici și Liubinca Stancov Perinaț, apar nume noi, la început de drum precum Miriana Ciocov, Milana Petrov ș.a.

Remarcabilă ni se pare însă publicarea în opt volume a unei *Antologii a literaturii sârbe*, coordonată de Svetozar Marcov, sponsorizată și de Departamentul pentru relații interetnice. Se remarcă o frecvență mai mare a publicării antologiilor pe genuri literare: poezie, poezie pentru copii, proză scurtă apărute și în Serbia, ori traduse în română. În această perioadă se publică cele mai multe traduceri din literatura sârbă, clasici și contemporani: Ivo Andrić, Vuk Drašković, Danilo Kiš, Miodrag Jakšić, Miodrag Pavlović, Aleksandar Čotrić, Miodrag Marjanov ș.a.

Sârbii din România și-au păstrat numele și identitatea națională și prin actul creației artistice care a căpătat un rol covârșitor. Literatura de expresie sârbă din România și-a dovedit astfel vitalitatea și trăinicia, înscriindu-se, fără teama de a greși, în circuitul literaturilor europene prin scriitori ca Slavomir Gvozdenovi, Cedimir Milenovici ori Ivo Muncian. Un rol poate la fel de important îl au și „cronicarii” contemporani, Stevan Bugarski și Liubomir Stepanov care s-au aplecat cu multă răbdare și acribie să consemneze date, fapte, oameni în cărți de memorialistică, cărți document care să stea în calea uitării. Din cauza vicisitudinilor cu care se confruntă, mai ales prin procesul lent dar implacabil al scăderii și al îmbătrânirii populației de naționalitate sârbă, se observă în ultimul timp o grijă deosebită față de tot ceea ce înseamnă moștenire culturală ce trebuie păstrată pentru generațiile viitoare în memoria colectivă.

¹ *Ne bih ni nuli ćutnju oprostio*, 1999.

TRACHII ȘI DACII ERAU NIȘTE „BALTOIZI”?

Sorin PALIGA

Were Thracians and Dacians ‘Baltoidic’? The authors discuss the theory of Harvey E. Mayer, published in the journal *Lituanus*. Mayer’s hypothesis is built upon the presumptuous assertion that Thracians and Dacians were ‘Baltoidic’ ethnic groups, some southern migrations to the south, having as a result a kind of deformed Balts, or how we can else define ‘Baltoidic’. Such an abrupt definition and interpretation of Thracian and/or Dacian cannot be accepted. Nevertheless, Mayer’s approach resumes, in fact, older analyses of the Thracian and Baltic relations, once also approached by M. M. Rădulescu, whose studies are now forgotten and unknown to Mayer as well (even if written in English). There are also interesting, and little known, similarities between some substratum elements of Romanian and Baltic, mainly Lithuanian, forms. The complex problems implied in such analyses open, in fact, the gates to large-scale investigations referring to the Thracian, Baltic and Slavic relations, as underlined in other recent works, and which may be resumed from the Baltic perspective, but also from the perspective of the substratum elements of Romanian as some of them prove striking similarities with Baltic, not with Slavic.

Key words: Baltic, ‘Baltoidic’, Thracian, Thracology, substratum, Romanian, Lithuanian, glottogenesis

Introducere

Într-o serie de studii, dintre care ies în evidență două, lingvistul Harvey E. Mayer (1992 și 1996) reia, pe baza unei bibliografii mai degrabă vechi, invocat principal fiind Ivan Duridanov, discuția – de asemenea veche – referitoare la relațiile dintre traci și baltici, respectiv dintre limba tracilor și limbile baltice. Nou este termenul folosit cu referire la traci și la daci (sic! autorul îi consideră două grupuri etnice diferite): ar fi niște „baltoizi”, în engleză *Baltoid: Dacian and Thracian as Southern Baltoidic* este chiar titlul studiului său din 1992.

După desființarea Institutului de Tracologie (2003), consecința fiind dispariția totală a dialogului interdisciplinar, atât de necesar, totuși, într-un asemenea demers și într-un asemenea discurs, studiile lingvistice dedicate raporturilor din limba populațiilor de substrat al arealului carpato-adriatic-eggeean au intrat în uitare la noi în

□ară, tracologia lingvistică fiind înlocuită (dacă se poate folosi verbul) de penibile demersuri de tip dacoman □i creându-se impresia că tracologia este, de fapt, un soi de dacomanie împinsă dincolo de periferia lingvisticii. Studiile lui Mayer apăruseră, de fapt, când Institutul menționat încă exista, de studiile sale am aflat însă abia anul acesta, în 2012.

Credem că asemenea studii trebuie cel puțin comentate, dacă nu corectate, deoarece s-ar putea crea impresia că autorul are dreptate, ba – mai mult – că propune o nouă direcție de cercetare cu o anume perspectivă de succes. Noi credem, din contra, că – astfel formulată – această direcție de cercetare nu are nicio perspectivă □i vom încerca să argumentăm de ce.

Tracii sunt „baltoizi”?

Există numeroase studii dedicate raporturilor dintre tracii, ca denumire generică dată grupurilor tracice din arealul carpato-balcanic, □i daci sau ge□i sau daco-ge□i sau traco-daci sau traco-ge□i sau traco-daco-ge□i (cred că am epuizat sintagmele folosite). Dihotomia trac versus dac sau daco-moesian datează de prin anii '70 □i a fost lansată de tracologii bulgari, fiind acceptată sau respinsă. Am răspuns de mult acestei provocări terminologice, primul studiu dedicat acestui subiect, unde analizam chiar toponimele invocate de tracologii bulgari, fiind Paliga 1987. Ipoteza că ar fi fost două limbi (foarte/radical) diferite, dacica (sau daco-moesica sau daco-moesiana) □i traca ori tracica (*echtthrakisch*, termen folosit de Duridanov în studiile sale), se baza, în fapt, pe o presupusă dihotomie toponimică *dava, deva* versus *bria* □i *para*, fapt ce ar fi sugerat existența a două areale lingvistice net diferențiate, care ar fi urmat isoglosele toponimice *dava, deva* v. *bria, para*. Am răspuns încă de atunci, din 1987, cu argumente, că o isoglosă toponimică, chiar dacă ar fi reală □i corect interpretată, nu poate conduce automat la ideea că arealul unde ar fi atestate preponderent toponime al căror al doilea element al formelor compuse ar fi *dava, deva* ar fi un areal unde s-ar vorbi o limbă (complet?) diferită de un alt areal unde toponimele ar conține *bara, pria* ca al doilea element. De altfel, isoglosa toponimică *dava, deva* include, între alte forme, □i arealul *Plovdiv* < *Pulpudeva*, areal „pur tracic”, isoglosă în care intră □i toponimul românesc *Deva*, pe nedrept considerat un toponim de altă origine decât de substrat, foarte probabil pe baza eronatei presupunerii că *b/v* intervocalic ar fi trebuit să dispară. Deloc: *b* □i *v* în poziție intervocalică sunt păstrate în elementele de substrat, precum arată clar forma *abur*; nici *l* intervocalic nu rotacizează, precum arată, la fel de clar, formele *bală* □i *balaur*. Nu există nicio dovadă că situația ar fi diferită de cea expusă mai sus, dacă exceptăm – desigur – presupunerile comode că evoluția fonetică a latinei populare ar fi fost identică evoluției tracei. Erau diferențe mari, în primul rând de inventar fonetic al celor două limbi □i, ca atare, □i evoluției ulterioare diferite. Din impactul a două sisteme fonetice diferite □i din amalgamarea elementelor de lexic rezultă sau poate rezulta un nou idiom, în cazul nostru limba română. A simplifica acest

complicat și complex sistem evolutiv în formule aparent convingătoare, presupus nedemonstrate, nu poate conduce decât la erori. Aceasta ca paranteză la analiza celor spuse de Mayer.

Ivan Duridanov, eminent lingvist bulgar, ale cărui studii de evidențiază – mai ales – în domeniul tracologiei și al moștenirii substraturilor, a scris mult. Deși nu toate ipotezele sale pot fi acceptabile, trebuie remarcat că – deși era adeptul unei dihotomii dac ~ trac – nu vorbea nicidecum despre un caracter „baltoid” al limbii trace. Între studiile sale, se remarcă: cel din 1960 – unde analizează influența autohtonă asupra antroponimiei bulgare; cel din 1969 – fundamental pentru studiile dedicate substratului traco-dac; cele din 1986 și din 1989 – dedicate toponimului *Plovdiv*, antic *Pulpudeva*.

Discuțiile din anii '70 și '80 ai secolului trecut referitoare la presupusa dihotomie dacic ~ tracic reflectau, fără dubiu, o intruziune a politicului epocii Ceaușescu-Jivkov în analizele istorico-etimologice, obligându-i pe lingviști și pe istorici să acrediteze ideea că tracii propriu-ziși (*die echte Thraker*, cum scria Duridanov în studiile sale), localizați în arealul Bulgariei de azi, vorbeau un idiom (complet) diferit de grupurile nordice, cunoscute în literatura de specialitate drept traco-daci sau traco-geți etc. Nu există niciun document antic care ar putea conduce la o asemenea ipoteză. Interpretările modernilor nu ar trebui să permită nici ele o asemenea ipoteză, dacă facem o analiză serioasă a datelor de care dispunem. Am reluat discuția și recent (și am mai reluat-o și după studiul din 1987) în două comunicări: Paliga 2010 și în comunicare aflată sub tipar la ora când scriem aceste rânduri, Paliga 2012. Câteva precizări se impun, totuși.

Traca era divizată dialectal, nu putem avea dubii asupra acestui lucru, fiind un idiom vorbit pe un areal vast, ce cuprindea teritoriile de azi ale României, Bulgariei, estului Ungariei, estului Slovaciei, parte din Serbia și atingea, la un moment dat, și Asia Mică (prin frigieni, așa-numita frigiană de tip A, un idiom satem de tip tracic). Nu avem multe dovezi clare privind diviziunea dialectală a tracei, dar este o presupunere logică bazată pe analize tipologice. Acest lucru reiese însă, cu destulă claritate, și din evoluția specifică a unor forme, analizabile totuși, fie și pe baza unui material scris precar. Un singur exemplu, pe care l-am invocat (Paliga 1996; în același număr al *Balkansko Ezikoznanie* există și un comentariu, polemic, al lui Ivan Duridanov¹): tr. $\bar{a} > a$ în arealul sudic și $\bar{a} > \bar{o}$, u în cel nordic, așa cum rezultă în evoluții precum **mār-is-* > *Mureș*, dar *Marica* ($c = \bar{c}$) în Bulgaria, **Dān-ar-is* (*Dānubius*, latinizat) > *Dun-*

1 Era, desigur, o polemică benefică studiilor de lingvistică. Cu Ivan Duridanov, chiar dacă aveam păreri diferite despre anumite aspecte ale moștenirii substraturilor, eram în relații amicale și, atunci când am avut ocazia să ne întâlnim, schimbam păreri despre complicatele aspecte ale moștenirii culturale din sud-estul european. A fost un mare lingvist și, detaliu important, un coleg de breaslă cu care se putea polemiza senin și civilizată. Îi aducem aici un pios omagiu pentru felul său de a fi și pentru moștenirea extraordinară, încă nevalorificată la adevărata sa valoare.

ăr-e. Asemenea divergențe de tratament fonetic vor fi fost tot mai numeroase pe măsură ce timpul trecea, dar sunt oare suficiente pentru a postula ideea că traca era radical diferită de daco-moesică? Nicidecum. Aceste exemple ne arată doar că, treptat, apar diferențe de tratament fonetic, care reflectau diversele influențe în – totuși – vastul areal tracic. Asemenea evoluții și asemenea divergențe sunt firești și întâlnite în toate arealele lingvistice.

Un alt exemplu este oferit de arealul evoluției i.-e. *ser- „a curge”; pe de o parte, un areal unde putem identifica evoluția specifică *sre- > *stre- ca în *Strymon*, azi *Struma*, în Bulgaria, unde există și un râu de importanță secundară, *Strima*, coradical cu *Struma*; în România, *Strei* și *Strem*; pe de altă parte, seria de hidronime *Siriu*, *Siret*, înrudite cu formele antice *Serétion* (Dalmatia), *Séretos* (Dardania), dar și cu formele moderne *Serava* (afluent al Vardarului, în arealul tracic) și *Srem*, antic *Sirmium* (în arealul ilir). Există un râu *Seret* și în Ucraina, afluent al Nistrului, considerat tot de origine tracă de Trubačev (1968: 219). Putem reconstitui, așadar, o relativ clară diferență dintre tratamentul fonetic din arealul carpato-balcanic și tratamentul diferit din arealul răsăritean, unde putem presupune și o influență iranică. Formele sud-slave *Serava* și *Srem*, tot din substrat, nu atestă însă tratamentul fonetic la care ne-am fi așteptat, cel din arealul *Struma* ~ *Strei*, *Strem*, ci din arealul *Siret*, *Siriu*. În cazul formei ilire *Sirmium* > *Srem*, lucrurile ar fi normale, dar forma *Srem* (de unde și toponimul *Sremska Mitrovica* „Mitrovica de pe râul Srem”) pune probleme, am fi așteptat o formă **Strem* în acel areal, așa cum avem în cazul hidronimelor *Struma*, *Strima*, *Strjama*, toate în Bulgaria de azi. Putem presupune doar, ca ipoteză de lucru, că și în arealul sud-dunărean putem identifica două areale ale evoluției rădăcinii indo-europene *ser-.

Nici diferențele de cultură materială, analizabile în urma descoperirilor arheologice, nu permit postularea ideii că, în perioada „clasică”, în lumea tracă se vorbeau idiomuri așa de diferite, încât să fi devenit mutual neinteligibile. Nu avem nicio dovadă în acest sens, iar exemplele invocate de unii lingviști sunt complet nefondate, bazate pe cu totul alte principii decât analiza științifică de detaliu.

Apropierile dintre tracă și limbile baltice au constituit, la vremea lor, un subiect generos al unor studii datorate lui Mircea Mihai Rădulescu (mai ales Rădulescu 1981; problema a reluat-o și în alte studii ale sale, cum ar fi Rădulescu 1984 și 1987), din păcate azi complet uitate și aproape deloc citate în studiile de specialitate¹. Nu vom dori să reluăm aici cele spuse de Rădulescu și de alți autori, dorim doar să punem la punct unele lucruri, măcar pentru a nu se crea impresia că Harvey E. Meyer spune ceva nou ori că tracia ar fi fost într-adevăr niște „baltoizi”. Studiile sale nu trebuie însă respinse *in toto*, deoarece unele afirmații sunt corecte, iar altele, cu unele nuanțări,

¹ M. M. Rădulescu a fost medic de carieră și, începând cu anii '70, tracolog pasionat. Îi datorăm câteva studii remarcabile, din care nu ar rezulta deloc că ar fi fost un diletant în lingvistică. Din contra, sunt studii de o mare profunzime, dar ignorate, probabil cu pretextul – nescuzabil, totuși – că s-ar datora unui nespecialist. Erau, în realitate, studii de o mare erudiție lingvistică.

reinterpretabile în sens constructiv. Termenul „baltoid” este însă nefericit ales și, ca atare, inacceptabil.

Ca limbi reprezentante ale unui areal satem ce pornea de la Adriatica, de la iliri (a căror limbă era, și tim astăzi, de tip satem, nu centum), trecea prin arealul tracic, ajungea în nord la Marea Baltică și, prin Orientul Mijlociu, până în nordul Indiei, traciile și balticii se înrudeau – din punct de vedere lingvistic – mai mult decât se înrudeau cu celelalte ori cu germanicii ori cu latinii, care vorbeau limbi de tip centum. Unele corespondențe sunt evidente, inclusiv prin elementele de substrat ale românei. Hasdeu, de fapt, deschidea seria acestor corespondențe atunci când apropia, corect, formele românești *doină*, dialectal *daină* de lituanian *daina*, leton *daiņa* ca relice referitoare la un anumit gen specific de muzică. Acestea sunt lucruri știute de mult. Tipologia doinei este esențială în clasificarea melodiilor românești pe zone specifice, lucru spus și analizat de muzicianul maghiar Béla Bartók, bun cunoscător al folclorului românesc.

și autorul acestor rânduri a atras atenția unor corespondențe dintre câteva elemente de substrat și câteva cuvinte lituaniene, altele decât cele uzual invocate și care ar trebui să ofere noi teme de discuții și de analiză. Redăm doar câteva, extrase din Paliga 2006:

baltă ~ lit. *balà* „baltă, mlaștină”, alb. *baltë*; cf. toponime trace precum *Di-baltum*, *De-beltos* „două lacuri, două bălți”, similar în *Di-mallum* „două maluri”. Forma slavă este *blato*, cu metateza lichidelor, absentă în tracă și în albaneză. Rădăcina i.-e. este **b^hal-*, **b^hal-* < **bhel-* ‘a licări, a străluci’. De origine slavă este însă toponimul maghiar *Balaton*, cu primul *a* (pronunțat *o*) epentetic.

bumb ~ lit. *bamba* „buric”, leton *bamba*, *bumba* „bumb, obiect mic și sferic”.

buruiană ~ lit. *burūa* „maldăr de vegetale, de cereale”; nu pare element slav în română; ceh *buřina*, *buřeň* are origine neclară (Machek).

erete, pasăre răpitoare din familia Circus, asemănătoare cu un uliu ~ lit. *erelis* „acvilă” (familia Accipitridae); înrudit cu slav *orelb*. Se observă cum româna, care păstrează un evident element de substrat, se apropie mai mult de lituaniană, nu de slavă.

(*a se*) *gudura* ~ alb. *gudulis*, lit. *gedāju* „a dori”, dacă apropierea este corectă.

iar (conj.) ~ lit. *ir* „și”; asemănarea este izbitoare; *iar* are și funcție adverbială, ca și derivatul *iarăși*.

o, interjecție folosită pentru ca un câine să atace ~ lit. *šuo* „câine”; rădăcina i.-e. arhaică este **en-* „câine”, care explică consoana palatalizată din română, ca element de substrat, și din lituaniană; de aici și sanskrit *çv-ā* „câine” și, cu fonetism centum, lat. *canis* etc. Trebuie observat că verbul românesc *a scheuna*, neexplicat, atestă un fonetism centum, asemeni formei *gard*, ceea ce indică anumite relații mai strânse cu arealul central-european, germanic și celtic. Este simplistă „explicația” din DEX, care consideră că *a scheuna* este un simplu derivat onomatopeic. Derivarea, cu prefixul *s-* din vechiul radical indo-european (*de fapt, euro-asiatic*, fiind identificabil și în limbile uralice și altaice, până în coreeană: 개, gae, kae) este evidentă. Nu avem încă o listă, fie și parțială, de lucru, a formelor de substrat cu evoluție fonetică de tip centum, nu satem. Aceste forme nu sunt, probabil, prea numeroase dar, atâtea câte sunt ori pot fi identificate, pot conduce la unele concluzii.

Cele câteva exemple citate arată că sunt mai multe similarități între limba tracă, așa cum o putem reconstitui azi, și limbile baltice – cele mai multe corespondențe fiind cu lituaniana, nu cu letona. Asemenea corespondențe nu permit însă afirmarea că traca ori dacă ori traco-daca ar fi fost „limbi baltoide”, cu alte cuvinte, dacă interpretăm corect, limbi derivate dintr-o migrație spre Carpați și spre Balcani a unor grupuri baltice.

Lingvistul Harvey E. Mayer surprinde, fără doar și poate, asemănări evidente dintre tracă și baltică. Este însă superficial când merge mai departe, afirmând că exemplele disponibile ar permite afirmarea că traco-daca era un soi de idiom „baltoid”. Există multe asemănări între greacă și latină (asemănări care îi ocau și pe antici!) și chiar între sanskrită și latină. Aceasta însă nu înseamnă că vechii indieni ar fi fost „latinoizi” ori grecii „indianizi”. Nu insistăm asupra faptului că nu citează studii într-adevăr relevante domeniului. În context, facem precizarea că M.M. Rădulescu a scris exclusiv în engleză, ca atare studiile sale, publicate în reviste occidentale, i-ar fi fost ușor accesibile și lui Mayer.

Harvey E. Mayer are și părți corecte în analiza sa, care ar trebui cumva valorificate. În primul rând, studiile sale, deși succinte și propunând ipoteze brutale („tracii ca reprezentanți baltoizi” ai grupului satem), redeschid o problemă mai veche și încă nerezolvată: raporturile dintre elementele de substrat ale românei și ale altor limbi ale sud-estului european (bulgara, macedoneana și albaneza, mai ales, dar și sârba ori neo-greacă), pe de o parte, și limbile baltice, la rândul lor îndeaproape înrudite cu limbile slave. Într-o ecuație de tipul

– limbile baltice sunt îndeaproape înrudite cu limbile slave

– limbile baltice au migrat spre sud și cu condus la glottogeneza tracilor, care vorbeau „un idiom baltoid”

– limba tracică ar putea fi, *ergo*, și „un idiom slavoid”

sunt ori ar putea fi prea multe deducții riscante, în care originalitatea unor limbi (baltice, slave, traco-ilire etc.) este subsumată unor clișee formale care îl impresionează ori îl pot impresiona pe cititorul mai puțin pregătit în domeniu. Lucrurile nu au fost așa de simple cum le presupune Mayer. A simplifica o problemă nu înseamnă neapărat și o bună explicație, dacă simplificarea atrage după sine și deformarea realităților.

Despre slavi și despre glotto- și entogeneza slavă am scris, pe multe pagini, în lucrarea de sinteză interdisciplinară Paliga și Teodor 2009. Am adus acolo argumente lingvistice (Paliga) și istorico-arheologice (Teodor) care, puse cap la cap într-o sinteză ce se dorește coerentă, conduc spre următoarele concluzii (sigur, provizorii, ca orice concluzie în știință):

– Slavii se conturează ca un grup etnic aparte pe la jumătatea mileniului I e.n., prin amalgamarea a TREI componente satem: balto-slave, iranice și nord-trace (carpice, cel mai probabil). Dacă grupurile nordice ale tracilor, carpicii – poate și

costobociei – au contribuit la etnogeneza slavilor, atunci lucrurile capătă o nouă lumină, iar analiza trebuie să țină seama de aceste detalii.

– Limbile slave au cele mai multe elemente comune cu limbile baltice, detalii care le plasează la periferia sudică a arealului balto-slav, așa cum apare el definit deja în sec. 19. Aici, la confluența cu triburile nord-dacice și cu cele iranice are loc și începutul sintezei lingvistice ce va fi cunoscută mai târziu ca „limbi slave”. Nu rezistă unei analize de amănunt ipoteza că limbile slave ar fi niște „limbi pure”, neatinse de evoluția specifică agitatului mileniu I e.n. Din contra, ele par limbi multistratificate pe un nucleu balto-slav majoritar.

– Acestor elemente li se adaugă elemente germanice, a căror integrare în idiomul slav arhaic se produce pe o perioadă îndelungată, având elemente străvechi, precum formarea numeralului „o mie” (prefixul *tu-* urmat de numeralul 100); elemente mai noi, dar care atestă mai degrabă o coabitare îndelungată, nu împrumuturi pur și simplu (termeni pentru „lapte” și „pâine”, de exemplu); elemente preluate de la germanici înainte de migrație, cum ar fi *knędzь* (< *kuningas*) și *cěsarь* (în ultimă instanță din lat. *Caesar*, cu modificări fonetice mai întâi într-un idiom germanic central-european) etc.

– Acestei structuri consolidate doar parțial pe la jumătatea primului mileniu creștin i se adaugă, gradual, elemente romanice, atât de tip protoromânesc, cât și de tip protodalmat.

Lista acestor caracteristici ale limbilor slave în raport cu alte limbi, inclusiv în raport cu limbile baltice, am analizat-o pe larg în Paliga 2012 b. În lumina acestor date, inclusiv ținând seama de cele spuse de Mayer, pentru a-i da dreptate autorului acolo unde i se cuvine, putem concluziona (de asemenea provizoriu):

– Limbile baltice par a avea unele elemente apropiate de tracică, uneori mai mult decât limbile slave care, la rândul lor, rezultă a fi o sinteză lingvistică mai nouă, în care intră atât elemente baltice sudice, dar și elemente iranice și carpice tardive.

– A spune că traca și/sau traco-daca ar fi fost idiom/idiomuri de tip „baltoid” dovedește superficialitate de analiză și folosirea unor termeni inadecvați. Faptul că există asemănări, unele evidente, între limbile baltice, pe de o parte, și limba tracă (inclusiv prin elementele de substrat ale românei), pe de altă parte, nu înseamnă că tracica ar fi fost un idiom „baltoid” ci, ținem asta de la Hasdeu încoace, un idiom care are câteva elemente comune cu limbile baltice. Asemănări de acest tip se pot identifica însă și între alte areale indo-europene, unele mai izbitoare și mai apropiate decât cele dintre elementele trace și cele baltice.

Concluzii și perspective

Ipoteza lui Harvey E. Mayer, așa cum o expune în câteva studii, nu poate fi acceptată ca atare, cel puțin nu în forma brutal expusă de autor. Este inacceptabilă ideea că traca ori traco-daca ar fi fost un idiom ori idiomuri „baltoid(e)”. Este însă

adevărat că există apropieri destul de mari între tracă, inclusiv între elementele de substrat ale românei, și câteva forme baltice. Acestea, evidente, nu sunt însă mai mari decât între alte limbi ale arealului indo-european.

Aceste apropieri însă redeschid capitole vechi ale raporturilor dintre limba tracilor și limbile baltice, un prim capitol fiind deschis chiar de Hasdeu și, din păcate, necontinuat până aproape de zilele noastre, când M. M. Rădulescu a reluat discuția și a adus noi argumente în favoarea ipotezei că traco și baltica trebuie să fi avut numeroase elemente comune de lexic.

Studiile lui Mayer pot fi însă pasibile de abordări noi, care să analizeze faptele pe baze solide și cu argumente convingătoare. Este, poate, timpul ca Institutul de Tracologie să fie refăcut și reconstruit așa cum se cuvine, nu ca un birou din cadrul Institutului de Arheologie. Nu acesta era elul inițial, ci acela al unui dialog interdisciplinar, serios și constant. Cred că a sosit timpul ca și în România să facem tracologie în adevăratul sens al cuvântului, nu preluând necritic ceea ce afirmă cercetătorii străini, oricât de meritoase ar fi studiile acestora. Există larg răspândită speranța că lucrurile se rezolvă de la sine, că marile probleme ale etimologiei românești se rezolvă ori se vor rezolva prin trecerea timpului. Aceasta o naivitate pentru care cultura română a plătit deja un preț mult prea mare.

Referințe

- Duridanov, Ivan 1960. Der thrakische Einfluss auf die bulgarische Anthroponymie. *Linguistique Balcanique* 2: 69–86.
- Duridanov, Iv. 1969. Thrakisch-dakische Studien, I. *Linguistique Balkanique* 13, 2.
- Duridanov, Iv. 1986. Pulpudeva, Plovdiv, Plovdiv. *Linguistique Balcanique* 29, 4: 25–34.
- Duridanov, Iv. 1989. Nochmals zum namen ПЛЪРДИВЪ, PLOVDIV. *Linguistique Balkanique* 32, 1: 19–22.
- Mayer, Harvey E. 1991. Reflexes of Indo-European Syllabic Resonants in Baltic, Slavic and Albanian. *Lituanus – Lithuanian Quaterly Journal of Arts and Sciences*. 42, 2 (winter 1991)
- Mayer, Harvey E. 1992. Dacian and Thracian as Southern Baltoic. *Lituanus – Lithuanian Quaterly Journal of Arts and Sciences*. 38, 2 (summer 1992).
- Mayer, Harvey E. 1996. South Baltic. *Lituanus – Lithuanian Quaterly Journal of Arts and Sciences*. 42, 2 (summer 1996).
- Paliga, Sorin 1987 a. Thracian terms for ‘township’ and ‘fortress’, and related place-names. *World Archaeology* 19, 1: 23–29.
- Paliga, S. 1996. Two river-names revisited. Once again on the opposition north-south in late Thracian. *Linguistique Balkanique (Balkansko ezikoznanie)* XXXVIII, 3: 239–243.
- Paliga, S. 2005. Ivan Duridanov as a Symbol of Thracian Studies. *Linguistique Balkanique / Balkansko Ezikoznanie* XLIV, 3: 277–286.
- Paliga, S. 2010. Există antroponime autohtone în limba română? Comentarii lingvistice pe baza unei liste antroponimice. *Arheologia Mileniului I. Cercetări actuale privind istoria și arheologia*

migrațiilor. Publicațiile Muzeul Județean Prahova, lucrările simpozionului anual *Arheologia Mileniului I*, ediția 2009. București: Oscar Print, p. 322–347.

Paliga, S. 2012 Există antroponime autohtone în limba română? Comentarii lingvistice pe baza unei liste antroponimice. Pars secunda: nomina Daco-Moesica. *Arheologia Mileniului I. Cercetări actuale privind istoria și arheologia migrațiilor*. Publicațiile Muzeul Județean Prahova, lucrările simpozionului anual *Arheologia Mileniului I*, ediția 2009. București: Oscar Print, #####

Paliga, S. 2012 b. *Introducere în studiul comparativ al limbilor slave*. București: Editura Universității București.

Paliga, Sorin – Teodor, Eugen Silviu 2009. *Lingvistica și arheologia slavilor timpurii. O altă vedere de la Dunărea de Jos*. Târgoviște: Editura Cetatea de Scaun.

Rădulescu, Mircea Mihai 1981. Daco-Romanian–Baltic Common Lexical Elements. *Ponto-Baltica* 1 (Editrice Nagard): 15–113.

Rădulescu, M. M. 1984. Illyrian, Thracian, Daco-Mysian, the substratum of Romanian. *The Journal of Indo-European Studies* 12, 1–2: 77–131.

Rădulescu, M.M. 1987. The Indo-European Position of Illyrian, Daco-Mysian and Thracian. *The Journal of Indo-European Studies* 15: 239–271.

Trubaciov, O. N. 1968. *Nazvanija rek pravoberežnoj Ukrainy. Slovoobrazovanie, etimologija, etničeskaja interpretacija*. Moscova: Nauka.

Romanoslavica vol. XLVIII, nr.3

PATRIMONIUL SPIRITUAL ȘI MEMORIE ÎNTR-O ENCLAVĂ BĂNĂȚEANĂ

Sânziana PREDA

The Czech villages from Danube Gorge are still preserving – in the context of dramatic changes in the last decades – remnants of the cultural and spiritual traditions of other times. It is worth noting that “some traditions and customs are still being kept here, whilst on the territory of the motherland these have disappeared a long time ago”. Originally from the Czech Republic, the professor Jaroslav Svoboda has researched the old colonies, and found out, for instance, ballads in which there were hailed heroes unknown to the villagers, known in the Czech Republic however (they were, in fact, characters from the country’s history), even if the respective song has been disappeared a long time ago. The cultural heritage of the *Pemi* has been preserved almost completely over time, in a wholly different space, gaining endemic properties as well, via the inherent process of acculturation. A special role plays the orality, specific to the less extended communities and in which everything that pertains to culture is perpetuated by speech.

Key-words: cultural heritage, acculturation, Banat

În colectivitățile reduse ca dimensiuni (comunități din mediul rural, non citadin, non-industrial), ce funcționează mai degrabă în baza tradiției, decât „reglate de norme și legi scrise, raționale, fixate din exterior”¹, achizițiile spirituale sunt transmise, intergenerațional, pe cale verbală: este și cazul microculturii dezvoltate în enclava de limbă cehă din Clisură², o cultură de tip tradițional, a oralității prin excelență: transmisă prin viu grai, pe cale generațională (familie, anturaj), ea s-a articularat cu ajutorul memoriei, această formă de capital cultural³.

Cu toate transformările intervenite în ultimele decenii, satele cehești din sudul Banatului mai păstrează rămășițe ale culturii materiale și spirituale de odinioară. Este demn de semnalat că „anumite tradiții și obiceiuri se mai păstrează aici, în timp ce pe

¹ Ioan Viorel Boldureanu, *Folclorică și etnologie*, Ed. Mirton, Timișoara, 2003, p. 15.

² Până astăzi au supraviețuit șase localități cu populație, în proporție covârșitoare, de etnie cehă: comuna Gîrnic și satele Sfînta Elena, Bigăr, Eibenthal, Ravenska și Șumița.

³ Julia A. Hendon, *Having and Holding: Storage, Memory, Knowledge, and Social Relations*, în „American Anthropologist”, vol. 102, nr. 1 (martie), 2000, <http://www.jstor.org/stable/683537>, 28 ian. 2009, p. 49.

teritoriul țării mamă, acestea sunt demult dispărute¹. Originar din Cehia, profesorul Jaroslav Svoboda a colindat localitățile, descoperind, de pildă, balade în care erau slăviți eroi necunoscuți sătenilor, însă despre care în Cehia se știa (ei fiind, în fapt, personaje din istoria țării), chiar dacă respectivul cântec dispăruse de multă vreme. Alteori a sesizat continuitatea, dincolo de limitele spațiale, a unor obiceiuri, precum „Májové svátky”² sau „înălțarea maiurilor”³. Cu origini în Boemia, sărbătoarea debutează cu o zi înainte de 1 mai, având, pentru tinerii din sat, semnificația „simbolică de declarație de dragoste față de fata iubită”⁴. Iată cum și-o amintesc bătrânii la Eibenthal:

Se făcea „mai” lângă biserică, un pom...na, când eram și eu fată, înainte de Rusalii, sâmbătă seara, dacă un băiat a avut vreo fată, îi făcea curte, îi punea un pom împodobit cu fontițe din hârtie creponată și buchete de flori, da’ na, să fie mai sus de casă, și-i punea la poartă (Venea și îl așeza seara?) – Da, pe-ntineric, să nu-l vadă nimeni. Numa’ dimineața, când fata s-a sculat, s-a trezit, s-a pomenit cu pomu’. Și, tot așa, au făcut și la cămin un pom din ăla și unu’ înăuntru. Țăla se împodobește lângă biserică și se ducea p’ ormă tineretului cu muzica, cu tot, și-l duceau în cămin. Și la cămin era o fată de onoare, cea mai bătrână fată, cum să spun, și un băiat cu ea, și ei prima dată dansau. Și-a fost unu’ sub pom, care striga acolo, care zicea, că noi, dacă am vrut pomu’ ăsta să-l avem, a trebuit să ne ducem în pădure, știu eu pe unde, prin coaste, stânci, ca să-l aducem și n-ai fi tu acuma așa, să nu ne dai nici un ban! Atunci plătesc fetele, care dansează, sunt băieți, cu pe piept așa, asparagus, cu o fontiță...băieții ăștia duceau femeile și fetele sub pom, acolo, ca să scoată mai mulți bani...dansau un pic cu ele, până le venea rându’ să ajungă sub pom; acolo fiecare dădea bani, avea vin acolo, fiecare a băut un pic din vin, bine, nimeni nu a băut un pahar sau...a gustat din vinul ăla⁵.

Relatarea obiceiului (care evocă sărbătoarea de Armindeni la români) stârnește zâmbetul intervievaților, care, pentru câteva clipe, se lasă cuprinși de nostalgie, pentru ca apoi să revină la o realitate în care tinerii – cei care au misiunea organizării balului – sunt tot mai puțini, iar gustul lor pentru distracție urmează, în mare, alte criterii. Ca pretutindeni în mediul rural autohton, degradarea tradițiilor este permanent corelată „cu semnalările critice referitoare la reorientarea categoriei sociale cele mai mobile (tinerii)

¹ Jaroslav Svoboda, *Minoritatea cehă din România (Česká menšina v Rumunsku)*, broșură apărută în ediția „Češi Na Balkáně”, Praga, sub egida Ministerului de Externe – Rep. Cehă & Ambasadei Cehă – România, 1999 (cap. *Viața culturală și comunitară*).

² A.P., n. 1941, pensionar, interviu realizat la Eibenthal, august 2006.

³ Jaroslav Svoboda, *Din istoricul colonizării cehilor în Banatul românesc; obiceiuri de primăvară la populația cehă din sudul Banatului românesc*, în „Analele Banatului – Etnografie”, vol. 3/1997, editat de Muzeul Banatului – Secția de Etnografie, Timișoara, p. 233.

⁴ *Ibidem*.

⁵ B. P., n. 1943, Eibenthal, interviu realizat la Eibenthal, august 2006.

spre alte valori”¹. Pe de altă parte, ritualul are și o funcție de socializare, reunind, pe lângă cehi, românii, sârbii sau nemții din Baia Nouă (în fapt, nedeile² erau cele mai cunoscute prilejuri de întâlnire cu vecinii: „Când o fost rugă, veneau toate satele aicea, că le-o plăcut și mâncare și na, s-o dansat, la noi n-o fost horă, o dansat din astea, polca sau valsurile”³).

O altă manifestare ce adună membrii comunității este Fărșangul, cu o largă răspândire (odinioară) în Banat. Energiile comunității nu se mai canalizează spectaculos ca odinioară, din cauza, desigur, absenței tinerilor. Discursul celor care relatează se structurează pe opoziția dintre „atunci” și „acum”, dintre ei înșiși (tinerii de acum câteva decenii) și cei de astăzi, tributari unui alt sistem de valori. Pe de altă parte, cercetarea de teren a adus surpriza identificării unor respondenți de sex masculin⁴ drept buni cunoscători ai obiceiurilor, cu toate că femeile sunt cele bine știute ca păstrătoare ale tradiției.

„Nu mai e nimic!”, concluzionează, plin de amărăciune, un pem⁵ din Eibenthal, vis-à-vis de dispariția manifestărilor culturii tradiționale, ce însuflețeau satul, cel puțin la mijlocul anilor '50. „[...] Intervievatul se vede pe sine ca păstrător al tradiției”⁶, în contextul nemulțumirii vârstnicilor, care reproșează tinerilor, mai mult sau mai puțin voalat, hiatusul intervenit în prețuirea (conformarea la) obiceiurilor, faptul că nu mai folosesc limba maternă sau nu mai țin cont de sărbători, astfel de afirmații confirmând pregnanța transformărilor survenite în colectivitate. O lume fisurată temporal: atașați unor vremuri în care datina norma viața publică și privată, bătrânii nu reușesc să țină pasul cu un timp al progresului, adeviziunea tinerilor la acesta fiind etichetată drept frivolitate. „Bineînțeles că «totdeauna pe vremea tinereților, mai ales dacă acestea sunt undeva departe, în timp, lumea era mai lume, oamenii erau mai oameni, iernile, ierni, verile, veri și toate lucrurile erau la locul lor»”⁷, iar existența își avea ciclurile sale,

¹ Corina Bejinariu, *Alex Pașca: Cronicile satului Aluniș*, în Cornel Grad, Corina Bejinariu, Ioan Maria Oros, *Memorii, jurnale și însemnări transilvane 1938-1989*, Ed. Limes, Zalău, 2000, p.252.

² *Posvícení*, cf. Alena Gecse, Desideriu Gecse, în *Istoria minorităților naționale* (Material auxiliar pentru profesorii de istorie, coord. D. Dumitrescu, C. Căpiță, M. Manea), Ed. Didactică și Pedagogică, București, 2008, p. 84.

³ A.V., n. Șumița, interviu realizat la Șumița, august 2007. Pe lângă polcă, există și alte dansuri populare: „Veverky, Kominik, Žid, Beseda”, cf. Alena Gecse, D. Gecse, în *vol. cit.*, p. 99.

⁴ Pentru comunitatea din Eibenthal, în vreme ce la Bigăr, majoritatea discuțiilor au fost purtate cu persoane de sex feminin.

⁵ J.N., n. 1944, Eibenthal, pensionar, interviu realizat la Eibenthal, august 2006. Cuvântul *pem* (plural, *pemi*) este o deformare a lui *bemi*, versiunea calchiată a termenului care indică proveniența geografică (Bohemia) a strămoșilor sătenilor din cele șase sate, colonizați de către Habsburgi, în secolul al XIX-lea.

⁶ Robert Atkinson, *Povestea vieții – interviu*, Ed. Polirom, Iași, 2006, p. 12.

⁷ Sorin Ioniță, *Creștinism țărănesc. Practici religioase la Crășani-Ialomița*, în „Revista de cercetări sociale”, nr. 3/1996, p. 37 apud Bejinariu, *op. cit.*, p. 249.

jalonate de sărbători. Vârstele comunității se nasc din vârstele povestitorului, a cărui tinerețe se corelează cu „vârsta de aur” a satului. Regretul este dublu, căci ambele sunt iremediabil pierdute, doar memoria făcând dovada lor, asemenea unui jurnal, ale cărui pagini se derulează în sens invers. Performările folclorice, îndeosebi balurile, erau, în ultimă instanță, și expresia unui număr însemnat de locuitori; emigrarea multor săteni în Cehoslovacia, în 1947 și restricțiile care s-au impus odată cu instalarea regimului comunist¹, au însemnat și desfășurarea, în tot mai mică măsură, a datinilor:

A cam dispărut obiceiurile care au fost și frumoase, cu bucurie am luat parte la ele, încă fiind și eu tânăr înainte, să zic înainte de a mă căsători, și, nu știu...cred că ne-am simțit mult mai bine decât ne simțim acuma. Tineretul, într-un fel – n-aș vrea să fac o bârfă, da'...au obișnuit să ne cam separe în timp: înainte dansam împreună cu bătrânii, erau bătrânii aceia care de-abia dansa, da' nu ne deranja. Acuma, tineretul – mă scuzați, că și dumneavoastră sunteți – deci asta, schimbarea care s-a petrecut și asta din câte cunosc, și din auzite, se întâmplă peste tot: tineretul vrea să fie deja puțin mai separat și-atuncea, și prin asta, un pic din balurile astea s-au cam dus. Și nici ei nu mai fac nu știu ce baluri, eventual de sărbători mai mari, da' așa...².

Ca pretutindeni, constatăm distanța între generații: vârstnicii nu sunt (foarte) convingși de capacitatea tinerilor de a înțelege (în felul dorit de ei) trecutul (cu valorile aferente), fapt ce imprimă opiniilor trăsăturile unei lecții or explicații, un fel de *noi știm mai bine*, care fără îndoială aduce clarificare în percepția celui care ascultă povestea vremurilor de altădată. Dar oamenii seamănă mai mult cu epoca lor, decât cu părinții lor: urmașii, care valorizează alte tipuri de distracții cu care au luat contact, consideră învechite datinile, la care iau parte în virtutea inerției; mulți dintre ei au pierdut inclusiv semnificația sărbătorii, văzând în ea, în primul rând, un prilej de socializare, de revedere a prietenilor, căci foarte mulți, dintre cei plecați în străinătate, se întorc cu ocazia unor evenimente festive în comunitate.

Într-o altă expunere, accentul cade pe latura etnografic-descriptivă, lipsind comparațiile de ordin temporal (*atunci* și *acum*); povestitorul reintră total în rolul de demult, într-o rememorare liniară:

(Vă mai amintiți cum era de Fărșang?) – Păi cum să nu știu? Tata meu o avut cai și eu am transportat tineretul cu sania, cu muzica pe ea și am transportat de la o crâșmă; le-am încărcat aci, adică cine a putut să închepe în sanie, sania mare și caii frumoși. Am dus în sat, adică pe tineretul ăsta care-am fost noi, tineret. Și i-am dus la alt bodeg, unde-i Krajanek, unde-i prăvălia aia mică, acolo așa a fost moșu' Koteșoveț [Kotešovec] și a avut sală de dans. Și acolo au petrecut, au băut, au

¹ „Degradarea timpului festiv și a formelor de manifestare din contextul său este resimțită ca una dintre cele mai grave mutații produse sub impactul regimului comunist”, cf. Bejinariu, *op. cit.*, p.243.

² J.N.

umblat prin sat, cu ursu', cu dracu' și a fost îmbracăți, așa a fost obiceiul aci. S-a îmbrăcat, a avut coarne pe cap și dacă te-a prins pe stradă, te-a strâns în brață, te-a pupat (Râde) dracu... (Deci la Fărșang se îmbrăca cineva în urs?) – Se îmbrăca în urs, se înfășura în paie, și ăla te-a prins, atâta te-a tavalit, te-a pupat, te-a strâns, te-a mototolit bine; și dacă te prindea ursu', ziceau că fetele au noroc la măritat (Râde), da, avea noroc și a primit cică bărbatu' bun, pe care a strâns-o ursu', care a prins-o¹.

Sărbătoarea de *Masopust* (cum numesc cehii cele trei zile de dinaintea intrării în post) nu mai atinge dimensiunile din secolul trecut. Înțelesurile s-au pierdut, manifestarea derulându-se fiindcă a căpătat regularitate, „pentru că așa s-a obișnuit din bătrâni”. Procesul de dispariție se instalează rapid, fenomen comun nu doar satelor cehești:

Domnișoară...asta s-a făcut poate acum 45 de ani, aproape, cred, sau 40, nu prea țin minte...Se mai făceau programe din astea artistice, de Crăciun, chiar de elevi sau de tineret, iar nu se mai face. Și lumea a devenit probabil indiferentă, datorită televizoarelor, cred, stă mai bine la televizor și nu se mai duce la acele programe și atunci, datorită acestui fapt, ele au dispărut. Văzând că le organizează și nu-și au efectul lor sau rezultatul lor, au...s-au cam lăsat de ele².

Tradiția orală conservă amintirea unor sărbători cu specificitate etnică. De pildă, sfârșitul adunării recoltei era marcat de organizarea unei petreceri, „un fel de festivitate a satului, că s-a strâns recolta și se mulțumește lui Dumnezeu”³. Cerealele erau treierate cu „batoză manuală, mai târziu cu cai”; ținută de către toate satele cehești, „la Eibenthal era cu o săptămână înainte, și apoi venea la Bigăr”. Sărbătorirea se desfășura la capătul unui „post al grâului”, instaurat în urma unui episod din istoria comunității: înainte de a fi strânsă, o recoltă a fost distrusă de furtună, fiindcă, în acel timp, sătenii se aflau la bal; pentru ca respectiva învățătură să rămână pentru totdeauna vie în spiritul comunității, s-a impus interdicția săvârșirii oricărei distracții, până când grânele nu vor fi fost culese și duse la adăpost, în hambare⁴.

De obicei, pe 2 august, se termina seceratul. Asta țin minte numa' ca prin vis, numa' când eram copil, că pe o poiană se făcea prăjituri, adică cozonac și colaci cehești. Și aia se împărțea, la tineretu', la toți care erau la bal, atunci făcea bal pe poiană și erau câteva fete îmbrăcate țărănește, cum să spun? (Se ținea la cămin?) – La cămin nu mai țin minte să fi fost; numa' p'ormă, la biserică, acolo se ținea slujbă și se mulțumea lui Dumnezeu pentru recoltă și atunci se umbla roată pe lângă altar, fiecare avea un spic de grâu în mână, noi așa-i zicem, „oufiela”, se duce așa și

¹ F.V.H., n. 1924, Plavișevița, veteran de război, interviu realizat la Baia Nouă, august 2006.

² J.N.

³ J.M., n. 1957, Bigăr, învățător, interviu realizat la Bigăr, august 2006.

⁴ Iosef Merhaut, citat de Nicolae Dolângă, *Țara Nerei*, Ed. Kriterion, București, 1995, p. 77.

dădeau bani acolo. Și aia se făcea așa, de „Dožinky”, așa-i spunea sărbătoarea secerișului¹.

Astăzi, „Drujinki” nu mai supraviețuiește decât în memoria vârstnicilor, nu mai înseamnă decât o poveste de demult, (și) fiindcă „aicia oamenii nu mai pune grâu, nu pune nimic, e câmpu’ pustiu, lăsat”², sătenii fiind convinși că este mai ușor să cumperi strictul necesar, fără a depune eforturi fizice și materiale spre a rentabiliza un pământ pe care nu au cu ce să îl lucreze.

Un alt obicei caracteristic etniei, cu expresii aparte în funcție de satul unde se desfășoară, este legat de figura Sf. Barbara. La Gîrnic, în centrul scenariului se găsesc cei mici:

Și când îi joia de Sf. Barbora ne îmbrăcăm din casă, frumos, așa, ne punem ceva pe față și ne punem un cearșaf alb și mănuși, ca să nu vadă mâinile și la picioare ne luăm ceva bocanci și aducem, avem un băț, așa, mare, și batem la ușă și-un clopoțel cu care sunăm și le spunem la copii să se roage și imediat se pun în genunchi și se roagă și după aia avem un coș, acolo avem mere, pere, nuci. Și acum cum îi: ciocolăți și bomboane, știți cum ie, și luăm ăla și răsturnăm așa pe podea, și bucuria copiilor: ăsta-i al meu, ăsta-i al meu, știți, așa...³.

Desfășurat după un alt tipic, documentat numai în perimetrul comunei Eibenthal, același obicei trimite la specificul ocupațional al așezării, mineritul. Până la închiderea exploatarei de la Baia Nouă (2006), munca în subteran a asigurat pâinea mai multor generații; în cultura spirituală, expresia îndeletnicirii de bază a sătenilor o reprezintă omagierea patroanei minelor, Sf. Barbora (Varvara), la începutul ultimei luni a anului. Un interlocutor vârstnic își amintește:

Și erau și sărbătorile la 4 decembrie, când s-au îmbrăcat fetele, s-au mascat moșii și au dus daruri la copii⁴, aia a fost iar frumos. (Daruri la copii?) – Da, a adus daruri, adică a luat din fiecare prăvălie, a dat câte o pungă de bomboane sau niște mere, cine a avut, și eștia, fetele, s-au mascat, s-au îmbrăcat, și a mers seară, s-a împodobit frumos, în tifon, așa, a fost așa rochiță făcută din tifon...și a fost foarte frumos treaba aia și acuma nu se mai face nici aia. Acuma se face la decembrie, vine cu Sfânta Marie: la fiecare casă o lasă (o statuie a Fecioarei, n.n.), adică fetele face un cântec, o rugăciune, și-o pune pe masă acolo, aprinzi două lumânări...măine seară iar vine după ea, o ridică și se duce la altă casă iar, și așa

¹ B.P.

² F.V.H.

³ E.N., n. 1950, Gîrnic, interviu realizat la Gîrnic, noiembrie 2008.

⁴ Cei care nu erau cuminți, erau amenințați cu o joardă; însă cele mai rele lucruri se puteau întâmpla de ziua Sf. Lucia, despre care se spunea că „umblă cu coasa, dacă ești copil rău, te despică la burtă și te umple cu paie, ca să nu mai poți să fii rău”, cf. I. Merhaut, citat de Dolângă, *op. cit.*, p. 78.

colindă toate casele, prin Baia Nouă, tot. Da' primește și rumâni, primește treaba asta, le primește... așa se face înainte de Crăciun¹.

Cinstirea efectivă a protectoarei minelor îmbrăca foma unei procesiuni, în sunetul fanfarei, participanții îndreptându-se spre sediul minei, de unde statuia sfintei era dusă în sat:

...are o targă pe care o pune și patru mineri o duc. Și merge cu ea la biserică, adică vine preotu' după ea; atunci se strânje toată lumea la mină, în gura minei, la puț, face o rugăciune, o liturghie acolo, se roagă, se face tot, și o ia și merge cu ea la biserică. La biserică o lasă vo 3-4 zile, după aceea iar o ia de acolo, și o duc înapoi, adică la casa sindicatelor, adică la mineri, aci².

Sfânta este prețuită și la Gîrnic sau Bigăr³, unde exista un număr considerabil de mineri, până la închiderea minei Cozla. Deși este prezentă în omagierea Sf. Varvara, Fecioara Maria este în special sărbătorită la 15 august (cât și la 8 septembrie), eveniment legat indisolubil, în așezările cehilor din Banat, de vechiul obicei al pelerinajului, la mănăstirea din Ciclova Montană (zona Oraviței). La obârșia tradiției urmate și astăzi stă povestea unei păstorite, salvate de la moarte (deși se prăbușise într-o prăpastie) de către Fecioară. Se mai spune că în acel loc, pe o stâncă, a apărut un tablou cu chipul Mariei, care luat spre a fi dus într-o biserică, a apărut noaptea, din nou, pe stâncă. Drept urmare, în preajmă a fost edificată o biserică, spre care și pemii, într-un parcurs istovitor, se îndreaptă, cu versuri și cântece religioase („Lăudată fie Maica Domnului cu Îngerul Domnului” sau „De o mie de ori fii lăudată, Fecioară Maria!”). În mod particular, celor care plecau în această călătorie inițiativă, li se spunea „Să salutați pe Fecioara Maria din Ciclova!”, iar ei, la întoarcere, completau astfel: „Am salutat-o pe Fecioara Maria din Ciclova!”. Se pleca din sate cu mai mult timp înainte⁴:

Și pe jos mergeam, în fiecare an, și de la Svata [Elena] și de la Eibenthal, de multe ori, de la Svata două zile pe jos, iar de la Eibenthal, trei zile. De la Svata se doarme o noapte la Sasca Montană în biserică și de la Eibenthal, o noapte la Liubcova în biserică sau la oamenii catolici care sunt anunțați că vin pelerini, și o noapte la Sasca Montană, tot în biserică⁵.

¹ F.V.H.

² *Ibidem*.

³ („Între miner și mucenic stă cupa și ramura de palmier a Sfintei Barbara. Cupa adună lacrimile și durerea orfanilor și văduvelor ai acelor mineri, care ies din întuneric într-un întuneric veșnic”) – fragment dintr-un material redactat de către învățătorul J. M. (Bigăr).

⁴ În ultimii ani, o parte din pelerini recurg la autobuze și mașini personale.

⁵ M. T., n. 1983, Sf. Elena, interviu realizat la Timișoara, august 2008.

În fruntea convoiului este purtată o cruce de lemn, din biserică (simbol al bisericii de care pelerinii aparțin)¹, pe care fiecare credincios o susține, pe rând, trecând în fața celorlalți. La destinație, în momentul în care grupurile venite din diferite localități se adună la un loc, „toată lumea doarme o noapte la Ciclova, de pe 14 spre 15, în biserică, în mașini sau sac de dormit, afară. În noaptea aia se cântă și se roagă aproape toată noaptea”². Întâlnirea de la Ciclova îndeplinește funcția reunirii sătenilor din cele șase sate (altădată, se strângeau până la 500³); constituia prilej de negociere a diverse chestiuni și chiar de aranjare a căsătoriilor. Este un moment al consolidării identității etnice, care găsește expresie în oficierea slujbei religioase și în limba cehă, printre limbile altor minorități prezente la Ciclova. Însă credința primează: o serie de săteni vin la Ciclova an după an, iar dorința de a o slăvi pe Fecioară i-a făcut pe cei din Eibenthal să ajungă până la Medjugorje, de unde, în 1997, au adus o statuie a Sf. Maria, instalată în fața bisericii din sat; pe soclu, în limba cehă, a fost gravat următorul îndemn: „Pace, pace, pace și numai pace./ Pacea trebuie să ocupe locul între om și Dumnezeu./ Și între oameni”⁴.

Folclorul muzical⁵ se bucură de o consistentă reprezentare în toate comunitățile cehești, unde se cunosc numele de muzicanți ajunși celebri și în localitățile vecine românești. „Boemia”, numele celui mai cunoscut ansamblu popular (la Gîrnic) a rămas în amintire ca locul de proveniență al muzicii: „Die muzik komt aus Boemia”⁶. Genurile sunt diverse: laice (de petrecere, de nuntă, despre muncă: „Ta naše písnička česká”/„Cântecul nostru cehesc”, „Do práce mladý horník kráčí”/„Spre mină pășește un tânăr”⁷), religioase (colinde, în special). Folclorul conservă și fragmente de istorie comunitară:

Bunica de la Bigăr mă învăța cântece, aveam trei-patru ani. Unul era despre plecat în armată și multe le-am auzit acolo despre asta și despre al II-lea război mondial. Străbunicii mei toți au prins războiul, străbunicul de la mama a fost colonel în al doilea...Muzica se cânta la toate balurile, fiecare sat avea și muzicanții lui și acum

¹ Fragment dintr-un material redactat de către învățătorul J. M. (Bigăr).

² M. T.

³ Svoboda, *op. cit.* (cap. *Religie*).

⁴ Dana Ciobanu, Doru Cobuz, *Captivii lumii făgăduite*, în „Jurnalul Național”, 16.07.2005, ediția online, http://www.jurnalul.ro/articol_2214/captivi_lumii_fagaduite.html, 2 dec. 2006.

⁵ Alături de limbă, istorie (căutarea originilor), istorie culturală, aceste forme de manifestare a identității sunt menite să „stimuleze la membrii comunității mândria și sentimentul de unitate de grup”, cf. Mladena Prelić, *Identitatea bunievașilor din Bacica: anumite aspecte și direcții posibile de cercetare*, în vol. *Regiuni, etnii și identități regionale*, Ed. Complexul Muzeal Arad, Arad, 2007, p. 183.

⁶ Dolângă, *op. cit.*, p. 64.

⁷ Alena Gecse, D. Gecse, în *vol. cit.*, p. 99.

generația nouă cere ca ei să cânte și manele, e ca în show biz-ul din muzică, trebuie să cânti ce vrea publicul. Ei știau cântece vechi cehești...¹.

Colindele, cântecele religioase, dar și obiceiuri, basme sau rețete culinare se regăsesc și prin litera tipărită. Statutul culturii scrise în lumea rurală a pemilor cehi este unul de rang secund; abia în anii din urmă s-au conturat încercări de promovare, și pe această cale, a moștenirii culturale și lingvistice a acestor etnici. Revistele școlare din Sf. Elena („*Helenské Sluníčk*”/ *Micul soare al Sfintei Elena*² ori „*Gernický Zvoneček*”/ *Clopoșelul din Gîrnic*) includ nu numai subiecte specifice (jocuri logice, rubrici precum „Pagina micilor școlari”, „Povești ilustrate”, „Pentru mâini îndemânate”), ci și descrierea tradițiilor practicate de Sf. Nicolae, la Crăciun, a mâncărilor festive din bucătăria pemilor și colinde specifice cehești (ca și cel intitulat „*Dej Bůh štěstí*”/ *Dă, Doamne, noroc*)³.

În concluzie, cultura și civilizația de tip tradițional, create de locuitorii satelor cehești din Clisură, se definesc, aproape exclusiv, în direcția tradițiilor orale și, într-o măsură redusă, pe linia unei culturi scrise. Cazul acestui microunivers este unul particular: el a reușit să se păstreze aproape nealterat, până în anii din urmă, în mijlocul unei majorități de altă limbă și confesiune, cu alte pattern-uri culturale și care exercită o anume presiune (la nivel administrativ, economic etc.). Acesta fiind cadrul, am considerat necesar îndeosebi recursul la metodele istoriei orale, pentru a conserva, într-o manieră mai mult sau mai puțin simbolică, o lume pe cale de dispariție, afectată de migrația post-decembristă spre Republica Cehă și în limitele căreia statutul oralității s-a modificat dramatic.

Bibliografie:

- Atkinson, Robert, *Povestea vieții – interviul*, Ed. Polirom, Iași, 2006
Bejinariu, Corina, *Alex Pașca: Cronicile satului Aluniș*, în Cornel Grad, Corina Bejinariu, Ioan Maria Oros, *Memorii, jurnale și însemnări transilvane 1938-1989*, Ed. Limes, Zalău, 2000, p. 230-373.
Boldureanu, Ioan Viorel, *Folcloristică și etnologie*, Ed. Mirton, Timișoara, 2003
Dolângă, Nicolae, *Țara Nerei*, Ed. Kriterion, București, 1995
Ciobanu, Dana, Cobuz, Doru, *Captivii lumii făgăduite*, în „Jurnalul Național”, 16.07.2005, ediția online,
http://www.jurnalul.ro/articol_2214/captivi_lumii_fagaduite.html, 2 dec. 2006

¹ J. M., n. 1986, Moldova Nouă, student, interviu realizat la Timișoara, martie 2006.

² Traducerea este aproximativă, substantivul „soare” neavând diminutiv în limba română.

³ *Helenské Sluníčk*, nr. 2 (decembrie), 2005, Sf. Elena, revista copiilor din localitate.

Romanoslavica vol. XLVIII, nr.3

Gecse, Alena, Gecse, Desideriu, în *Istoria minorităților naționale* (Material auxiliar pentru profesorii de istorie, coord. D. Dumitrescu, C. Căpiță, M. Manea), Ed. Didactică și Pedagogică, București, 2008

Hendon, Julia A., *Having and Holding: Storage, Memory, Knowledge, and Social Relations*, p.49, în „*American Anthropologist*”, vol. 102, nr. 1 (martie), 2000, <http://www.jstor.org/stable/683537>, 28 ian. 2009, p. 42-53

Prelić, Mladena, *Identitatea bunievaților din Bacica: anumite aspecte și direcții posibile de cercetare*, în vol. *Regiuni, etnii și identități regionale*, Ed. Complexul Muzeal Arad, Arad, 2007, p. 174-187

Svoboda, Jaroslav, *Din istoricul colonizării cehilor în Bantul românesc; obiceiuri de primăvară la populația cehă din sudul Banatului românesc*, în „*Analele Banatului – Etnografie*”, vol. 3/1997, editat de Muzeul Banatului – Secția de Etnografie, Timișoara, p. 231-235

Svoboda, Jaroslav, *Česká menšina v Rumunsku (Minoritatea cehă din România)*, broșură apărută în ediția „*Češi Na Balkáně*”, Praga, sub egida Ministerului de Externe – Rep. Cehă & Ambasadei Cehe – România, 1999.

CENTRUL CULTURAL ȘI RELIGIOS DE LA OHRID ȘI TRADIȚIA SCRIERII SLAVE

Dușica RISTIN

The paper aims to highlight the importance of the cultural and religious centre of Ohrid (Western Macedonia) in the ancient and medieval period, which had an uninterrupted tradition in the Slavic writing. The literary work of St. Climent and St. Naum, their endeavour to keep the Glagolitic alphabet, the first Slavic alphabet, and the rejection of the new Cyrillic one are issues discussed in this article. At the same time, there are uttered the main characteristics of Ohrid literary school during that time.

Key words: Ohrid, cultural centre, Slavic writing, tradition, Glagolitic alphabet, Climent

La sfârșitul secolului al IX-lea, Ohrid devine centrul principal al culturii slave din partea de sud-vest a Peninsulei Balcanice. Cunoscut încă din antichitate sub denumirea de *Lychnidos*, acesta a avut un important rol și prin intermediul bisericii care avea un sediu episcopal aici încă din perioada preslavă a culturii bizantine, cu o influență ulterioară pozitivă asupra mediului slav.

Așezat într-un superb cadru natural de-a lungul lacului Ohrid, pe una dintre cele mai importante artere romane, Via Egnatia, ce lega Vestul de Estul continentului european, aici s-a format și cultivat o tradiție a scrierii și creației literare și după slavizarea acestei regiuni. Prin activitatea lui Climent și Naum, doi dintre cei mai destoinici continuatori ai operei fraților Constantin-Chiril și Metodie, la sfârșitul secolului al IX-lea și începutul secolului al X-lea, Ohrid devine un renumit centru cultural și religios slav.

Cel mai mare merit în organizarea școlii de la Ohrid îl are Climent, un înzestrat ucenic chirilo-metodian care a trudit la pregătirea acestui lucru mai întâi ca învățat, apoi ca primul episcop de limbă slavă de la Ohrid (893), cu ajutorul ulterior al însoțitorului său, Naum. Astfel, cele mai vechi și mai bogate izvoare despre întemeietorii centrului cultural de la Ohrid sunt creațiile literare de genul hagiografiilor dedicate celor doi apostoli, precum „Viața Sf. Climent”, scrisă de Teofilact, episcop al

Ohridului între 1078 și 1108¹. În această lucrare este descris drumul lui Climent și Naum din Moravia la Pliska, după care, peste câteva luni, Climent este trimis la Ohrid de către cneazul Boris-Mihail (852-888), locul unde, cu câteva ani mai târziu, va ajunge și Naum, îndepărtat și el de la Preslav și trimis în Macedonia de către царul Simeon (893-927)².

Preluarea moștenirii chirilo-metodiene în Bulgaria a făcut loc unei probleme diriguitorilor acestui stat și anume aceea de a se adopta scrierea glagolitică a lui Constantin-Chiril drept scriere oficială sau de a se recurge la o altă scriere, respectiv la un alt alfabet, apropiat celui grecesc, îndelung folosit în administrație și printre slavii de sud, care erau deja obișnuiți cu acesta. Hotărârea din anul 893 d.H. de a înlocui alfabetul glagolitic cu cel chirilic a fost un eveniment important care a avut loc la aproape treizeci de ani după creștinarea bulgarilor³ și a provocat o mare nemulțumire în rândul ucenicilor lui Metodie, acesta fiind și motivul principal pentru care cei doi învățați, Climent și Naum, au fost îndepărtați din capitala statului bulgar, de la Preslav⁴.

Prima variantă a alfabetului chirilic este reprezentată de scrierea greco-glagolitică. Alături de cele 24 de litere din scrierea uncială grecească, în scrierea reformată sunt întrebuințate 14 litere inspirate din alfabetul glagolitic pentru marcarea sunetelor specifice slave care, după spusele călugărului Hrabr (autor de la sfârșitul secolului al IX-lea și începutul secolului al X-lea) în lucrarea sa *Despre litere*, nu se puteau scrie cu litere grecești, și care aveau de data această o altă înfățișare grafică, neornamentală și simplificată⁵.

Argumentele aduse de partea filogrecescă împotriva alfabetului lui Constantin-Chiril și pe care călugărul Hrabr le respinge în lucrarea sa erau: inutilitatea celor 38 de litere, câte avea alfabetul glagolitic, când se putea scrie cu mai puține litere „așa cum grecii scriu cu 24”; dezacordul în ceea ce privește scrierea cu litere slave, dacă nu sunt făcute nici de Dumnezeu, nici de îngeri și nici nu sunt la fel de vechi precum cele evreiești, latine sau grecești. Răspunsul lui Hrabr la toate acestea era că literele slave sunt mai sfinte și mai curate, pentru că au fost create de un om sfânt, iar cele grecești, de către păgânii elini⁶.

Scopurile principale și sarcinile *colii de la Ohrid* au fost aceleași cu ale *colii de la Preslav*. Activitatea ucenicilor chirilo-metodieni în cele două centre a fost strâns legată de biserică și a avut ca obiect procesul de creștinare a slavilor, centrul de

¹ Petar Hr. Ilievski, *Светила незаодни. Словенските првоучители и нивните ученици*, Skopje, 1999, p. 173.

² Stjepan Fileki, *Писмо. Историја писма и типографије*, Belgrad, 2010, p. 228.

³ *Ibidem*.

⁴ Petar Hr. Ilievski, *Појава и развој на писмото. Со посебен осврт кон почетоците на словенската писменост*, Skopje, 2001, p. 242.

⁵ *Ibidem*, p. 250.

⁶ *Ibidem*, p. 255.

la Ohrid remarcându-se printr-o mai mare legătură cu întreaga moștenire chirilor-metodiană. Acest lucru se reflectă, înainte de toate, în menținerea alfabetului glagolitic, împotriva hotărârii oficiale de înlocuire a acestuia¹.

Alfabetul creat de Constantin-Chiril a fost utilizat la redactarea de către copiii moravi a textelor religioase, și a unora cu caracter laic, elaborate în Moravia în perioada 863-885. Originalele morave ale acestor texte nu s-au păstrat ca atare, ele fiind cunoscute astăzi numai din copii manuscrise datând din perioada cuprinsă între sfârșitul secolului al X-lea și cel al veacului următor. Aceste copii au redactate în marea lor majoritate la Ohrid, în parte și în alte locuri (Moravia, Boemia, dar mai ales Croația), scriitorii ohrideni fiind continuatorii tradiției colii de slavonie întemeiată la sfârșitul veacului al IX-lea de către Climent Ohridski (m. 916). În aceste copii ce constituie corpusul monumentelor de slavă veche (*Codex Zographensis*, *Codex Marianus*, *Codex Assemanianus*, *Psalterium Sinaiticum* etc.) au fost menținute slovele glagolitice primare, constantiniene, caracterizate prin folosirea liniei arcuite și prin nota de ornamentalitate. Spre deosebire de acestea, continuatorii operei ucenicilor lui Metodie, ajunși după anul 885, în mănăstirile croate din Dalmația au trecut la rescrierea slovelor glagolitice, întemeind o adevărată tradiția glagolitică în cultura croată, scrierea după model gotic în unghi drept a slovelor menținându-se în uz pe acest teritoriu până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, iar în cărțile bisericești până în 1927, când a fost schimbată cu alfabetul latin². La centrul de la Ohrid, urmele scrierii glagolitice pot fi identificate până în secolul al XIII-lea, înlocuirea alfabetului glagolitic cu cel chirilic în textele liturgice reprezentând un proces îndelungat care n-a fost pe deplin încheiat nici chiar în această perioadă. Textele de proveniență macedoneană din a doua jumătate a secolului al XII-lea și începutul secolului al XIII-lea (*Evanghelia lui Dobromir*, *Apostolul de la Ohrid*, *Psaltirea de la Bologna* etc.) sunt scrise cu alfabet chirilic, dar anumite cuvinte, propoziții și pasaje au rămas netranscrise, ceea ce demonstrează că alfabetul glagolitic nu a fost uitat³.

În direcția opusă atitudinii conservatoare și de prelungire a activității chirilo-metodiene ce se realiza la Ohrid, în centrul de la Preslav au fost remarcate și alte inovații care se referă la revizuirea traducerilor chirilo-metodiene ale Bibliei și ale cărților liturgice. Această revizuire consta, în principal, din înlocuirea unor arhaisme, moravisme și grecisme cu cuvinte aflate în uz în Bulgaria răsăriteană. Textele din centrul de la Ohrid se caracterizează printr-un mai mare grad de arhaicizare și prin existența particularităților specifice activității religioase, literare și didactice a lui Climent și Naum, realizate la Mănăstirea Pantelimon de către Climent și la Mănăstirea Sf. Arhangheli de către Naum, pe malul lacului Ohrid.

¹ Gheorghiu Pop-Atanasov, *Речник на старата македонска литература*, Skopje, 1989, p. 60.

² Jasna Denona, *Hrvatska knjizevnost do početka 19. stoljeća*, Zagreb, p. 13.

³ Vanghelia Despodova, *Студии за македонското средновековно книжевно наследство*, Prilep-Skopje, 2000, p. 28.

În istoria centrului de la Ohrid, perioada cea mai veche, în care s-a folosit scrierea glagolitică și în care Climent și Naum și-au desfășurat activitatea, este cea mai importantă. Aici, cei doi învățați au organizat un centru de copiere, și ei însuși, pe lângă activitatea de traducere, au scris și lucrări originale, care reprezintă creații clasice ale vechii literaturi slave bisericești, alcătuite după norme ale poeziei bizantine. Prin urmare, Climent este văzut ca unul dintre primii și cei mai talentați și harnici scriitori ai literaturii vechi slave. După toate datele, acesta este autorul „Scrierilor panonice”, unde sunt descrise viețile lui Constantin-Chiril și Metodie, și a numeroase alte scrieri omiletice și panegerice cu conținut didactic și exegetic¹. Climent a depus cel mai mare efort din punct de vedere etic, prin activitatea de educare a poporului pentru facerea de bine. Scrierile sale au fost concepute cu un fel practic clar de desăvârșire morală a oamenilor, în timp ce la centrul de la Preslav a predominat tematica teoretico-dogmatică, academică, lipsită de spiritul popular.

În concluzie, centrul cultural de la Ohrid se remarcă prin două caracteristici esențiale: folosirea alfabetului glagolitic și continuarea activității și creației din epoca chirilo-metodiană, în timp ce centrul de Preslav se distinge prin inovațiile ortografice și de limbă și, pe lângă acestea, aici foarte devreme alfabetul glagolitic este înlocuit cu cel chirilic.

Bibliografie

- Denona, Jasna, *Hrvatska književnost do početka 19. stoljeća*, Janus, Zagreb, 1997
Despodova, Vanghelia, *Студии за македонското средновековно книжевно наследство*, Prilep-Skopje, 2000
Pievski, Petar Hr., *Појава и развој на писмото. Со посебен осврт кон почетоците на словенската писменост*, MANU, Skopje, 2001
Pievski, Petar Hr., *Светила незаодни. Словенските првоучители и нивните ученици*, Matica makedonska, Skopje, 1999
Pop-Atanasov, Ghiorghi, *Речник на старата македонска литература*, Makedonska kniga, Skopje, 1989
Ugrinova-Skalovska, Radmila, *Старословенски јазик*, Universitatea „Sf. Kiril și Metodie”, Skopje, 2001
Fileki, Stjepan, *Писмо. Историја писма и типографије*, Belgrad, 2010

¹Radmila Ugrinova-Skalovska, *Старословенски јазик*, Skopje, 2001, p. 16.

UN CARTOGRAF ȘI FILOLOG CEH ÎN ȚĂRILE ROMÂNE ÎN 1856 ȘI PRIMELE ETIMOLOGII ROMÂNEȘTI

Alexandra TOADER și Anca Irina IONESCU

Emanuel Salomon Friedberg Mírohorský (1829-1908) was a Czech linguist, painter and army map designer who was commissioned in 1856 to draft the maps of several parts of the present Romanian territory within a wider project of the Austrian administration. In this capacity he spent several months among Romanians and showed a special interest in the Romanian language, which he learnt to speak fluently, as he did in other 10 modern and old languages. The Czech linguist was perhaps the first to suggest some of the etymological solutions for several Romanian words such as “*pământ, mormânt, călugăr, logofăt, zapciu* etc.” long before the publication of the first etymological dictionaries of the Romanian language by Romanian authors.

Key words: Czech maps, Crimean war, Austrian mapping, Romanian etymology, monumentum, pavimentum, καλόγερος, λογοθέτης.

1. Contextul istoric. În timpul războiului Crimeii, Țările Române au fost teatrul multor evenimente și schimbări, determinate de conjunctura istorică europeană.

Pentru a zădărnici politica Imperiului Otoman în Orient, Țarul Nicolae I a recurs, în 1853, la ocuparea militară a Moldovei și a Țării Românești¹. Desfășurarea ulterioară a evenimentelor – intrarea în război a Angliei și a Franței de partea Turciei, intensificarea presiunii austriece – au determinat retragerea trupelor țariste din țările noastre.

Prin convenția de la Boiagi-Kioi din 2/14 iunie 1854, Austria se obliga față de Turcia să contribuie la evacuarea trupelor țariste, iar o parte din efectivele armatei austriece să rămână pe teritoriul Principatelor până la încheierea păcii între Poartă și Rusia². Astfel a început la 6/18 august 1854 ocupația austriacă, care avea să dureze până

¹ Vezi *Istoria României IV*, București, 1964, p. 238.

² *Ibidem*, p. 244.

la 17/29 aprilie 1856, când trupele austriece, sub presiunea Rusiei și a Franței, au fost nevoite să evacueze parțial Principatele Române¹.

Ocupația austriacă s-a dovedit deosebit de abuzivă prin amestecul reprezentanților guvernului austriac și ai armatei în treburile celor două țări. De altfel, Austria nu se sfiia să dea glas dorinței sale mai vechi de a se stabili definitiv în Principate. Astfel, un general austriac afirma, în septembrie 1855: „avem Principatele Dunărene în mână”².

Pentru a-și facilita penetrația în Țările Române, Austria inițiază, printre alte măsuri, ridicarea de hărți topografice, menite a servi scopurilor militare. De altfel, intenția expansionistă austriacă nu era nouă, astfel de încercări, determinate de pricini asemănătoare, datau încă din 1718, când Oltenia intrase sub ocupație austriacă și, prin acesta, devenise obiectul unor cercetări deosebite din partea Austriei. Căpitanul Fr. Schwartz efectuează, între 1720-1722, ridicarea hărții Olteniei și a regiunilor învecinate, hartă ce se află la biblioteca din Viena, sub numele de „Tabula Valahica”³.

Acestora li se adaugă primele hărți navigabile ale Dunării, executate de austrieci, prima din 1772, cuprinzând traseul Belgrad-Rusciuc (Ruse) și a doua, din 1782, completată cu traseul Rusciuc (Ruse)–Marea Neagră⁴.

După războiul ruso-turc, când Austria ocupă Țările Române (între 1788 și 1791), autoritățile austriece de ocupație întocmesc hărțile cunoscute sub numele de „Hărțile Josefine”, care cuprindeau Țara Românească, Bucovina și Banatul⁵. Între 1854-1856 se întocmește, de asemenea, o nouă hartă a Munteniei, trasată după criterii moderne și executată tot de austrieci sub conducerea lui Fligely⁶.

După cum se vede, interesul pentru cunoașterii țării noastre – în scopurile amintite – este de dată veche – și se vor amplifica odată cu dorința din ce în ce mai accentuată de expansiune a Imperiului habsburgic. Așa se explică de ce, în 1856, sunt trimise în Țările Române noi detașamente de cartografi austrieci, pentru a continua și extinde măsurătorile începute de Fligely.

¹ Vezi N. Ciachir, *Unele aspecte privind orașul București în timpul războiului Crimeii (1835-1856)*, „Revista de istorie și muzeografie”, București, 1965, p. 201.

² Vezi T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România*, București, 1940, p. 53.

³ Sc. Panaitescu, *Din istoricul cartografiei*, București, 1916, p.12; N. Docan, *Explorațiuni austriece pe Dunăre la sfârșitul veacului al XVIII-lea*, București, 1914, p. 4.

⁴ Docan, *op.cit.*, p. 14.

⁵ *Idem*, p. 19, 20.

⁶ *Ibidem*, p. 13. August von Fligely (1811-1879), feldmareșal austriac și geograf a coordonat activitatea de cartografiere din Austro-Ungaria în calitate de director al Institutului de Geografie Militară de la Viena (1854-1872). Punctul cel mai nordic al Europei, Capul Fligely, poartă numele lui.

2. *Emanuel Mirohorský*. Printre cartografiile care au participat la ridicarea de hărți în țara noastră se numără și praghezul Emanuel Salomon Friedberg Mírohorský (1829-1908), ofițer cartograf în armata austriacă, baron, intelectual cu personalitate multilaterală, lingvist, pictor, ilustrator, scriitor. Talentat la desen, ar fi vrut să urmeze artele plastice, familia a insistat însă să devină ofițer de carieră, iar el a reușit să împace pe toată lumea, devenind topograf militar. În această calitate, a avut ocazia să și deseneze și să picteze locurile pe care le cartografia pentru necesitățile armatei. Numele Mírohorský este un pseudonim artistic, varianta cehizată a numelui german. Ca pictor și grafician a pictat peste 450 de tablouri în ulei, în care a cultivat pictura de gen, peisajul, scene de luptă, unele pânze fiindu-i comandate chiar de împăratul Franz Iosif, și a ilustrat lucrări importante ale literaturii cehe, printre care *Vesnický román* (Romanul sătesc) al scriitoarei Karolina Světlá. A publicat câteva mii de desene și caricaturi în revistele umoristice ale vremii, de cele mai multe ori anonim, căci aveau orientare antigubernamentală.

Activitatea lui literară a fost foarte diversificată, a scris reportaje și studii, dar și lucrări de specialitate, cea mai importantă fiind *Arta militară de campanie și războiul* (1868), o istorie a artei militare din cele mai vechi timpuri până în 1868. Vorbea zece limbi: cehă, germană, engleză, franceză, italiană, rusă, maghiară, polonă, română, sârbocroată. Lingvist competent, a asigurat revizia științifică din punct de vedere lingvistic a prestigiosului *Dicționar* al lui Rieger, o enciclopedie de mari dimensiuni¹.

A fost un promotor al vieții sănătoase și, într-o perioadă în care aristocrația se hrănea în special cu carne, iar în armată alcoolul și tutunul erau foarte răspândite (deși

¹ Este vorba de *Riegrův slovník naučný*, publicat numai sub titlul de *Slovník naučný* în 11 volume, plus 1 volum de *Completări*, apărut în anii 1860-1874 și cuprinzând aproximativ 80.000 de cuvinte-titlu. Dicționarul și-a luat ca model publicația germană *Conversations-Lexicon für den Hausgebrauch*, supranumit și Micul Brockhaus din anul 1854 și a preluat foarte multe informații din lucrările lui Fr. Palacký, care pregătea și el la vremea respectivă o enciclopedie cehă.

interzise), el era vegetarian¹, abstinent și nefumător. În anul 1892 a întemeiat chiar societatea Český Kneipp, în care a aplicat principiile tratamentelor naturiste. Viața personală i-a fost marcată de mai multe tragedii una după alta: soția i-a murit după optsprezece ani de conviețuire, din cei șapte copii trei i-au murit la vârste fragede, o fiică a înnebunit și ambii fii, unul marinar și celălalt infanterist, s-au sinucis din motive rămase necunoscute.²

3. *Amintirile din România*. Însemnările sale cu privire la activitatea de cartograf în timpul șederii sale în țara noastră, sunt cuprinse în volumul *Po Dunaji do Rumunška. Paměti na vojenský pobyt v knížectví valašském r. 1856* (Pe Dunăre până în România. Amintiri din timpul șederii ca militar în principatul valah în anul 1856), apărut la Praga, în două ediții, prima în 1896, iar a doua în 1916. Volumul are 183 de pagini și este însoțit de 42 de schițe desenate de autor³. În afară de datele referitoare la măsurătorile făcute, volumul mai cuprinde și informații de ordin economic, social și cultural privind țara noastră și poporul român.

Grupurile de topografi însărcinate cu perfectarea hărții lui Fligely se imbarcă la Budapesta, pe vaporul ce avea să-i transporte în Principatele Române. Din relatările lui Mírohorský aflăm că detașamentele de topografi au coborât la Turnu Severin (detașamentul I condus de Kirchsberg), la Calafat, Turnu Măgurele „2-3 detașamente de cartografi ce trebuiau să pătrundă cât mai adânc în Muntenia, până la munții ce o despart de Ardeal” (p.34)⁴; la Giurgiu cu destinația București, la Brăila, cu destinația Buzău (detașamentul condus de Pürker) și Focșani (detașamentul condus de Querlonde, din care făcea parte și Mírohorský). Aria operațiunilor topografice austriece cuprindea deci tot teritoriul Olteniei și Munteniei, până la granița cu Moldova.

În ceea ce privește premisele întocmirii acestei noi hărți, Mírohorský informează că i-au servit ca model „Hărțile Josefíne” (p. 85), care, la rândul lor, reprezentau o completare a hărții inițiale ridicate de ruși în timpul îndelungatei lor șederii

¹ Convingerile de vegetarian se pare că i-ar fi fost consolidate și de lunile petrecute în România, printre țărani noștri, care nu consumau carne decât foarte rar.

² J. Našinec, postfață la vol. *Emanuel Salomon svobodný pán z Friedbergu (Mírohorský), Po Dunaji do Rumunška*, Asociația Cehia-România, 2002, p. 42.

³ Însemnările lui Mírohorský au suscitât interesul unor apreciați susținători ai relațiilor culturale slavo-române: Margareta Ștefănescu, *Însemnările unui ceh asupra Valahiei în anul 1856*, „Arhiva”, Iași, XXXVI, 1929, nr. 2, p. 130-139, și Virgil V. Arbore, *Milcovia văzută de un călător străin în anul 1856*, Focșani, 1934. Autoarea articolului din „Arhiva” rezumă conținutul cărții lui Mírohorský, cuprinzând aproape toate problemele semnalate de autor ceh, fără însă a le comenta sau compara cu izvoare românești sau străine. În introducerea lucrării sale, V. Arbore recomandă cititorilor români rezumatul sus-citat al „Amintirilor lui Mírohorský”, a căror principală calitate constă, după cum judicios observă el, în aprecierea ospitalității și bunătății sufletești a țaranului român.

⁴ Aici și în continuare, cităm în paranteze paginile ediției din 1916.

în Țara Românească¹. În sprijinul afirmației sale, Mírohorský indică faptul că sus-numitele hărți prezentau o ciudățenie: „Toate denumirile orașelor, satelor, râurilor, munților etc. erau redată cu alfabet ceh, deși reprezentau, în măsura în care se refereau la cele două Principate Române, ținuturi nici cât negru sub unghie slave, ci neaș românești!” (p. 86).

Cartograful ceh explică – de altfel fugitiv și fără nici o argumentare științifică – această inadvertență prin faptul că transcrierea după alfabetul chirilic rus era mai ușoară într-o limbă slavă, cum era ceha, decât într-una romanică.

Una din sarcinile topografilor austrieci era, de altfel, de a transcrie pe noua hartă (din 1854-1856) toate denumirile de localități cu caractere latine, deoarece în ambele Principate se făcuse trecerea de la alfabetul chirilic la cel latin.

„Hărțile Josefine” erau, după Mírohorský, slab întocmite, nu semnalau toate bogățiile ținutului (câmpii, vii, păduri) lipsuri explicabile fie prin imprecizia instrumentelor geodezice din acea vreme, fie prin lipsa de conștiinciozitate a ofițerilor austrieci însărcinați cu efectuarea lucrărilor.

De altfel, Mírohorský îi impută chiar și lui Fligely faptul de a se fi lăsat influențat de unii cartografi maghiari care, în mod vădit, nu au respectat dispozițiile privitoare la folosirea culorii verzi pentru determinarea pe hartă a diferitelor forme de relief, încălcare extinsă și asupra Munteniei. Toate acestea îi apăreau lui Mírohorský ca o manifestare a tendințelor expansioniste austro-ungare². Această poziție poate părea ciudată din partea unui ofițer al armatei austriece, dar este revelatoare pentru atitudinea pe care un cetățean al unei națiuni oprimate de imperiul austriac o are față de tendința aceluiași imperiu de a asupra o altă națiune.

De altfel, lectura însemnărilor sale ni-l dezvăluie pe Mírohorský nu ca pe un ofițer al unei armate de ocupație, ci ca pe un prieten interesat de soarta poporului nostru, pentru care nutrea o deosebită simpatie.

Iată de ce i se pare firească atitudinea locuitorilor din împrejurimile orașului Focșani care refuzau de a ajuta în vreun fel grupul de topografi austrieci. De remarcat că tocmai în acel timp aveau loc, în mod frecvent, conflicte între populația orașelor Focșani, Craiova, București și ocupanții austrieci³, realitate probabil cunoscută lui Mírohorský, care, cu toată împuțernicirea avută, nu întreprinde nici o acțiune brutală, samavolnică, împotriva lor.

¹ Vezi Panaitescu, *op. cit.*, p. 20. Războiul ruso-turc din 1768 și pacea de la Kuciuc-Kainargi, din 1774, oferă Rusiei prilejul să întreprindă, la rândul-i, lucrări cartografice în țara noastră sub conducerea generalului Bauer.

² „Fligely, nu pricep din ce motiv, a extins această încălcare a dispozițiilor inițiale și asupra Munteniei. Nu există nici o îndoială că aceasta avea la bază dorința ascunsă a șoviniștilor maghiari, care nici acum, la șapte ani după înăbușirea răscoalei lor, nu dormeau și nu trândăveau, ridicând pretențiile coroanei ungare și asupra acestor țări dunărene” (Friedberg Mírohorský, *op. cit.*, p. 122-123.).

³ Vezi *Istoria României*, p. 246.

Mírohorský a ajuns la Focșani în după-amiaza zile de 3 aprilie 1856. Aici își avea sediul detașamentul nr. 6 de ingineri topografi austrieci. Teritoriul ce-i revenea lui Mírohorský se întindea la vest de Focșani, între Golești, Dealul Roșu, Râul Călnău și Jicleni. Măsurătorile au început în ziua de 8 aprilie și au luat sfârșit la 28 octombrie 1856.

Prin natura muncii sale, Mírohorský și-a petrecut tot timpul cât a stat în țara noastră – aproape șapte luni – în mediul rural, fiind cazat în diferite gospodării țărănești și având deci prilejul să cunoască îndeaproape viața, modul de a gândi, obiceiurile și firea țăranilor români.

Din însemnările sale se desprinde în mod pregnant o sinceră admirație față de firea „deschisă și sinceră, bună și mărinimoasă” (p. 93) a țăranului român, față de ospitalitatea lui: „rareori mi-a fost dat” – scrie Mírohorský – „să nimeresc la niște oameni atât de buni ca acea familie de țărani simpli, sinceri, săritori, ospitalieri” (p. 135)¹.

Surpriza de a întâlni oameni cu calități morale atât de remarcabile este cu atât mai mare, cu cât Mírohorský pornise în această călătorie cu o imagine preconcepută: „Țară îndepărtată, semi-sălbatică, țară necultivată, cu oameni barbari, briganzi, răufăcători și plină de fiare sălbatică [...]” (p. 3). Aceste aprecieri, alimentate probabil de zvonuri răuvoitoare, exprimau frica de necunoscut a cartografului ceh² și nu mai revin în continuarea însemnărilor sale memorialistice, privitoare la șederea sa printre români.

Mírohorský remarcă frumusețea și vigoarea fizică a țăranilor (p. 110, 111, 119, 127), hărnicia și priceperea lor, oferindu-ne unele date asupra îndeletnicirilor curente: „Gazda era o femeie frumoasă, în port simplu, cu o maramă ce-i înfășura firească și pitoresc capul împodobit cu păr bogat și negru ca pana corbului, cu trăsături frumoase, la fel de regulate ca ale unei zeite, și care muncea fără răgaz, harnică, aci torcând ori țesând pânză, sau scoarțe a căror lână și-o vopsea singură în culori rezistente, obținute în casă, aci reparând ori cosând îmbrăcăminte³, aci făcându-și de lucru în grădină” (p. 127). Bărbații, arată Mírohorský, mai ales cei din satele de munte și de deal, se ocupau cu tăierea copacilor și rotăritul, fiind în majoritatea lor muncitori forestieri.

¹ De altfel, majoritatea călătorilor străini în trecere prin țara noastră, elogiază caracterul țăranului român. Italianul Del Chiaro, ce slujește un timp la curtea lui C. Brâncoveanu, va scrie mai târziu despre țăranii munteni că sunt „viteji, oameni de caracter, buni meseriași, pricepuți la orice, foarte primitivi și darnici”. (Cf. N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. II, 1921, p. 60. 61). Onestitatea și buna-cuviință a populației de la țară este subliniată și de ofițerul maghiar Karaczay într-o lucrare apărută la Viena în 1812; cf. Iorga, *op. cit.*, p. 70.

² Vezi și □tefănescu, *op. cit.*, p. 131.

³ Toți călătorii străini opriți prin satele românești remarcă această pricepere a țăranului român de a-și acoperi singur toate nevoile legate de îmbrăcăminte și de hrană. Despre existența acestei industrii casnice dezvoltate informează, printre alții, negustorul german Klemann și sasul Frederik Murhard (vezi Iorga, *op. cit.*, p. 197, 210).

În pofida modului de trai mai mult decât modest al țăranilor români, aceștia l-au impresionat prin hărnicia, curățenia și bunul simț înnăscut (p. 138, 40, 141)¹. În aceeași măsură, Mírohorský a fost impresionat de condițiile inumane de muncă impuse țăranilor de către moșieri, de sistemul dării pământului în arendă, cu obligativitatea de a presta 22 de zile pe an de muncă împreună cu familia pe pământul boieresc și 6 zile de muncă la drumurile publice, care, în fapt, însemnau tot muncă pe moșia boierească. La toate acestea se mai adăuga dijma, reprezentând 1/10 parte din cantitatea totală de produse agricole (grâu, fân, etc.), pe care țăranii erau obligați să o dea moșierului. Mírohorský mai semnaleză cruzimea cu care erau reprimite cererile țăranilor de a li se face dreptate, și își exprimă speranța ca această situație intolerabilă să se fi schimbat între timp (p. 93).

Într-adevăr, în perioada 1848-1864 arendășia se extinsese mult în sistemul agricol al Principatelor. Clăcașii erau obligați – cum remarca și Mírohorský – la 22 zile muncă cu nart (un fel de normă zilnică de muncă pe care țăranii clăcași erau obligați să o realizeze pe pământul boierului); mai trebuiau să dea 1/10 dijmă din produse și 1/5 dijmă din fân. Moșierii își îngăduiau abuzuri care culminau cu izgonirea țăranilor ce se împotriveau mai hotărât exploatării², sau cu trimiterea lor la închisoare, fără nici un fel de judecată.

Mírohorský mai vorbește, în însemnările sale, despre rodnicia pământului românesc, care dădea o recoltă importantă pentru acea vreme: „Recolta în fructe și în produse de tot felul este neobișnuit de bogată” (p. 126)³.

Bogăția de produse cerealiere explica, în bună parte, și comerțul activ cu multe state europene. Mírohorský a avut prilejul să se convingă de aceasta în timpul călătoriei efectuate pe Dunăre, când observă activitatea intensă din porturile Giurgiu, Galați și mai ales Brăila, „port plin în permanență de vase maritime, care poartă recolta bogată de aur galben a Munteniei și a Moldovei – azi, în 1896, unite în regatul România – în jumătate din Europa” (p. 55-56). Transportul pe Dunăre și de aici pe mare era în mare măsură facilitat de lucrările de dragare întreprinse la gurile Dunării – brațul Sulina⁴ – lucru de care amintește și Mírohorský. În acea vreme țara noastră întreținea legături comerciale cu Turcia, Austria, Franța, Rusia, ș.a., în care exporta cu precădere cereale. Importul se menținea în urma exportului. Se importau îndeosebi mărfuri de larg consum – mai cu

¹ □i alți călători străini, printre care ofițerul ungar Karaczay, vorbea despre frumusețea costumelor populare măiestrit cusute și de curățenia lor, chiar și la țăranii cei mai nevoiași (vezi Iorga, *op. cit.*, p. 70).

² *Istoria României*, p. 183-184.

³ Mírohorský reia aici afirmația unui misionar slav din secolul al XVII-lea, Bacșici, care, în urma vizitei sale în Muntenia sub Matei Basarab, semnala bogăția în sare, minereuri, produse cerealiere și fructe (vezi Iorga, *op. cit.*, p. 24).

⁴ Vezi *Istoria României*, IV, p. 199.

seamă produse manufacturiere –, dar și mărfuri de lux, din Austria, Anglia, Turcia și Franța¹.

Mírohorský remarcă în orașele vizitate (Giurgiu, Brăila și Focșani) existența unei vieți foarte active, „înviată de temperamentul vioi al românilor” (p.43). Cartograful ceh este impresionat și de unele magazine „frumoase, pe alocuri splendide, pline de cele mai alese și variate mărfuri franțuzești și englezești” (p. 59), produse dintre „cele mai noi și mai prețioase [...] nesupuse taxelor vamale, prin urmare destul de ieftine, cu mult mai ieftine decât la noi, unde mărfurile străine sunt supuse unor ridicate taxe vamale” (p. 69).

Referindu-se la înfățișarea generală a acestor orașe, Mírohorský observă, cu ochi de turist, caracterul mai mult oriental al Giurgiului, dat de căsuțele joase și de magazinele de lemn, dar și străzile drepte, largi și frumos aliniate ale Brăilei, magazinele ei mari și pline de mărfuri străine, aspectul contrastant al orașului Focșani, pe care râul Milcov îl împărțea în două părți inegale – jumătatea munteană mai puțin arătoasă și mai mică, sărăcită de pe urma războiului, în mare parte arsă și pustiiată, și jumătatea moldoveană cu case mari boierești, frumoase și curate, alături de case vechi, mici și dărăpănate, în care locuia sărăcimea orașului.

O impresie deosebită îi produce „mulțimea de biserici, unele foarte pitorești, construite în vechi stil bizantin. Turlele și cupolele sunt acoperite cu tinichea albă, care strălucește și orbește privirea [...], întocmai ca argintul” (p. 66-77).

Ca orice străin aflat într-o țară necunoscută până atunci, și Mírohorský este atras de aspectul cotidian al vieții pe străzile orașelor și ale târgurilor, în sate, de îmbrăcămintea oamenilor, de tot ceea ce poate crea un caleidoscop viu colorat pentru ochiul neobișnuit. Așa se explică unele pasaje din însemnările sale privitoare la portul târgoveților din Focșani, „care nu se deosebea mult de al nostru, deoarece și acolo, civilizația, moda și contactul cu Parisul și cu Anglia își puseseră amprenta pe portul oamenilor. Doar populația de la țară, boierii și soțiile lor își mai păstrează nealterat, interesantul lor costum” (p. 71), pe care Mírohorský nu se mulțumește numai să îl descrie, dar îl și schițează. Desenele lui, realizate cu talent, în mod veridic, pot constitui o prețioasă sursă de documentare pentru etnografia și folcloriștii cehi și români.

Mírohorský este foarte plăcut surprins la vederea „scrânciobului” sau „dulapului”, a „horei” și a „jocului” ce se încingeau pe lunca din jurul târgului de vară de la Dumitrești. De relevat sunt și cuvintele sale admirative, ce revin ca un leitmotiv, adresate frumuseții vestimentare originale și pitorești a femeilor și bărbaților de la țară: „Bărbații poartă cămăși, ȋtari, brâu colorat, opinci, căciulă de oaie albă, neagră sau fumurie [...]. Femeile au cămăși de un alb orbitor, brâu dungat, roșu sau galben, iar peste cămașă, în față și în spate, un șorț larg, negru, albastru sau cafeniu închis, cu broderii în diverse culori, frumos și măiestrit cusute cu propriile lor mâini. Pe cap poartă

¹ *Ibidem*, p. 211.

o maramă lungă, albă, ușoară, brodată în alb cu mult gust și foarte mare finețe” (p. 110)¹.

Cișmea în Focșani – schiță a lui Mirohorský

Mirohorský era însă, în primul rând, militar și, ca atare, interesat în mod deosebit de problemele de organizare militară și de conducere administrativă din Țara Românească. După enumerarea succintă a treptelor ierarhice existente în Administrația țării: cărmuire sau isprăvnicie, sub-cărmuire sau zapciu, logofăt, colibaș sau dorobaș etc., Mirohorský descrie mai pe larg atribuțiile dorobașilor: „Dorobașii sau jandarmeria alcătuiau pe atunci singura armată permanentă a Munteniei și funcționau pe lângă instituțiile publice, fiind însărcinați cu paza și transportarea deținuților, prinderea răufăcătorilor, strângerea birurilor și a dijmelor, asigurarea drumurilor, escortarea călătorilor mai însemnați, paza transporturilor poștale de bani, dar mai erau folosiți și de doamna isprăvnicasă sau sub-isprăvnicasă pentru legănatul copiilor, tăiatul lemnului, adusul apei, servitul la masă, păscutul vitelor, îngrijirea grădinii etc. Erau obligați să facă de serviciu șapte zile, după care 11 zile erau liberi să meargă la casele și la treburile lor, astfel încât se schimbau pe rând” (p. 99).

Afirmațiile lui Mirohorský nu sunt într-un tot conforme cu realitatea. Țările Române aveau pe atunci o armată permanentă, reorganizată în 1830 prin Regulamentul Organic. La acea dată, miliția sau straja pământescă, cum era numită, avea doar atribuțiuni administrative și polițienești.² Cu timpul, straja pământescă sau miliția s-a transformat, fiind instruită și dotată ca orice armată din acea vreme. Paralel cu straja

¹ La această finețe, pricepere și bun gust al broderiilor lucrate de țărăncile române se referea către sfârșitul secolului al XVIII-lea în însemnările sale și contele Alexandre de Hauterive, secretar în 1785 al domnitorului Alexandru Const. Mavrocordat (v. Iorga, *op.cit.*, p. 176).

² V. Nădejde, *Centenarul renașterii armatei române* (1830-1930), București, 1930, p.39.

pământească începe să funcționeze, din 1832, și o formațiune teritorială ecvestră, numită *dorobanți*. Dorobanții, recrutați din populația sătească și subvenționați de ea, erau concentrați câte 10 zile pe lună spre a face serviciul pe lângă isprăvnicile de județe. În afară de aceasta, erau obligați să răspundă la orice chemare pentru izgonirea și prinderea răufăcătorilor¹.

Dorobanț pedepsind un colibaș – schiță a lui Mírohorský

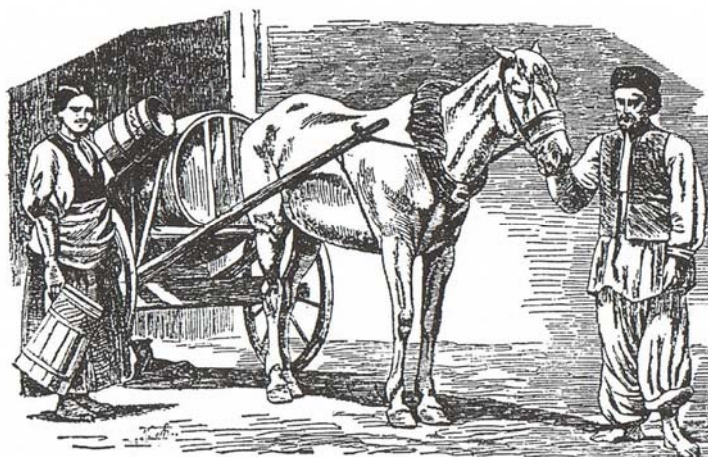
Atât straja pământească, miliția, cât și corpul teritorial de dorobanți, suferiseră, în 1856, modificări mari, din inițiativa și sub domnia lui Barbu Știrbei². Armata permanentă își sporește efectivul și se reorganizează, cuprinzând acum artilerie, flotilă, cavalerie și infanterie. Pentru a retrage armata permanentă din serviciile administrative, Barbu Știrbei militarizează din ce în ce mai mult formațiunile teritoriale de dorobanți și grăniceri, care preiau treptat atribuțiile de poliție interioară, îngrijindu-se totodată de instrucția lor militară.

De altfel, însuși Mírohorský putuse să admire preciziunea și agilitatea dorobanților, asistând la instruirea lor, pe care o descrie în detaliu, după cum descrie și armamentul și uniforma ostașilor și ofițerilor (p. 99-101). Mírohorský nu este suficient de informat sau trece sub tăcere ajutorul dat de ofițerii și elevii Școlii ostășești, reorganizată în 1849 de domnitorul Barbu Știrbei, la lucrările topografice executate de corpul cartografic austriac, angajat să ridice harta Munteniei, ajutor de care amintește V.

¹ *Ibidem*, p. 53-54.

² *Ibidem*, p.74-76.

Nădejde în cartea sa *Centenarul renașterii armatei române*.¹ Călătoria lui Mírohorský prin satele și târgurile Munteniei ia sfârșit la 28 decembrie 1856, odată cu terminarea lucrărilor topometrice.

Sacagii din Focșani – schiță a lui Mírohorský

Impresiile din timpul șederii sale în țara noastră, pe care în încheierea însemnărilor sale le numea „mai mult decât interesante”, nu i s-au șters ușor din inimă. După aproape 40 de ani, și le rememorează în cartea ce avea să trezească un viu interes în rândurile cititorilor, interes care a dus, în 1916, la apariția celei de a doua ediții. Această lungă perioadă de timp nu a estompat în memoria lui Mírohorský imaginea mândră a țaranului român, a hărniciei și a priceperii lui, nu a șters din amintirea sa bunătatea și ospitalitatea poporului nostru, care cândva îi încălziseră sufletul. Sentimentele sale i-au rămas nealterate peste ani, căci prieteniei și sincerității ce i-au arătat cât a stat pe aceste meleaguri el a răspuns cu aceeași sinceritate și căldură, în ciuda condițiilor deosebite în care a avut loc contactul dintre cartograful de origine cehă – ofițer în armata austriacă de ocupație – și populația din Principatele Române.

4. *Studiile de etimologie.* Nu putem încheia prezentarea contribuției lui Mírohorský la mai buna cunoaștere a celor două popoare și culturi, fără a menționa un domeniu extrem de important, în care savantul cărturar ceh a devansat studiile filologilor români. Este vorba de preocupările lui pentru etimologie, un domeniu care l-a pasionat încă din studenție, după propria mărturie, așa cum vom vedea mai jos. Sosirea în Moldova în 1856 nu i-a prilejuit lui Mírohorský primul contact cu limba română, căci

¹ Nădejde, *op. cit.*, p.74.

acesta fusese realizat deja în timpul șederii lui anterioare la Timișoara, unde însă afirmă cu regret că nu s-a ocupat sistematic de studiul limbii române: „Mi-a părut destul de rău că la Timișoara, unde am fost staționat destul de mult timp, nu am învățat după gramatică, nu am învățat aproape deloc limba română și ce bine mi-ar fi prins acum. Cine ar fi bănuț că voi ajunge în Valahia!”¹

Dar pregătirea lui temeinică de filolog și talentul înnăscut pentru limbile străine l-au făcut să stăpânească curând limba noastră și să explice câteva etimologii cu mult înaintea apariției primelor dicționare etimologice ale limbii române.

- auz** pers. I și II a
verbului „a auzi” (p. 28) din lat. *audio*; Mírohorský, aflat în apropiere de mediul lingvistic moldovenesc, remarcă pronunția dură a consoanei *z*, ceea ce face ca forma *auz* să fie aceeași pentru pers. I și II prezent: „*aud* [*slyším*], din lat. *audio*; dar înseamnă și *auzi* [*slyšíš*], cel puțin în chemări; cel chemat răspunde, de regulă «*auz*», dar dacă nu primește răspuns, cel care a chemat repetă chemarea și adaugă la nume «*auz*»?”
Într-adevăr, aceasta este etimologia dată ulterior de toate dicționarele limbii române și de alte lucrări de profil (din lat. **audire** DA, I, 376; cf. DER, DEXonline, Pușcariu 167; Candrea-Dens., 124., Flexiunea normală *tu auzi* a dus la apariția formelor *eu auz, să auză* (DER).
- călugăr** [kaluděr]
s.m. (p.32) „după grecescul *kalos geros* (bătrân bun)” afirmă în mod corect Mírohorský, căci la vremea respectivă (1856) nu se dezvoltase încă teoria filierei lingvistice. Ulterior, dicționarele etimologie ale limbii române au stabilit că aici este vorba de un împrumut din sl. **kalugerŭ** (< gr.) DA II 57 cf. DEX 130, DEXonline, DER este mai aproape de părerea lui Mírohorský căci afirmă: din ngr. *καλόγερος*, posibil prin intermediul sl. *kalugerŭ*, ceea ce înseamnă că nu exclude și preluarea directă a cuvântului.
- grajd** s.n. (p.9) „pronunțat *gražda* (transcrierea fonetică cehă, *n.a.*) – este un cuvânt slav pur!” afirmă savantul ceh fără a greși câtuși de puțin, căci așa aveau să spună peste câțiva ani toți lingviștii care s-au ocupat de această problemă. Din paleosl. **gražd** DA VI 295; cf. și Miklosich, *Die Slavische Elemente...* p. 19; DER, DEXonline etc.
- logofet** s.m. (p.25) „cuvântul grecesc *logothetos*. Neogrecii pronunță litera *theta*, așa cum pronunță englezii «*th*», ceea ce le-a sunat rușilor și românilor ca «*f*». (Așa se explică Marfa, Feodor, Afanasij etc. în loc de Martha, Theodor, Athanasius etc.)”. Mírohorský dă foarte corect etimologia și explicația transformării fonetice a cuvântului (ceea ce nu fac dicționarele românești

¹ Aici și mai departe citatele sunt traduse după volumul Emanuel Svobodný pán z Friedbergu (Mírohorský), *Po Dunaji do Rumunška. Paměti na vojenský pobyt v knížectví valašském r. 1856* (výbor), Antologie de Jiří Našinec, Česko-rumunská společnost, Praga, 2002, p. 17.

de mai târziu) și, la fel ca și în cazul cuvântului *călugăr*, discutat mai sus, apare și aici problema filierei lingvistice.

Din slavon. **logofetъ** DA VIII 38. Cele mai multe din dicționarele românești dau exact aceeași etimologie ca și Mírohorský, direct din ngr. λογοθέτης ; cf. DEX 507, DEXonline. Mai circumspect este DER, care enunță și alte posibilități: „parțial prin intermediul sb. *logoteti*, *logofeti* (Murnu 33; Tiktin; cf. Vasmer *Gr.*, 91), cf. tc. *logofet*. Sec. XIV”.

mormânt s.n.

(p.37) Vizitând un cimitir, Mírohorský rezolvă problema etimologiei cuvântului „mormânt” care, după propria mărturie îl chinuia „încă de pe vremea studiilor academice” și ajunge la concluzia corectă că „mormânt nu poate fi nimic altceva decât *monumentum*, de fapt, monument funerar [náhrobek, pomník]”.

Și, într-adevăr, mulți ani mai târziu, dicționarele etimologice ale limbii române aveau să-i dea dreptate. Lat. **monumentum** DA IX 875; cf. Candrea-Dens., 1153; DEX 569, DEXonline. DER nuantează explicația, precizând că este vorba de un dublet al lui *monument* și amintind de influența cuvântului „mor”: „și prin încrucișare cu *mor*, cf. sard. *morimentu*, prov. *morimen*. Este cuvânt de uz general, dublet al lui *monument*, s.n., din fr. *monument*.” Este foarte posibil ca savantul ceh să fi cunoscut și consultat celebra lucrare a lui Charles du Cange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis* (1678) care circula în Europa pe vremea lui, căci explicația dată în cehă este traducerea exactă a textului latin: „Lapis sepulcralis [náhrobek] cum epitaphio [pomník]”; cf. *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, éd. augm., Niort : L. Favre, 1883-1887, t. 5, col. 514c¹.

pământ s.n.

(p.37) Mírohorský stabilește etimologia de la lat. *pavimentum*, făcând analogia și cu cazul cuvântului *mormânt*, discutat mai sus: „Și atunci mi s-a făcut lumină în creier, prin analogie, că *pământ*, cuvânt enigmatic care înseamnă «pământ, țară [země]», căruia încă din prima clipă când l-am auzit nu i-am putut găsi rădăcina, este identic cu lat. *pavimentum*, ceea ce nu înseamnă direct «pământ», ci «pardoșeală» și așa, prin extensie, se înțelege că a devenit și «pământ»”².

Și iarăși dicționarele etimologice ulterioare ale limbii române au confirmat părerea lui Mírohorský: Lat. **pavimentum** DA XI 267 ;, DEX 665, DEXonline; DER remarcă la fel ca Mírohorský, evoluția sensului de la lat. *paumentum*, formă populară, în loc de *pāvimentum* „pardoșeală, pavaj” (Pușcariu 1251; Candrea-Dens., 1314; și menționează varianta. *pāvamentum*³, înregistrată și de Du Cange, pe care, fără îndoială, că îl cunoștea și l-a consultat și lingvistul ceh.

¹ <http://ducange.enc.sorbonne.fr/MONUMENTUM/MONUMENTUM/Nominis>

² Nespuse de încântat de rezolvarea acestor două etimologii, Mírohorský îi scrie unchiului său, Moric Fialka, împreună cu care își bătuse capul să dezlege enigma acestor cuvinte, iar acesta îi răspunde câteva zile mai târziu, felicitându-l. Era în anul 1856.

³ <http://ducange.enc.sorbonne.fr/PAVAMENTUM>

- piatra** s.f. (p. 18) „Din lat. *pietra* «kámen» [piatră].” Și în acest caz, dicționarele etimologice ale limbii române au confirmat părerea lui Mírohorský. Lat. *petra* DA XI 524; cf. Candrea-Dens., 1371; DEX 685, DEXonline, DER etc.
- prefecture** f. pl. (p.24) „Mi se pare că în vremea din urmă românii au preluat aceste denumiri romanice (franceze), firește transpuse oarecum în română.” Constatarea lui Mírohorský este absolut corectă, confirmată ulterior de dicționarele limbii române. Din lat. *praefectura*, fr. *prefecture*; DA XII 1291; cf. DEX 736, DEXonline. Lingvistul ceh sesizează corect preluarea cuvântului din franceză, chiar dacă la originea sa se află un cuvânt latin.
- zapciu** s.m. (p.24) „Fără nici o îndoială același cuvânt ca și la turci: aceștia numesc jandarmul *zaptě*, tot așa, persoană oficială pentru menținerea ordinii publice”, afirmă Mírohorský pe drept cuvânt, făcând dovada unor temeinice cunoștințe de limbi străine, și altele decât cele zece pe care le vorbea în mod fluent. De aceeași părere sunt și dicționarele românești: (Înv.) **1.** Cărmuitor al unei plăși, subordonat ispravnicului (și însărcinat cu strângerea dărilor). **2.** Grad în armată, echivalent cu cel de căpitan; persoană care avea acest grad. **3.** Agent de poliție; sergent de stradă. Din tc. ***zaptçi**; DA XIX 280; DEX 1037, DEXonline, DER etc. În limba turcă *zaptiye* înseamnă „jandarm”, exact termenul folosit și de Mírohorský¹.

Concluzii. Din analiza etimologiilor propuse de Emanuel Salomon Mírohorský în anul 1856, în amintirile referitoare la sejurul său în calitate de cartograf pe teritoriul țării noastre, deducem că renumitul lingvist ceh este, fără îndoială, alături de Pavel Josef Šafařík (1795-1861)² unul dintre *primii cercetători moderni care s-au arătat preocupați de studiul etimologic al limbii române*. Etimologiile propuse de el pentru cuvintele analizate sunt corecte și au fost reluate, mulți ani mai târziu, de marile dicționare ale limbii române.

Abrevieri și bibliografie

Candrea-Dens. *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine (A - putea)* (în colaborare cu Ovid Densusianu), București, 1907-1914; ediție îngrijită și studiu introductiv de Grigore Brâncuș, Pitești, Editura Paralela 45, 2003.

¹ <http://www.dictionar.us/roman-turc/> și <http://translate.google.com/?hl=fr#tr/fr/zaptiye>

² Anca Irina Ionescu, *Literatura cehă veche. Renașterea națională și Romantismul*, Editura Oscar Print, București, 2011, p. 191-193.

Romanoslavica vol. XLVIII, nr.3

- Cihac *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, Francfurt am Main & Berlin & Bucarest, 1870, 1879.
- DA Academia Română. *Dicționarul Limbii Române*. Ediție anastatică după *Dicționarul Limbii Române (DA)* și *Dicționarul Limbii Române (DLR)*. Editura Academiei Române, București, 2010.
- DER http://www.webdex.ro/online/dictionarul_etimologic_roman
- DEX Academia Republicii Socialiste România. Institutul de Lingvistică din București. *Dicționarul explicativ al limbii române*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1975.
- DEXonline <http://dexonline.ro/>
- Du Cange 3 vol. in-fol. (Paris, 1678) sous le titre : *Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis*; Du Cange, et al., *Glossarium mediæ et infimæ latinitatis*. Niort: L. Favre, 1883-1887.
- Mihăilă, *Împrumuturi* G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, București, 1960.
- Miklosich, *Lexicon* Fr. Miklosich, *Lexicon Palaeoslovenicum-graecum-latinum*, Viena, 1862-1865.
- Miklosich, *Die slavischen...* Fr. Miklosich, *Die slavische Elemente im Rumunischen*, Viena, 1861.
- Pușcariu Sextil Pușcariu, *Dicționarul limbii române* (literele A-C, F-L, până la cuvântul *lojniță*), București, 1913-1948.

Romanoslavica vol. XLVIII, nr.3

**GRIGORIE ȚAMBLAC –
PANEGIRICUL ÎN CINSTEA CUVIOASEI PARASCHIVA**

Cosmin VILĂU

Dans cette oeuvre on fait, de manière critique, quelques considérations en ce qui concerne *Le panegyrique de la pieuse Parascève*, écrit par Grégoire Camblak. On reproduit le texte intégral selon L'Édition d'Emil Kalužniacki, *Werke des patriarchen von Bugarien Euthimius (1375-1393)*, Wien, 1901, p.432-436, traduite pour la première fois en roumain. En suite, on présente un texte des copies ultérieures, éditée par Andrei Nicolaevici Muraviev, traduit en romain par Melchisedec Stefanescu. L'analyse de ceux deux textes nous mène à la conclusion que le dernier texte contient des dates erronées, contestées par les historiens et le contenu est amplifié. À la base de la méthode de la philologie comparée, sont présentes, parallèlement, les textes des parties finales où on constate le fait que le texte édité par Muraviev c'est dix fois plus gros.

Mots-clés : la pieuse Parascève, Grégoire Camblak, Melchisedec Stefanescu, Euthyme de Târnovo, manuscrit, panegyrique, littérature médiévale.

Evenimentele ulterioare aducerii sfintei Paraschiva de la Târnovo la Belgrad au fost descrise de către Grigorie Țamblac. Atribuirea paternității acestei lucrări lui Grigorie Țamblac este consemnată în a doua formă a redacției amplificate a jitiiei cuvioasei Paraschiva: k[koncu je slova i kako paky prhnesena byst] v[slavnuú zemlú Sr]bsküú, s[pisanW Grigoriem Camblakom = *la sfârșit cuvânt și cum iarăși a fost adusă în slăvitul pământ al Serbiei, scrisă de Grigorie Țamblac*¹, fapt ce nu a fost contestat de nici un cercetător². Textul acestui panegiric a fost publicat de Emil Kalužniacki în fundamentala sa lucrare, dedicată patriarhului Eftimie de Târnovo, al cărui conținut îl reproducem în rândurile următoare, cu traducerea, pentru întâia oară, în limba română:

¹ Emil Kalužniacki, *Werke des patriarchen von Bugarien Euthimius (1375-1393)*, Viena, 1901, p.59.

² Melchisedec Ștefănescu, *Mitropolitul Grigorie Țamblac*, în „Revista pentru istorie arheologie și filologie”, an II, 1884, vol. III, p. 24; Emil Turdeanu, *La littérature bulgare du XIV siècle et sa diffusion dans les Pays Roumains*, Paris, 1947 p. 153-154; Octavia Nedelcu, *Istoria literaturii sârbe vechi*, București, 2001, p. 81.

Romanoslavica vol. XLVIII, nr.3

Taje po mnWgyx six] lhthx], carú übW Bl[garskomu nenadhú=ü se, lúdem je v[shm] miruú=im i blagoç[stiú raste=ü radi molitv] prhpodobnye seé matere,bürú v[zdvijet] i metej] nepostoan]n] ije Wt naçela s[mirenä ratnik], cara varvarskago na slavnhišii on] grad] v[Wrüjaet], ije i priš]d, v]se übW Bl[garskye prhdhly ákoje gnhzdo udr]ja. Na çúdnymi je grad] priš]d, nedoümhvaaše v] prietiú, mhsta übW tvr[dost] □re, ákoje i ést[] str[mniami gor] i xl]mWv vysokyx zatvoreno i sthnami velikyimi úkrhpléno, Wt vnütr] je prhpodobnye mnWgoç[stnyimi mo=]mi tr]gübo útvr]jdeno i áko voina nepobhdima sie po srhdh imü=iim] ije tamo jitelém. I po six] übW ve=ei bezdhl]n] xothaše v[zvratiti se varvar]. K[sthnam je Wt çesti çto a=e i v[zmog]l] bi, krhposti je prhpodobnye ne inako üsphl] bi, razvh ákoje shno k[Wgno. N] slyšit] i t[podobno MW<seu je i ĩeremii, Wbo2 ,,ne moli se o lúdex six]”, obo je2,, izydi iy grada sego, molitvy bW tvoe áko sthna mhdna süt] k[v[zbrašeniú gnhva moegW”. I tako, (W gorkye povhsti), grhxü prhv[z][dšü, v[rükü bys[]] abie ije nikogdaje sie polüçiti mne=omü se. Taje çto? A=e übW po drobnü bašei lúbvi ije togda tvorimaa prhdstavlú pisaniem], vhm] izvhtno, k[peçali i sl[zam] nuzvedü bas]. N[radi tr[j]stva d[]nú, a=e i poliznü, Wbaçe rydaniú üml[çixWm] pWvhst]. O svethi je nam] slovo.

II. Áko übW v[sa áje v[gradh ç[snaa prhdlicem] prinosima bhxü carevhm], prineseno byst[]i v[seç[]]stnoe prhpodobnye thlo, Wbnajeno übo Wt mnogochnnyx] odhnii, malymi je nhkymi i xüdyimi Wdejdami odhno. Sie isproš] ije na Istrh rhch Bidinskym gradWm] carstvüei car], tamo v[svoa Wtpü=aet], ideje i prhbyst] vrhme nemnWgo. Taje B[gr[skomü kralú i s[ije pod nim] silami Dünav] rhkü prhš]dšü i Bidinskyi grad prhemšu i v[Nikopoli byvšü, Vizantiú Wstavl] varbarskyi naçelnik], (lúto bW sia boraše togda), i na V[gri, elika skorost], b[Wrajaet se. I s[rajenü byvšü, six] übW do konica pobhjaet], v[rhch je údaviti se tvorit] mnWjaišoi çesti vonstva. I tako svhtlymi pobhdami krasüe se Ismilitin], na Bidinskyi prixodit] grad i cara übW, k[némü iz]š]dša, ne boe=a se za ixje radi k[nému poslal] bhše obh=anii, svezna togo v[Prusiiskyi grad] Wtpü=aet], imhnia je ego, v[sako çisla vyš]ša sü=a, v[z]m], i ta v[svoa Wtpü=aet].

III. Sim] tako s[tvaraemWm, tü s[lüçi se byti, na vidhnie carevW priš]dši, blagoç[stvyimi knegyini Sr[bskye zemlé, s[prüjnici prisno pominaemago i svetago kneza Lazara, s[dvoimi toe blagoç[stivyimi Wtrasl]mi StefanWm] despotWm] i Vl[kWm], n[i velikaago i xrabrh=ago despota Ügléše s[prüjnici, E<ftimii übW imenem], postniçistva je úkrašenh sü=i i dhanem] i dobrodhthlmi, v[prhmüdrWsti je i ostroümüi mnWgyx prhv[sxode=i. Si küpno dr[znovenie imü=e k[carú, ne grada, ne togo Wkr[stnaa, ne imhnia ni ina koa Wt sicevyx] prosiše, ije malu übW i vrhmennu imu=ix

Romanoslavica vol. XLVIII, nr.3

sladost, veskon]čnúú je pogybhl], n[pripadaút] lúboviú krpko s[dr]jimy, prose=e netlhnye mW=i prhpodobnye seé matere. Wn je, nasmiav se: I pW čto ne Wt inyx, mnW-h je i velich chnh dostoinyx imhnii prosite, reče, n[kosti t[kmo süxy i Wtnüd]nedvijimi? Oni je (W blajenago proizvolénia, W vlagyx dü\$] bogolúb]znago prhdlojenia)2 A=e xo=eši, rhše, vsa naša imhnia iymhniti na jelaemyx] nami mo=ei, gotovi esmy prhdlojiti. Wn je poxvaláet] übW thx] üsr[die, (obykoše bW dobrodhtli i müçitelé çúdití se), v[rüch daet] sim] prosimoe. Wni je, sie Wb]emše rükama, lobzaaxü, prilagaaxü s[oçima küpno i düšü i sr[[]dice sl[zy Wt radosti izlivaaxü, poxvaláaxü, pripadaaxü, ne imhaxü, kako nasladiti se lúboç]stia raky, i kon]c], m<ry mnWgochnnymi i zlatymi odhanii opretavše, v[svou zemlú s[mnogoú ç]stiú Wtnesoše, krasüú=e, se küpno i vesele=e, takobo stejavše skrovi=e, emüje mir] v[s] neravnostoaet]n].

IV. I ne pogrhsiše prhmüdrüi, n[sie v[

svethi polojeno cr[[]kvii, ije v[thx] dWmü, thx] übW nenavhtno s[xranáet] Wt naxode=iix prilog. Iboeje na s[branago pWç]st], na pr]voWbraznoe vladyky v[sxodit, i vlagyimi nadejdami rastüt] üprostranáemi. N[i s[carstvovati toi six] üpovaem], zané i s[stradaše toi i Wt varvarskyix izeše rük], bogü übo v[sxothvšü, n[i sim] -hlo pot]=avšim se. „Izvede bW, reče, lüdi svoe, n[rukoú MW<seWvou i AarWnéú”. S[xrani bog] i pr'hpodobnye Wt varvarskago neistovstva mo=i, n[t[=aniem] i revnostiú six] bogolúb]znyx i velikopoxvalnyix müjei. I ne zazrite mi na jensküü slavost] müj]st]vnoe prinose=ü ime, razüma bW krpkoie i müj]st]vnoe südit se, a ne ést[[]stva vidhnie. V[müjex pričitaet se i Anna i İüdif] i DevWra, ije sily s[tvoriše, ije carstva üdr[jaše, ije care neç]stivye posramiše. I n[y]ná thx] zemlá v[sa svhtla i mnogoç[[]stna ést], v[sakymi Wbrazy prhize=na i prhv[sxode=i v[sa ije Wt v[stoka daje do zapadnago Wkéana carstvia. Ona bW, proš[dše t[kmo, Ismailite do konica smhriše i edva dyxati üstroiše, blagoç]stie je Wt srhdy s[tvoriše i thx] care je i kne-e potrhbiše, i retko i edva a=e Wbre=et se tamo cr[[]kWv] ili sve=enik], i se o tli i v[zemli s[krtü sü=ü svetili=ü; zde je, sim] bogovhnçalnym] gospodam, koliko lht] borimWm Wt six] i ákoje vinograd obiraemWm, i se ne edinoú v[lhth, n[na koi]do d[[]n] je i ças], jitelsvüút] bogom] pokryvaemyi radi prhpodobnye molitv], obladaú=e svoimi ákoje i Wt naçela, blagoç]stie mnWje=e i dobrodhteli plode=e. V[kyix bW stranax toliko monastiri, r]ci mi, taje velici i slavni v[kyix gradWx? Gde toliko çisla vyš]šee inoç]skoe mnWjistvo, aggelskoe i nes[prejennoe jitie jivü=e? Oni übW, v[monastirex], na edino zre=e, edino mysle=e, edino dyšü=e, i Wbrh=eniem], eje drüg] k[drügu sebh süt[[] Wbraz] i podpisanie k[dobrodhteli, Wvy je, v[

Romanoslavica vol. XLVIII, nr.3

bezml[via nebesi stoe=e, ákoje Serafimi boj[[]]stvä ügajdaút],
mysl]no jitelstvo i naslajdenie imü=e i odr[je=iix] molitvy
prisno mnoje=e. Gde arxiereie toliko, gde üsr[die k[bogü i k[
boj[[]]stvnym], gde blagoçinie naroda, eliko v[vlastex] i eliko v[
podrüçnyx]? Nigdeje razbh zde, ideje v[sxoth üpokoiti se. Wtét]
vladyka Bl[garsküú slavu Wt née, darova je éi Sr[bsküú, Wnoe ni
v[edinWm] ostaú=ü.

V. Sicevo imh prhnesenie dostopoxvalnaa mati, i bogü sie
s[tvoršü promysl]nh, áko da i zapadnaa toe priš[stviem] de el
osvetet se i na luçšaa nezdaút].

Traducerea în limba română:

I. Atunci, după mulți ani, țarul Bulgariei a deznădăjduit, cu toți oamenii împăcându-se și crescând binecinstirea pentru rugăciunile acestei preacuvioase maice, căci o furtună se ridică și tulburare neliniștită, care de la început [este] dușman împăcării, împăratul barbarilor la acel slăvit oraș se înarmă și s-a apropiat de el, căci pe toate granițele bulgărești, asemenea ca pe un cuib a pus stăpânire. La minunatul oraș sosind, se nedumerea la întâmpinare, căci tărie se arăta la locuri, cum este și cu prăpăstiile munților și cu toate dealurile închise și cu zidurile mari întărite de dinăuntru cu mult curatele moaște ale preacuvioasei, căci orașul întărit [era] și precum luptătorul nebiruit aceasta pe mijloc având el acolo viețuire. Și prin urmare, după aceste lucruri neîmplinite, voia barbarul să se întoarcă. La zidul de cinstire și dacă ceva s-ar fi îmbărbătat, la capătul cuvioasei, nu în alt chip ar fi adormit, distrus precum iarba de foc. Dar aude și acela, asemenea lui Moise și Ieremia, căci acela [spune] „nu se ruga la oamenii aceștia”, acela [iarăși] „ieși din orașul acesta, căci rugăciunile tale precum zidul de aramă sunt la lupta mâniei mele”. Și, astfel, (despre îndurerata poveste) acum este a se merge în mână cu păcat, aceasta niciodată să așeze pe el socotirii. Atunci ce? Dacă, deci din mărunta voastră iubire, pe care am așezat [-o] înainte cu scrierea, spre știință vouă, din grijă și lacrimă nu vă aduc la cunoștință. Dar pentru măreția zilei, așadar și spre folosință, totuși am tăcut cu povestirea. Despre sfânta noastră, cuvânt.

II. Astfel, cum toate acestea în constitul oraș înaintea feței țarului (sultanului n.n.) erau aduse, a fost adus și preacuratul trup al preacuvioasei, căci descoperirea de mult prețioase odăjdii, puține oarecum, și cu slabe odăjdii îmbrăcată. Țarul împărătescului oraș Vidin cerând acesta (trupul sfinteii n.n) lui la râul Istria, acolo în ale sale [il] lăsă, unde și puțină vreme a fost (Vidin n.n.). Atunci craiul unguresc și cu el oarecari forțe către fluviul Dunărea amenințând și la Nicopole fiind, a lăsat Bizanțul căpetenia barbarilor (căci acesta crud lupta atunci) și spre unguri cât de repede se înarmă. Și fiind în creștere, căci la sfârșit învinge pe aceștia, la fluviu (Dunărea n.n.) face să se înăbușe mulțime de cinstiți ostași. Și astfel, cu luminate victorii s-a înfrumusețat ismaelitul [și] în orașul Vidin sosește, astfel și țarul la el mergând, netemându-se de el, căci la el trimisese făgăduieli, arestarea aceluia în orașul Brusa, se eliberă, [că] averea lui cu totul număr mare fiind și cu totul acelea [a dat și] în ale sale este lăsat.

III. Astfel, cu acesta am săvârșit, acolo s-a întâmplat să fie, la vedenie împărătească apărând binecinstitoarea cneaghină a țării Serbiei, văduva purureapomenitului și luminatului cneaz Lazăr, cu cele două binecinstitoare odrasle, Ștefan despotul și Vuk, dar și cu văduva marelui și viteazului despot Uglieș, Eftimia, căci cu numele în pustniceasca podoabă fiind și cu fapta și cu binecinstitorii în preaințelepciuni și multe agerimi preainălțându-se. Totodată aceștia având îndrăzneală la țar, nu orașul, nu acele împrejurimi, nu avere, nici altele careva de astfel au rugat, care având de asemenea puțină și vremelnică dulceață, pierzanie fără de sfârșit, dar se

pleacă cu iubire puternic ținută, cerând neputrezitele moaște ale acestei preacuvioase maice. Acela rîzînd: „Și de ce nu dintre altele, cu mult și mare preț, vrednice averi, [nu] ai cerut, a zis, dar numai oase uscate și cu totul nemișcate?” Aceia (la fericita învoire, la bunul suflet de Dumnezeu iubitor înainte pus): „Dacă voiești, au spus, toată averea noastră să se schimbe pe doritele noastre moaște, suntem gata a pune înainte”. Așadar, acela a lăudat această osârdie (căci [-] au copleșit, au făcut bine să se minuneze și călăul), a dat în mână [moaștele pentru] această rugămintă. Aceia îmbrățișînd pe aceasta cu mâinile, sărutau, vărsau lacrimi de bucurie împreună cu ochii și sufletul și inima, lăudau, nu aveau cum să [nu] se bucure de curat iubitoarea raclă, și, sfârșitul, cu minuni mult prețioase și odăjdii aurite, s-au sprijinit în pămîntul său, cu multă curăție au înălțat, înfrumusețîndu-se totodată și veselind, astfel au câștigat comoara, lumea ei cu totul de neajuns.

IV. Și nu au greșit preînțelepții, dar aceasta așezată în sfînta biserică, ea în acea casă, astfel ea alăturată, din mers păzește neînșelăciunea. Astfel, ele, spre păstrarea numărului, la întăiul chip de vlădică au mers și cu bune nădejdi au înmulțit întinderile. Dar și să împărătească ea pe acestea nădăjduim, pentru că s-au frămîntat pentru ea și din mâinile barbarilor au scos-[o], căci pe Dumnezeu dorind, dar și pe aceasta foarte rîvnind. „Căci se știe, spuse oamenilor săi, dar cu mâna lui Moise și Aron”. A păstrat Dumnezeu și pe preacuvioasa la barbari cu trupul neputrezit, dar cu grija și rîvna acestora, de Dumnezeu iubitori și puternic lăudați bărbați. Și nu m-a ocărât la femeiasca preamărire, bărbătească înălțare avînd, căci mintea puternică și bărbăția se judecă, dar nu naturala vedenie. La bărbați s-a socotit și Ana și Iudit și Devora, care puteri au făcut, care împărățiile au stăpînit, care împărățiile necredincioase au rușinat. Și acum, pe acel pămînt, cu totul sfîntă și mult curată este, cu toate chipurile îmbelșugate, ea a dat totul sărmanilor împărăției de la răsărit la apus. Căci ele numai au cerut, ismaeliții la sfârșit s-au smerit, și [ele] abia s-au așezat să răsufle, din inimă binecinstire au făcut și pe acei împărați și cnezi au izbăvit, și după război abia dacă se găsește acolo biserică sau sfințire și acestea în taină și în pămînt ascuns fiind sfințite, aici cu această de Dumnezeu încoronată doamnă câți ani de luptă din aceștia și precum via înfășurată și aceasta nu una între ani, dar în care zi și ceas trăiesc acoperiți de Dumnezeu pentru preacuvioasa rugăciune, stăpînind pe sine, așa cum și de la început binecinstirea înmulțește și pe binedătători rodește. Căci în care părți atâtea mănăstiri, spune-mi, apoi mărire și slăvire în care orașe? Unde [este] atât de mare numărul mulțimii îngerești, arhanghelicească și liniștită viață se trăiește? Așadar aceia în mănăstiri, la întâia privire, [la] întăiul cuget, [la] întâia însuflețire și ea cu obștea, unul către altul își sunt chip și înscriere la binefăcătorii aceștia în liniște cerească stînd precum serafimii dumnezeiești, plac cugetului vieții și bucurie avînd și pururi înmulțind îmbrățișările rugăciunii. Unde [este] atâtea arhierie, unde osârdie la Dumnezeu și dumnezeire, unde binefacerea poporului, cât în puteri și cât în supuneri? Niciunde afară de aici, unde a dorit să se odihnească. Pleacă vlădica Bulgariei cu slavă, este dăruită Serbiei, acolo la nici unul rămânînd.

V. Astfel a avut mărire vrednica de laudă maică și Lui Dumnezeu aceasta făcînd providență ca să se lumineze și apusul cu acea venire și pe strălucire nezidită.

Copiile ulterioare ale acestui text au dus la amplificarea conținutului. Aceasta se poate constata din lucrarea *Жития святых Российской Церкви, также иверских и*

славянских, 1859, a lui Andrei Nikolaevici Muraviov¹, folosită și de Melchisedec Ștefănescu la studiul său despre Grigorie Țamblac. Reputatul episcop menționează despre *Viețile sântilor rusești, iberi² și slavi*, a lui Muraviov, adunate și publicate de el în urmă cu vreo douăzeci de ani³, între care și *Viața cuvioasei Paraschiva*, p. 307-312, tradusă din sârba veche⁴ în rusește, a cărei traducere în limba română o reproduce integral în amintita lucrare:

Au trecut încă mulți ani de prosperitate a statului bulgar, când odată s-a ridicat o furtună înfricoșată de la un împărat barbar asupra slăvitei cetăți Târnovul. Sultanul Baiazid a încurs în țara bulgărească, a acoperit-o ca pe un cuib de pasăre, cu mâna sa cea puternică, dar apropiindu-se de cetatea capitală, s-a oprit pe un timp, confuziat de tăria ei, căci din toate părțile era îngrădită cu prăpăstii de munți și înconjurată cu ziduri înalte, era înlăuntru întărită cu cinstitele moaște ale plăcuților lui Dumnezeu. Se clătea barbarul, necutezând a se apropia de această tărie, înaintea căruia s-ar fi sfârâmat puterea lui, dar precum oarecând s-a poruncit lui Moise de Domnul, întru mânia sa asupra lui Israil: «nu te ruga pentru oamenii aceștia» și proorocul Ieremia «ieși din cetatea aceasta, căci rugăciunile tale sunt ca un perete de aramă la îngrădirea mâniei mele», așa și aici, dacă n-ar fi fost păcatele oamenilor, niciodată nu s-ar fi săvârșit aceea, despre care amar îmi este a povesti. Știu că, dacă aș descrie dragostei voastre cu de-amănuntul ceea ce s-a întâmplat atunci, v-aș întoarce la tristețe și lacrimi, dar pentru solemnitatea zilei voi tăcea, deși ar fi putut fi de folos povestirea, și mă voi atinge în cuvântul meu numai de cuvioasa.

Când toate cele ce erau slăvite în cetatea cea supusă de pretutindeni se aduceau înaintea feței cuceritorului, aduse au fost și cinstitele moaște, dezbrăcate de podoabele cele prețioase și învăluite în niște trențe sărăcești. Le-a cerut și dobândit de la sultanul stăpânitorul Moldo-Vlahiei, care domnea peste orașele de la Dunăre, și a adus la sine acasă această comoară, dar nu pe timp îndelungat. În curând, regele Ungariei, Sigismund, trecând Dunărea a cuprins țara Valahiei și s-a așezat la Nicopole cu oștile francilor. Stăpânitorul otoman Baiazid, lăsând asediul Bizanțului, s-a întors asupra acestor noi dușmani și o strașnică luptă a Apusului cu Răsăritul a cloțotit pe câmpiile Nicopolei. Multe mii de franci au pierit pe valurile Dunării. Victoria a încununat pe ismaeliteni și îngâmfatul duce al lor a intrat în hotarele Valahiei. Fără frică i-a ieșit întru întâmpinare domnitorul acelor hotare, încurajat de parola dată pentru pace, dar Mircea într-un mod trădător fu legat și exilat la Brusa, căci nenumăratele lui comori amăgise pe vrăjmaș și toată averea lui au luat-o acela în mâinile sale.

S-a întâmplat ca cucernica kneghină a Serbiei, Angelina, văduva sântului și pururea pomenitului cneaz Lazăr, a vizitat pe puternicul stăpânitor al otomanilor, și nu singură, ci împreună cu doi fii ai săi, cu despotul Ștefan și cu Vulcan, fratele lui și cu kneghina Eutimia,

¹ Andrei Nikolaevici Muraviov (1806-1874), șambelan la curtea imperială rusă, scriitor de carte duhovnicească, dramaturg, poet și istoric bisericesc rus, autor de lucrări de o remarcabilă valoare între care și cartea menționată mai sus. Acestea sunt rezultatul călătoriilor de studii întreprinse la Alexandria, Cairo, Ierusalim, Cipru, Smirna și Constantinopol (cf. <http://ru.wikipedia.org/>)

² Termenul *iberi*, tradus de Melchisedec Ștefănescu, este incorect. Este vorba despre *iveri* = georgieni sau gruzini; iberi sunt locuitorii peninsulei Iberice, teritoriu catolic și care nu intra în sfera vieților de sfinți, cercetați de Muraviov.

³ Melchisedec Ștefănescu, *op. cit.*, p. 24.

⁴ Slavonă (n.n.).

soția viteazului despot Ugleș. Kneghina sârbească era împodobită cu toate virtuțile pustnicești și pe mulți covârșea cu înțelepciunea. Cu îndrăzneală s-a apropiat de sultanul, care fu plin de stimă către dânsa și a cerut de la dânsul sie, nu oarecare cetății, sau pământuri împrejmuitoare – avere de scurtă durată, a cărei dulceață curând trece –, ci însuflețită de o înaltă dragoste către cuvioasa, a cerut sie sântele ei moaște. Râse necredinciosul de cererea cea cucernică și a întrebat-o: pentru ce nu ceri ceva mai prețios, în locul unor oase uscate nemișcătoare? Dar cucernica femeie întărind cuvântul său a propus toată averea sa pentru acea comoară. Atunci, lăudând osârdia ei, căci și barbarii stimează virtutea, i-a învoit ceea ce ea dorea, iar ea cu dragoste cuprinzând sfintele moaște s-a lipit de ele cu buzele și cu inimă și-a vărsat lacrimi de bucurie. Neavând la sine o raclă sfințită, le-a înfășurat cu arome și veșminte aurite și cu mare cinste le-a strămutat în țara sa. Acolo le-a pus în biserica sa casnică și, precum ea a păstrat trupul cuvioasei de mâinile barbarilor, nădăjduind a se feri cu dânsa în împărăția cerului, așa și Domnul a apărat și a mărit împărăția ei cea pământescă.

Când țările de prin prejur s-au dărâmat de barbari, încât acolo abia se putea găsi biserică și preoți, această țară păzită de Dumnezeu, deși mulți ani a fost luptată de vrăjmași, înflorește ca o vie îngrădită, pentru rugăciunile cuvioasei, locuitorii ei, sub adumbrirea cucernicilor lor crai (regi) se împodobesc cu cucernicie. Unde încă, în care țări sau cetăți sunt atâtea lăcașuri monahicești, unde în tăcere petrec viața îngerească a lor imitatorii serafimilor, care au înaripat privirea lor de la pământ la cer? Unde sunt atâția episcopi și presbiteri și unde atâtea cucernicie în stăpânitori și stăpâniți? Au nu acolo, unde a binevoit a repausa cuvioasa, când Domnul a luat de la dânsa slava bulgărească și i-a dorit slava cea sârbească, căci așa a plăcut proniei lui.

Însă ce dar vrednic îți voi aduce eu ție cuvioasă? Exclamă, în fine biograful, căci atunci la timp nu m-am pregătit spre întâmpinarea ta, deși acum spun ceea ce doream a spune atunci, erai tu, ca o mamă iubitoare, primește darul meu cel de pe urmă ca și cum ar fi cel dintâi, deși nimic nu poate să fie vrednic de tine. În ceas bun ai venit tu la noi, frumoasa mireasă a Lui Hristos, porumbiță curată, aurită de Duhul Sfânt, lauda fecioarelor și locuitoare a pustiei, convorbitoare a îngerilor, care ai plantat pe pământ raiul cel intelectual prin virtuțile tale. Feciorescu-te pe tine, frumusețea poporului sârbesc, apărătoarea și păzitoarea lui cu care se laudă țării noastre. De câte ori stăpânii cei barbari au voit să facă rău țării tale, și să facă defăimat locul unde zac moaștele tale, dar tu ca o arhistratigă vitează, cu puterea cea dată ție de mirele cel dumnezeiesc, cu rușine ai întors fețele lor îndărăt. Ceata împărăteselor țarițelor înconjoară cinstită racla ta cu cucernicie aducând ție daruri, căci și tu ești împărăteasă (țariță), măcar că n-ai împărățit pe pământ, iar acum binefacerile tale neconțin curg de la racla ta, prin abundența minunilor și a vindecărilor. O, cuvioasă maică Paraschiva, care vezi acum față către față, ceea ce oarecând se înfățișa, sie ca prin oglindă și ghicitură, rogu-te pentru împăciuirea a toată lumea și pentru cucernicul despotul nostru, domnul Georgie, care la tine a pus nădejdea sa, apără-l de rebeli și pe toți cei ce acum s-au adunat la templul tău, adumbrește-i cu ocrotirea ta, iar pe începătorii turmei celei cuvântătoare întărește-i, ca să pască turma cea încredințată lor la pășunile cele duhovnicești și să o introducă întru împărăția cea cerească¹.

Din conținutul textului, din lucrarea lui Muraviov, se constată că autorul ar fi contemporan evenimentelor istorice relatate (cucerirea cetății Târnovo de către turci, domnia lui Mircea cel Bătrân, cruciada antiotomană de la Nicopole) și că acest panegiric

¹ Melchisedec Ștefănescu, *op.cit.*, p. 24-26.

ar fi fost creat în timp ce domnea despotul Georgie, adică George Brancovici, mai exact între anii 1427-1457 (1456 n.n.)¹. Pe lângă acestea se constată însă că datele istorice rediate sunt inexacte:

1) Mircea cel Bătrân era aliat cu turcii înainte de cucerirea cetății Târnovo (1393) și până la bătălia de la Nicopole (1396), de aceea a primit în dar, de la sultan, moaștele sfintei Paraschiva; în realitate era în conflict militar, domnitorul Țării Românești îl ajutase pe cneazul sârb Lazăr în lupta contra turcilor de la Kosovopolie (Câmpia Mierlei).

2) Sigismund de Luxemburg, regele Ungariei, a ocupat Țara Românească înainte de cruciada de la Nicopole și Mircea cel Bătrân a fost bănuț a se fi aliat cu el și, de aceea sultanul a pornit război contra Țării Românești, iar prin viclenie l-a prins pe domnitor și l-a exilat la Brusa. În realitate este o eroare: regele Ungariei a intrat în Muntenia ca aliat; după eșecul cruciadei de la Nicopole Mircea cel Bătrân a apărut cu succes frontiera Dunării în fața turcilor și nu le-a plătit acestora tribut decât în 1417, în condiții deosebit de avantajoase; pe lângă aceasta nici nu se pomenește de victoria românilor de la Rovine (1394 sau 1395). În plus, istoricii Konstantin Jireček și P. Nikov au ajuns la constatarea că nu a fost exilat Mircea cel Bătrân, ci țarul bulgar de Vidin, Ivan Strațimir, părere însușită și de P.P. Panaitescu².

3) Domnitorul Țării Românești este prezentat ca fiind domnitor al Moldo-Vlahiei și nu al Ungrovlahiei, cum este în toate actele domnești și nu există nicio dovadă că ar fi stăpânit și Moldova³.

4) Țările creștine din spațiul balcanic sunt prezentate ca fiind pustiite de către barbari (turci n.n.) și în ele abia se găsesc preoți și biserici, iar Serbia este prezentată ca fiind o țară creștin ortodoxă, înfloritoare din toate punctele de vedere, păzită de Dumnezeu, cu un număr apreciabil de arhierii, preoți, biserici și mănăstiri; în realitate nu se poate compara cu țările române, unicele state autonome din sud-estul Europei și singurul spațiu unde otomanii au avut interdicții de a se stabili și de a ridica moschei⁴.

Este greu de crezut ca Grigorie Țamblac să fi scris asemenea afirmații. Format în școala patriarhului Eftimie de Târnovo și educat în spiritul isihast, nu putea să aibă atâtea date eronate în textul panegiricului, cu atât mai mult cu cât una dintre tendințele curentului efmian era de a înlătura „basmelor mincinoase” din cuprinsul scrierilor

¹ *Ibidem*, p.27. Gheorghe Brancovici a sfârșit din viață la 24 dec. 1456, de aceea apreciem ca în acest an să fie sfârșitul său de conducător al acestui ținut (cf. Marcel D. Popa, Horia C. Matei, *Mică enciclopedie de istorie universală*, București, 1988, p.187).

² Konstantin Jireček, *Царь Страцимир Видински*, în „Периодическо Списание”, I, 1882, p. 48-52; P. Nikov, *Турското завладование на България (Cucerirea turcească în Bulgaria)*, în „Известия на ист. Дружества”, p. 100-101, *apud* P.P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, București, 2000, p. 330.

³ *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească*, vol. I (1247-1500), volum întocmit de P.P. Panaitescu și Damaschin Mioc, București, 1966, document nr. 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 37, 38, p. 22-30, 31-45, 47-67, 70-72.

⁴ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol.I București, 1991, p. 253-254.

eclesiastice. Pe de altă parte, din cele din urmă cercetări istorice se constată că el a sfârșit din viață în 1418-1419¹ și nu prin 1450, cum considera Mechisedec Ștefănescu². Pe lângă acestea, deși sunt relatate victoriile lui Baiazid asupra creștinilor, totuși nu sunt relatate înfrângerile suferite de el, de exemplu așa cum este cea din partea mongolilor de la Ankara, din 1402, care i-a adus sfârșitul, fiind purtat într-o cușcă spre desfătarea învingătorului. Evenimentul este important pentru toate statele creștine din Balcani, deoarece pentru un timp a slăbit primejdia turcă. Toate acestea ne îndreptățesc a crede că autorul acestui din urmă panegiric, publicat de Muraviov, nu este Grigorie Țamblac, ci, cel mai probabil, o persoană care a trăit între anii 1427-1456, perioada despotatului lui Gheorghe Brancovici, și care a folosit drept sursă de documentare, pe lângă textul scris de Grigorie Țamblac, și tradiția orală, căci are foarte multe date inexacte.

Analiza comparativă a celor două texte duce la concluzia că textul lui Grigorie Țamblac este sursa incontestabilă a celui editat de Muraviov, și că diferențele de conținut sunt, în linii mari, cele menționate mai sus, pe lângă unele adaosuri, care ridică rolul sârbilor în cinstirea sfintei Paraschiva:

¹ Nedelcu, *op. cit.*, p. 79.

² *Idem*, p. 42.

Ediția Kaluzniacki:

III. Astfel, cu acesta am săvârșit, acolo s-a întâmplat să fie, la vedenie împărătească apărând binecinstitoarea cneaghină a țării Serbiei, văduva purureapomenitului și luminatului cneaz Lazăr cu cele două binecinstitoare odrasle, Ștefan despotul și Vuk, dar și cu văduva marelui și viteazului despot Uglieș, Eftimia, căci cu numele în pustniceasca podoabă fiind și cu fapta și cu binedătătoriile în preaînțelepciuni și multe agerimi preainălțându-se. Totodată aceștia având îndrăzneală la țar, nu orașul, nu acele împrejurimi, nu avere, nici altele careva de astfel au rugat, care având de asemenea puțină și vremelnică dulceață, pierzanie fără de sfârșit, dar se pleacă cu iubire puternic ținută, cerând neputrezitele moaște ale acestei precuvioase maice. Acela râzând: „Și de ce nu dintre altele, cu mult și mare preț, vrednice averi, [nu] ai cerut, a zis, dar numai oase uscate și cu totul nemișcate?” Aceia (la fericita învoire, la bunul suflet de Dumnezeu iubitor înainte pus): „Dacă voiești, au spus, toată averea noastră să se schimbe pe doritele noastre moaște, suntem gata a pune înainte”. Așadar, acela a lăudat această osârdie (căci [-] au copleșit, au făcut bine să se minuneze și călăul), a dat în mână [moaștele pentru] această rugămintă. Aceia îmbrățișând pe aceasta cu mâinile, sărutau, vărsau lacrimi de bucurie împreună cu ochii și sufletul și inima, lăudau, nu aveau cum să [nu] se bucure de curatiubitoarea raclă, și, sfârșitul, cu minuni multprețioase și odăjdii aurite, s-au sprijinit în pământul său, cu multă curăție au înălțat, înfrumusețându-se

Ediția Muraviov:

S-a întâmplat ca cucernica kneghină a Serbiei Angelina, văduva sântului și pururea pomenitului cneaz Lazăr a vizitat pe puternicul stăpânitor al otomanilor, și nu singură, ci împreună cu doi fi ai săi, cu despotul Ștefan și cu Vulcan, fratele lui și cu kneghina Eutimia, soția viteazului despot Ugleș. Kneghina sârbească era era împodobită cu toate virtuțile pustnicești și pe mulți covârșea cu înțelepciunea. Cu îndrăzneală s-a apropiat de sultanul, care fu plin de stimă către dânsa și a cerut de la dânsul sie, nu oarecare cetățî, sau pământuri împrejmuitoare – avere de scurtă durată, a cărei dulceață curând trece – ci însuflețită de o înaltă dragoste către cuvioasa, a cerut sie sântele ei moaște. Râse necredinciosul de cererea cea cucernică și a întrebat-o: pentru ce nu ceri ceva mai prețios, în locul unor oase uscate nemișcatoare? Dar cucernica femeie întărind cuvântul său a propus toată averea sa pentru acea comoară. Atunci, lăudând osârdia ei, căci și barbarii stimează virtutea, ia învoit ceea ce ea dorea, iar ea cu dragoste cuprinzând sfintele moaște s-a lipit de ele cu buzele și cu inima și-a vărsat lacrimi de bucurie. Neavând la sine o raclă sfințită, le-a înfășurat cu arome și veșminte aurite și cu mare cinste le-a strămutat în țara sa. Acolo le-a pus în biserica sa casnică și precum ea a păstrat trupul cuvioasei de mâinile barbarilor, nădăjduind a se feri cu dânsa în împărăția cerului, așa și Domnul a apărut și a mărit împărăția ei cea pământască.

totodată și veselind, astfel au câștigat
comoara, lumea ei cu totul de neajuns.

Faptul că autorul textului editat de Muraviev a avut importante adăugiri, pe lângă erorile menționate mai sus, se observă și din analiza comparativă a părților finale, unde se constată că volumul textului lui Țablac este de zece ori mai mic:

Ediția Kalužniacki:

Astfel a avut mărire vrednica de laudă maică și Lui Dumnezeu aceasta făcând providență ca să se lumineze și apusul cu cea venire și pe strălucire nezidită.

Ediția Muraviev:

Însă ce dar vrednic îți voi aduce eu ție cuvioasă? Exclamă în fine biograful, căci atunci la timp nu m-am pregătit spre întâmpinarea ta, deși acum spun ceea ce doream a spune atunci, era tu, ca o mamă iubitoare, primește darul meu cel de pe urmă ca și cum ar fi cel dintâi, deși nimic nu poate să fie vrednic de tine. În ceas bun ai venit tu la noi, frumoasa mireasă a Lui Hristos, porumbiță curată, aurită de Duhul Sfânt, lauda fecioarelor și locuitoare a pustiei, convorbitoare a îngerilor, care ai plantat pe pământ raiul cel intelectual prin virtuțile tale. Feciorescu-te pe tine, frumusețea poporului sârbesc, apărătoarea și păzitoarea lui cu care se laudă țarii noștri. De câte ori stăpânii cei barbari au voit să facă rău țării tale, și să facă defăimat locul unde zac moaștele tale, dar tu ca o arhistratigă vitează, cu puterea cea dată ție de mirele cel dumnezeiesc, cu rușine ai întors fețele lor îndărăt. Ceata împărăteselor țarițelor înconjoară cinstită racla ta cu cucernicie aducând ție daruri, căci și tu ești împărăteasă (țariță), măcar că n-ai împărățit pe pământ, iar acum binefacerile tale neconțin curg de la racla ta, prin abundența minunilor și a vindecărilor. O, cuvioasă maică Paraschiva, care vezi acum față către față, ceea ce oarecând se înfățișa, șie ca prin oglindă și ghicitură, rogu-te pentru împăciuirea a toată lumea și pentru cucernicul despotul nostru, domnul Georgie, care la tine a pus nădejdea sa, apără-l de rebeli și pe toți cei ce acum s-au adunat la templul tău adumbrește-i cu ocrotirea ta, iar pe începătorii turmei celei cuvântătoare întărește-i, ca să pască turma cea încredințată lor la pășunile cele duhovnicești și să o introducă întru împărăția cea cerească”.

*

* *

Grigorie Țamblac, ucenic al patriarhului Eftimie de Târnovo și om de seamă al culturii medievale sârbe și bulgare, prin *Panegiricul sfintei Paraschiva* a lăsat o operă remarcabilă pentru istorisirea vieții acestei mucenițe, relatând despre aducerea moaștelor acesteia în Serbia, după căderea Bulgariei sub turci. Autorul nu se limitează numai la a relata despre transferarea moaștelor, dar și despre evenimente istorice importante din lumea bulgară, sârbă și română. Copiile de mai târziu ale textului original au dus la amplificarea conținutului, dar și la apariția de date istorice inexacte, așa cum este cel editat de Muraviev și tradus în limba română de Melchisedec Ștefănescu, prezentând lumea sârbă drept singurul loc unde se mai ducea o viață bisericească, în timp ce toate țările dimprejur erau pustiite.

Bibliografie generală

- *** *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească*, vol. I (1247- 1500), volum întocmit de P. P. Panaitescu și Damaschin Mioc, București, 1966
- Jireček Konstantin, *La civilisation serbe en moyen age*, Paris, 1920
- Kalužniacki Emil, *Werke des patriarchen von Bugarien Euthimius (1375-1393)*, Viena, 1901
- Miklosikh Franz, *Lexicon paleoslovenico-graeco-latinum*, Vindobonae, 1862-1865
- Nedelcu Octavia, *Istoria literaturii sârbe vechi*, București, 2001
- Negrescu I. D., *Limba slavă veche*, București, 1961, p. 104
- Popa D Marcel, Matei C Horia, *Mică enciclopedie de istorie universaă*, București, 1988
- Panaitescu P.P., *Mircea cel Bătrân*, București, 2000
- Păcurariu Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, București, 1992, vol. II, București, 1994
- Piscopescu Ecaterina, *Literatura slavă din Principatele Române în veacul al XV-lea. După manuscrisele slave din Biblioteca Academiei Române*, București, 1939
- ****Slava veche și slavona românească*, coord. Pandele Olteanu, București, 1975
- Ștefănescu Melchisedec, *Mitropolitul Grigorie Țamblac*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, an II, 1884, vol. III, p.1-64
- Turdeanu Emil, *La littérature bulgare du XIV siècle et sa diffusion dans les Pays Roumains*, Paris, 1947
- Idem, *Les Principautés Roumaines et les Slaves du Sud: Rapports littéraires et religieux*, în vol. *Etudes de littérature roumaine et des écrites slaves et grecs des Principautés Roumaines*, Leiden, 1985, p.1-14.

Romanoslavica vol. XLVIII, nr.3

LINGVISTICĂ

Romanoslavica vol. XLVIII, nr.3

**GERMANIZMI U VARAŽDINSKOM KAJKAVSKOM –
PREFIKSALNA TVORBA GLAGOLA**

Petar RADOSAVLJEVIĆ

Die kroatisch-kajkavischen Dialekte haben eine große Anzahl der Entlehnungen aus der deutschen Sprache, so auch die Stadtsprache von Varaždin. Während seiner Geschichte war Varaždin unter starkem deutschsprachigen Einfluss, der auch in der Stadtsprache von Varaždin nachzuweisen ist – wegen der geopolitischen Situation, deutschsprachiger Siedler aber auch anderer soziolinguistischer Faktoren. Als Korpus für diese Arbeit wurde Tomislav Lipljins Wörterbuch der kajkavischen Mundart von Varaždin genommen, das mehr als 33.000 Einträge hat, und als solches eine gute Möglichkeit darstellt, Germanismen in der Stadtsprache von Varaždin zu untersuchen. In der Untersuchung wurde eine große Anzahl von Germanismen identifiziert und die Arbeit wurde an präfixal gebildete Verben einbeschränkt. Die präfixale Verbbildung ist die häufigste Verbbildungsart im Kroatischen, so auch in der kajkavischen Mundart von Varaždin. In dieser Arbeit wurden solche Verben untersucht, die ein Grundverb deutschen Ursprungs und ein kroatisches Präfix aufweisen. Diese Verben wurden nach jeweiligen Präfixen analysiert und eine Häufigkeitsstatistik wird gegeben. Die Arbeit umfasst auch ein Verzeichnis der identifizierten Verben, wobei jeder Eintrag aus einem präfixal gebildeten Verb besteht, während die Daten aus dem Wörterbuch (erste Person Präsens, das Adjektiv, der Aspekt) mit dem entsprechenden Deutschen Bezugswort und der Übersetzung ins Kroatische erweitert wurden.

Key words: Germanismen, kroatisch-kajkavische Mundart von Varaždin, präfixale Verbbildung

1. Povijesni i sociolingvistički okviri njemačko-hrvatskog jezičnog dodira u Varaždinu

Prvo povijesno relevantno spominjanje grada seže iz 1181. godine, u buli hrvatsko-ugarskog kralja Bele III. U toj se buli indirektno spominje Varaždin, budući da dokument govori o posjedu Varaždinskim toplicama koje je varaždinski župan

¹ Marković 1983: 29.

oduzeo zagrebačkom kaptolu, što implicitno znači da je grad postojao i prije navedene godine.

U svojoj je bogatoj povijesti Varaždin često bio poprište političkih i ekonomskih previranja. Budući da se nalazi u neposrednoj blizini Mađarske i Štajerske, te zbog svog položaja na sjecištu važnih putova, grad je već u srednjem vijeku doživio brz razvoj te je u 15. stoljeću postao važno ekonomsko središte.

Službeni su jezici u gradu Varaždinu bili latinski i njemački, što međutim nije predstavljalo jedini razlog korištenja njemačkoga – od 1406., kada je kralj Žigmund gradu odobrio jednom godišnje održati sajam¹, počeli su se u većoj mjeri doseljavati trgovci i obrtnici iz Mađarske i Štajerske.

Turska okupacija Bosne i pomicanje granice na Savu u 15. su i 16. stoljeću doveli grad u novi položaj. Tako Varaždin više nije bio samo trgovačko i gospodarsko središte, nego je dobio i važnu stratešku ulogu. Kako bi se Turcima onemogućio daljnji prodor na zapad, kralj je Ferdinand uspostavio duž hrvatsko-turske granice Vojnu krajinu. Slijedom te naredbe tridesetih je godina 17. stoljeća nadvojvoda Karlo ustrojio Varaždinski generalat, sa sjedištem u Varaždinu. Vojna je krajina bila podređena carskom Dvorskom ratnom vijeću, a u tom je dijelu hrvatskoga etničkoga prostora njemački jezik imao status službenoga i zapovjednoga jezika².

Kada je grad 1767. g. dekretom Marije Terezije postao stalno sjedište Hrvatskog kraljevskog vijeća, to se odrazilo i na broj njemačkog plemstva i građanstva. Sve do 1776. godine, do katastrofalnog požara, Varaždin je bio političko, kulturno i ekonomsko središte Hrvatske. Nakon velikoga požara grad je pretrpio velika oštećenja te prestao biti hrvatskom prijestolnicom izgubivši i prestiž što više nikada u potpunosti nije uspio povratiti. To se odrazilo i na građansku populaciju, koje se broj znatno smanjio.

1.1. Demografski čimbenici

Uzevši u obzir činjenicu da su dvojezični govornici mjesto zbiljanja jezičnog dodira³, bitno je obratiti pozornost na demografsku sliku Varaždina tijekom povijesti.

Ako u određenom prostoru i vremenu više osoba ima sličnu jezičnu kompetenciju u smislu naizmjenične porabe dvaju ili više jezika, određeni jezični dodir nadilazi razinu pojedinog govornika i može se smatrati kolektivnom pojavom⁴.

Tijekom stoljeća su u Varaždinu i u okolini bili prisutni Nijemci (odnosno Austrijanci); kao činovnici, trgovci, obrtnici i ugostitelji. Već 1209. godine u Varaždinu se spominju Nijemci kao „hospites“ (doseljenici iz njemačkih zemalja)⁵. Njemački je element bio posebno izražen u gradu Varaždinu; germanofoni su stanovnici su predstavljali nositelje građanske kulture srednjoeuropskog karaktera. O tome svjedoče i

¹ Ilijanić i Kapustić 1983: 176.

² Piškorec 2005: 49.

³ Piškorec 2005: 18.

⁴ Piškorec 2005: 18.

⁵ Piškorec 2005: 49.

prezimana građana Varaždina, podaci o potrebi za njemačkim propovjednicima u gradu i činjenica da je još u 20. stoljeću njemački i u posvema hrvatskim obiteljima bio jezik prestiža i gornjeg sloja¹.

Sve do raspada Habsburške monarhije moguće je govoriti o konstantnom doseljavanju građana kojima je materinji jezik bio njemački. Taj je proces, gotovo u potpunosti, prestao svršetkom Drugog svjetskog rata.

2. Korpus istraživanja

Korpus ovoga istraživanja predstavlja Rječnik varaždinskoga kajkavskog govora Tomislava Lipljina koji s više od 33.000 natuknica predstavlja najveći noviji kajkavski rječnik organskoga govora. Tomislav Lipljin je na svom rječniku radio dvadeset godina, a riječi koje su ušle u rječnik najvećim su dijelom iz njegova vlastita fonda za koje je često tražio potvrde kod ostalih govornika.

U rječniku smo uspjeli identificirati velik broj germanizama, odnosno posuđenica iz njemačkog jezika. Kriterij po kome smo identificirali neku riječ kao germanizam jest određena podudarnost između plana izraza i plana sadržaja njemačkog modela i hrvatske replike². Germanizmi identificirani u ovom radu, a u skladu s gore navedenim povijesnim i sociolingvističkim okolnostima jezičnog dodira, pripadaju južnonjemačkim dijalektima, a napose bavarsko-austrijskima.

Kako je i sam autor rječnika napomenuo u predgovoru, u gradu se Varaždinu istovremeno ravnopravno koriste dva tipa kajkavskoga govora – stariji i noviji tip; on se u rječniku odlučio za stariji jezični tip.

Zbog tehničke kompleksnosti u ovom radu nismo bili u mogućnosti koristiti transkripciju koja je korištena u samom rječniku, a oslikava stariji jezični tip, nego smo koristili prilagođenu grafiju koja počiva na hrvatskom standardu, a uzima u obzir noviji jezični tip. Autor je ovoga rada govornik novijega jezičnog tipa, te je u skladu s time jezično kompetentan; metodom je introspekcije s jedne strane i komunikacijom s drugim govornicima s druge strane, došao do rješenja kojima je, smatramo, uspješno uspio zabilježiti, odnosno adaptirati unose iz rječnika, a da je pri tome zadržao autentičnost varaždinskog kajkavskog govora.

Što se tiče prozodijskog sustava, u skladu s gore navedenim, okomitom crticom (') ispred mjesta naglaska označavamo naglasak.

3. Prefiksalna tvorba glagola

Prefiksalna tvorba glagola predstavlja najčešći tvorbeni način u hrvatskom jeziku³, pa tako i u kajkavskom mjesnom govoru grada Varaždina.

¹ Belaj 1983: 369.

² Piškorec 2005: 11.

³ Babić 1991: 493.

Prefiksalsnom se tvorbom tvore glagoli iz drugih glagola, osnovom i prefiksima. Glagol pri tome mijenja i proširuje, u većem ili manjem opsegu, svoje osnovno značenje.

Glagoli tvoreni prefiksalsnom tvorbom su u pravilu svršeni, što se očituje i u našim primjerima glagola. Za nesvršene se glagole s prefiksom ne smatra da su tvoreni prefiksalsnom tvorbom, nego da su nastali imperfektivizacijom, tvorbom nesvršenih glagola od svršenih¹.

U našem se radu ograničavamo samo na one glagole kod kojih je osnova identificirana kao posudnica iz njemačkog. U skladu s time obrađeni su samo oni prefiksi koji se javljaju u kombinaciji s takvim osnovama. Identificirane smo glagole klasificirali po prefiksima.

U našem smo korpusu identificirali i obradili sljedeće prefikse: do-, iš-/s-/z-, na-, o-, op-, od-/ot-, po-, pot-, pre-, pri-, raz-/ras-/ra-, u-/f-, za-.

3.1. Prefiks do-

Glagoli s prefiksom do- najčešće označavaju da se radnja osnovnog glagola vrši do kraja ili do određene granice, ili da se radnja dopunjuje na određeni način. Identificirani su sljedeći glagoli: *dodr'ukati, dor'ajžati*.

3.2. Prefiks iš-/s-/z-

Ovaj prefiks objedinjuje prefikse hrvatskog standardnog jezika *iz-* i *s-*². Oblik prefiksa ovisi o početnom glasu osnovnog glagola. Glagoli tvoreni prefiksom *iš-/s-/z-* najčešće pokazuju finitno značenje. Identificirani su sljedeći glagoli:

išt'ekati, sc'ajhnati, sf'aldati, sf'ehtati, sf'igati, sf'ilcati, sfl'ekati, sfl'ekati se, sfl'undrati se, sfr'iškati, sfr'iškati se, sf'ušati, sh'andlati, sh'eftati, sh'oblaci, skl'amati, skl'lamfati, skl'ofati, sklof'utaci, skr'acati, skrah'irati, skr'amati, skr'enkati, skr'enkati se, sk'urtati, skuš'uvati, skuš'uvati se, sp'apati, sp'arkati, sp'eglaci, sp'igati, sp'igati se, sp'ohati, spošt'ekati, spref'okšiti, sprefr'iškati, sprefr'iškati se, sprep'eglaci, sprer'ajzati, sprev'ekslaci, sp'ucati, sp'ukliti se, sšl'ingati, sšt'ekati, sšt'epati, sšt'ikati, st'ancati, st'ancati se, st'emfati, str'ačati, str'efiti, str'ucati, zb'iksati, zb'indati se, zbl'ajhaci, zd'instati, zdr'akslaci, zdr'ejati, zgl'ancati, zgl'ajhaci, zgl'ajzati, zgl'ihaci, zgr'undirati, zlak'irati, zl'aufati, zl'ajmaci, zl'ajzati, zl'ohaci, zl'otaci, zl'uftati, zl'uftati se, zm'idraci, zm'idraci se, zn'ucati, zn'ucati se, zr'amaci, zr'aubaci, zr'ihaci, zr'ihaci se, zr'oštati, zv'alcati, zv'ekslaci, zv'elnaci, zv'iksati, zv'inklaci, zv'urclaci, zz'agaci, zzm'uklaci.

¹ Babić 1991: 494.

² Piškorec 2005: 114.

3.3. Prefiks *na-*

Glagoli tvoreni prefiksom *na-* mogu imati različita značenja, npr. staviti nešto na nešto, izvršavanje neke radnje u većoj mjeri ili pak imaju rezultativno značenje. S ovim su prefiksom identificirani sljedeći glagoli:

nab'iflati, nab'iflati se, nab'iksati, nabr'enati, nac'ajhnati, nac'ilati, nac'ugati se, nadošt'ukati, nadoštuk'avati, nadr'akslati, nadr'ukati, na'aldati, na'arbati, na'ehitati, na'ajhtati, na'filati, nafr'akati se, na'utrati, nagl'ancati, nah'ajcati, nah'ajcati se, nam'alati, nan'itati, nap'acati, nap'asati, nap'udrati se, nap'untati, napunt'avati, nar'ajbati, nar'ajcati, nar'ihitati, nariht'avati, nas'aftati, nas'ajhhati, naš'ihitati, naš'ingati, našm'irati, našm'inkati, našm'inkati se, našm'olcati, našn'ofati, našnj'ofati, našnj'ofati se, naš'odrati, naš'opati, našp'anati, našp'anc'irati se, našp'arati, našp'ehati, našp'endlati, našp'ičiti, našp'ičiti se, našp'ikati, našp'ilati se, našp'otati, našp'ricati, našp'ulati, našr'ajbati, našr'otati, naš't'ancati, naš't'elati, naštel'avati, naštempl'irati, naš't'irkati, naš't'ikati, naš't'imati, naš't'opati, naš't'osati, naštr'ajiti, naštr'apac'irati se, naštr'ebati se, naštr'ajhhati, naštr'ihati, naštr'ikati, naš't'ufati, naš't'ukati, našv'asati, našv'asati se, nat'ancati se, natr'ucati, nav'elnati, nav'iklati, nav'iksati, naž'agati.

3.4. Prefiks *o-*

Glagoli koji su tvoreni prefiksom *o-* u primjerima iz našeg korpusa imaju, u prvom redu, rezultativno značenje. S ovim su prefiksom identificirani sljedeći glagoli: *oc'oprati*, *of'arbati*, *ofr'ajhhati*, *op'eglati*, *opl'indrati*, *opukl'aveti*, *oš'acati*, *ošp'ičiti*, *ošp'otati*, *oštr'ebati*, *oš't'ucati*, *ošv'ajiniti*, *ošv'ajiniti se*, *ošv'icati se*.

3.5. Prefiks *op-*

U standardnom se hrvatskom jeziku ovaj prefiks javlja u tri alomorfnih oblika: *oba-*, *ob-* i *op-*. U našem se korpusu javlja samo realizacija *op-*. Glagoli tvoreni ovim prefiksom znače da se radnja osnovnog glagola realizira oko nečega, u konkretnom i apstraktnom značenju. Izdvojili smo sljedeće glagole: *opkuš'uvati*, *opš'ančiti*, *opš'imfati*, *opš't'ucati*, *opštanc'avati*, *optr'ačati*.

3.6. Prefiks *od-/ot-*

Ovaj se prefiks javlja u dva alomorfa, *od-* i *ot-*, ovisno o glasu koji slijedi u osnovnom glagolu. Glagoli s ovim prefiksom imaju dvojako značenje: odvajanje, odmicanje ili udaljavanje nekog predmeta ili pojma od nečega te (potpuni) završetak neke radnje. S ovim su prefiksom izdvojeni sljedeći glagoli: *odl'aufati*, *odl'etati*, *odl'otati*, *odr'ajžati*, *odr'iglati*, *odv'erglati*, *otš'acati*, *otšl'epati*, *otšp'anati*, *otšp'anc'irati se*, *otšp'ilati*, *otšr'aufati*, *otš't'ekati*, *otš't'opati*, *otš't'oplati*.

3.7. Prefiks *po-*

Glagoli s prefiksom *po-* mogu izražavati različita značenja; distributivnost, djelomično vršenje neke radnje, vršenje radnje na nekoj površini¹, promijenjeno stanje, početni dio radnje ili cilj neke radnje. Izdvojili smo sljedeće glagole:

pod'uplati, po'arbati, po'fr'ajhati, poh'eftati, poh'oblati, pokr'ajdati, polak'irati, pon'oreti, pon'ucati, pop'eglati, por'ihati, pos'aftati, pos'augati, pos'ajhati, pošik'avati, poš'iknuti, pošl'ihati, pošl'uknuti, pošm'ajhlati, pošm'irglati, pošnj'ofati, poš'odrati, pošp'arati, pošp'otati, pošpr'ehati si, pošpr'icati, pošr'ekati, pošt'aubati, pošt'ekati, pošt'elati, poštempl'irati, pošt'irkati, pošt'imati, pošt'opati, pošt'orhati, pošt'osati, poštr'ajiti, poštr'ajfati, poštr'ihati, pošt'ucati, pošt'urkati, pošv'ajiniti, pot'umplati, pot'unkati.

3.8. Prefiks *pot-*

U standardnom se hrvatskom jeziku ovaj prefiks javlja u tri alomorfna oblika; *pod-*, *pot-* i *poda-*. U našem se korpusu javlja samo alomorf *pot-*. Glagoli tvoreni ovim prefiksom u prvom redu imaju značenje da se radnja odvija ispod nečeg. Ovi su glagoli izdvojeni: *potf'utrati*, *potf'utrati se*, *potk'ajlati*, *potšr'ajtati*, *potšpr'ajcati*, *potšpr'engati*, *potšt'ihati*, *potštr'ihati*, *potšt'ucati*.

3.9. Prefiks *pre-*

Dok se u standardnom jeziku razlikuju prefiksi *pre-* i *pro-*, u našim se primjerima njihova značenja preklapaju i realiziraju samo prefiksom *pre-*². Glagoli s ovim prefiksom izražavaju vršenje radnje s jednog kraja na drugi, preko nečega; izvršenje radnje u povećanoj mjeri, promjenu stanja i svojstva ili finitivnost neke radnje. Identificirali smo sljedeće primjere:

precv'ikati, precv'iknuti, pref'arbati, prefl'ancati, prefl'ekati, prefri'skati, prel'aufati, prep'eglati, prepegl'avati, prer'ašplati, prer'ajtati, prer'ihati, prerih't'avati, preš'acati, preš'altati, preš'altati se, prešalt'avati se, preš'ajbati, prešm'uglati, prešnj'ofati, prešp'anc'irati se, prešp'artati, prešt'epati, prešt'ihati, prešt'orhati, preštr'aftati, preštu'derati, prešv'ercati, prešv'ercati se, prešv'indlati, prešv'indlati se, pretr'ucati, prev'ekslati.

3.10. Prefiks *pri-*

Glagoli koji su tvoreni ovim prefiksom, u prvom redu imaju značenje približavanja ili spajanja nečega s čime. S ovim su prefiksom izdvojeni sljedeći glagoli: *prih'eftati*, *prir'ihati*, *prišm'ajhlati se*, *prišnj'ofati*, *prišp'arati*, *prišp'endlati*, *prišr'aufati*, *prišr'ajfati*, *prišv'asati*, *prišv'ajsati*.

¹ Usp. Piškorec 2005: 113.

² Usp. Piškorec 2005: 113.

3.11. Prefiks *raz-/ras-/ra-*

U standardnom se jeziku javljaju šest alomorfa ovog prefiksa, no u našem se korpusu javljaju tri gore navedena. Glagoli s ovim prefiksom izražavaju odvajanje dvaju ili više dijelova neke cjeline, intenziviranje neke radnje ili izvršavanje cilja neke radnje. zdvojili smo sljedeće glagole: *ascv'ikati*, *rasfr'iškati se*, *rash'ajcati*, *rash'ajcati se*, *raskl'amati*, *raskr'amati*, *rast'ancati*, *rast'ancati se*, *rastr'ajbati*, *raš'altati*, *raš'imati*, *razdr'ečiti*, *razl'armati se*, *razl'aufati*, *razl'aufati se*, *razl'uftati*, *razr'ajcati*, *razr'oštati*.

3.12. Prefiks *u-/f-*

Ovaj se prefiks javlja u alomorfnim realizacijama *u-* i *f-*. Glagoli s ovim prefiksom izražavaju kretanje radnje u unutrašnjost nečega, obuhvaćanje radnjom ili pak postizanje cilja. Izdvojili smo sljedeće glagole: *fpar'aditi se*, *fp'ariti se*, *fš'altati*, *fš'altati se*, *fšt'ekati*, *fšt'irkati*, *uf'urati*, *uf'urati se*.

3.13. Prefiks *za-*

Glagoli s ovim prefiksom izražavaju različita značenja. Mogu izražavati početak radnje, završetak neke radnje, prekrivenost nečim. Identificirali smo sljedeće glagole:

zabl'endati, *zabr'ehati*, *zabr'emzati*, *zac'ajhnati*, *zac'ukrati*, *zacv'ikati*, *zacv'ikati se*, *zad'amfati*, *zadr'ečiti*, *za'endlati*, *zaf'l'ekati se*, *zag'iftati*, *zah'aklati*, *zah'eftati*, *zah'ajcati*, *zah'ajcati se*, *zak'ajlati*, *zakl'amati*, *zak'urblati*, *zal'armati*, *zal'aufati*, *zal'aufati se*, *zalauf'avati*, *zal'otati*, *zal'umpati*, *zal'umpati se*, *zam'usati*, *zap'apati*, *zap'eglati*, *zap'elcati*, *zap'opati*, *zar'aubati*, *zar'ajbati*, *zar'ajbati se*, *zar'ajtati*, *zar'iglati*, *zar'iglavati*, *zar'inkati*, *zar'olati*, *zaš'iknuti*, *zašl'ajdrati*, *zašl'ajfati*, *zašl'ifati*, *zašm'alcati*, *zašm'elcati*, *zašm'elcati se*, *zašm'irati*, *zašn'apslati*, *zašn'ofati*, *zašp'arati*, *zašp'ehati*, *zašp'ekati*, *zašp'endlati*, *zašp'ičiti*, *zašp'ičiti se*, *zašp'iglati*, *zašp'otati*, *zašpr'icati*, *zašr'aufati*, *zašr'ajfati*, *zašr'otati*, *zašt'amfati*, *zašt'aubati*, *zašt'ehati*, *zašt'ekati*, *zašt'ihati*, *zašt'opati*, *zašt'opati*, *zašt'oplati*, *zašt'osati*, *zaštr'ihati*, *zašv'asati*, *zašv'ajsati*, *zašv'enkati*, *zašv'icati se*, *zat'ancati*, *zat'ancati se*, *zatr'ajbati*, *zat'upfati*, *zažl'ajfati*, *zažn'irati*, *zažv'arcati*, *zažv'arcati se*.

4. Statistički podaci

Obradom prikupljenih jezičnih jedinica dobivamo sljedeće podatke:

Iz korpusa od preko 33.000 natuknica, 414 riječi (oko 0,0126%) identificirano je kao prefiksualno tvoreni glagol s germanizmom kao glagolskom osnovom.

Od tog je broja

88 riječi tvoreno prefiksom <i>iš-/s-/z-</i>	= 21,26%
84 riječi tvoreno prefiksom <i>na-</i>	= 20,29 %
83 riječi tvoreno prefiksom <i>za-</i>	= 20,05 %
44 riječi tvoreno prefiksom <i>po-</i>	= 10,63 %
33 riječi tvoreno prefiksom <i>pre-</i>	= 7,97 %
18 riječi tvoreno prefiksom <i>raz-/ras-/ra-</i>	= 4,35 %
15 riječi tvoreno prefiksom <i>od-/ot-</i>	= 3,62 %

14 riječi tvoreno prefiksom <i>o-</i>	= 3,38 %
10 riječi tvoreno prefiksom <i>pri-</i>	= 2,42 %
9 riječi tvoreno prefiksom <i>pot-</i>	= 2,17 %
8 riječi tvoreno prefiksom <i>u-/f-</i>	= 1,93 %
6 riječi tvoreno prefiksom <i>op-</i>	= 1,45 %
2 riječi tvoreno prefiksom <i>do-</i>	= 0,48 %.

Ako uzmemo da Rječnik varaždinskog kajkavskog govora predstavlja reprezentativan uzorak leksika varaždinskoga govora, možemo zaključiti da su prefiksi *iš-/s-/z-*, *na-* i *za-* najproduktivniji u ovoj vrsti tvorbe; prefiksi *po-* i *pre-* produktivniji od prefikasa *raz-/ras-/ra-*, *od-/ot-*, *o-*, *pri-* i *pot-*, a prefiksi *u-/f-*, *op-* i *do-* su najmanje produktivni.

5. Popis riječi

Važan dio ovog rada predstavlja abecedni popis riječi koje su identificirane i izdvojene iz našeg korpusa. Svaki unos donosi prefiksarno tvoreni glagol; podaci iz rječnika koji navode prvo lice prezenta, glagolski pridjev trpni i daju naznaka glagolskoga vida, dopunjeni su njemačkom riječju iz koje je izvedena osnova za tvorbu glagola, a uz nju smo u zagradama naveli i pripadajući prijevod.

5.1. Abecedni popis prefiksarno tvorenih glagola

D

dodr'ukati, dodrukam; dodrukani pf. > drücken (tiskati)
dor'ajžati, dorajžam pf. > reisen (putovati)

F

fpar'aditi se, fparadim se; fparađeni pf. > Parade (parada)
fp'ariti se, fparim se; fpareni pf. > Paar (par)
fš'altati, fšaltam; fšaltani pf. > schalten (uključivati, spajati)
fš'altati se, fšaltam se; fšaltani pf. > schalten (uključivati, spajati)
fšt'ekati, fštekam; fštekani pf. > stecken (uključiti, staviti)
fšt'irkati, fštirkam; fštirkani pf. > Stärke (škrobiti)

I

išt'ekati, ištekam; ištekanani pf. > stecken (uključiti, staviti)

N

nab'iflati, nabiflam; nabiflani pf. > büffeln (nabubati)
nab'iflati se, nabiflam se pf. > büffeln (nabubati)
nab'iksati, nabiksam; nabiksani pf. > wachsen (laštiti)
nabr'enati, nabrenam; nabrenani pf. > brennen (gorjeti)

nac'ajhnati, nacajhnam; nacajhnani pf. > heizen (ložiti)
nac'ilati, nacilam; nacilani pf. > zielen (ciljati)
nac'ugati se, nacugam se; nacugani pf. > Zug (povući (gutljaj))
nadošt'ukati, nadoštukam; nadoštukani pf. > Stück (komad)
nadoštuk'avati, nadoštukavlem, impf. > Stück (komad)
nadr'akslati, nadrakslam; nadrakslani pf. > drehkeln (tokariti)
nadr'ukati, nadručem; nadrukani pf. > drücken (tiskati, natiskati)
naf'alдати, nafaldam; nafaldani pf. > falten (presavinuti)
naf'arbati, nafarbam; nafarbani pf. > Farbe (boja)
naf'ehtati, nafehtam; nafehtani pf. > (durch)fechten (izvojevati, postići)
naf'ajhtati, nafajhtam; nafajhtani pf. > (an)feuchten (navlažiti)
naf'ilati, nafilam; nafilani pf. > füllen (napuniti)
naf'rakati se, nafrakam se; nafrakani pf. > Frack (frak)
naf'utrati, nafutram; nafutrani pf. > Futter (podstava)
nagl'ancati, naglancam; naglancani pf. > Glanz (sjaj)
nah'ajcati, nahajcam; nahajcani pf. > heizen (ložiti)
nah'ajcati se, nahajcam se pf. > heizen (ložiti)
nam'alati, namalam; namalani pf. > malen (ličiti)
nan'itati, nanitam; nanitani pf. > Niete (zakovica)
nap'acati, napacam; napacani pf. > beizen (impregirati)
nap'asati, napašem; napasani pf. > passen (odgovarati, namjestiti)
nap'udrati se, napudram; napudrani pf. > pudern (puder)
nap'untati, napuntam; napuntani pf. > Bund (savez, urota)
napunt'avati, napuntavlam impf. > Bund (savez, urota)
nar'ajbati, narajbam; narajbani pf. > reiben (ribati, trljati)
nar'ajcati, narajcam; narajcani pf. > reizen (dražiti)
nar'ihati, narihtam; narihtani pf. > richten (podesiti)
nariht'avati, narihtavlam impf. > richten (podesiti)
nas'aftati, nasaftam; nasaftani pf. > Saft (sok)
nas'ajhati, nasajham; nasajhani pf. > Seich (sito)
naš'ihati, našlihtam; našlihtani pf. > schlichten (posložiti)
naš'ingati, našlingam; našlingani pf. > schlingen (kukičati)
našm'irati, našmiram; našmirani pf. > schmieren (mazati)
našm'inkati, našminkam; našminkani pf. > schminken (šminkati)
našm'inkati se, našminkam se pf. > schminken (šminkati)
našm'olcati, našmolcam; našmolcani pf. > Schmolz (topljeno salo)
našn'ofati, našnofam; našnofani pf. > schnofeln, schnupfeln, schnüffeln (njušiti)
našnj'ofati, našnjofam pf. > schnofeln, schnüffeln (njušiti)
našnj'ofati se, našnjofam se pf. > schnofeln, schnüffeln (njušiti)
naš'odrati, našodram; našodrani pf. > Schotter (šljunak)
naš'opati, našopam/našoplam; našopani pf. > schoppen (kljukati)
našp'anati, našpanam; našpanani pf. > spannen (napinjati)
našp'anc'irati se, našp'anciram se pf. > spazieren (šetati)
našp'arati, našparam; našparani pf. > sparen (štedjeti)
našp'ehati, našpeham; našpehani pf. > spähen (vrebati)
našp'endlati, našpendlam; našpendlani pf. > Spenadel (pribadača)

našp'ičiti, našpičim; našpičeni pf. > spitzen (oštriti)
našp'ičiti se, našpičim se; našpičeni pf. > spitzen (oštriti)
našp'ikati, našpikam; našpikani pf. > spicken (nadijevati)
našp'ilati se, našpilam se pf. > spielen (igrati)
našp'otati, našpotam; našpotani pf. > Spott (poruga)
našp'ricati, našpricam; našpricani pf. > spritzen (štrcati)
našp'ulati, našpulam; našpulani pf. > spulen (namatati)
našr'ajbati, našrajbam; našrajbani pf. > schreiben (pisati)
našr'otati, našrotam; našrotani pf. > Schrott (sačma, krupica)
našt'ancati, naštancam; naštancani pf. > stanzen (tiskati)
našt'elati, naštelam; naštelani pf. > stellen (staviti)
našt'el'avati, naštelavlem impf. > stellen (staviti)
naštempl'irati, naštempliram; naštemplirani pf. > stempeln (štambiljati)
našt'irkati, naštirkam; naštirkani pf. > Stärke (škrob)
našt'ikati, naštikam; naštikani pf. > Stück (komad)
našt'imati, naštimam; naštimani pf. > stimmen (namjestiti)
našt'opati, naštopam; naštopani pf. > stopfen (napuniti)
našt'osati, naštosam; naštosani pf. > Stoß (udarac)
naštr'ajiti, naštrajim; naštrajeni pf. > streuen (sijati)
naštrapac'irati se, naštrapaciram se pf. > strapazieren (napor)
naštr'ebati se, naštrebam se; naštrebani pf. > streben (nastojati)
naštr'ajhati, naštrajham; naštrajhani pf. > streichen (mazati)
naštr'ihati, naštriham; naštrihani pf. > Strich (namaz)
naštr'ikati, naštrikam; naštrikani pf. > stricken (plesti)
našt'ufati, naštufam; naštufani pf. > Stufe (stepenica)
našt'ukati, naštukam; naštukani pf. > Stück (komad)
našv'asati, našvasam; našvasani pf. > schweißen (variti)
našv'asati se, našvasam se; našvasani pf. > schweißen (variti)
nat'ancati se, natancam se pf. > tanzen (plesati)
natr'ucati, natrucam; natrucani pf. > trotzen (prkositi)
nav'elnati, navelnam; navelnani pf. > wellen (učiniti valovitim)
nav'iklati, naviklam; naviklani pf. > wickeln (namotati)
nav'iksati, naviksam; naviksani pf. > wachsen (laštiti)
naž'agati, našagam; našagani pf. > sägen (piliti)

O

obl'andrati, oblandram pf. > wandern (šetati)
oc'oprati, ocopram; ocoprani pf. > zaubern (čarati)
odl'aufati, odlaufam pf. > laufen (trčati, hodati)
odl'etati, odletam; odletani pf. > löten (variti)
odl'otati, odlotam; odlotani pf. > löten (variti)
odr'ajžati, odražam pf. > reisen (putovati)
odr'iglati, odriglam; odriglani pf. > riegeln (zakračunati)
odv'erglati, odverglam; odverglani pf. > Werkel (orguljice)
of'arbati, ofarbam; ofarbani pf. > Farbe (boja)
op'eglati, opeglam; opeglani pf. > bügeln (glačati)

opkuš'uvati, opkušujem; opkušuvani pf. > küssen (ljubiti)
opl'indrati, oplindram; oplindrani pf. > plündern (krasti)
opš'ančiti, opšančim; opšančeni pf. > Schanze (opkop)
opš'imfati, opšimfam; opšimfani pf. > schimpfen (grđiti)
opšt'ucati, opštucam; opštucani pf. > stutzen (kresati)
opštanc'avati, opštancavlem impf. > stanzen (tiskati)
optr'ačati, optračam; optračani pf. > tratschen (ogovarati)
opukl'aveti, opuklavejem; opuklaveli pf. > Buckel (grba)
oš'acati, ošacam; ošacani pf. > schätzen (cijeniti)
ošp'ičiti, ošpičim; ošpičeni pf. > spitzen (oštriti)
ošp'otati, ošpotam; ošpotani pf. > Spott (poruga)
oštr'ebati, oštreblem impf. > streben (stremiti)
ošt'ucati, oštucam; oštucani pf. > stutzen (kresati)
ošv'ajnniti, ošvajnim; ošvajnneni pf. > Schwein (svinja)
ošv'ajnniti se, ošvajnim se pf. > Schwein (svinja)
ošv'icati se, ošvicam; ošvicani pf. > schwitzen (znojiti se)
oth'aklati, othaklam; othaklani pf. > Haken (klin)
otr'ačati, otračam; otračani pf. > tratschen (ogovarati)
otš'acati, otšacam; otšacani pf. > schätzen (cijeniti)
otš'lepami, otšlepam; otšlepami pf. > schleppen (vući)
otšp'anati, otšpanam; otšpanani pf. > spannen (nategnuti)
otšpanc'irati se, otšpanciram se pf. > spazieren (šetati)
otšp'ilati, otšpilam; otšpilani pf. > spielen (igrati)
otš'raufati, otšraufam; otšraufani pf. > schrauben (navijati)
otšt'ekati, otštekam; otštekanani pf. > stecken (uključiti, staviti)
otšt'opati, otštopam; otštopani pf. > stopfen (kljukati)
otšt'oplati, otštoplami; otštoplani pf. > Stoppel (čep)

P

pod'uplati, poduplam; poduplani pf. > doppeln (udvostručiti)
poř'arbati, pořarbam; pořarbani pf. > Farbe (boja)
poh'eftati, poheftam; poheftani pf. > Heft (svezak)
poh'oblati, pohoblam; pohoblani pf. > hobeln (blanjati)
pokr'ajdati, pokrajdam; pokrajdani pf. > Kreide (kreda)
polak'irati, polakiram, polakirani pf. > lackieren (lakirati)
pon'oreti, ponorejem; ponoreli pf. > Narr (luda)
pon'ucati, ponucam; ponucani pf. > nutzen (koristiti)
pop'eglami, popeglam; popeglami pf. > bügeln (glačati)
por'ihati, porihtam; porihati pf. > richten (podesiti)
pos'aftati, posaftam; posaftani pf. > Saft (sok)
pos'augati, posaugam; posaugani pf. > saugen (sisati)
pos'ajhati, posajham; posajhani pf. > seichen (cijediti)
pošik'avati, pošikavlem; pošikavati impf. > schicken (slati)
poš'iknati, pošiknem; pošiknneni pf. > schicken (slati)
poš'ihati, pošihnam; pošihnneni pf. > schichten (redati)

pošl'uknuti, pošluknem; pošlukjeni pf. > schlucken (gutati)
pošm'ajhlati, pošmajhlam; pošmajhlani pf. > schmeicheln (laskati, goditi)
pošm'irglati, pošmirglam; pošmirglani pf. > schmirgeln (brusiti)
pošnj'ofati, pošnjofam; pošnjofani pf. > schnofeln, schnüffeln (njušiti)
poš'odrati, pošodram; pošodrani pf. > Schotter (šljunak)
pošp'arati, pošparam; pošparani pf. > sparen (štedjeti)
pošp'otati, pošpotam; pošpotani pf. > Spott (poruga)
pošpr'ehati si, pošpreham si pf. > sprechen (govoriti)
pošpr'icati, pošpricam; pošpricani pf. > spritzen (prskati)
pošr'ekati, pošrekam; pošrekani pf. > schrecken (plašiti)
pošt'aubati, poštaubam; poštaubani pf. > Staub (prah)
pošt'ekati, poštekam; poštekani pf. > stecken (staviti)
pošt'elati, poštelam; poštelani pf. > stellen (postaviti)
poštempl'irati, poštempliram; poštemplirani pf. > stempeln (štambiljati)
pošt'irkati, poštirkam; poštirkani pf. > Stärke (škrob)
pošt'imati, poštimam; poštimani pf. > stimmen (namjestiti)
pošt'opati, poštopam; poštopani pf. > stopfen (napuniti)
pošt'orhati, poštorham; poštorhani pf. > storcheln (čačkati)
pošt'osati, poštosam; poštosani pf. > stoßen (udarati)
poštr'ajiti, poštrajim; poštrajeni pf. > streuen (sijati)
poštr'ajfati, poštrajfam; poštrajfani pf. > streifen (dotaknuti)
poštr'ihati, poštriham; poštrihani pf. > Strich (gladiti, prijeći rukom)
pošt'ucati, poštucam; poštucani pf. > stutzen (skratiti)
pošt'urkati, pošturkam; pošturkani pf. > storcheln (čačkati)
pošv'ajnuti, pošvajnim; pošvajnjeni pf. > Schwein (svinja)
pot'ancati, potancam; potancani pf. > tanzen (plesati)
potf'utrati, potfutram; potfutrani pf. > Futter (podstava)
potf'utrati se, potfutram se pf. > Futter (podstava)
potk'ajlati, potkajlam; potkajlani pf. > Keil (klin)
pot'umplati, potumplam; potumplani pf. > doppelt (dvostruk)
poštr'ajtati, poštrajtam; poštrajtani pf. > streichen (gladiti, prijeći rukom)
pošspr'ajcati, pošsprajcam; pošsprajcani pf. > spreizen (poduprijeti)
pošspr'engati, pošsprengam; pošsprengani pf. > sprengen (razvaliti, dignuti u zrak)
pošt'ihati, poštiham; poštihani pf. > stechen (bosti)
pošt'rihati, poštriham; poštrihani pf. > Strich (gladiti, prijeći rukom)
pošt'ucati, poštucam; poštucani pf. > stutzen (skratiti)
pot'unkati, potunkam; potunkani pf. > tünchen (umočiti)
precv'ikati, precvikam; precvikani pf. > zwicken (štipati, stezati, probosti)
precv'iknuti, precviknem; precviknuti pf. > zwicken (štipati, stezati, probosti)
prefl'arbati, preflarbam; preflarbani pf. > Farbe (boja)
prefl'ancati, preflancam; preflancani pf. > Pflanze (biljka)
prefl'ekati, prefleram; preflerani pf. > Fleck (mrlja)
prefr'iškati, prefriškam; prefriškani pf. > (er)frischen ((o)svježiti)
prel'aufati, prelaufam, prelaufani pf. > laufen (trčati, hodati)
prepe'glati, prepeglam; prepeglani pf. > bügeln (glačati)
prepegl'avati, prepeglavlem impf. > bügeln (glačati)

prer'ašplati, prerašplam; prerašplani pf. > raspeln (turpijati)
prer'ajtati, prerajtam pf. > reiten (jahati)
prer'ihati, prerihtam, prerihtani pf. > richten (namjestiti)
prerih't'avati, prerih't'avlem impf. > richten (namjestiti)
preš'acati, prešacam; prešacani pf. > schätzen (cijeniti)
preš'altati, prešaltam; prešaltani pf. > schalten (uklopiti, uključiti)
preš'altati se, prešaltam se pf. > schalten (uklopiti, uključiti)
prešalt'avanje n. > schalten (uklopiti, uključiti)
prešalt'avati se, prešaltavlem se impf. > schalten (uklopiti, uključiti)
preš'ajbati, prešajbam; prešajbani pf. > Scheibe (ploča)
prešm'uglati, prešmuglam; prešmuglani pf. > schmuggeln (krijumčariti)
prešnj'ofati, prešnjofam; prešnjofani pf. > schnoffeln schnupfeln, schnüffeln (njušiti)
prešp'anc'irati se, prešp'anciram; prešp'ancirani pf. > spazieren (šetati)
prešp'artati, prešpartam; prešpartani pf. > Spalte (rascijep)
preš't'epati, prešteplem; preštepani pf. > steppen (prošivati)
preš't'ihati, preštiham; preštihani pf. > stechen (bosti)
preš't'orhati, preštorham; preštorhani pf. > storchseln (čačkati)
preštr'aftati, preštraftam pf. > streifen (dotaknuti, dodirnuti)
prešv'ercati, prešvercam; prešverceni pf. > schwärzen (pocrniti)
prešv'ercati se, prešvercam se pf. > schwärzen (pocrniti)
prešv'indlati, prešvindlam; prešvindlani pf. > schwindeln (vrtjeti, lagati)
prešv'indlati se, prešvindlam se pf. > schwindeln (vrtjeti, lagati)
pretr'ucati, pretrucam; pretrucani pf. > trotzen (prkositi)
prev'ekslati, prevekslam; prevekslani pf. > wechseln (promijeniti)
prih'eftati, priheftam; priheftani pf. > Heft (svezak, bilježnica)
prir'ihati, pririhtam; pririhtani pf. > richten (namjestiti)
prišm'ajhlati se, prišmajhlam; prišmajhlani pf. > schmeicheln (laskati, goditi)
prišnj'ofati, prišnjofam; prišnjofani pf. > schnofeln schnupfeln, schnüffeln (njušiti)
prišp'arati, prišparam; prišparani pf. > sparen (štedjeti)
prišp'endlati, prišpendlam; prišpendlani pf. > Spenadel (pribadača)
prišr'aufati, prišraufam; prišraufani pf. > schrauben (zavrnuti)
prišr'ajfati, prišrajfam; prišrajfani pf. > schrauben (zavrnuti)
prišv'asati, prišvasam; prišvasani pf. > schweißen (variti)
prišv'ajsati, prišvajsam; prišvajsani pf. > schweißen (variti)

R

rascv'ikati, rascvikam; rascvikani pf. > zwicken (štipati, stezati, probosti)
rasfr'iškati se, rasfriškam se; rasfriškani pf. > (er)frischen ((o)svježiti)
rash'ajcati, rashajcam; rashajcani pf. > heizen (ložiti)
rash'ajcati se, rashajcam se pf. > heizen (ložiti)
raskl'amati, rasklamam; rasklamani pf. > klammern (pričvrstiti, spojiti)
raskr'amati, raskramam; raskramani pf. > Kram (krama, starudija)
rast'ancati, rastancam; rastancani pf. > tanzen (plesati)
rast'ancati se, rastancam se pf. > tanzen (plesati)
rastr'ajbati, rastrajbam; rastrajbani pf. > treiben (tjerati, goniti)
raš'altati, rašaltam; rašaltani pf. > schalten (uklopiti, uključiti)

raš'imati, raštımam; raštımani pf. > stimmen (ugađati)
razdr'ečiti, razdrečım; razdrečeni pf. > Dreck (prljavština, blato)
razl'armati se, razlarmam se; razlarmani pf. > Lärm (buka)
razl'aufati, razlaufam; razlaufani pf. > laufen (hodati, trčati)
razl'aufati se, razlaufam se; razlaufani pf. > laufen (hodati, trčati)
razl'uftati, razluftam; razluftani pf. > lüften (zračiti)
razr'ajcati, razrajcam; razrajcani pf. > reizen (dražiti)

S

sc'ajhnati, scajhnam; scajhnani pf. > zeichnen (crtati)
sf'alđati, sfalđam; sfalđani pf. > falten (presavinuti)
sf'ehtati, sfehtam; sfehtani pf. > fechten (izvojevati, postići)
sf'igati, sfıgam; sfıgani pf. > fügen (sklopiti, sastaviti)
sf'ilcati, sfılcam; sfılcani pf. > filzen (zamrsiti)
sf'l'ekati, sflekam; sflekani pf. > Fleck (mrlja)
sf'l'ekati se, sflekam se pf. > Fleck (mrlja)
sf'l'undrati se, sflundram pf. > Flunder (vrsta ribe, iverak)
sf'r'iškati, sfriškam; sfriškani pf. > (er)frischen (osvježiti)
sf'r'iškati se, sfriškam se pf. > (er)frischen (osvježiti)
sf'ušati, sfušam; sfušani pf. > pfuschen (nemarno/loše raditi)
sh'andlati, shandlam; shandlani pf. > handeln (trgovati)
sh'eftati, sheftam; sheftani pf. > Heft (svezak, bilježnica)
sh'oblati, shoblam; shoblani pf. > hobeln (blanjati)
skl'amati, sklamam; sklamani pf. > klammern (pričvrstiti, spojiti)
skl'ofati, sklofam; sklofani pf. > klopfen (kucati, tući, udarati)
sklof'utati, sklofutam; sklofutani pf. > klopfen (kucati, tući, udarati)
skr'acati, skracam; skracani pf. > kratzen (grepsti)
skrah'irati, skrahıram; skrahırani pf. > Krach (buka, galama)
skr'amati, skramam; skramani pf. > Kram (krama, starudija)
skr'enkati, skrenkam; skrenkani pf. > kränken (vrijedati)
skr'enkati se, skrenkam se; skrenkani pf. > kränken (vrijedati)
sk'urtati, skurtam; skurtani pf. > kürzen (kratiti)
skuš'uvati, skušuvlem; skušuvani pf. > küssen (ljubiti)
skuš'uvati se, skušuvlem se pf. > küssen (ljubiti)
sp'apati, spapam; spapani pf. > pappen (prilijepiti)
sp'arkati, sparkam; sparkani pf. > parken (parkirati)
sp'eglati, speglam; speglani pf. > bügeln (glačati)
sp'igati, spıgani; spıgam pf. > biegen (svinuti)
sp'igati se, spıgam se pf. > biegen (svinuti)
spošt'ekati, spoštekam; spoštekanı pf. > stecken (staviti, uklopiti)
sprefr'iškati, sprefriškam; sprefriškani pf. > (er)frischen (osvježiti)
sprefr'iškati se, sprefriškam se pf. > (er)frischen (osvježiti)
sprep'eglati, sprepeglam; sprepeglani pf. > bügeln (glačati)
sprer'ajtati, sprerajtam; sprerajtani pf. > reiten (jahati)
sprev'ekslati, sprevekslam; sprevekslani pf. > wechseln (promijeniti)
sp'ucati, spucam; spucani pf. > putzen (čistiti)

Romanoslavica vol. XLVIII, nr.3

sp'ukliti se, spuklim se; spuklani pf. > Buckel (grba)
sš'lingati, sš'lingam; sš'lingani pf. > schlingen (kukičati)
sš'tekati, sš'tekam; sš'tekani pf. > stecken (staviti, umetnuti)
sš'tepati, sš'tepam; sš'tepani pf. > steppen (prošivati)
sš'tikati, sš'tikam; sš'tikani pf. > sticken (vesti)
st'ancati, stancam; stancani pf. > tanzen (plesati)
st'ancati se, stancam se pf. > tanzen (plesati)
st'emfati, stemfam; stemfani pf. > Dampf (para)str'ačati, stračam pf. > tratschen (ogovarati)
str'efiti, strefim; strefleni pf. > treffen (pogoditi)
str'ucati, strucam pf. > Trotz (inat)

U

uf'urati, uforam; ufurani pf. > fuhr - fahren (voziti)
uf'urati se, ufuram se pf. > fuhr- fahren (voziti)

Z

zabl'endati, zablendam; zaablendani pf. > blenden (zaslijepiti)
zabr'ehati, zabrešem; zabrehani pf. > brechen (lomiti)
zabr'emzati, zabremzam; zabremzani pf. > bremsen (kočiti)
zac'ajhnati, zacajhnam; zacajhnani pf. > zeichnen (crtati)
zac'ukrati, zacukram; zacukrani pf. > zuckern (šećeriti)
zacv'ikati, zacvikam; zacvikani pf. > zwicken (štipati, stezati, probosti)
zacv'ikati se, zacvikam se; zacvikani pf. > zwicken (štipati, stezati, probosti)
zad'amfati, zadamfam; zadamfani pf. > Dampf (para)
zadr'ečiti, zadrečim; zadrečeni pf. > Dreck (prljavština, blato)
za'endlati, zaendlam; zaendlani pf. > endeln (napraviti završetak)
zaf'l'ekati se, zaflekam se; zaflekani pf. > Fleck (mrlja)
zag'iftati, zagiftam; zagiftani pf. > Gift (otrov)
zah'aklati, zahaklam; zahaklani pf. > Hacken (klin)
zah'eftati, zaheftam; zaheftani pf. > Heft (svezak, bilježnica)
zah'ajcati, zahajcam; zahajcani pf. > heizen (ložiti)
zah'ajcati se, zahajcam se pf. > heizen (ložiti)
zak'ajlati, zakajlam; zakajlani pf. > keilen (staviti na klin)
zak'l'amati, zaklamam; zaklamani pf. > klammern (spojiti spajalicama)
zak'urblati, zakurblam; zakurblani pf. > kurbeln (okretati (ručicu))
zal'armati, zalarmam; zalarmani pf. > Lärm (buka)
zal'aufati, zalaufam; zalaufani pf. > laufen (trčati, hodati)
zal'aufati se, zalaufam se pf. > laufen (trčati, hodati)
zalauf'avati, zalaufavlem impf. > laufen (trčati, hodati)
zal'otati, zalotam; zalotani pf. > löten (variti)
zal'umpati, zalumpam; zalumpani pf. > lumpen (bančiti, pijančevati)
zal'umpati se, zalumpam se; zalumpani pf. > lumpen (bančiti, pijančevati)
zam'usati, zamusam pf. > müssen (morati)
zap'apati, zapapam; zapapani pf. > pappen (lijepiti)
zap'eglati, zapeglam; zapeglani pf. > bügeln (glačati)
zap'elcati, zapelcam; zapelcani pf. > Pelzer (cijep)

zap'opati, zapopam; zapopani pf. > pappen (lijepiti)
zar'aubati, zaraubam pf > Raub (razbojstvo, otmica)
zar'ajbati, zarajbam; zarajbani pf. > reiben (trljati)
zar'ajbati se, zarajbam se pf. > reiben (trljati)
zar'ajtati, zarajtam; zarajtani pf. > reiten (jahati, prijeći)
zar'igladi, zariglam; zariglani pf. > riegeln (zakračunati)
zar'iglavati, zariglavam impf. > riegeln (zakračunati)
zar'inkati, zarinkam; zarinkani pf. > Ring (kolut, krug, prsten)
zar'olati, zarolam; zarolani pf. > rollen (kotrljati, valjati)
zaš'iknuti, zaš'iknem; zaš'iknuti, zaš'ikjeni i zaš'iknjeni pf. > schicken (poslati)
zaš'lajdrati, zaš'lajdram; zaš'lajdrani pf. > schleudern (zavitalati, kliziti)
zaš'lajfati, zaš'lajfam; zaš'lajfani pf. > schleifen (brusiti)
zaš'lifati, zaš'lifam; zaš'lifani pf. > Schliff (brušenje)
zaš'm'alcadi, zaš'malcam; zaš'malcani pf. > Schmalz (topljena mast)
zaš'm'elcadi, zaš'melcam; zaš'melcani pf. > schmelzen (topiti)
zaš'm'elcadi se, zaš'melcam se pf. > schmelzen (topiti)
zaš'm'irati, zaš'miram; zaš'mirani pf. > schmieren (namazati)
zaš'n'apsladi, zaš'napslam; zaš'napslani pf. > Schnaps (rakija)
zaš'n'ofati, zaš'nofam; zaš'nofani pf. > schnopfen schnupfeln, schnüffeln (njušiti)
zaš'p'arati, zaš'param; zaš'parani pf. > sparen (štedjeti)
zaš'p'ehati, zaš'peham; zaš'pehani pf. > spähen (vrebati)
zaš'p'ekadi, zaš'pekam; zaš'pekani pf. > Speck (slanina)
zaš'p'endlati, zaš'pendlam; zaš'pendlani pf. > Spenadel (pribadača)
zaš'p'ičiti, zaš'pičim; zaš'pičeni pf. > spitzen (naoštriti)
zaš'p'ičiti se, zaš'pičim se pf. > spitzen (naoštriti)
zaš'p'igladi, zaš'pigliam; zaš'pigliani pf. > spiegeln (zrcaliti)
zaš'p'otadi, zaš'potam; zaš'potani pf. > Spott (poruga)
zaš'p'ricadi, zaš'pricam; zaš'pricani pf. > spritzen (prskati)
zaš'r'aufadi, zaš'raufam; zaš'raufani pf. > schrauben (zavrnuti)
zaš'r'ajfadi, zaš'rajfam; zaš'rajfani pf. > schrauben (zavrnuti)
zaš'r'otadi, zaš'rotam; zaš'rotani pf. > Schrott (sačma, krupica)
zaš't'amfadi, zaš'tamfam; zaš'tamfani pf. > stampfen (topotati, gaziti)
zaš't'aubadi, zaš'taubam; zaš'taubani pf. > stauben (prašiti)
zaš't'ehadi, zaš'teham; zaš'tehani pf. > stechen (bosti)
zaš't'ekadi, zaš'tekam; zaš'tekani pf. > stecken (staviti, uklopiti)
zaš't'ihadi, zaš'tiham; zaš'tihani pf. > stechen (bosti)
zaš't'opadi, zaš'topam; zaš'topani pf. > stoppen (zaustaviti)
zaš't'opadi, zaš'toplem; zaš'topani pf. > stopfen (puniti, čepiti)
zaš't'opladi, zaš'toplam; zaš'toplani pf. > Stoppel (čep)
zaš't'osadi, zaš'tosam; zaš'tosani pf. > stoßen (udarati)
zaš't'r'ihadi, zaš'triham; zaš'trihani pf. > streichen (mazati, gladiti)
zaš'v'asadi, zaš'vasam; zaš'vasani pf. > schweißen (variti)
zaš'v'ajsadi, zaš'vajsam; zaš'vajsani pf. > schweißen (variti)
zaš'v'enkadi, zaš'venkam; zaš'venkani pf. > schwänken (ljuljati, njihati)
zaš'v'icadi se, zaš'vicam se; zaš'vicani pf. > schwitzen (znojiti)
zat'ancadi, zatancam; zatancani pf. > tanzen (plesati)

zat'ancati se, zatanam se pf. > tanzen (plesati)
zatr'ajbati, zatrajbam; zatrajbani pf. > treiben (goniti, tjerati)
zat'upfati, zatupfam; zatupfani pf. > tupfen (čistiti vaticom)
zažl'ajfati, zažlajfam; zažlajfani pf. > schleifen (brusiti)
zažn'irati, zažniram; zažnirani pf. > schnüren (vezati)
zažv'arcati, zažvarcam pf. > schwärzen (zacrniti)
zažv'arcati se, zažvarcam se; zažvarcani pf. > schwärzen (zacrniti)
zb'iksati, zbiksam; zbiksani pf. > wachsen (laštiti)
zb'indati se, zbindam se; zbindani pf. > binden (vezati)
zbl'ajhati, zblajham, zblajhani pf. > bleichen (posvijetliti)
zd'instati, zdinstam; zdinstani pf. > dünsten (tušiti)
zdr'akslati, zdrakslam; zdrakslani pf. > drachseln (tokariti)
zdr'ejati, zdrejam; zdrejani pf. > drehen (kovinotokariti)
zaš'imfati, zašimfam; zašimfani pf. > schimpfen (grđiti, psovati)
zašm'irglati, zašmirglam; zašmirglani pf. > schmirgeln (brusiti)
zašp'otati, zašpotam; zašpotani pf. > Spott (poruga)
zašt'emati, zaštemam; zaštemani pf. > stemmen (dizati, objijati)
zašt'ihati, zaštiham; zaštihani pf. > stechen (bosti)
zgl'ancati, zglancam; zglancani pf. > Glanz (sjaj)
zgl'ajhati, zglajham; zglajhani pf. > gleichen (učiniti jednakim)
zgl'ajzati, zglajzam; zglajzani pf. > (ab)gleisen (ispasti iz kolosijeka)
zgl'ihati, zgliham; zglihani pf. > (ver)gleichen (usporediti)
zgr'undirati, zgrundiram, zgrundirani pf. > grundieren (bojati temeljnom bojom)
zlak'irati, zlakiram, zlakirani pf. > lackieren (lakirati)
zl'aufati, zlaufam; zlaufani pf. > laufen (trčati, hodati)
zl'ajmati, zljajmam; zljajmani pf. > Leim (ljepilo, tutkalo)
zl'ajnati, zljajnam; zljajnati pf. > Leine (uže, konopac)
zl'ohati, zloham; zlohani pf. > Loch (rupa)
zl'otati, zlotam; zlotani pf. > löten (lemiti)
zl'uftati, zluftam; zluftani pf. > lüften (zračiti)
zl'uftati se, zluftam se; zluftani pf. > lüften (zračiti)
zm'idrati, zmidram; zmidrani pf. > Mieder (stezник)
zm'idrati se, zmidram se pf. > Mieder (stezник)
zn'ucati, znucam; znucani pf. > nutzen (koristiti, trošiti)
zn'ucati se, znucam se pf. > nutzen (koristiti, trošiti)
zr'amati, zramam; zramani pf. > (auf)räumen (spremiti)
zr'aubati, zraubam; zraubani pf. > rauben (robiti, plijeniti)
zr'ihati, zrihtam; zrihtani pf. > richten (usmjeriti, upravljati, namjestiti)
zr'ihati se, zrihtam se pf. > richten (usmjeriti, upravljati, namjestiti)
zr'oštati, zroštam; zroštani pf. > rösten (pržiti, peći)
zv'alcati, zvalcam; zvalcani pf. > walzen (valjati)
zv'ekslati, zvekslam; zvekslani pf. > wechseln (mijenjati)
zv'elnati, zvelnam; zvelnani pf. > wellen (učiniti valovitim)
zv'iksati, zviksam; zviksani pf. > wachsen (laštiti)
zv'inklati, zvinkljam; zvinklani pf. > Winkel (kut)
zv'urclati, zvurclam; zvurclani pf. > Wurzel (korijen)

zž'agati, zžagam; zžagani pf. > sägen (piliti)
zžm'uklati, zžmuklam; zžmuklani pf. > schmuggeln (krijumčariti)

Literatura

Babić, Stjepan. 1991. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku: nacrt za gramatiku*. Zagreb: HAZU/Globus, 567 str.

Belaj, Vitomir. Etnografska slika varaždinskog kraja, *Varaždinski zbornik – Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Varaždinu od 1. do 3. listopada 1981. godine povodom obilježavanja 800. godišnjice grada* [ur. Andre Mohorovičić]. Varaždin : JAZU i Skupština općine Varaždin, str. 367-381.

Herkov, Zlatko. 1983. Organizacija uprave grada Varaždina i njezin djelokrug od 15. do 18. stoljeća, *Varaždinski zbornik – Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Varaždinu od 1. do 3. listopada 1981. godine povodom obilježavanja 800. godišnjice grada* [ur. Andre Mohorovičić]. Varaždin : JAZU i Skupština općine Varaždin, str. 219-233.

Ilijanić, Mira; Kapustić, Slavko. 1983. Prilog istraživanju stanovništva i urbanog razvoja Varaždina do zaključno 16. stoljeća *Varaždinski zbornik – Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Varaždinu od 1. do 3. listopada 1981. godine povodom obilježavanja 800. godišnjice grada* [ur. Andre Mohorovičić]. Varaždin : JAZU i Skupština općine Varaždin, str. 219-233.

Kljaić, Jasenka. 2005. *Njemačko-hrvatski praktični rječnik: CD-ROM*. Zagreb: Školska knjiga/Lexus

Lipljin, Tomislav. 2002. *Rječnik varaždinskoga kajkavskog govora*. Varaždin: Garestin, 1284 str.

Marković, Mirko. 1983. Geografske i historijske odrednice Varaždina tijekom proteklih 800 godina, *Varaždinski zbornik – Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Varaždinu od 1. do 3. listopada 1981. godine povodom obilježavanja 800. godišnjice grada* [ur. Andre Mohorovičić]. Varaždin : JAZU i Skupština općine Varaždin, str. 25-41.

Piškorec, Velimir. 2001. *Germanizmi u podravskom dijalektu*: doktorska disertacija, Zagreb.

Piškorec, Velimir. 2005. *Germanizmi u govorima đurđevečke Podravine*. Zagreb: FFpress, 359 str.

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE LANGUAGE AND CULTURE

Nigar Ch.VELIYEVA

Целью данной статьи является исследование роли изучения культуры в контексте преподавания иностранного языка. Всем хорошо известен тот факт, что различные изменения, сформированные посредством социально-политических событий, происходящих в политической, экономической, и, конечно же, в культурной жизни каждого народа, а также исторические события имеют огромное влияние на развитие языка, на обогащение словарного запаса и на изменение внутренней структуры. Во время межкультурной коммуникации с большой скоростью происходит процесс культурного взаимовлияния языков мира, и этот процесс заслуживает специального исследования.

Ключевые слова: язык, культура, межкультурная коммуникация, обучение иностранному языку.

The purpose of this article is to focus on teaching culture in the context of foreign language education. It is necessary to emphasize that culture plays a role in language teaching in two important ways. First, culture is significant in the linguistic dimension of the language itself, affecting the semantic, pragmatic, and discourse levels of the language. Second, culture is operative in a pedagogical sense in that choices need to be made regarding the cultural content of language materials and the cultural basis of the teaching methodology.

The role of cultural learning in the foreign language auditorium has been the concern of many scholars and teachers and has sparked considerable controversy, yet its validity as an equal complement to language learning has often been overlooked or even impugned.

Up to now, two main perspectives have influenced the teaching of culture. One pertains to the transmission of factual, cultural information, which consists in statistical information, that is, institutional structures and other aspects of the target civilization, highbrow information, that is immersion in literature and the arts, and lowbrow information, which may focus on the customs, habits, and folklore of everyday life (1, p.24). This preoccupation with facts rather than meanings, though, leaves much to be

desired as far as an understanding of foreign attitudes and values is concerned, and virtually blindfolds learners to the minute albeit significant aspects of their own as well as the target group's identity that are not easily divined and appropriated. All that it offers is "mere book knowledge learned by rote" (2, p.177). The other perspective, drawing upon cross-cultural psychology or anthropology, has been to embed culture within an interpretive framework and establish connections, namely, points of reference or departure, between one's own and the target country. This approach, however, has certain limitations, since it can only furnish learners with cultural knowledge, while leaving them to their own devices to integrate that knowledge with the assumptions, beliefs, and mindsets already obtaining in their society. Prior to considering a third perspective it is of consequence to briefly sift through the relevant literature and see what the teaching of culture has come to be associated with.

It is evident that much as the element of culture has gained momentum in foreign language learning, most educators have seen it as yet another skill at the disposal of those who aspire to become conversant with the history and life of the target community rather than as an integral part of communicative competence and intercultural awareness at which every educated individual should aim.

The idea of teaching culture is nothing new to second language teachers. In many cases, teaching culture has meant focusing a few lessons on holidays, customary clothing, folk songs and food. While these topics may be useful, without a broader context or frame they offer little in the way of enriching linguistic or social insight, especially if a goal of language instruction is to enable foreign language learners to function effectively in another language and society.

Understanding the cultural context of day-to-day conversational conventions such as greetings, farewells, forms of address, thanking, making requests, and giving or receiving compliments means more than just being able to produce grammatical sentences. It means knowing what is appropriate to say to whom, and in what situations, and it means understanding the beliefs and values represented by the various forms and usages of the language.

Culture must be fully incorporated as a vital component of language learning. Second language teachers should identify key cultural items in every aspect of the language that they teach. Foreign language learners can be successful in speaking a second language only if cultural issues are an inherent part of the curriculum.

Language and culture are so intricately related that their boundaries, if any, are extremely blurred and it is difficult to become aware of the assumptions and the assumptions and expectations that we hold. It should be reiterated that language teaching is culture teaching. Language and culture go hand in hand.

Many scientists have attempted to show that language and culture are from the start inseparably connected. The reasons why this should be the case are: language acquisition does not follow a universal sequence, but differs across cultures; the process of becoming a competent member of society is realized through exchanges of language in particular social situations.

As it is well-known language is a means of forming and storing ideas as reflections of reality and exchanging them in the process of human intercourse. Undoubtedly, language is social by nature not only as it is inseparably connected with the people who are its creators and users, but also, we must mention that it grows and develops together with the development of society. It is naturally that depending on different circumstances each language has its own development.

It is necessary to mention that mutual connections of the different languages and their mutual influence on the historical development of the peoples during all periods were not the same. Only as the consequence of the mutual relations one language borrows lexical, phonetic and morphological features from another one. Vocabulary of any language is enriched by all these borrowing features and it is developed by means of cooperation of countries.

Today we investigate foreign language learning. In our days the English language is one of the most important language in the intercultural communication. As it is not our native language, the role of its learning is greater up today.

Foreign language learning is comprised of several components, including grammatical competence, communicative competence, language proficiency, as well as a change in attitudes towards one's own or another culture. Foreign language learning is foreign culture learning.

"Culture" is "the whole way of life of the foreign country, including but not limited to its production in the arts, philosophy and high culture" (3, p.15). Really, culture covers a wide territory. Culture includes such areas as literature, the arts in general, history, music, folklore, customs, habits and traditions, human's behaviour, gestures, social relationship. This can be considered a problem deriving from the complicated nature of culture.

Culture in language learning is not an expendable fifth skill, tacked on, so to speak, to the teaching of speaking, listening, reading, and writing. It is always in the background. The teaching of culture is not akin to the transmission of information regarding to people of the target community or country, even though knowledge about the target group is an important ingredient. It would be nothing short of ludicrous to assert that culture is merely a repository of facts and experinces to which one can have recourse, if need be.

To learn foreign language is not merely to learn how to communicate but also to discover how much leeway the target language allows learners to manipulate grammatical forms, sounds, and meanings, and to reflect upon, or even flout, socially accepted norms at work both in their own or the target culture.

The cultural basis of English teaching has been closely linked to the culture of native-English-speaking countries. The fact that English has become an international language offers a serious challenge to this approach. In dealing with the linguistic and pedagogical aspect of culture in language teaching, what is needed is a full recognition that English today has become denationalized. Hence, it is local educators who need to determine what linguistic information, cultural content, and teaching methodology are

most appropriate for the local context so that learners will be able to use English to tell others about their own culture.

When we speak about integration of foreign language teaching with culture we should remember that the teaching of culture has certain goals and is of and in itself a means of accomplishing them. There are: to help students to develop an understanding of the fact that all people exhibit culturally-conditioned behaviours; to help students to develop an understanding that social variables such as age, sex, social class, and place of residence influence the ways in which people speak and behave; to help students to become more aware of conventional behaviour in common situations in the target culture; to help students to increase their awareness of the cultural connotations of words and phrases in the target language; to help students to develop the ability to evaluate and refine generalizations about the target culture, in terms of supporting evidence; to help students to develop the necessary skills to locate and organize information about the target culture; to stimulate students' intellectual curiosity about the target culture and to encourage empathy towards its people.

The aim of teaching culture is "to increase students' awareness and to develop their curiosity towards the target culture and their own, helping them to make comparisons among cultures" (4, p.19).

Culture and communication are inseparable because culture not only dictates who talks to whom, about what, and how the communication proceeds, it also helps to determine how people encode messages, the meanings they have for messages, and the conditions and circumstances under which various messages may or may not be sent, noticed, or interpreted. Culture is the foundation of communication (5, p.24).

Teaching culture in language class is already a concept accepted by language teachers the world over and this concept has been put into practice for a long time.

Teaching culture has been considered important in foreign language instruction for almost a century. It is important to point out that the reference here is made to culture integrated in foreign language teaching, English in particular, in auditorium situated in a different linguistic environment, in this case, looking at the foreign language as a part of learners' education. Foreign language teaching as referred to learning in a non-native language environment (6) is very complex. The focus will fall on culture as a valuable component to which often attention is paid by course book writers on one hand, and teachers on the other. However, it was not until more recent years that teaching culture in language courses has been widely emphasized in high schools and universities.

Now most scholars in second language acquisition have operated with the assumption that learning a language means acquiring the set of pragmatic norms and cultural values embodied in the target language. Brooks states: "Turning to culture, we deliberately shift focus away from language as such towards the people who use the language: where and how they live, what they think, feel, and do. It is nowadays a commonplace in a language pedagogy that language and culture are intertwined, that it is

possible to teach language without culture, and that culture is the necessary context for language use" (7, p.45).

The cultural dimension in language learning is nothing new, but in the traditional models of language education culture means mainly highly culture. It occupies a prominent but isolated position (8). This component is usually given little importance if it is considered at all. Recent models have tended to put more emphasis on the behavioural aspects of culture and its role in communication (9, p.63-75). It is recently that the concept of culture has become fashionable in language teaching (10). At present, the need for learning about culture is widely recognised, as it is seen that it is inadequate to teach the language only in itself.

In order to get meaningful results when integrating culture in foreign language learning, it is necessary to look at the process and the small particular aspects of it. Truly, learners want to have a good command of the foreign language, therefore, they need competence in grammar and vocabulary.

However, learners need more in order to communicate in the foreign language. In addition linguistic knowledge, a vast amount of cultural information is needed. The role of cultural background knowledge that derives from textbooks, pictures and realia is seen as essential. Cultural knowledge makes it easier to understand texts (11, p.11-17). If we consider culture as knowledge, this body of knowledge should be conveyed to the learner. In order to find the key to success, we need to understand the very process of conveying as well as encountering.

It must be stressed here that when we teach a language, one encounter follows the other. As far as the process of becoming adapted to the new culture (acculturation) is concerned, research has found that there are four stages. First, euthoria, which refers to the time when knowing little about the foreign language can be a source of excitement; second, culture shock that goes with feelings of irritability and anxiety; third, gradual recovery that means gaining confidence with the language; fourth, adaptation or assimilation related to language awareness and high level of competence. Needless to say, the role of the teacher is extremely important in each stage in order to help learners through the process of acculturation.

Narrowing the scope, however, every time we meet culture there is a cognitive and affective process of seeing the cultured self and the cultured other, therefore, perception is seen as crucial. The assumption is that schemas, cues, values and cultural experience influence perception. The picture will be incomplete without making a point of how important it is for teachers to refer their students to schematas and beliefs that they possess in their own culture.

Furthermore, broad stereotyping is necessary in order to establish self-identity. Response to the language can be due to positive or negative perceptions. The negative ones as well as cross-cultural misunderstandings are related to perceptual mismatches and differences perceived. How people perceive others is further related to the notions of identity, role and voice (12). According to Kramsch these three factors constitute someone's culture and they find their realisation through discourse.

The concept is that knowledge about culture helps discourse and enables people to communicate. The communicative approach to language learning is now the prevailing method in foreign language teaching. One of the main reasons for the acceptance of anything communicative is that language is seen as means of communication or passing messages between people. The communicative approach to language learning provides relevant teaching and is better means of motivating pupils.

The communicative approach has given us a more complete view of language, a more realistic view of what our teaching goals are. Inevitably, there is a strong demand for linguistic fluency but cultural fluency is also needed. There are good reasons for stressing that language is above all means of communication, but successful cultural as well as intercultural competence are necessary.

On balance, actions taken with the communicative approach have become a lot better but at the same time everything is more complicated, and it is harder than ever to prioritise. What communication or miscommunication are about is that it is not only a question of finding the right words to fit what you want to say but trying to see things as others see them. It is particularly useful to develop various strategies. In this respect the role of ethnography is believed as crucial. Shifting the perspective, the ultimate aim to surpass the native speaker model and have the intercultural speaker and prepare the learners for intercultural communication.

It is necessary to point out that dealing with cultural knowledge and understanding only is not sufficient. Truly, much more is needed in order to gain success in language teaching. In addition to cultural knowledge and understanding, the weight comes down on cultural awareness and interpretation. It should be made clear that the aim of raising cultural awareness is to promote learning as well as to increase the motivation of learners. Using culture as subject matter not only provides enjoyment and a clearer self concept to the students, but it also allows the teacher to learn about the students through their eyes. The teacher can gain a general idea of their assumptions about school and teachers, home and family, which would be impossible for him or her to arrive at through library research or asking students even the most expertly phrased questions.

Recent research in the field of foreign language teaching has pointed out that students' motivation and interest are among the most important factors for the learning of a foreign language. There are several means to improve the teaching effectiveness and to raise the interest and motivation of the students. It is especially useful to be conscious of thick and thin ego boundaries of students. This leads us to the role of the affective domain in language learning and in this respect tolerance of ambiguity which is crucial to success in auditorium. And also recorded tapes, sound films, songs, comics, newspapers and magazines are familiar to teachers and students and they have proved to be very effective especially when cultural background is presented.

We may conclude that the need to integrate culture into language learning has long been recognised. Apparently, it is not enough to get information about culture elements and evaluate only them. We should go beyond this and try to interpret the

elements connected with culture. Thus, a demand has been created for teachers with a great deal of experience and knowledge about what is relevant to be discussed and how it is to be discussed.

Cultural information should be presented in a nonjudgmental fashion, in a way that does not place value or judgement on distinctions between the students' native culture and the culture explored in the auditorium.

It is also important to help foreign language learners understand that cultures are not monolithic. A variety of successful behaviors are possible for any type of interaction in any particular culture. Teachers must allow students to observe and explore cultural interactions from their own perspectives to enable them to find their own voices in the second language speech community.

Cultural activities and objectives should be carefully organized and incorporated into lesson plans to enrich and inform the teaching content. Using authentic sources from the native speech community helps to engage foreign language learners in authentic cultural experiences. Sources can include films, news broadcasts, television shows, web sites, photographs, magazines, newspapers, restaurant menus, travel brochures and other printed materials. Teachers can adapt their use of authentic materials to suit the age and language proficiency level of the learners.

Discussion topics might include nonverbal behaviors, for example, the physical distance between speakers, gestures, eye contact, societal roles and how people in different social roles relate to each other. Foreign language learners might describe the behaviors they observe and discuss which of them are similar to their native culture and which are not and determine strategies for effective communication in the target language.

Using proverbs as a way to explore culture also provides a way to analyze the stereotypes about and misperceptions of the culture, as well as for students to explore the values that are often represented in the proverbs of their native culture. Discussion of common proverbs in the target language could focus on how the proverbs are different from or similar to proverbs in the students' native language and how differences might underscore historical and cultural background.

Foreign language learners can be presented with objects, for example, jewelry, art, figurines, or images that originate from the target culture. The students are then responsible for finding information about the item in question, either by conducting research or by being given clues to investigate. They can either write a brief summary or make an oral presentation to the class about the cultural relevance of the item. Such activities can also serve as a foundation from which teachers can go on to discuss larger cultural, historical and linguistic factors that tie in with the objects. Such contextualization is, in fact, important to the success of using culture capsules.

One of the effective way for foreign language learners to study about the target language and culture is to send them into their own community to find information. Learners can carry out ethnographic interviews with native speakers in the community, which they can record in notebooks or on audiotapes or videotapes. Discussion activities

could include oral family histories, interviews with community professionals, and studies of social groups. It is important to note that activities involving the target-language community require a great deal of time on the part of the teacher to help set them up and to offer ongoing supervision.

Literary texts are often replete with cultural information and evoke memorable reactions for readers. Texts that are carefully selected for a given group of students and with specific goals in mind can be very helpful in allowing foreign language learners to acquire insight into a culture.

Film and television segments offer foreign language learners an opportunity to witness behaviors that are not obvious in texts. Film is often one of the more current and comprehensive ways to encapsulate the look, feel and rhythm of a culture. Film also connects students with language and cultural issues simultaneously such as depicting conversational timing or turn-taking in conversation. At least one study showed that students achieved significant gains in overall cultural knowledge after watching videos from the target culture.

Thus, language is the carrier of culture and vocabulary is the basic ingredient of language. The cultural difference will inevitably exhibited on the vocabulary, and the explanation of vocabulary will also reflect the national or cultural difference. In a word, culture is a comprehensive composite with abundant implication and each factor in it may be exhibited on words. Learning vocabulary, while paying attention to cultural factors, is vital and crucial.

It's obvious that the teaching situation and teaching methods used in English language teaching in Azerbaijan need to be changes to involve culture instead of language knowledge only. To account for the roles culture plays in language learning and teaching, it is necessary to demonstrate the functions it may perform in the components of language learning and teaching, such as listening, speaking, reading and translating.

References

1. Kramsch C. *Context and Culture in Language Teaching*, Oxford, Oxford University Press, 1993
2. Huebener T. *How to Teach Foreign Languages Effectively*, New York, New York University Press, 1959
3. Byram M. *Cultural Studies in Foreign Language Education*, Clevedon: Multilingual Matters, 1989
4. Tavares R. & Cavalcanti I. *Developing Cultural Awareness in EFL Classrooms*, *English Forum*, 34: 3, July-September, 1996
5. Samovar L., Porter R. & Jain N. *Understanding Intercultural Communication*, Belmont, CA:Wadsworth, 1981
6. Valdes J.M. *Culture-Bound: Bringing the Cultural Gap in Language Teaching*, CUP, 1986

Romanoslavica vol. XLVIII, nr.3

7. Brooks N. Teaching Culture in the Foreign Language Classroom, *Foreign Language Annals*, 1, 1968
8. Byram M. & Fleming M. *Language Learning in Intercultural Perspective, Approaches through drama and ethnography*, Cambridge, Cambridge University Press, 1998
9. Morgan C. Attitude Change and Foreign Language Culture Learning. In: *Language Teaching* 26, 1993
10. Tomalin B. & Stempleski S. *Cultural Awareness*, Oxford University Press, 1993
11. Brown G. Cultural Values: The Interpretation of Discourse. In: *ELT Journal*, vol. 44, 1990
12. Kramsch C. Identity, Role and Voice in Cross-Cultural (Miscommunication), In: J. House & G. Kapaer (eds.). *Misunderstanding in Everyday Life*. Longman, 2000.

Romanoslavica vol. XLVIII, nr.3

Romanoslavica vol. XLVIII, nr.3

LITERATURĂ

**DANIIL HARMS. ASPECTE FUNDAMENTALE
ALE ESTETICII ŞI POETICII**

Camelia DINU

Даниил Хармс – своеобразная личность русской литературы первой половины XX века. Цель настоящей статьи – выявить некоторые аспекты поэтики и эстетики творчества Хармса в контексте русского литературного авангарда.

Литературный стиль Хармса лёг в основу группы ОБЭРИУ, созданной в 1925 году Хармсом и его единомышленниками. Творчество Хармса строится не на формальных экспериментах, а на абсурдности и неожиданности сюжета, что порождает сильный эмоциональный эффект. Хармса занимала абсурдность существования, действий, поступков отдельного человека или группы людей, помноженная на абсурд самого бытия.

Важная черта его творчества – совмещение разных родов в рамках одного текста: внутри прозаического текста может, например, присутствовать драматический диалог, реплики которого имеют стихотворную форму. Мир Хармса подчинён особым принципам: серийному принципу, разным сдвигам и отклонениям.

Статья подчёркивает уникальность творчества Даниила Хармса.

Ключевые слова: русский литературный авангард, абсурд, отклонение, миниатюра, серийный принцип

Daniil Ivanovici Harms (1905-1942), personalitate emblematică a avangardei ruse tardive, a fost un scriitor neobişnuit şi paradoxal. Maturitatea sa, atât personală, cât şi artistică, s-a produs în perioada terorii staliniste, un obstacol imbatibil pentru marea pasiune a scriitorului: literatura. În acest context, după cum arată I. Kukulin, Harms a adoptat o atitudine psihotehnică, clandestină şi antigutenbergiană faţă de scris şi, în consecinţă, a elaborat o nouă viziune culturală asupra creaţiei literare: aceasta a devenit o modalitate personală, familiară, ironică şi autoironică de opoziţie faţă de realitate şi o posibilitate de supravieţuire spirituală¹. Textele avangardistului rus sunt supuse în

¹ I.V. Kukulin, *Эволюция взаимодействия автора и текста в творчестве Д.И. Хармса* (autoreferat al lucrării de candidat în ştiinţe filologice), Moscova, Izd-vo RGGU, 1997, <http://xarms.lipetsk.ru/texts/kuk2a.html>.

continuare unor evaluări surprinzătoare din partea publicului, fie superlative, fie dezaprobatoare. De altfel, o atitudine identică față de opera lui Harms se remarcă și în critica literară rusă și occidentală.

Prezentul studiu realizează o sinteză cu privire la aspectele fundamentale ale creației scriitorului rus: concepțiile filozofice și estetice fundamentale, principalele tehnici narative, preferințele de gen și specie și abaterile de la schemele clasice ale acestora.

Harms a debutat ca poet, iar proză a început să scrie mai ales după ce a devenit membru al grupării OBERIU. Din 1928 a colaborat la revistele pentru copii „Ariciul” (Ёж) și „Scatiul” (Чиж), publicând primele proze pentru copii, laboratorul viitoarelor texte „mature”, publicate postum. În orice caz, indiferent de tipul de scriitură și de destinația acesteia, autorul nu a renunțat la spiritul ludic: numeroase texte încep ca pentru copii și se termină ca pentru maturi. Jocul cu literatura și joaca de-a literatura au însemnat pentru Harms o alternativă la spiritul contestatar avangardist, au contribuit la crearea unor subtile parodii și i-au permis artistului să schimbe măștile, ca un iluzionist.

În excelentul (și deja clasicul) studiu *Daniil Harms et la fin de l'avant-garde russe*, J.Ph. Jaccard a împărțit opera lui Harms în două perioade: „În prima perioadă, caracterizată prin apropierea de avangardă, domină aspirația metafizică de a cuceri universul; a doua, orientată către absurd, este dirijată de o profundă criză existențială”¹, de o poetică a discordanței și autodistrugerii. Astfel, în a doua perioadă se creează impresia că Harms luptă împotriva propriului text și că pune în pericol însăși individualitatea sa creatoare. Această etapă sumbră, identificată după 1932, a avut ca dominante psihologice anxietatea, depresia și teama, care demonstrează distrugerea fundamentelor ontologice de organizare și de viziune asupra universului. Influența futurist s-a diminuat semnificativ, interesul scriitorului deplasându-se către aspectele post-, respectiv neoavangardismului, fără a exclude încă total experimentele de limbaj transrațional de la care autorul pornise. De asemenea, opera lui Harms are două niveluri care nu funcționează separat, ci se întrepătrund: unul ironic și parodic, în cadrul căruia sunt subminate structurile lingvistice și literare înrădăcinate, și altul echilibrat, original și coeziv, construit pe teme și motive recurente, pe o compoziție narativă circulară, bine organizată, textele constituind un adevărat sistem holistic. Interesant este că, în ciuda aparențelor, proza „matură” a lui Harms nu se situează în afara coordonatelor literaturii ca tradiție.

Avangardistul rus era fascinat de două noțiuni opuse și în același timp complementare: *чужь* (flecurile vieții) și *чуда* (minunile, miracolele). În jurnalul său, apare o notă, datată 31 octombrie 1937, ce poate fi apreciată ca un crez artistic:

Mă interesează numai flecurile, ceea ce nu are niciun sens practic. Mă interesează numai viața în manifestările ei absurde. Eroismul, patosul, vitejia, moralitatea,

¹ J.Ph. Jaccard, *Даниил Хармс и конец русского авангарда* (traducere din limba franceză F.A. Petrovskaia, redactor științific V.N. Sajin), Sankt-Petersburg, Akademiceskii proekt, 1995, p.112.

igiena, etica, duișia și râvna – sunt cuvinte pe care le urăsc. Dar înțeleg și respect pe deplin: exaltarea și entuzismul, însuflețirea și disperarea, pasiunea și înfrânarea, depravarea și castitatea, tristețea și amărăciunea, bucuria și râsul¹.

Scriitorul se întreba într-o altă notă de jurnal: „Există oare minuni? Iată o întrebare la care aș vrea să aud răspunsul”², iar în 1939, tot în jurnal, noțiunea de *чудо* este definită astfel: „Interesant este numai miracolul, ca încălcarea a structurii fizice a lumii”. A. Nikitaev comentează elocvent fascinația lui Harms pentru miracol: „Pentru Harms nu există viitor, pentru el literatura ocultă este speranța și credința în minuni, fundamentul pentru o asemenea credință. În lumea în care există numai prezentul – acesta fiind unul tragic – este posibilă numai credința serioasă și deplină în minuni”³.

În „filozofia” lui Harms, corespondența cu ideile lui I.S. Druskin și P.D. Uspenski, categorii opuse, precum imanentul-transcendentul, Binele-Răul, haosul-ordinea, realitatea-arta nu se exclud, ci se actualizează reciproc. Astfel, estetica lui Harms se întemeiază pe unitatea dinamică a unor principii și categorii antagonice (sensul și nonsensul, armonia și dizarmonia, comicul și tragicul, artisticul și extra-artisticul). În plus, noțiunea de *realitate* ocupă un loc esențial în concepțiile sale. Nu întâmplător ea a intrat în denumirea grupării al cărei membru de bază a fost scriitorul, OBERIU – Uniunea artei reale (Объединение реального искусства). Membrii OBERIU au folosit poetica absurdului și au apelat la unele „tradiții” ale modernismului rus, mai ales la cele ale futurismului de dinainte de Revoluția din Octombrie, îmbogățindu-le prin farsă, bufonerie, parodie, burlesc, umor negru, sarcasm, alogism etc. Astfel, OBERIU, ca manifestare a avangardei ruse târzii, este în același timp gruparea care a pus bazele poeziei absurdului în cultura europeană. În mod particular, latura absurdă a creației lui Harms ține mai puțin de conținutul de idei, și mai curând de anumite principii „tehnice” de generare a absurdului, iar esența parodică a absurdului harmsian constă în primul rând în construcția personajului, și apoi a narațiunii. În orice caz, prin raportare la concepțiile avangardei ruse și ale grupării OBERIU, dimensiunile absurde ale creației lui Harms oferă numeroase perspective de analiză. Jaccard arată că textele lui A. Krucionîh, V. Hlebnikov, A. Tufanov, Harms pot fi corelate pe baza aceluiași principiu, al dislocării (devierii, mutației) – *сдвиг*. Rodica Zafiu explică faptul că devierea a fost „unul dintre cele mai vehiculate și mai dezbătute concepte în poetica anilor '60-'70, problematic mai ales prin dificultatea de a i se stabili reperul, «gradul zero», «normalitatea»”⁴. Procedul de *abatere* sau *deraiere* a fost sugerat, fără a fi denumit, de Harms însuși în compoziția *Цель всякой человеческой жизни одна: бессмертие...* (1938): „Есть одна прямая линия, на которой лежит всё земное. И

¹ Apud A. Ustinov, A. Kobrinski (red.), *Дневниковые записи Даниила Хармса*, Paris, „Minușee. Istoriceskii al'manah”, vol 11/1991, p. 501.

² http://www.klassika.ru/read.html?proza/harms/xarms_diaries.txt&page=11.

³ A.T. Nikitaev, *Обэриуты и футуристическая традиция*, „Teatr”, 11/1991, p. 7.

⁴ Rodica Zafiu, *Narațiune și poezie*, București, All, 2000, p. 14.

только то, что не лежит на этой линии, может свидетельствовать о бессмертии. б. И потому человек ищет отклонение от этой земной линии и называет его прекрасным или гениальным”. În textul *Концерт Эмиля Гиллельса в Клубе писателей 19-го февраля 1939 года* (1939), scriitorul vorbește despre un procedeu asemănător, numindu-l *отсекание* (secționare, divizare, fracționare). N.V. Gladkih a utilizat termenul *deviere* (отклонение¹) pentru a defini universul ficțional al avangardistului rus. În concepția lui Gladkih, principiul constă în distrugerea legilor de construire și de evoluție a textului. Criticul face delimitări importante, arătând că experimentele avangardiștilor din anii 1910-1920 sunt legate în primul rând de nivelul fonetic al textului, în timp ce Harms, în anii '30, va fi interesat de confruntarea cu sensul cuvântului. Kobrinski afirmă, în consens: „Pentru Harms, în limbajul transrațional era important nu fonemul, ci silaba; mai mult decât atât, din limbajul transrațional silabic s-a dezvoltat *zaum*-ul verbal propriu-zis”².

Pornind de la exemplele cercetătorului N.V. Gladkih, am identificat în creația lui Harms mai multe tipuri de *abateri* care generează absurdul:

- însușiri și trăsături umane, mai ales fizice, adesea nespecifice rasei;
- comportamentul agresiv, violența gratuită a individului sau a mulțimii, ca personaj colectiv;

- evenimintele cotidiene, dar și evenimente care vizează universul extra-uman: fapte inexplicabile, miraculoase, stranii, neînțelese, incredibile (*Новая Анатомия*, 1935), fenomene inedite din natură (*О явлениях и существованиях №1*, 1934), minuni (*Мальтониус Ольбрен*, 1937, *Сундук*, 1937), vrăjitorii (*Басня*, 1925), circumstanțe demonice, terifiante (*Старуха*);

- varietatea procedeelelor prin care sunt generate numele personajelor. Astfel, personajele cu nume rusești se confruntă cu personaje ce aparțin altor culturi: Bobrov și Cristofor Columb (*Бобров, указывая на Христофора Колумба...*, 1930), Komarov și Michelangelo (*О явлениях и существованиях*, 1934). Numele personajelor se schimbă pe parcursul aceluiași text, aspect remarcat și exemplificat de cercetătoarea E.N. Ostrouhova³. Astfel, Karl Ivanovici devine Karl Ignatievici (*Однажды один человек по имени Андриан...*), Andrei Ivanovici > Andrei Semionovici (*Андрей Иванович плюнул в чашку ...*), Grigori Antonovici > Vasili Antonovici (*Однажды Андрей Васильевич...*), Ivan Iakovlevici Grigoriev > Ivan Iakovlevici Antonov (*Карьера Ивана Яковлевича Антонова*), Lîkin > Lukin (*Лыкин сидел у окна...*), Kalughin > Kulîghin (*Победа Мышина*), Kapusta > Kopusta > Kompusta > Koptusta > Pantosta > Hartrasta > Holbasta > Hlampusta > Hlempista (*Лана*), Vudleyg > Vudleyk (*Американская улица...*), Kolpakor > Kolpakov (*Хвастун Колпакон*), Jukovski >

¹ N.V. Gladkih, *Эстетика и поэтика прозы Д.И. Хармса* (disertație de candidat în științe filologice), Tomsk, Izdatel'stvo Tomskogo gosudarstvennogo universiteta, 2000, <http://gladkeeh.boom.ru/Kharms.htm>

² A. Kobrinski, *Проза Даниила Хармса* (teză de doctorat), Sankt-Peterburg, 1992, p. 20.

³ E.N. Ostrouhova, *Об именах персонажей Д. Хармса*, <http://xarms.lipetsk.ru/texts/ost3.html>

Jukov (*Анегдоты из жизни Пушкина*), Obernibesov > Obornibesov > Obernibesov (*Нина – Вы знаете!...*), Amonova > Amosova (*Но художник усадил...*), Hrícirov > Hrušcirov (*Поздравительное шествие*).

În miniaturile harmsiene apare adesea imaginea unui autor abstract care suferă de amnezie, amestecă sau pierde numele personajelor – un exemplu subtil de spirit ludic, dar și de metaliteratură. Este repetat obsesiv numele personajelor, ca și când autorul se teme că personajele ar putea fi confundate din cauza lipsei lor de individualizare. Numele nu are în textul harmsian semnificațiile obișnuite și din cauză că personajul nu este înzestrat cu trăsături proprii de caracter. Numele este conferit în mod convențional personajelor, care nu dețin mai mult decât atât; numele lor este golit de sens¹. Cercetătoarea Valeria Simina notează: „Pentru Harms este caracteristică indiferența față de nume, până la distrugerea relației dintre nume și semnificat”². Kobrinski consideră că problema semnului și a semnificației este fundamentală în proza lui Harms și în poetica oberiuților. Cercetătorul menționează procedee ca: suprapunerea perfectă între semn și semnificat și substituirea unuia cu celălalt³, „separarea semnului de semnificat și funcționarea paralelă a amândurora în text”⁴. De asemenea, la Harms numele are rolul de a construi nu doar imaginea personajului, ci și a textului în ansamblu. În acest sens, A. Medvedev observa că funcția poetică este deținută la Harms nu de cuvânt, cum se întâmpla la Hlebnikov, ci de text în totalitatea sa⁵. În consecință, personajele lui Harms nu au o singură schemă de realizare, ci mai multe. În oricare dintre ele, autorul vrea să sugereze că numele este aleatoriu. Personajul are un nume și îndeplinește o funcție în text, dar nu are o imagine, ceea ce determină înșelarea așteptărilor cititorului.

- Trăsăturile de caracter ale personajelor se exclud reciproc: „Был один рыжий человек [...] У него не было и волос, так что рыжим его называли условно” (*Голубая тетрадь №10*, 1937); „Жила-была четвероногая ворона. Собственно говоря, у нее было пять ног, но об этом говорить не стоит. [...] А ворона слезла на землю и пошла на своих четырех, или, точнее, пяти ногах в свой паршивый дом” (*Четвероногая ворона*, 1938).

- Menționarea unor obiecte nedefinite, fictive: „С самого утра Окунев бродил по улицам и искал Лобарь. Это было нелегкое дело, потому что никто не мог дать ему полезных указаний” (*Окунев ищет Лобарь*, jumătatea anilor '30);

¹ M. Iampolski, *Беспмятство как исток (Читая Хармса)*, Moscova, Novoe literaturnoe obozrenie, 1998, p. 23.

² Valeria Simina, *Хармс и Белый*, „Literaturnoe obozrenie”, 9-10/1994, p. 53.

³ A. Kobrinski, *Поэтика ОБЭРИУ в контексте русского литературного авангарда: В 2 т. (2-е изд.)*, Moscova, Книжное обозрение „Ex libris NG”, 2000, p. 106.

⁴ *Ibidem*, p. 85.

⁵ A. Medvedev, *Сколько часов в миске супа? Модернизм и реальное искусство*, „Teatr”, 11/1991, p. 132.

- titlurile nu corespund conținutului textului (*Вещь*, 1929, *Сонет*, 1935, piesa *Грехопадение или познание добра и зла* cu subtitlul *Дидаскалия*);

- fragmentări și contorsiuni imprevizibile ale narațiunii: se vorbește despre un fapt și brusc se trece la relatarea altuia, fără continuitate logică (*Пять неоконченных повествований*, 1937) sau sunt compromise coordonatele logicii obișnuite, prin construirea unui raționament fabulistic paralel (*Сундук*, 1937).

- polimorfismul de gen și de specie (*История сдыгр аппр*, 1929, *Я вам хочу рассказать одно происшествие...*, 1930, *Идет высокий человек и ловко играет на гармоне...*, 1931, *Лана*, 1933). Aducem aici unul dintre numeroasele exemple de ștergere a granițelor dintre speciile literare: Harms a scris un text inedit în proză care se numește *Сонет* (Sonet). De altfel, numeroase texte sunt construite ca opere dramatice, dar sunt lirice în esență sau nu sunt nici una, nici alta.

- utilizarea unor structuri specifice limbajului transrațional: „Одна девочка сказала: «гвя». Другая девочка сказала: «хфы». Третья девочка сказала: «мбрю».” (*Голубая тетрадь №13*, 1937); „А жена, принцесса, говорит: «Нет, самой мало. Хю!».” (*Новый талантливый писатель*, 1938); „Хветь! – крикнул Мышин, вскакивая с пола.” (*Власть*, 1940). În 1927 Harms a scris nuvela *История сдыгр аппр* (Istoria lui sdygr appr). Titlul acestei fantasmagorii îl reprezintă un fonetism din limbajul transrațional. De asemenea, pentru încifrarea titlu *Мыр*, М. Iampolski propune o explicație: „Nu este un cuvânt pozitiv, este pur și simplu o definiție negativă a lumii ca ne-lume; *ы* din cuvântul *мыр* pur și simplu nu este *и*.”¹

- deraieri de la normele gramaticale, ca în textul *Звонить – лететь (логика бесконечного небытия)*, 1930: „Конь полетел./Баня полетела./Шар полетел./Вот и камень полететь./Вот и пень полететь./Вот и миг полететь./Вот и круг полететь./Дом летит./Мать летит./Сад летит”;

- schimbări de ritm narativ, datorită accentuării speciale a unor structuri. Referindu-se la textul *Петров и Камаров* („Петров: Эй, Камаров!/Давай ловить комаров!/Камаров: Нет, я к этому еще не готов;/Давай лучше ловить котов!”) (anii '30), M.I. Şapir explică:

Accentele, puse pe cuvinte care nu ridică probleme din punctul de vedere al accentuării, creează efectul de insolitare, reglând în același timp receptarea concentrată a structurii fonetice, la baza căreia se află trei perechi de rime în – *ov*. Toate rimele sunt bogate, deși partea de dinainte de accent în fiecare dintre perechi are o lungime diferită: în primul caz rimează o singură silabă (Petrov – Kamarov), în al doilea caz trei silabe (kamarov – kamarov), în a treia situație două silabe (gotov – kotov)².

¹ Iampolski, *op.cit.*, p. 172.

² M.I. Şapir, *Между грамматикой и поэтикой (о новом подходе к изданию Даниила Хармса)*, „Vorprosi literatury”, 3/1994, p. 329.

Cel mai important și cel mai cunoscut ciclu de miniaturi al lui Harms este *Случаи* (*Întâmplări*, conceput în 1933-1939). În aceeași perioadă a fost creată și nuvela *Бăтрâна* (*Старуха*), cel mai lung text harmsian, construit pe mai multe planuri: unul autobiografic, ce reflectă momente din viața autorului și a prietenilor săi, unul psihologic, legat de sentimentul profund al singurătății, și unul fantastic. Tragismul compozițiilor se intensifică în acest interval până la pierderea oricărei speranțe existențiale și până la configurarea unei realități imediate complet lipsite de sens. O evoluție asemănătoare înregistrează și umorul lui Harms: de la ironia blândă din *Автобиография* și *Инкубаторный период* se trece la umorul negru, în *Рыцари*, *Упадания* etc. Popularitatea volumului *Întâmplări* se bazează pe caracterul său incontestabil de arhetip al creației harmsiene. Chiar denumirea volumului este programatică, căci unitatea minimală a ciclului este *întâmplarea*, *cazul*. Denumirea *Случаи* are dublă semnificație: *ceea ce s-a petrecut, s-a întâmplat* (*происшествие*) sau *ceea ce s-a petrecut întâmplător, prin coincidență* (*случайность*). De altfel, polivalența cuvântului *случай* în cazul volumului harmsian este un fapt demonstrat¹. Ambele semnificații menționate se regăsesc în conținutul textelor, atât ca problematică, cât și ca tehnică de creație. Hazardul trece pe primul plan, iar acțiunea tinde către zero. Denumirea ciclului este și denumirea unei noi specii inventate de Harms, *cazul* sau *întâmplarea*, obținută prin cumularea (și parodierea) unor trăsături din specii precum: povestirea, nuvela, anecdota, drama, autobiografia, sceneta, epistola, fabula etc. În acest sens, Harms parodiază epopeea, parabola, romanul pasional și de aventuri, schița de caracter, melodrama, realismul balzacian, textele mitologice, proza moralizatoare, psihologismul, intelectualismul afectat. Apar colajul compozițional și inserția unor materiale-document (proces-verbale, dări de seamă, afișe, reclame, decrete, fragmente de discursuri oficiale și de reportaj gazetăresc, note de jurnal etc.) ce au ca scop deconstrucția schematică a caracteristicilor scriiturii „autentiste”, epistolare, de jurnal intim sau de reportaj. Atitudinea ironică a scriitorului rus față de anumite specii literare poate fi explicată prin observația generală a lui Matei Călinescu: „Fenomenul modern în literatură nu poate fi înțeles fără o considerare atentă a raporturilor care se stabilesc între diferitele forme ale literaturii și cele corespunzătoare ale paraliteraturii (jurnalismul cel mai degradat, foiletonul senzațional, pornografia, poezia cretină tipărită în așa-numitele edituri ale autorilor etc. etc.)”².

Pentru multe povestiri și scenete este caracteristic principiul seriei. Evenimente, fapte, acțiuni, nume și prenume, cifre simbolice, chiar elemente formale (frazе, cuvinte, construcții sintactice) sunt reunite în serii narative. În miniatura *Случаи* (1936) se evidențiază împletirea unor astfel de șiruri: numele personajelor (Orlov, Krîlov, Spiridonov, soția lui Spiridonov) și acțiunile lor („Орлов объелся толченым горохом и

¹ Vezi studiul lui R. Aizlewood, *Towards an Interpretation of Kharms's „Sluchai”*, în *Daniil Kharms and the Poetics of the Absurd. Essays and Materials* (editor Neil Cornwell), New York, St. Martin's Press, 1991, p. 36.

² Matei Călinescu, *Conceptul modern de poezie*, Pitești, Editura Paralela 45, 2005, p. 96.

умер”, „Крылов, узнав об этом, тоже умер”, „Умер, узнав об этом”). Seriiile de evenimente care determină povestirea cumulativă sunt evidente: „Однажды Орлов объелся толченым горохом и умер. А Крылов, узнав об этом, тоже умер. А Спиридонов умер сам собой. А жена Спиридонова упала с буфета и тоже умерла. А дети Спиридонова утонули в пруду”. Tehnica repetiției, a dublării situației este procedeul de bază în ciclul *Случаи* (cu deosebire în miniatura *Вываливающиеся старухи №3*). În general, repetarea situațiilor este subliniată prin prezența adverbilor *тоже, также, потом*. Reluarea obsedantă a întâmplărilor are rolul de a sugera transformarea ineditului în banal: tragicul devine cotidian, neînsemnat și apoi comic, catastrofa se transformă în farsă. Legate de principiul seriei sunt fragmentarea, scurtarea textului până la un rând/vers și realizarea unei „serii de serii” de povestiri, ca de exemplu povestirea-scrisoare *Пять неоконченных повествований*. Jaccard remarcă fragmentarea ca principiu de creație, „nu numai la nivel tematic (prin dispersarea personajelor, motivul beției, promiscuitatea din apartamentele comunale, multiplicarea terifiantă a obiectelor, dispariția personajelor), ci și la nivelul poeziei (fragmentarea narațiunii, imposibilitatea de a termina textul, lipsa de legătură între evenimentele povestite și, cel mai important, ca la Beckett, aspirația de a vorbi pentru a umple un gol, riscând să nu se vorbească de fapt despre ceva anume)”¹. Adesea, tocmai din cauza reluării copleșitoare a unor întâmplări, faptele personajelor par a nu avea nicio motivație. Iampolski lămurește acest aspect: „Întreg sistemul de încălcare a lanțurilor asociative, atât de important pentru poetica lui Harms, se bazează pe organizarea fundamentală a lumii. [...] Toate transformările și deformările au sens numai pe fundalul predeterminării ierarhiilor universului. [...] Totodată, ordonarea, includerea în cronologia temporală, linearitatea sunt pentru Harms semnele unei realități ostile, străine omului”². În consecință, încadrarea contextuală este principiul compensator al poeziei scriitorului. Legăturile tematice, imaginile complexe (fereastra, cercul, sfera, dulapul, căderea, zborul, cerul, timpul, minunile, visul, somnul, uitarea, moartea, bătrânelele, copiii, schilodirea, mutilarea etc.), simbolistica cifrelor, numele care se repetă reprezintă componente unitare, indiferent de locul și de textul în care apar.

Finalul textelor este abrupt, surprinzător și marchează întoarcerea la normalitate, la banalitate: „Нет, тут явно тупик. И мы сами не знаем, что сказать. До свидания. Всё.”, (*О явлениях и существованиях № 2*, 1934), „Вот, собственно, и все.” (*Встреча*); „Эх! Написал бы еще, да чернильница куда то вдруг исчезла.” (*Художник и Часы*, 1938); „На этом я временно заканчиваю свою рукопись, считая, что она и так уже достаточно затянулась.” (*Старуха*, 1939); „Однако на этом автор заканчивает повествование, так как не может отискать своей чернильницы.” (*Рыцари*); „Вот и все.” (*Синфония № 2*, 1941).

¹ J.Ph. Jaccard, *Возвышенное в творчестве Хармса*, „Wiener Slawistischer Almanach”, 34/1994, pp. 72-74.

² Iampolski, *op. cit.*, p. 343.

Prin aspectele prezentate este evident că, pe de o parte, creația lui Harms își justifică apartenența la modernism și la avangardă (ca ipostază extremă a modernismului), iar, pe de altă parte, a condiționat manifestarea unor fenomene noi, ca literatura absurdului, neomodernismul și postmodernismul rus.

Bibliografie

- Călinescu, Matei, *Conceptul modern de poezie*, Pitești, Editura Paralela 45, 2005
- Gladkih, N., *Эстетика и поэтика прозы Д.И. Хармса* (disertație de candidat în științe filologice), Tomsk, Izdatel'stvo Tomskogo gosudarstvennogo universiteta, 2000, <http://gladkeeh.boom.ru/Kharms.htm>
- Gladkih, N.V., *Поэтика необъяснимого в прозе Д. Хармса. Проблемы литературных жанров*, Tomsk, TGU, 1996, pp. 46-47
- Iampolski, M., *Беспамятство как исток (Читая Хармса)*, Moscova, Novoe literaturnoe obozrenie, 1998
- Jaccard, J.Ph., *Возвышенное в творчестве Хармса*, „Wiener Slawistischer Almanach”, 34/1994, pp. 61-80
- Jaccard, J.Ph., *Даниил Хармс и конец русского авангарда* (traducere din limba franceză F.A. Petrovskaia, redactor științific V.N. Sajin), Sankt-Petersburg, Akademiceskii proekt, 1995
- Kobrinski, A., *Поэтика ОБЭРИУ в контексте русского литературного авангарда: В 2 т. (2-е изд.)*, Moscova, Книжное obozrenie „Ex libris NG”, 2000
- Kobrinski, A., *Проза Даниила Хармса* (teză de doctorat), Sankt-Peterburg, 1992
- Kobrinski, A.A., „Без грамматической ошибки...”? Орфографический „сдвиг” в текстах Даниила Хармса, „Novoe literaturnoe obozrenie”, 5(33)/1998, pp. 186-204
- Kuřlina, O.B., *Реальное против реализма. Комментарии к Русская литература XX века в зеркале пародии (антология)*, Moscova, Viššaia škola, 1993
- Medvedev, A., *Сколько часов в миске супа? Модернизм и реальное искусство*, „Teatr”, 11/1991, pp. 128-138
- Nikitaev, A.T., *Обэриуты и футуристическая традиция*, „Teatr”, 11/1991, pp. 4-7.
- Ostrouhova, E.N., *Об именах персонажей Д. Хармса*, <http://xarms.lipetsk.ru/texts/otr3.html>
- Simina, Valeria, *Хармс и Белый: предварительные замечания*, „Literaturnoe obozrenie”, 9-10/1995, pp. 52-53
- Șapir, M.I., *Между грамматикой и поэтикой (о новом подходе к изданию Даниила Хармса)*, „Voprosi literatury”, 3/1994, p. 328-332
- Șenkman, I., *Логика абсурда (Хармс: отечественный текст и мировой контекст)*, „Voprosi literatury”, 4/1998, pp. 54-80
- Ustinov A., Kobrinski, A. (red.), *Дневниковые записи Даниила Хармса*, Paris, „Minuvšee. Istoriceskii al'manah”, vol 11/1991, pp. 417-583
- Zafiu, Rodica, *Narațiune și poezie*, București, All, 2000.

Romanoslavica vol. XLVIII, nr.3

Romanoslavica vol. XLVIII, nr.3

MENTALITĂȚI

PROBLEMA MALEFICULUI ÎN BASME

Nadia Gabriela MIREA

Le mal, dans le domaine de la création populaire, peut recevoir beaucoup de voies interprétatives. C'est pourquoi cet article, par des raisons méthodologiques, va proposer une approche de plusieurs perspectives. Premièrement, on a examiné le rapport entre le mal et le bien - tantôt par des formes de confrontation directe, tantôt par l'intermédiaire d'un certain personnage qu'il va éloigner jusqu'à l'exil de la communauté.

Deuxièmement, on a identifié des formes maléfiques qui sont spécifiques à certains personnages du conte. C'est le cas de la Belle-Mère qui s'avère incompatible avec ses beaux-enfants, ayant une perspective déformante sur la réalité, jusqu'à devenir une mère toxique et une femme avec double face. Si nous parlons des personnages comme Iele, celles-ci peuvent provenir tantôt du royaume de la mort et, en conséquence, elles se manifestent seulement dans un environnement nocturne, tantôt du royaume de la vie, comme des femmes possédées qui peuvent être nos voisines et qui se déchaînent sans entraves toute la nuit. Un autre personnage maléfique, La Mère du Bois (Muma-Pădurii) ne doit pas être oublié, parce qu'elle représente parfois un autre nom pour les cauchemars de la femme adulte et, en conséquence, on pourrait donner le nom d'un complexe psychique; autrement elle a la signification d'une femme damnée, très dangereuse si elle n'est pas évitée. Il ne faut pas oublier le cas de la femme-ogre (Zmeoaică, un personnage spécifique de la culture populaire roumaine) qui signifie un mal persévérant qu'on ne peut presque jamais arrêter et qui nécessite l'alternance des styles de combat.

Troisièmement, quelques-unes des possibles composants du mal féminin: le doute, la dissimulation, le despotisme, l'illusion sont identifiés soit dans le cadre des couples de personnages maléfiques, soit sont individualisées pour chaque personnage à part. Ainsi, la caractéristique de la Belle-Mère est la maladie d'envie. Des Iele prouvent une folie avec la nuance chorégraphique. Le personnage Muma-pădurii possède les ruses d'une criminelle exilée tandis que Zmeoaica est une allégorie de la vengeance déchaînée.

Dans le quatrième, sont identifiées quelques formes du mal, surtout d'ordre onomastique, temporel et de l'espace pour les personnages rappelées antérieurement. Le mal peut être génétique, peut avoir de différents degrés d'intensité, peut espérer dans l'ombre ou peut rater la victoire dans le dernier instant.

Cinquièmement, la maléfique est suivie aussi par ses formes d'action, par la tentation de dégrader ou d'annuler l'existence d'un certain personnage ou de comprendre tout l'horizon immanent soit tout de suite (et nous rappelons ici le vol des astres protecteurs dans quelques contes), soit par un long processus (des complots et des degrés de plus en plus élevés de mal).

Pour la dernière partie de cet article, nous trouverons mentionnées contre la maléfique aussi quelques solutions préventives (le respect pour certaines rituels, la délimitation des

interdictions, l'utilisation de certaines stratégies d'approche des êtres mauvais), mais aussi des solutions curatives, liées à des incantations, des plantes médicinales, des expéditions punitives. Cette partie est présente dans tous les contes parce qu'on se constitue comme un remède nécessaire par lequel le bien vaincra finalement.

Les mots-clés: le mal et le bien; la féminité maléfique; La Belle-Mère, l'envie; Iele; la folie; Muma-Pădurii, enlèvement, Zmeoaica, la vengeance, le mal aigu et le mal chronique; la diminution de la maléfique

Deși există și alte lucrări care încearcă să înțeleagă modul cum funcționează răul în cadrul creației populare, de fiecare dată este generat, în fapt, un alt parcurs metodologic în funcție de modul cum sunt identificați acei poli la care răul se raportează sau se opune în chip vizibil. Această diferențiere de parcurs nu ar trebui să aibă loc, răul doar se opune binelui și aparent nu ar mai fi nimic de adăugat. În realitate, vorbim de un șir lung de sinonime ale sinelui, aflat la diferite niveluri de percepție a realității și care uneori au corespondent pozitiv în chip evident, alteleori acesta necesită un drum spre descoperirea sa.

A. Viziunea asupra răului

Răul și binele. Putem pleca de la dilema dacă răul se opune binelui, cum este posibil totuși ca binele să-l lase să apară? Problema este că binele nu are nici o manifestare continuă, este intermitent, nici nu este omniprezent, sunt locuri unde pur și simplu nu se manifestă, nici nu este căutat (de exemplu, locul specific răului este considerat a fi Lumea cealaltă, dar, uneori și adâncul de pădure) sau are prea puțină putere (locurile lipsite de sacru care se pot ivi chiar în propria gospodărie). Există și spații în care răul și binele dovedesc forțe relativ egale, de aceea binele trebuie să dovedească un plus de istețime pentru a învinge (cum vedem din confruntările eroului cu zmeii, cu Muma-Pădurii, cu dracii neghiobi la minte).

Mai mult, răul acționează începând chiar cu propria noastră personalitate, poate destrăma personalitatea umană până la aplatizarea într-o singură trăsătură negativă generală. Această consecință extremă este datorată neștiinței unei anume personalități de a governa acea oscilație permanentă a omului între bine și rău, impulsul de a se împotrivi oricărei cerințe a societății scoțând sufletul respectiv rapid în afara legilor și a comunității. Personalitatea negativă nu suportă corecția comunitară, vrea să fie deasupra oricărei intervenții și observații constrângătoare. Vede în orice manifestare potrivnică o declarație de război, de aceea ajunge să urască permanent, clocotitor, năvalnic. Cu toate acestea, așa cum binele nu este așezat continuu în timp și spațiu, există și în cadrul răului momente de intermitență, de

„îmbunare”, cum am văzut din aspectele sale curative în cursul acestei lucrări. Contactul cu asemenea ființe rele este posibil în asemenea momente când ard „la foc mic”, întrucât, odată dezlănțuiri în furia lor neagră, singura soluție este stârpirea lor hotărâtă. Aspectele estetice inedite din luptele directe sau indirecte cu forțele răului se pot regăsi, probabil, în această tranziție narativă de la punctele comune dintre bine și rău cu caracter moderat spre zonele de înaltă tensiune generată de centrul acestor poli de organizare a lumii (un exemplu potrivit ar fi tinerele zmeoaice, văzute ca niște torționare duioase, din basmul *Pipăruș-voinic*¹, care, înainte de a deveni iepe neîmblânzite, turbate, căutând cu orice preț o manieră de a-și ucide călăreșul, au un ton compătimitor pentru eroul-victimă).

Viziuni asupra răului. În cursul analizei am întâlnit o suită de viziuni asupra răului generate de fiecare personaj studiat. Astfel, pentru Mașteră prima lege identificată a fost incompatibilitatea sa cu copiii vitregi. Ei sunt dușmanii săi de moarte, de aceea nu-i vede ca pe niște ființe inofensive, ci îi consideră complotiști, rezervor de rele (observăm că răul are adesea tentația de a atribui binelui acțiunile sale descalficante), personaje care întind curse și așteaptă o lovitură decisivă. Joaca este văzută ca un gest agresiv, îngrășarea, în ciuda unui rele îngrijiri, un act de sfidare, eventuala frumusețe a rivalei, ajunge o declarație de război. Este aici viziunea receptării lucrurilor altfel de cum apar în realitate, o receptare pe dos în care se selectează doar convenabilul. Cum spuneam, ființa dedicată răului nu agreează în comunitate împotrivirea, în schimb, cere comunității toate drepturile care consideră că i se cuvin. Fiindcă este fata sa, maștera consideră că aceasta trebuie să fie văzută de comunitate ca un model de comportament și frumusețe, deși în realitate lucrurile nu stau așa, este urâtă, slabă de minte, leneșă și cochetă, iar în *Basmul cu Stăncușă și Măriușă*² nu poartă în preajma ei de mirosul neplăcut al gurii.

Ura continuă prin urmare este generată de o poziționare strâmbă, antifrastică față de conturul comunitar, de aceea personajele de tip mașteră vor căuta să reinventeze valorile în care comunitatea crede doar pentru ca realitatea să se potrivească viziunii sale strâmbe. Părintele sărăci persecute copiii, să-i exploateze la sânge, să le refuze orice acces la educație, la înfrățirea în comunitate, aspecte însă invalide pentru propria odraslă căruia, dimpotrivă, îi oferă toate beneficiile educației, îngrijirii corecte, expunerii comunitare. Constatăm astfel că există un rău care acționează îndelung, cu caracter progresiv, un rău cronic, dar cu pulsații tot mai teribile (probele cu grade tot mai mari de dificultate ale copilului oropsit), dar și un rău rapid, acut care acționează decisiv și care duce victima până în pragul morții (acte de substituție de la curțile împăratești). A fost punctat și faptul că maștera își ține victima într-o atmosferă de uzură până ce își limpezește obiectivele (lucru care se întâmplă fie

¹ În Pamfil Bilțiu, *Făt-Frumos cel înțelept. O sută de povești, legende, snoave și povestiri din județul Maramureș*, Ed. Gutinul, Baia-Mare, 1994, p.53.

² În G. Dem. Teodorescu, *Basmе române*, ediție îngrijită și glosar de Rodica Pandele și Petre D. Anghel, prefață de Nicolae Constantinescu, Ed. Vitruviu, București, 1996.

datorită unei suite de evenimente potrivnice, fie datorită naivității copilului care îi spune, fără să-și dea seama, modul cum reușește să reziste, fie, pur și simplu, datorită unor acțiuni de spionaj prin intermediarul mamei, fiica înzestrată, bunăoară, cu un ochi în plus), până ce îi devine clar modul cum își poate elimina fără pedeapsă adversarul său juvenil. Fie își persuadează soțul s-o izgonească, fie o trimite în condiții climatice greu de suportat să-i satisfacă vreun capriciu alimentar, fie o mutilează ajutându-se de tehnica înfometării ori a înșetării.

Răul cel mai mare la nivel psihic pentru copilul-victimă este generat de lupta continuă a mamei cu imaginea mamei bune răposate (ori metamorfozate, în basmul *Vaca neagră* de Stăncescu¹). Ca mamă-uzurpatoare, nu reușește să ofere decât semne negative care îndepărtează copilul soțului și îi aduc stări intensive de nefericire. Mama are o maternitate toxică, vrea să ia viața, nu s-o promoveze, caută slăbirea forțelor, nu încurajarea copilului, uită că are de-a face cu o femeie răposată (prima soție a moșului) ori cu un copil de câțiva anișori și îi tratează ca adversari de aceeași vârstă și putere ca propria ei persoană. Eficacitatea ei însă funcționează până ce, într-un chip neașteptat, binele găsește o portiță de scăpare și care îi va copleși tot și irul de minciuni: un pantof cu o mărime straniu de mică, un adjuvant al eroinei neașteptat, punerea față în față sunt câteva exemple din soluțiile oferite totdeauna de basm în fața răului care tinde să invadeze orizontul.

Tot aici trebuie să marcăm și faptul că adesea recunoaștem în basme externalizat conflictul dintre soț și soție asupra copilului vitreg. Cearta conjugală este convertită în persecuție maternă. Dacă fiecare din cuplu are câte un copil, atunci, pe lângă aspectele nedrepte ale mamei, pot apărea și conflicte ideatice, de viziune diferită asupra educației demne de urmat. Într-o altă narațiune² am constatat că existau două metode educative opuse, una în care se promova facerea și îngrijirea continuă a lucrurilor, metoda activă și una în care se căuta folosirea lucrurilor în funcție de ce ofertă exista în realitate și abandonarea lor atunci când dădeau semn că ar avea nevoie de îngrijire, respectiv metoda pasivă. Este diferența dintre viziunea proiectivă și cea a lui *hic et nunc*. Una pune accentul pe îndatoririle solicitate de comunitate, altele pe drepturile oferite de comunitate. În termeni economici, este diferența dintre mentalitatea furnizorului și cea a beneficiarului. Mamei și fiicei sale li se cuvin lucrurile, fără explicații, numai prin faptul că sunt și au grijă să repete acest lucru în chip apăsător și, evident, deformant.

Între credințele privind Ielele, două merită consemnate în chip special în ceea ce privește originea lor. Astfel de ființe provin fie din lumea celor fără suflare, anume dintre fetele necăsătorite, nelumite și care iau chipul Vântoaselor pentru a-și exprima ratările existențiale. Fie provin din lumea celor vii, anume vecine care noaptea se

¹ Dumitru Stăncescu, *Cerbul de aur: basme culese din popor*, ediție îngrijită, prefață și tabel cronologic de Iordan Datcu, Ed. Minerva, București, 1985, p.266.

² I.G. Sbiera, *Povești și poezii populare românești*, ediție îngrijită și prefață de Pavel Țugui, Ed. Minerva, București, 1971, p.272.

transformă în Iele și se pot astfel dezlănșui fără opreliști. Putem vorbi de Iele ale morții și Iele ale vieții, de ființe extramundane, dar și de ființe comunitare, deși ambele se manifestă în spațiul extracomunitar. Cele două viziuni necesită unghiuri de înțelegere diferite. Pe de-o parte, Ielele ca ființe moarte, nelumite, exprimă prin jocul lor acel rest de vitalitate necheltuită. În acea oră este închipuită maternitatea ratată, lumina soarelui rătăcită pentru totdeauna, este cumva o aspirație spre lumea albă pe care n-o pot accesa decât sub forma unei închipuite guri de intrare. Hora Ielelor – în această ipostază – este guvernată de melodii infernale al căror refren trebuie să sune în genul dantesc al lui *Lasciate ogne speranza, voi ch' entrate*.

În schimb, Ielele provenite din ființele vii sunt mult mai înspăimântătoare, fiindcă sunt recrutate din rândul persoanelor cunoscute, cu figuri familiare. Persoane blânde în regim diurn, devin noaptea ființe de spaimă și, în fapt, oscilează între vestale și bacante, între ordine și dezlănșuire. Hora lor închipuie cumva o gură de acces spre infern și le putem vedea ca ființe care caută să-și sugrume excesul de vitalitate și să acceseze rolurile malefice ale nocturnului, ca strige, vrăjitoare, femei demon. Astfel de vecine sperie, fiindcă, în spatele chipului atrăgător diurn, se ascunde întotdeauna, precum la mătore, o Muma-pădurii autentică. Oricum Ielele aduc ca informații suplimentare asupra viziunii răului starea de nemulțumire generată fie de o carență, fie de un prisos de vitalitate.

Și un alt personaj negativ, Muma-Pădurii, prezintă două aspecte specifice de acțiune malefică. Astfel, un cercetător, Tudor Pamfile¹, remarcă faptul că acest personaj are posibilitatea de a se insera în visele femeii adulte și să-i inducă cele mai negre coșmaruri, smintind-o și perpelindu-i sufletul. O astfel de ipostază este foarte îngrijorătoare pentru că pare să nu existe protecție în fața unui asemenea pericol interior. Muma-Pădurii devine un complex interior negativ în fața căruia nu avem altă rezistență decât puterea conștiinței. Nu mai e localizată în afunduri de pădure, ci în subconștient, este unul dintre numele posibile ale sentimentului de spaimă. O astfel de imagine a Mumei-Pădurii explică astfel și comportamentul nepotrivit ulterior al femeii-victimă care devine necredincioasă, adulteră, trădătoare. Trebuie să adăugăm că această imagine a femeii cu interior de Muma-Pădurii am întâlnit-o în basme la mătore, indiferent de cât de frumoasă ori disimulantă era în realitate.

Pe de altă parte, am întâlnit într-un basm scurt² o Muma-Pădurii la fel de puternică, precum Dumnezeu care rătăcea cu Sf. Petru prin lumea albă. În această ipostază nu se dovedește o ființă adversară lui Dumnezeu, este cumva dincolo de bine și de rău, dar nici nu este bine să-i stai împotriva. Are mai degrabă aspectul unei Moire, o ființă care supraveghează lumea și pe care trebuie s-o lași în rosturile sale, pe lângă

¹ Tudor Pamfile, *Mitologia poporului român*, vol. 2, ediție îngrijită și prefată de I. Opreșan, Ed. Vestala, București, 2008, p.231.

² Ioan-Aurel Candrea, *Lumea basmelor: studii și culegeri de folclor românesc*, ediție îngrijită de Antoaneta Olteanu, cuvânt înainte de Alexandru Dobre, Ed. Paideia, București, 2001, pp.195-196.

cazanul clocotind licori vrăjitoare. Este o ființă care și-a făcut un rost de existență din propria damnare, dar care, zgândărită, poate dovedi puteri mari vrăjitoare: îngheață mersul cailor celor doi călători. Este, într-un fel, un model de luptă cu demonii interiori, anume în fața tentațiilor titanice trebuie acceptat un circuit modest, eventual izolat, pentru a păstra valorile umanitare.

Un ultim tip de figură feminină malefică este Zmeoaica, prin care ni se propune, de fapt, metafora femeii perseverente care nu abandonează până ce nu-și atinge scopul sau este oprită definitiv de la această tentativă. Odată identificat dușmanul-erou, va face orice să-l nimicească, de la ordine de luptă la urmărirea senzațională, incendiere. Oscilează între Medeea și Gorgona, este mama furioasă fie că și-a pierdut familia, fie că a fost înțelată de propria fiică. Este învinsă fiindcă nu știe în timp util să alterneze registrul pasiv cu cel activ de luptă, dar și datorită faptului că eroul este mai totdeauna ajutat de obiectele dimensionale. Nu este o posibilă o luptă dreaptă a eroului cu Zmeoaica, avem de-a face doar cu o urmărire în care prin viclenie sau accident urmăritoarea ajunge răpusă.

De altfel, trebuie să amintim și de ipostaza Zmeoaicei în forma pasivă în care avem două variante. Fie sunt zmeoaice din tagma Ielelor, ființe nenumite, fără individualitate, cel mult, se pot separa pentru a închipui fiecare o anume cursă. Fie avem o fiică individualizată, la fel de farmazoană ca și bătrâna Zmeoaică, doritoare de măritiș și care va face tot posibilul să-și salveze viitorul soț de vicleniile mamei sale. Are posibilitatea prin metamorfoză să-și arate adevăratul chip, de model feminin de frumusețe.

B. Componente posibile ale răului feminin în basme

Putem vorbi de forme de rău estompate și forme de rău agresive, de forme cronice și de forme acute, de atacuri decisive și de insinuări tot mai pernicioase. Putem adăuga răul ca îndoială, aspect pe care femeile malefice știu să-l inducă foarte bine partenerilor slabi de înger. Maștera, bunăoară, reușește să-și manipuleze soțul să-și exileze copiii, iar Muma-Pădurii, în ipostaza de babă amabilă, reușește să convingă tinere fete să vină pentru inițierea în mesut în coliba silvestră cu ascunzișuri funeste. Îndoiala se manifestă și prin contestarea modului de a fi al lumii tradiționale, în genere prin adoptarea unui mod arhaic de viață sau a unuiia specific recluziunii. Muma-Pădurii, Ielele, dar și celelalte personaje malefice studiate dau parțial dovadă de ființe sălbatice, de carnasieri așteptând în umbră o lovitură decisivă.

Putem grupa în cupluri personajele studiate în funcție de componentele răului, remarcând astfel despotismul pentru asocierea Mașteră – Zmeoaică și amăgirea pentru asocierea Muma-Pădurii – Iele. Sunt trăsături diferite și din cauza faptului că se stabilesc moduri diferite de acțiune ale răului. Astfel, prima asociere presupune un mod de coabitare conflictuală cu victima pe care o aduc într-o stare inferioară, în timp ce a doua asociere întinde doar o capcană unde va urma o execuție imediată.

Personajele însele generează anumite trăsături specifice ale maleficului. Mașteră este lovită în special de boala invidiei și a ciudei ce o aduce până la un prag nervos paroxistic, într-unul dintre basme chiar înnebunește când constată eșecul complotului său. Ielele aduc coloratura nebuniei coregrafice în câmpul maleficului. Totul la ele seduce, înfierbântă, îndeamnă la mișcare, dar consecințele sunt teribile, de la orbire, nebunie până la moarte. Muma-Pădurii aduce cu sine toate spaimele imaginate de comunitate pentru starea de singurătate: murdărie, neglijență, hrană ciudată sau dezgustătoare, trăirea printre jigăni, în condiții uneori de mare sălbăticie (și ne gândim, în special, la acea Muma-Pădurii care doarme prin scorburi sau în copaci). Este răul din umbra codrului, cea care poate pândi oricând odată cu înserarea din întunericul amenințător vegetal.

Zmeoaica înseamnă o primejdie de moarte în fața căreia nu poate exista o replică directă. Niciunul dintre eroi nu-i poate supraviețui fără vicleug. Este un rău infailibil într-o confruntare directă, având o putere mai mare decât a oricăruia dintre progeniturile sale și o iscusință care întrece cu mult pe cea a oricărei fiice. Dar dezavantajul ei este că nu-i alternează registrele de luptă la momentul oportun.

C. Forme de rău

Cum am văzut deja, răul se manifestă în cadrul unor vârste diferite, ba chiar și la trecerea în împărăția morții, dar și în anumite spații mai mult sau mai puțin specifice. Alături de aceste categorii de rău temporal ori spațial putem vorbi de un rău onomastic, întrucât astfel de ființe sperie încă de la pronunțarea numelui lor. Apoi fiecare dintre personajele studiate are anumite forme specifice de a provoca răul. Mașteră este, în această privință, un personaj ciudat, are capacitatea de a-i transmite răutatea fiicei sale, face tot felul de declarații otrăvite sau disimulate, evoluează între intrigă și despotism. De obicei, are succes inițial reușind să izgonească ori să copleșească pe copilul dumănănit cu tot felul de treburi. Caută forme de rău tot mai mari care merg până la izgonire și asasinat. Uneori este pedepsită cumplit, atunci când joacă un rol principal în economia basmului, altele primește pedeapsa prin intermediari (fie prin fiica vitregă îndrăgostită nepotrivit de un zmeu răuvoitor cu fratele ei, fie printr-o slujnică acționând în aceeași manieră ca a ei).

Ielele provoacă tot felul de rele oamenilor, îi schilodesc, îiucid, le aduc mușenia ori nebunia în chip direct sau mediat (de pildă, atunci când cineva se așează ori atinge un loc unde au jucat astfel de ființe). Semnele cuiwa atins de Iele sunt râsul isterizant, mișcările convulsive inexplicabile, starea de transă, implicarea totală în fantezia interioară.

Muma-Pădurii răpește copii, fură zilele bune din destinul omului, pedepsește pruncușigele pe celălalt tărâm, amăgește tinere cu promisiuni de inițiere în arta torsului. Are o experiență infailibilă în arta deghizării și se arată cu adevăratul chip numai acolo unde e sigură că deja victima nu mai are scăpare, în locuința ei, atunci

când vine cu o victimă aburcată pe umăr sau când clatină fioros geamurile casei în căutarea unui loc de intrare.

Zmeoaica este o ființă de final de motiv, cu calitate ignifuge, oarecum este asemănătoare unui incendiu care avansează cu o viteză amețitoare spre eroi și, în această privință, un povestitor abil va face auditoriul să albească de groază odată cu apropierea ei de cei urmăriti. Este întruchiparea răului care este cât pe-aci să reușească, este un rău care ratează de puțin și care, în anumite basme, odată înfrânt aduce eroului admirația generală.

D. Acțiunea propriu-zisă a maleficului feminin

Putem stabili câteva caracteristici generale ale răului, independent de o anumite tipologie de personaj după cum urmează:

- uneori răul este remedial (pentru personajele pozitive care-l cunosc într-o formă virulentă încă de la început), alteori este letal (în genere, pentru toate personajele negative – cu excepția mamei izgonitoare, dar, în anumite situații și pentru erou care totuși poate reinvia cu ajutorul unor leacuri magice).

- Răul se manifestă la nivel individual de-a lungul întregii existențe, încercând fie s-o anuleze, fie s-o degradeze (și, în acest sens, acționează oscilatoriu, dar nu în același basm, cu oricare dintre personajele studiate).

- Răul nu se oprește din dezvoltarea spre climaxul tensional până nu ajunge să dea impresia că a căpătat deja extensiile imanentului. (Mama ajungă împărăteasă, Mama-pădurii a cărei acțiune este malefică oriunde în afara casei, la fel Ielele în aproape orice noapte, Zmeoaica nelimitată în variantele studiate de niciun hotar, nici măcar de pragul lumii albe).

- Nu toate „blestemările” sunt ancorate de un anumite personaj, ci ele se adună într-o listă ce, de fapt, rememorează o lungă procesiune de personaje malefice. Nu avem de-a face cu personaje malefice complexe, ci cu personificarea unui anumit tip de rău.

- Se prezintă în două forme: fie este un fapt care presupune o suită de suferințe pentru erou, fie este un proces, mai mult sau mai puțin ignorat, care se dezvoltă în formele unei agresivități cancerigene. Este cumva fie o stare, fie o devenire. (Putem numi, în această privință, între faptele rele ale personajelor feminine studiate: izgonirea copiilor pentru mama, înnebunirea tinerilor pentru Iele sau Mama-Pădurii, furtul vinelor eroului pentru Zmeoaică. Putem numi, de asemenea, și câteva dintre procesele răului: exploatarea nemiloasă cu dificultăți tot mai mari a copiilor pentru Mama; ispitirea, dansul, transa pentru Iele; amăgirea, cursa, urmărirea pentru Mama-Pădurii; contrareacțiile domestice și urmărirea finală a Zmeoaicei).

- Se pot evidenția, de asemenea, câteva caracteristici specifice fiecărui personaj. Astfel, mama aparține tipului adulților care fac rău copiilor altora, îi înșală și manipulează soțul direct sau indirect, îi dă adesea ultimatum, denaturează adevărul. Merge de la atitudini insidioase față de copil, la bătăi, la probe

imposibile și ajunge, într-unul dintre basme¹, la omor prin metoda Babei-Cloană, respectiv aruncarea copilului în cuptor. Este torționarul din casă de care victima nu se poate feri, trebuie să-i rabde vorbele rele, gesturile agresive, bombănelile și isteriile.

Ielele pot acționa printr-o pedepsire colectivă, în cazul încălcării grave a unor interdicții rituale, cu secetă, cu inundații, cu grindină. De obicei însă acționează la nivel individual, îi fac pe tinerii ce se laudă cu frumusețea lor să-și piardă identitatea, iar ulterior îi schilodesc, îi paralizează, sau le incendiază părți din acareturile casei, (dacă nu chiar îl fac pe cel înnebunit de ele să acționeze nebunește în locul lor). Uneori au puteri zoomorfizante sau reificante, putând transforma oamenii în animale sau în plante ori lucruri.

Muma-Pădurii ia rodul animalelor domestice, pricinuieste boli incurabile, uneori aduce moartea pruncilor, alteori este de vină pentru incidente minore, precum curgerea sângelui din nas sau este atentă dacă aceștia se strâmbă nepotrivit și încearcă să-i pocească. Întie să-i ademenească pe oameni în numeroase feluri și are o ciudă specială pe torcătoare pe care le chinuie de la arderea degetelor până, în cazurile grave, la uciderea lor. Este adesea prezentată ca antropofagă și asta ar fi motivația excursiilor sale – și cu scop „culinar” în sat.

Zmeoaica, în calitate de ființă tânără, este capabilă doar de un rău pasiv: se metamorfozează în diferite obiecte ispititoare, dar cu fond toxic sau, metamorfozată în iapă, combină comportamentul acestui animal cu posibilitatea accesului în tărâmurile neprielnice regnului său (în afund de pădure, în cer, în adâncul apelor) cu scopul de a nu mai fi găsită de eroul transformat în păstor. Dacă este prezentată figura copleșitoare a Zmeoaicei-bătrâne, aceasta caută răzbunarea din cauze firești, este o mamă furioasă că și-a pierdut urmașii. Este o ființă malefică numai în raport cu eroul despre care are prețuirea unui mare pericol. Nu au fost întâlnite pasaje în care să facă un rău nemotivat, ba chiar, la un moment dat, într-una dintre narațiuni², ajunge să-i prindă pe cei doi frați ai eroului și totuși să le dea drumul, realizând că sunt inofensivi. Este ființa cu o falcă-n cer și alta-n pământ și care vine, vine. Este un tsunami de mânie.

E. Aspecte curative ori preventive

Se pot contracara toate formele de acțiune ale răului? În chip evident nu, acesta poate fi cel mult o vreme estompat sau izolat dincolo de planul narativ. Odată cu nunta finală, vocea răului a fost dată pe off, emite în continuare, dar pe alte frecvențe decât cele propuse de narațiunea tocmai încheiată. În ceea ce privește atitudinea față de rău, după cum știm, există soluții preventive și soluții curative. Primele necesită respectarea cu strictețe a anumitor ritualuri, necălcarea interdicțiilor de spațiu și de timp, anumite strategii de apropiere de ființele demonice. Pentru Iele, de pildă, este

¹ Petre Uglișiu, *Basme și poezii populare*, Ed. România Press, București, 2000, p.84.

² G. Dem Teodorescu, *op.cit.*, p.68.

necesară o ascundere dibace, încât acestea să nu-l poată dibui pe flăcăul îndrăzneț care vrea să capete harul muzical; sau pentru Muma-Pădurii este recomandată tratarea ei cu mult respect, astfel încât să fie îmbunătățită și să adopte masca unei alte bunici materne. Uneori, chiar Moartea poate fi biruită, măcar iluzoriu, printr-o activitate stereotipă pozitivă, cum sugerează formulele de final ale basmului.

Soluțiile curative, în mod necesar mai multe, sunt datorate neputinței oamenilor de a se feri de toate modalitățile de manifestare ale răului. Uneori ajută descântecul ori anumite plante de leac: tătâneasa, usturoiul, florile de Sânziene. Alteori sunt necesare anume expediții curative – de pildă, în scopul recuperării aștrilor necesari vieții furcilor de către zmei. Răutatea mășterei este eliminată la sfârșit prin diferite metode: execuție publică, tăierea capului, sfârșire de către armăsari ce trag în patru părți diferite, arderea pe rug. Răul este omniprezent în anumite momente ale basmului, dar lasă porțile de scăpare neașteptate eroului care va profita de ele.

Pentru cel apucat de Iele se folosesc fie plante tămăduitoare, fie, în zona muntenească, se apelează la jocul Călușarilor, doctori populari de odinioară ce amintesc de ritualurile de mișcare ale vracilor tribali. Singura protecție eficientă pentru cineva urmărit de Muma-Pădurii este baricadarea în casă și ungerea tuturor vaselor cu usturoi pentru a nu și le face aliate și a o ajuta să găsească o intrare. Nu este însă menționată nicio formă curativă pentru femeile care suferă de complexul Mumei-Pădurii, în afara unor binemeritate pedepse pentru răutățile lor.

Zmeoaica necesită atât atitudini preventive (spionarea planurilor ei), cât și protecție: folosirea unor mijloace indirecte de răspuns la provocările ei directe de luptă. Pentru Zmeoaică, în această privință toți eroii acționează identic, cel mai bun leac este fuga, însoțită, eventual, fie de obiecte magice adjuvante, fie de un plan cu adăposturi neobservate de urmăritoare. Iar leacul final este fie o ghiulea înroșită în foc, fie păcălirea ei de a muri înecat. În confruntarea cu Zmeoaica, nu pot supraviețui ambii combatanți, unul trebuind cu necesitate să dispară. Datorită lipsei de ingeniozitate oportună, acest lucru se întâmplă personajului rău.

Bibliografie

Bilțiu, Pamfil, *Făt-Frumos cel înțelept. O sută de basme, povești, legende, snoave și povestiri din județul Maramureș*, Ed. Gutinul, Baia-Mare, 1994

Candrea, Ioan-Aurel, *Lumea basmelor: studii și culegeri de folclor românesc*, ediție îngrijită de Antoaneta Olteanu, cuvânt înainte de Alexandru Dobre, Ed. Paideia, București, 2001

Dante Alighieri, *Divina comedie*, traducere de Eta Boeriu, note de Alexandru Balaci, Ed. Paralela 45, Pitești, 2005.

Pamfile, Tudor, *Mitologia poporului român*, vol. 2, ediție îngrijită și prefațată de I. Oprea, Ed. Vestala, București, 2008

Sbiera, I.Gh., *Povești și poezii populare românești*, ediție îngrijită și prefațată de Pavel Uguș, Ed. Minerva, București, 1971

Romanoslavica vol. XLVIII, nr.3

IN MEMORIAM

Ion Petrică (1934-2012)

Născut la 8 iunie 1934 în satul Moldovița, județul Caraș-Severin, după ce a absolvit cursurile școlii generale din localitate și Liceul Mixt din Oravița, Ion Petrică a susținut examenul de admitere la Facultatea de Filozofie a Universității din București. În urma unui concurs a obținut o bursă pentru continuarea studiilor în Polonia. A studiat filologia polonă la Universitatea Jagiellonă din Cracovia în perioada 1954-1958, însușindu-și temeinic limba și cunoștințele de cultură, literatură și istorie.

La întoarcerea în țară a fost angajat la Facultatea de Limbi și Literaturi Slave a Universității din București ca asistent, urcând între timp toate treptele carierei universitare. Inițial a ținut cursuri practice și seminarii de literatură, preluând ulterior cursurile de literatură și cultură, specializându-se cu precădere în perioada realismului și modernismului. În afară de cursurile teoretice de bază, a predat numeroase cursuri opționale (teoria și practica traducerii, relații culturale româno-polone, curente avangardiste, orientări moderne în literatura polonă). A condus numeroase lucrări de licență, contribuind alături de ceilalți colegi la formarea unui număr mare de absolvenți în domeniul filologiei polone.

În anul 1974 și-a susținut teza de doctorat cu tema *Relații culturale româno-polone (a doua jumătate a secolului al XIX-lea)*, sub îndrumarea profesorului Ion Constantin Chițimia, o lucrare amplu documentată și riguros elaborată, care a fost publicată la scurt timp la Editura Minerva sub titlul *Confluențe culturale româno-polone*. Cartea a devenit o lucrare de referință în domeniul studiilor culturale și un model de elaborare a studiilor în această direcție. Autorul a înțeles importanța abordării fenomenului cultural și literar în condiționările sale istorice. De aceea în prima parte a lucrării aduce în discuție numeroase date și informații de natură istorică, menite să înlesnească înțelegerea și receptarea faptelor de cultură. Dintre momentele importante în cadrul legăturilor dintre români și polonezi merită să menționăm: emigrația polonă în Principatele Române, emigrația polonă și română la Paris, revoluția de la 1848, insurecția polonă din ianuarie 1863, emisarii polonezi pe teritoriul României. Partea a doua a lucrării se caracterizează prin analiza concretă a unor motive literare și culturale, comune în literatura polonă și română: Sobieski, Chirjali, Codrii Cosminului, Despot vodă, Domnița Ruxandra, dezvăluind importanța aplicării metodei comparate în cercetările literare. Aceeași metodă transpore și în următorul volum *Studii polono-române*, publicat la Editura Universității în anul 1994, în care sunt analizate texte importante, aparținând atât clasicilor (H. Sienkiewicz, B. Prus, Maria Konopnicka, Władysław Reymont), cât și unor autori din perioada contemporană (T. Różewicz, Sł. Mrozek, T. Nowak, W. Gombrowicz). O preocupare permanentă în activitatea științifică a profesorului Ion Petrică a fost fenomenul receptării literare, al interferențelor și raporturilor culturale (vezi studiile *Interesul românilor pentru literatura polonă în secolul al XIX-lea*, *Literatura polonă în România în timpul celui de al doilea război mondial*, *Începuturile receptării literaturii române în Polonia*). Dincolo de activitatea de cercetare propriu-zisă, Ion Petrică a organizat diferite sesiuni științifice naționale și internaționale (vezi îndeosebi Simpozionul româno-polon din anul 1980, ale cărui lucrări au fost publicate în volumul *Relații culturale româno-polone*, București, Editura Universității, 1982). De asemenea, în calitate de

coordonator al secției de polonă a inițiat elaborarea câtorva instrumente didactice extrem de utile: *Manualul de limba polonă*, partea a II-a, București, 1977; *Antologia literaturii polone*, vol. I, București, 1978; *Manualul de conversații în limba polonă* (coautori Włodzimierz Gruszczyński și Constantin Geambașu, București, 1983), *Dicționarul de expresii frazeologice polon-român* (în colaborare cu Elena Deboveanu și V. Jeglinski), din păcate rămas neterminat. Profesorul s-a angajat totodată în elaborarea manualelor școlare destinate comunității poloneze din Bucovina, pregătind împreună cu Elena Timofte și Constantin Geambașu întreaga serie destinată școlii generale (clasele V-VIII). A participat totodată la numeroase manifestări științifice naționale și internaționale. Îmi amintesc cu multă plăcere de participarea sa la „Zilele culturii polone” de la Suceava sau la Primul Congres al Traducătorilor de la Cracovia, organizat de Ministerul Culturii și Institutul Cărții, în anul 2005. Din păcate, din cauza înrăutățirii stării de sănătate nu a mai putut ajunge la cel de al Doilea Congres din 2008, deși își dorea din toată inima să participe.

În anul 1993, Ion Petrică a devenit profesor universitar, contribuind în continuare la organizarea studiilor de slavistică și la promovarea valorilor culturii și literaturii polone în România. Ca șef de catedră (1990-1996), profesorul a manifestat grijă deosebită față de dezvoltarea studiilor de slavistică în cadrul Universității din București. De asemenea, a organizat primele studii de masterat, susținând ori de câte ori era cazul necesitatea formării de noi cadre în domeniul limbilor și literaturilor slave. A încurajat pregătirea tinerilor slaviști prin implicarea acestora în concursurile de promovare și în procesul de publicare a contribuțiilor științifice. Ion Petrică a făcut parte din colegiul de redacție al revistei „Romanoslavica”, elaborând referate de specialitate și publicând diferite articole și studii.

Un capitol distinct în activitatea sa o reprezintă promovarea literaturii polone prin traduceri, prefețe, note și tabele cronologice. Pregătirea temeinică de filolog, cunoașterea excelentă a limbii și talentul incontestabil, iată câteva atribute menite să asigure o înaltă calitate a textelor traduse. *Manechinele* lui Bruno Schulz s-au bucurat încă de la apariție de aprecieri deosebite din partea criticilor și istoricilor literari români. De un mare ecou în rândurile cititorilor și specialiștilor din România s-au bucurat toate cele patru romane ale lui Witold Gombrowicz în transpunerea excepțională a lui Ion Petrică: *Ferdydurke*, *Trans-Atlantic*, *Pornografie și Cosmos*. Pentru versiunea românească a romanului *Ferdydurke* – un text incitant și provocator, cu multiple straturi metanarative, care solicită din partea traducătorului nu doar cunoașterea limbii, ci bogate cunoștințe din domeniul interculturalității și intertextualității – a primit premiul pentru traduceri al Asociației Scriitorilor din București, iar în anul 1999, Premiul Uniunii Scriitorilor pentru celelalte romane. Un mare succes de public, consolidat și de versiunea cinematografică, a fost romanul *Vraciul* de Tadeusz Mostowicz, care a dezvăluit starea de spirit din societatea poloneză interbelică.

Ion Petrică și-a încercat cu succes forțele de traducător și în domeniul poeziei, transpunând câteva balade și romane ale lui A. Mickiewicz (vezi volumul publicat la editura Univers în anul 1999, cu prilejul bicentenarului nașterii marelui poet polonez), precum și versuri ale simboలిștilor Przerwa Tetmajer, Bolesław Leśmian, Leopold Staff, Jan Kasprówicz, Tadeusz Miciński, publicate în antologia *Symbolismul european*, vol. 3, Editura Albatros, 1983. Această aplecare spre poezie l-a ajutat la ilustrarea cu pasaje concrete din lirica polonă interbelică și contemporană în predarea cursului de literatură (secolul al XX-lea).

Eforturile și meritele profesorului au fost răsplătite și de autoritățile statului polonez care i-au acordat de-a lungul anilor mai multe medalii și distincții: Meritul cultural Polonez (1970), Crucea în grad de Cavaler al Ordinului Meritul Republicii Polone (1997), Medalia Comisiei

Romanoslavica vol. XLVIII, nr.3

Educației Naționale (2004). A fost membru al Uniunii Scriitorilor (secția traducători) și al Asociației Slaviștilor din România.

Spiritul său critic și polemic, de multe ori provocator, atitudinea incitantă și deschisă spre dialog, talentul de critic literar și de traducător, natura sa dinamică și jovială, toate acestea au făcut ca profesorul Petrică să fie mereu o prezență vie nu doar printre colegii slaviști, ci la toate acțiunile pe care le-a organizat. Atașamentul față de profesie, căreia i-a rămas fidel toată viața, dorința de a se implica în tot ceea ce însemna viața de catedră (facultatea era a doua sa casă), pasiunea dezbaterilor, iată alte câteva trăsături ale portretului unui universitar prin a cărui dispariție polonistica românească va avea mult de suferit. Toate omagiile noastre, profesore!

Dumnezeu să-l odihnească în pace!

Constantin Geambașu

Romanoslavica vol. XLVIII, nr.3

Despre autori

Anoca, Dagmar Maria – conf.dr. la Departamentul de filologie rusă și slavă al Facultății de Limbi și Literaturi Străine a Universității din București, domenii de interes: cultură și literatură slovacă, limbă slovacă (anocadm@gmail.com)

Barborică, Corneliu – prof.dr. pensionar la Departamentul de filologie rusă și slavă al Facultății de Limbi și Literaturi Străine a Universității din București, domenii de interes: literatură slovacă, literaturi slave comparate

Burci, Iustina – cercet.șt. dr. la Institutul de Cercetări Socio-Umane „G. Nicolăescu-Plopșor”, Craiova; domenii de interes: literatură rusă, onomastică și lexicologie (iustinaburci@yahoo.com)

Ciachir, Nicoleta – doctor în istorie, președinte al Asociației de Balcanistică și Slavistică din România, Universitatea „Valahia” din Târgoviște

Dinu, Camelia – lector.dr. la Departamentul de filologie rusă și slavă al Facultății de Limbi și Literaturi Străine de la Universitatea din București, domenii de interes: literatură rusă (avangarda; cameliabadea@yahoo.com)

Garančovska, Lenka – lect.dr. la Universitatea din București, Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, Departamentul de filologie rusă și slavă; domenii de interes: limba slovacă, lingvistică generală, morfologie, stilistică, onomasiologie, traducere de texte de specialitate (lenka.garancovska@yahoo.com)

Geambașu, Constantin – prof.dr. la Universitatea din București, Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, Departamentul de filologie rusă și slavă; domenii de interes: literatură contemporană, cultură polonă, literaturi slave comparate (kgeambasu@yahoo.com).

Hlavatá, Renáta – PaeDr., PhD., lector, Catedra de literatură slovacă a Facultății de Științe Umaniste a Universității „Constantin Filozoful”, Nitra, Slovacia; domenii de interes: teoria comunicării, stilistica, didactica limbii slovace (rhlavata@ukf.sk)

Ionescu, Anca Irina – prof.dr. pensionar la Departamentul de filologie rusă și slavă al Facultății de Limbi și Literaturi Străine a Universității din București, specialist în cultură și civilizație cehă, istoria literaturii cehe, lexicografie (irinatrada@idilis.ro)

Kopecký, Peter – conf. PhDr., Facultatea de Științe sociale și economice, Universitatea „Comenius” din Bratislava, Slovacia; conf. la Catedra de translatoologie, Facultatea de Litere a Universității „Constantin Filozoful”, Nitra, Slovacia; domenii de interes: traductologie, lingvistică, istoria modernă, raporturi slovaco-române (peter_kopecky2002@yahoo.com)

Mangiulea, Mariana – conf.dr. la Departamentul de filologie rusă și slavă al Facultății de Limbi și Literaturi Străine de la Universitatea din București, domenii de interes: lingvistică bulgară (mariana.slave@yahoo.fr)

Mîrea, Nadia Gabriela – profesor de limba română, doctorand la Facultatea de Limbi și Literaturi Străine. Domenii de interes: folclor, etnologie (gabimirea2000@yahoo.com)

Mitu, Nicolae Răzvan – profesor de istorie la Liceul Teoretic „Henri Coandă” din Craiova

Moraru, Mihaela – prof.dr. la Departamentul de filologie rusă și slavă al Facultății de Limbi și Literaturi Străine a Universității din București, domenii de interes: domeniul tehnicii traducerii, artei ruse și literaturii ruse a secolului al XIX-lea (mihaelamoraru01@yahoo.com)

Mráz, Peter – PhDr., PhD, profesor la școala „Základná škola Šaštín-Stráže,” Slovacia; domeniul de interes: istoria literară (mráz13@post.sk)

Nedelcu, Octavia – prof.dr. la Departamentul de filologie rusă și slavă al Facultății de Limbi și Literaturi Străine de la Universitatea din București, domenii de interes: literatură și cultură sîrbă, literaturi iugoslave (cnedelcu2004@yahoo.com)

Paliga, Sorin – lect.dr. la Departamentul de filologie rusă și slavă al Facultății de Limbi și Literaturi Străine de la Universitatea din București, domenii de interes: lingvistică slavă, tracologie, relații lingvistice româno-slave (sorin.paliga@gmail.com).

Preda, Sînziana – asist. dr. în cadrul Facultății de Sociologie și Psihologie, Universitatea de Vest Timișoara, a obținut titlul de doctor în anul 2010, cu o teză în domeniul istoriei orale (Universitatea Babeș-Bolyai), cu titlul *Istorie și memorie în comunitățile de cehi din Munții Almăjului (sec. XIX-XX)*. Domenii de interes: istorie orală, antropologie culturală, istoria mentalităților. Cărți publicate: *Istorie și memorie în comunitățile cehilor din Clisura Dunării*, ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2010 (hhayavatha@gmail.com)

Puiu, Cătălina – lect.dr. la Departamentul de filologie rusă și slavă al Facultății de Limbi și Literaturi Străine de la Universitatea din București, domenii de interes: literatură bulgară contemporană și slavonă românească (katalinapuiu@yahoo.com)

Radosavljević, Petar – asist.drd. la Catedra de limba română a Universității din Zagreb; domenii de interes: lingvistică (pradosav@ffzg.hr)

Ristin, Dușița – lect.dr la Departamentul de filologie rusă și slavă al Facultății de Limbi și Literaturi Străine a Universității din București, domenii de interes: slavă veche, gramatică comparată a limbilor slave, mentalități (dusica_ristin@yahoo.com)

Toader, Alexandra – lect. dr., Universitatea din București, Facultatea de limbi și literaturi străine, Catedra de limbi și literaturi slave (1953–1986); domenii de interes: istoria literaturii cehe, relații cultural-literare ceho-române, studiul comparat al literaturii, literatura universală, poezia cehă, traducătoare de proză și poezie.

Velieva, Nigar Ch. – prof.dr. la Universitatea de Limbi Străine din Azerbaidjan, autor a șapte monografii și 172 de articole științifice; autor al dicționarului azer-englez-rus, în două volume. Domeniu de interes: lingvistică (nigar_velieva_professor@rambler.ru)

Vilău, Cosmin – dr. în filologie, licențiat în teologie, profesor de religie în învățământul preuniversitar din Târgu-Jiu; domenii de interes: istoria slavisticii (cosmin.vilau@yahoo.com)

CUPRINS

Profesorul Tiberiu Pleter la a 80-a aniversare

Anca Irina Ionescu, <i>Profesorul Tiberiu Pleter la 80 de ani</i>	5
Dagmar Maria Anoca, <i>Numele personajelor din literatura slovacă în slujba umorului</i>	13
Corneliu Barborică, <i>Nostalgia Paradisului</i>	25
Iustina Burci, <i>Prenume masculine în toponimia din Oltenia și Muntenia</i>	35
Nicoleta Ciachir, <i>Un început promițător al raporturilor interbelice româno-bulgare în timpul guvernării lui Aleksandăr Stamboliiski</i>	43
Lenka Garančovská, <i>Dynamics of Development Trends in Dairy Product Names in Slovakia</i>	55
Constantin Geambașu, <i>Literatura polonă în România. Încercare de bilanț</i>	61
Renáta Hlavatá, <i>O jazykovej analýze umeleckého textu</i>	71
Peter Kopecký, <i>Polysémia v právnickej francúzštine</i>	81
Mariana Mangiulea, <i>Câteva însemnări pe marginea „Dicționarului de cuvinte recente în limba bulgară (sfârșitul secolului al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea) ”</i>	101
Nicolae Răzvan Mitu, <i>Relații româno-iugoslave 1960-1980</i>	107
Mihaela Moraru, <i>Перевод и процесс сохранения специфики подлинника художественного произведения</i>	111
Peter Mráz, <i>Synkretizmus literárnych smerov v príležitostnej poézii Bohuslava Tablica</i>	119
Octavia Nedelcu, <i>Literatura sârbă din România. Repere definitorii</i>	137
Sorin Paliga, <i>Tracii și dacii erau niște „baltoizi”?</i>	143
Sânziana Preda, <i>Patrimoniu spiritual și memorie într-o enclavă bănățeană</i>	153
Dușița Ristin, <i>Centrul cultural și religios de la Ohrid și tradiția scrierii slave</i>	163
Alexandra Toader, Anca Irina Ionescu, <i>Un cartograf și filolog ceh în Țările Române în 1856 și primele etimologii românești</i>	167
Cosmin Vilău, <i>Grigorie Țamblac – Panegiricul în cinstea cuvioasei Paraschiva</i>	183

Lingvistică

- Petar Radosavljević, *Germanizmi v varaždinskem kajavskom – prefiksalna tvorba glagola* 197
Nigar Ch. Velieva, *The Relationship Between the Language and Culture* 215

Literatură

- Camelia Dinu, *Daniil Harms. Aspecte fundamentale ale esteticii și poeticii* 227

Mentalități

- Nadia Gabriela Mirea, *Problema maleficului în basme* 239

In memoriam

- Constantin Geambașu, *Ion Petrică (1934-2012)* 251

- Despre autori** 255